HİTLER ALMANYASI

1933 - 1945

JANE CAPLAN

İNKILÂP

Hitler Almanyası / *Short Oxford History of Germany - Nazi Germany*

Yayımcı ve Matbaa Sertifika No: 10614

Editör Senem Davis
Yayıma hazırlayan Burcu Bilir - Özlem Akcan
Kapak uygulama Zuhal Üçüncü
Sayfa uygulama Mebruke Bayram

ISBN: 978-975-10-3299-7

13 14 15 16 17 9 8 7 6 5 4 3 2 1

Baskı ve Cilt
İNKILÂP KİTABEVİ BASKI TESİSLERİ
Çobançeşme Mah. Sanayi Cad. Altay Sk. No. 8
34196 Yenibosna – İstanbul
Tel : (0212) 496 11 11 (Pbx)

Çobançeşme Mah. Sanayi Cad. Altay Sk. No. 8
34196 Yenibosna – İstanbul
Tel : (0212) 496 11 11 (Pbx)
Faks: (0212) 496 11 12
posta@inkilap.com
www.inkilap.com

HİTLER ALMANYASI

1933 - 1945

JANE CAPLAN

İngilizceden çeviren
İdem Erman

İNKILÂP

Jane Caplan

Modern Avrupa tarihi profesörü Caplan, ağırlıklı olarak Nazi Almanyası tarihi üzerine çalışmaktadır. Son araştırma konusu ise Nazi Almanyası'ndaki toplama kamplarıdır. New German Historical Perspectives'de genel yayın yönetmeni ve *History Workshop Journal*'de yayın kurulu üyesidir.

İdem Erman

1957'de İstanbul'da doğdu. Emekli TV yöneticisi. Televizyon yöneticiliğinden emekli olan İdem Erman, çok sayıda film ve belgesel metinlerinin yanı sıra kitap ve makale çevirileri de yapmıştır.

İçindekiler

Katkıda Bulunanlar

DORIS L. BERGEN, Toronto Üniversitesi Rose and Ray Wolfe bölümünde Holokost araştırmaları profesörüdür. Yayınları arasında *Twisted Cross: The German Christian Movement in the Third Reich (1996); War and Genocide: A Concise History of the Holocaust (2003)* adlı kitaplarıyla İkinci Dünya Savaşı ve Holokost sırasında din, cinsiyet ve etnik köken konusunda sayısız makalesi bulunuyor. Ayrıca, *The Sword of the Lord: Military Chaplains from the First to the Twenty First Century (2004)* ve *Lessons and Legacies VIII: Essays on the Holocaust: From Generation to Genaration (2008)* adlı eserlerin de editörüdür.

JANE CAPLAN, Oxford Üniversitesi St. Anthony Koleji'nde modern Avrupa tarihi profesörü ve akademi üyesidir. *Goverment without Administration: State and the Civil Service in Weimar and Nazi Germany* (1988) adlı kitabın yazarı Caplan'ın faşizm ve nasyonal sosyalizm üzerine birçok makalesi bulunuyor. (Thomas Childers ile birlikte) *Reevaluating the Third Reich (1933)* ve *Nazism, Fascism and the Working Class: Essays by Tim Mason* (1995) gibi çeşitli yayınların editörlüğünü yaptı. En son basılmış kitabı ise Gabriele Herz'in anıları olan *The Women's Camp in Moringen: A Memoir of Imprisonment in Germany 1936-1937*'dir (2006).

RICHARD J. EVANS, Cambridge Üniversitesi'nde profesör, Alman tarihi üzerine birçok kitap yazdı, en sonuncusu üç ciltlik nasyonal sosyalizm tarihi *The Coming of the Third Reich (2003), The Third Reich in Power (2005) ve Third Reich at War*'dır *(2008)*.

PETER FRITZSCHE, Urbana-Champaign'deki Illinois Üniversitesi'nde tarih profesörü. Aralarında *Germans into Nazis* (1998) ve *Stranded in the Present: Modern Time and the Melancholy of History* (Cambridge, 2004) adlı kitapların da bulunduğu çok sayıda eseri yayımlandı.

ROBERT MOELLER, Irvine'deki Kaliforniya Üniversitesi'nde tarih okutuyor. Moeller aynı zamanda ortaokul ve lise eğitmenleri için hazırlanmış bir profesyonel gelişim projesinin fakülte danışmanı. 20. yüzyıl Almanyası'nın sosyal ve siyasi tarihi üzerine aralarında *War Stories: The Search for a Usable Past in the Federal Republic of Germany*'nin (2001) de bulunduğu çok sayıda eseri vardır.

JEREMY NOAKES, Exeter Üniversitesi'nde fahri profesör, *The Nazi Party in Lower Saxony 1921-1933* (1971) adlı eserin yazarı, *Nazis 1919-1945*, 4 cilt (1983-1998) editörlüğünü yaptı. Noakes, nazizim ve Nazi Almanyası üzerine çok sayıda makale kaleme aldı.

RICHARD STEIGMAN-GALL, Kent State Üniversitesi'nde doçent. Gall, nazizm ve din üzerine uzman. Makaleleri gazetelerde yayımlandı. Makalelerinden birkaçı, *German History, Kirchliche Zeitgeschichte, Social History, Central European History, Totalitarian Movements and Political Religions* ve *The Journal of Contemporary History*'dir. Çeşitli Avrupa dillerine çevrilen *The Holy Reich: Nazi Conceptions of Christianity, 1919-1945* (2003) adlı eserin de yazarıdır.

JILL STEPHENSON, 1970'ten bu yana ders verdiği Edinburgh Üniversitesi'nde modern Alman tarihi profesörü. Kitapları arasında *Women in Nazi Society (1975), The Nazi Organisation of Women (1981), Women in Nazi Germany (2001)* ve *Hitler's Home Front: Württemberg under the Nazis* (2006) bulunmaktadır.

ADAM TOOZE, Cambridge Üniversitesi'nde tarih okutuyor, üniversiteye bağlı Jesus Koleji üyesi. Yayınları arasında *Statistics and the German State, The Making of Modern Economic Knowledge* (2001) ve *The Wages of Destruction: The Making and Breaking of the Nazi Economy* (2006) bulunmaktadır.

NIKOLAUS WACHSMANN, Birkbeck Koleji'nde (Londra Üniversitesi) Modern Avrupa Tarihi bölümünde okutman, Nazi Almanyası'nda baskı üzerine yazmıştır. *Hitler's Prisons, Legal Terror in Nazi Germany (*2004) adlı kitabı Gladstone ödülü ile *History Today* dergisinin Yılın Kitabı ödülünü kazandı ve Felemenkçe ile Almancaya çevrildi. Şu anda ise Nazi toplama kamplarının savaş öncesi tarihi hakkında büyük bir araştırma projesini yönetiyor.

GERHARD L. WEINBERG, 1999 yılında Kuzey Karolina Üniversitesi'nden emekli oldu, daha önce de Chicago Üniversitesi, Kentucky Üniversitesi ve Michigan Üniversitesi'nde ders verdi. Kolombiya Üniversitesi'nin "Savaş Belgeleri" projesinde ve The American Historical Association'ın ele geçirilen Alman belgelerinin mikrofilme alınması projesinde çalıştı. İkinci Dünya Savaşı, Nazi Almanyası ve Holokost üzerine on kadar kitabın ve yüzden fazla makale ile diğer yayınların yazarlığını ve de editörlüğünü yapmıştır.

Kısaltmalar ve Terimler Sözlüğü

Anschluss	Avusturya'nın ilhakı (1938)
Arbeitsdienst	Emek hizmeti
Auslands-Organisation	Yurtdışı örgütlenme (NSDAP'ın)
BA	Bundesarchiv (Federal Arşiv)
BDM	Bund Deutscher Mädel (Alman Kızlar Birliği)
Beamtenstaat	Bürokratik devlet
Blitzkrieg	Yıldırım Savaşı
BRD	Bundesrepublik Deutschland (Almanya Federal Cumhuriyeti)
CDU	Christlich Demokratische Union (Hıristiyan Demokrat Birliği)
DAF	Deutsche Arbeitsfront (Alman Emek Cephesi)
DAP	Deutsche Arbeiterpartei (Alman İşçi Partisi)
DDP	Deutsche Demokratische Partei (Alman Demokrat Partisi)
DDR	Deutsche Demokratische Republik (Alman Demokratik Cumhuriyeti)
Deutsche Christien	Hıristiyan Almanlar

Deutsches Tag	Almanlar Günü
Deutsches Turnfest	Almanya Jimnastik Bayramı
Deutscvölkische Freitheitspartei	Alman Ulusal Özgürlük Partisi
Deutschvölkishces Schults-und Trutz-Bund	Alman Halk Savunma ve Muharebe Birliği
DNVP	Deutschnationale Volkspartei (Alman Ulusal Halk Partisi)
Dreierauschuss	Üçlü Komisyon
Dreierkollegium	Üçlü Grup
DVP	Deutsche Volkspartei (Alman Halk Partisi)
Endlösung der Judenfrage	"Yahudi Sorununa Nihai Çözüm"
Erbhof	Miras yoluyla kalan tarla
Ernste Bibelforscher	Yehova Şahitleri
Freikorps	Serbest Birlikler
Führer	Lider
Führerprinzip	Liderlik ilkesi
Gau	Bölge (NSDAP'ın ayrıldığı bölgeler)
Gauleiter	NSDAP'ın bölge lideri
GDP	Gross Domestic Product (Gayrisafi Yurtiçi Hasıla / GSYH)
Gemeinschaftsfremde	Toplum dışı topluluklar
Gestapo	Gheime Staatspolizei (Gizli Polis)
Gleichschaltung	Koordinasyon
Heimat	Anavatan
Historikerstreit	Tarihçiler Kavgası
HJ	Hitlerjugend (Hitler Gençliği)

IMT	Uluslararası Askeri Mahkeme
Kaiserreich	Alman İmparatorluğu (1871-1918)
KdF	Kraft durch Freude (Eğlenerek Kuvvetlenme)
KPD	Kommunistische Partei Deutschlands (Alman Komünist Partisi)
Kreisleiter	NSDAP'ın bölgesel lideri
Kulturkampf	"Kültür savaşı" (Devlet ve Katolik kilisesi arasında)
Land (çoğ. Länder)	Alman federal sisteminde eyalet
Lebensraum	Yaşam alanı
Luftwaffe	Hava Kuvvetleri
Mischling	Yarı Yahudi (lit. "Yarım kan")
Mittelstand	Orta sınıf
Napola	Nationalpolitische Erziehungsanstalten (Ulusal Siyaset Eğitimi Enstitüleri)
NATO	Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)
NSDAP	Nationalsozialistiche Deutsche Arbeiterpartei (Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi)
NSDStB	Nationalsozialistischer Deutscher Studentenbund (Nasyonal Sosyalist Alman Öğrenciler Derneği)
NSDtDB	Nationalsozialistischer Deutscher Dozentenbund (Nasyonal Sosyalist Alman Yüksek Öğretim Üyeleri Derneği)

NS-Lehrerbund	Alman Öğretmenler Birliği
NSF	Nationalsozialistische Frauenschaft (Nasyonal Sosyalist Kadınlar Grubu)
OKW	Oberkommando der Wehrmacht (Ordu Yüksek Komutası)
Ostjuden	Doğu Avrupalı Yahudiler
PO	NSDAP'ın Siyasi Örgütü
RAF	İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri
Reichsorganisationsleiter	Reich Örgütlenme şefi (NSDAP)
Reichsstatthalter	Reich Valisi
Reichstag	Federal Parlamento
RM	Reichsmark (1924-1948 arası Almanya'nın para birimi)
RNS	Reichsnährstand (Tarım Bakanlığı)
Roman ve Sinti	Almanya'daki Çingene kabileleri
RSHA	Reichssicherheitshauptamt (Reich Güvenlik Dairesi)
SA	Sturmabteilung (Fırtına Bölüğü)
Schönheit der Arbeit	Çalışmanın güzelliği
Schutzhaft	Koruyucu gözaltı
SD	Sicherheitsdienst (Güvenlik Servisi, SS'in alt teşkilatı)
SED	Sozialistische Einheitspartei Deutschlands (Alman Sosyalist Birlik Partisi)
Sicherungsverwahrung	Güvenlik hapsi
Sonderweg	Özel yol
SPD	Sozialdemokratische Partei Deutschlands (Alman Sosyal Demokrat Partisi)

SD Einsatzgruppen	SD özel kuvvetler
SS	Schutzstaffel (NSDAP'ın Koruma Birlikleri)
Stahlhelm	Çelik Miğferliler
StdF	Stellvertreter des Führers (*Führer* Yardımcısı)
Untermenschen	aşağı insanlar
USAAF	United States Army Air Force (Amerika Birleşik Devletleri Ordusu Hava Kuvvetleri)
Vaterlandspartei	Vatan Partisi
Volk	Halk veya ulus
Volkdeutschen	Alman asıllılar
völkisch	etnik ya da ulusal, ırksal
Volksempfänger	Halk radyosu
Volksgemeinschaft	Halk, ulus ya da etnik köken Birliği
Volksgerichtshof	Halk mahkemesi
Volksprodukte	Halkın tükettiği ürünler
Volksschule	İlkokul
Volksstrum	Halk fırtına tugayları
Vorbeugende Polizeihaft	Polis tarafından önleyici göz altına alınma
Waffen SS	Silahlı SS
Wehrmacht	Alman Silahlı Kuvvetleri
WP	Wirtschaftspartei (Sermaye Partisi)

Giriş

Jane Caplan

Üçüncü Reich'ın tarihçiler tarafından ihmal edilmiş bir konu olduğunu hiç kimse öne süremez, şu ana kadar bu başlık altında 37.000 eser yayımlandı, yayımlanmaya da devam ediyor.

Peki ama, burada bir çelişki yok mu? İnsanlık tarihinde hiçbir dönem, özellikle de bu kadar kısa sürmüş bir dönem, büyük bir titizlikle ve uluslararası ölçekte incelenmiş değil. Bu durumda, acaba Üçüncü Reich'ın on iki yılı, hatta nasyonal sosyalizmin siyasi bir hareket olarak ortaya çıktığı andan itibaren geçen yirmi beş yıl hakkında söylenecek başka ne kalmış olabilir? Tarihte, üzerinde bu kadar net bir konsensüs sağlanmış ve ulusal değerlere duyulan bağlılıkla bu kadar az bölünmüş çok az dönem var. Gerek akademik gerekse popüler düzlemde Nazi Almanyası üzerine yapıldığı kadar tutkulu ve yoğun bir tartışma ne Fransız ne de Rus devrimleri üzerine yapılmıştır. Bir avuç kafadan çatlak Holokost inkârcısını saymazsak, Nazilerin devletleri ve projeleri hakkındaki yargılarda bir ittifak söz konusu. Bu ittifakta ne bir özür var ne de bir savunma. Peki o zaman, bu tartışmaya ekleyecek ne kaldı?

Cevap şu ki, çok şey kaldı. Tarihçilerin asıl görevleri açıklamak ve bir bağlama oturtmaktır, yargılamak değil. Bu açıdan bakıldığında önemli miktarda görüş ayrılığı ve tartışma söz konusu, bunun tek nedeni de 1919 ile 1945 yılları arasında nasyonal sosyalizmin içine nelerin toplanmış olduğu. Bu yoğun ve kısa tarihin kışkırttığı sorular ise sayısız ve zorlayıcı. Başlangıçta gelecek açısından hiçbir umut vermeyen bir hareket –tanınmamış Avusturyalı bir liderin önderliğinde, başarısız bir darbe girişiminde bulunulmuş bir hareket– nasıl oldu da sadece birkaç yıl sonra Alman siyaset sahnesini ele geçirebildi? Siyaseten hareketli ve derinden bölünmüş bir halkın içinde Nasyonal Sosyalist Al-

man İşçi Partisi (NSDAP) nasıl oldu da, 1932 yılında o güne kadar var olmuş bütün Alman partilerinin hepsinden daha yüksek bir oy oranına ulaşmayı başardı? Hitler 1933'te şansölye olmak için hangi manevraları yaptı, daha sonra yaptıkları anlaşmaya sadık kalmasını bekleyen muhafazakâr müttefiklerini nasıl bir anda bertaraf etti? Almanya'nın dikkate değer ekonomik toparlanışını, beş yıl içinde ekonomik çöküntüden ekonomik patlamaya geçişini açıklayan ne? Bu ekonomik yeniden doğuş *Führer*'lerinin arkasında saf tutmuş, bütün "dıştakileri" atmaya can atan, coşkulu bir "Alman ulusal birliği"nin (*Volksgemeinschaft*) temelini mi oluşturdu, yoksa bu sadece bölünme, tepkisizlik, yetersizlik ve baskının üzerini örten bir propaganda mıydı? Üçüncü Reich'ta iktidarın ipleri kimin elindeydi, politikalarından asıl yararlananlar kimlerdi? Siyasi antisemitizm, Yahudilerin bu kadar çok asimile oldukları bir kültürün içine nasıl işleyebildi? Hıristiyan kiliseleri ve Hıristiyan bireyler nasıl oldu da dinin en temel değerleri ile böylesine çelişen bir rejimi kabul edebildiler? Hitler'in Almanya'yı Avrupa'nın uluslararası arenasının merkezine oturtan olağanüstü dış politika başarısını nasıl açıklayacağız? Hitler'in 1939'da başlattığı savaş, dış politikasının planlanmış bir sonucu muydu, yoksa iç politikada yaşadığı sıkıntılar ve diğer güçlerin eylemleri nedeniyle mecbur kaldığı zamansız ve kestirme bir çare mi? Bu soruların ardında ise bizzat Adolf Hitler'in, iktidara bitmez tükenmez bir açlık duyan, kâbus gibi hırsları olan, sadece partisinin ve ulusunun *Führer*'i olmakla kalmayıp (kendisinin de iddia ettiği gibi) neredeyse metafiziksel olarak onlarla özdeşleşmiş bir adamın varlığı yatıyor. Bu adamı ve oynadığı rolü nasıl anlamalıyız?

Eğer sorular sadece bunlardan ibaret olsaydı, nasyonal sosyalizm tarihi, diğer karmaşa ve savaş dönemlerinden herhangi birini hatırlatan bir dönem olurdu. Üstelik bu kitaptaki çoğu denemede bu türden sorunlar tartışılıyor. Örneğin Richard Evans'ın yazdığı Nazi ideolojisi, Peter Fritzsche'nin yazdığı Nazilerin iktidara gelişi, Jill Stephenson'ın Nazi *Volksgemeinschaft* üzerine yazdıkları, Richard Steigmann-Gall'ın din üzerine makalesi, Adam Tooze'un ekonomi ve Gerhard Weinberg'in 1933'ten sonraki dış politika üzerine denemeleri bu tür meselelere değiniyor. Tartıştıkları konuların kendine özgü zorlukları var, ancak tarihsel bir yeniden yapılandırmanın ve açıklamanın normal araçları ilkesel olarak geçmişi anlamlı kılmak zorundadır. Oysa bu durumda, ortaya bambaşka bir sorun çıkıyor. Nazi rejiminin uyguladığı öjenik ve ırksal "biyopolitik" programı Slav ırkından "ikinci sınıf insan"lara karşı açtığı yok etme savaşını ve 1936 ile

1945 yılları arasında Avrupa'nın Yahudi nüfusunun neredeyse tamamını yok eden imha çılgınlığını nasıl anlayacak ve açıklayacağız?

Özellikle Nikolaus Wachsmann ve Doris Bergen tarafından kaleme alınan bölümlerde tartışılan bu olgular, yorumun çerçevesini bütünüyle dönüştürüyor. Bu olgular taşıdıkları önemin ötesinde, Nazi Almanyası'nın tarihinin –ve belki de bir bütün olarak Alman tarihinin– herhangi bir anının bu dönemsel "kazanımlar" hesaba katılmadan ele alınıp alınamayacağı sorusunu da gündeme getiriyor. Nasyonal sosyalizmde içselleşmiş olan aşırı şiddet ve demagoji hep derinlemesine bir açıklama çabasına gerek duydu. 1960'larda ve 70'lerde tarihçiler arasında Üçüncü Reich'ın Almanya'nın uzun tarihindeki kötü gidişin doruğa ulaştığı an olduğu konusundaki tartışmalar yaygındı. Ancak Üçüncü Reich'ın tamamen aykırı olduğu duygusu, Holokost'un derinden incelenmesiyle pekişti. Nazi Almanyası'nın tarihinin özgünlüğü üstü kapalı bir biçimde kabul edildi. Soykırımın tekliği ve o güne dek görülmemiş ölçüdeki kötücül ve totaliter karakteri, herhangi bir tarihi sürecin veya olayın tekerrür etmeyeceğine dair ortak ve yaygın anlayışa değil, normal açıklama kategorilerine de ters düşüyordu.

Hangi açıklama, taşıdığı ve içinde barındırdığı duyguyu göreceleştirmeden bir anlam taşıyabilir? Bu ikilem, Nazi Almanyası'nın tarihini anlamak için gösterilen bütün çabalara gölge düşürüyor. Bununla birlikte tarihçiler, 1930 ve 1940 yıllarında o dönemin çağdaşı olan tarihçilerin çabalarından başlayarak Nazi Almanyası'nı anlamaya çalışmaktan asla çekinmediler. Savaşın bitiminden yirmi yıl sonra, özellikle Alman ve İngiliz tarihçilerin arasında giderek artan işbirliği sayesinde bu çaba uluslararası bir projeye dönüştü. Yine de bekleneceği üzere en sert tartışmalar siyasi ve akademik perspektiflerin genelde üst üste bindiği Almanya'daki tarihçiler arasında yaşandı. Bu giriş yazısında da, bu kitaptaki makalelerde tartışılan daha özgül yorumlara geçmeden önce, Alman yorumsal bağlamı üzerinde durulacaktır.

Yorumun Bağlamları

Alman kültürünün 1940'larda bir enkaz haline geldiğini düşünecek olursak, ilk yorumcuların Üçüncü Reich'ın tarihsel mantığı, başlattığı eşi benzeri görülmemiş savaş ve Almanların bu savaştaki sorumluluğu sorunu üzerine iki

konumdan birine yakın durmalarında çok da şaşılacak bir şey yok. Saygın Alman tarihçi Friedrich Meinecke gibi bazıları için, bu dönem bir uygarlığın yaşadığı bir felaket, kıyamet boyutlarında bir tren kazasıydı, ancak bu kaza tarihsel açıklamanın normal kurallarına ters düşüyordu. Bu, Alman adını ele geçirmiş ve kendi çıkarları için kullanmış bir suçlular çetesinin marifetiydi. Zıt argüman ise Edmond Vermeil, Peter Viereck ya da A. J. P. Taylor'ın öne sürdüğü ve Richard Evans'ın Nazi ideolojisinin kökenleri makalesinde tartıştığı üzere, Nazi Almanyası'nın aslında Alman tarihinin bir toplamı, bu kültürün içinde yüzyıllardır beslenmiş olan habis potansiyelin mantıksal sonucu olduğuydu. İşin tuhafı, yenilmiş Almanya'da her iki görüş de, müttefiklerin görüşlerini yansıtıyordu. Muzaffer müttefikler, önemli Nazi suçlularını hiç bekletmeden 1945 Kasımı'nda Nuremberg'de kurdukları mahkemeye çıkardılar, bu arada işgalciler olarak, ülkedeki bu tehlikeli gelenekleri temizlemek amacıyla bir arındırma, kültür ve yeniden eğitim seferberliği başlattılar. Ancak Robert Moeller'in bölümünde tartışıldığı gibi, bu esnada Almanların çoğu yakın geçmişleri konusunda kendilerine daha uygun gelen açıklamalara yönelip, bu aşırılıkları görmezden geldiler.

Böylesine sert bir ikili gelişme, savaşa, kitlesel cinayetlere ve suçluluk sorununa gösterilen ani tepki olması bakımından anlaşılır bir durumdur, bir yandan da ulusal bağlılığı ve kabulleri yansıtır. Nasyonal sosyalizmin tarihine hiçbir zaman doyurucu bir açıklama getiremez. Doyurucu açıklama ancak Alman ve Alman olmayan tarihçiler tarafından getirilen ve tarihçilerin daha ince ayrımı olan açıklamalar dedikleri, birincil kaynakların yani olaylara katılanların ve tanıkların sağladıkları, resmi kayıtlardan, günlüklerden, mektuplardan, anılardan, sözlü ifadelerden, yapılan görüşmelerden, hatta eşyalardan ve nesnelerden oluşan kanıtların dikkatli bir şekilde değerlendirilmesine dayanarak gösterilebilir. Bunun anlamı, bu kayıtlardaki boşlukları ve sessizliği, birbiriyle çelişen kanıtları, politikalar ile algı arasındaki çelişkileri dikkate alarak, akademik tartışmayı yorumun sorunlu alanından çıkarmaktır. Bu yaklaşım bir yandan, 1920'lerde siyasi bir hareket olarak ortaya çıkan nasyonal sosyalizmin karakteri hakkındaki tartışmaları güçlendiren ideolojik gündemden kademe kademe çekilmek anlamına da gelir. Burada yine iki kalın çizgiden söz edebiliriz, bu çizgiler, ilk başta faşizm, Marksizm ve Birinci Dünya Savaşı sonrası liberal demokrasi arasında yaşanan ateşli ideolojik ve siyasi çatışmaların sonucunda ortaya çıkmıştır.

Kabaca tanımlayacak olursak sol, nasyonal sosyalizm de dahil olmak üzere faşizmi, burjuva kapitalizminin bir varyantı, ekonomik istikrarsızlığın yaşandığı ve devrimci potansiyelin ortaya çıktığı tehlikeli durumlarda emekçi sınıfları disiplin altına almak için kullandığı bir kriz mekanizması olarak gördü. "Marksist" ya da "sınıf" yorumu (içindeki birçok farklı eğilimle birlikte), nasyonal sosyalizmin ancak sınıf çatışması ve hizmet ettiği ekonomik çıkarlar bakımından tarihsel mantığa uyduğunu söylüyordu. Bu görüşe göre, nazizm ile büyük iş çevreleri arasında görülen uyumsuzluğa karşın, Nazi Partisi nihai olarak kapitalizm tarafından desteklenmiş ve onun çıkarlarına hizmet etmişti. Aynı şey nazizm için de geçerliydi, özellikle de yeniden silahlanma ve fetih savaşları, Nazilerin ideolojik zorunlulukları olduğu kadar, sermayenin ekonomik çıkarlarına da uygundu. Bu görüşün "liberal" görüş diye tanımlayabileceğimiz başlıca alternatifine göre faşizm, kitle toplumunda içselleşmiş risklerin tezahürüydü, bir toplumun içinde demokrasi ve çoğulculuk kadar irrasyonel ideolojilerin, demagojinin ve totalitarizmin de beslenebileceğinin göstergesiydi. Liberaller, böylece ilkesel olarak nasyonal sosyalizme dair sınıf analizini reddederken, siyaseti ve ideolojiyi ekonominin üstüne çıkarıyorlardı. Nazi rejiminin özünde antikapitalist olduğu, ideoloji ile beslenen bir iktidar ve fetih arayışı uğruna piyasanın hiçbir rasyonalitesini dikkate almadan ilerlediği görüşünü taşıyorlardı.

Yorumlardaki bu farklılıklar, nasyonal sosyalizmin karakteri hakkındaki her türlü kritik ve ihtilaflı sorun üzerine büyük bir yük bindirdi, özellikle 1933'ten önce nasyonal sosyalizmi hangi sosyal sınıfların desteklediği, 1933'ten sonra hangilerinin Nazilerden ve savaşın sunduğu fırsatlardan faydalandığı, bizzat savaşın ve Holokost'un nasıl açıklanacağı gibi sorular (meseleler bu kitapta Richard Evans, Peter Frietzche, Adam Tooze ve özellikle de Doris Bergen'in makalelerinde tartışılıyor) cevaplanmayı bekliyor. Bu yorumların yankılarını, Üçüncü Reich'ın "fonksiyonalist" (rejim merkezli) ve "yönelimsel" (Hitler merkezli) yorumları arasında çıkan önemli tartışmada göreceğiz ve daha sonra tekrar ele alacağız.

Bu tartışmaların varyantlarının daha sonra, komünizm ile liberal ya da burjuva demokrasisi arasında devam eden çatışma, bu çatışmanın soğuk savaşta ete kemiğe bürünmesi ve Almanya'nın kendine özgü bölünmesiyle beslenen bir siyasi ömrü de oldu. Robert Moeller'in de ele aldığı gibi, nasyonal sosyalizmin mirası ulusal kimliklerin tarifinde ve 1949 ile 1960 arasında iki

Almanya'nın siyasi meşruiyeti açısından muazzam bir önem taşımaktaydı. Dayanak noktası ise Alman devletlerinin kendilerini Almanya'nın geçmişinden ve birbirlerinden nasıl ayrıştırdıklarıydı. Alman Federal Cumhuriyeti'ne göre, nazizm farklı bir şekilde hâlâ Doğu Almanya'da ve Sovyet Bloku'nda varlığını sürdüren totalitarizmin bir varyantıydı. Alman Demokratik Cumhuriyeti'ne göre ise, Batı'da hâlâ egemen olan kapitalist sistemin bir uzantısıydı.

Almanların Nazi geçmişlerine dair anlayışları bu nedenle siyasi ve tartışmalı bir karakter taşısa da, Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin çok daha kontrollü olan kültüründe bile akademik gündemde yer alan bu tartışmaları birbirinden tamamen kopuk ya da birbirleriyle ilişkili görmek yanlış olur. Nasyonal sosyalizmi nelerin beslediğine ve siyasi gündemini neyin desteklediğine dair tartışmaların yenilenmiş ve gözden geçirilmiş biçimleri 1960'lar ile 1980'ler arasındaki gözleme dayalı tarihsel araştırmaların gelişmesiyle başabaş gitmiştir. Bu dönem, yüksek öğretimin genişlediği, arşivlerin çok daha ulaşılabilir olduğu, tarih çalışmalarının dergiler, konferanslar ve akademik çevreyle daha da uluslararası bir boyut kazandığı (Batı'da Doğu ve Batı arasında olduğundan daha hızlı yaşanan) dönemdi. Özellikle iki alanda büyük adımlar atıldı, bunlar: Weimar Cumhuriyeti'nin çöküşü ve Nazilerin iktidara gelişiyle ilgili siyasi ve seçimsel sürecin net bir şekilde açıklanması, Üçüncü Reich'ın kurumsal tarihi ile korkunç sonuçlara yol açan siyasi ve askeri karar verme süreçlerinin ortaya çıkarılmasıydı.

En önemli anlaşmazlık noktalarından biri, Nazi Almanyası'nın, modern Alman tarihinin tarihsel gelişiminin meşhur *Sonderweg*'i, yani kendine özgü yolu olmasıydı. Bazı önemli tarihçilerin öne sürdüğü gibi, acaba Almanya sanayileşmeye ve demokrasiye çok daha başarılı bir geçiş yapan diğer Batılı ülkelere kıyasla daha yetersiz ya da tuhaf bir modernleşme sürecinden mi geçmişti? Buna, doğu-batı bölünmesiyle keskinleşen kapitalizm ile faşizm arasındaki ilişkiye dair süregelen tartışma eklendi. Bu eski tartışmayı yeniden hararetlendiren durum, 1960'ların sonu ile 1970'lerin başında Batı Almanya'da görülen kuşak değişimi ve yenilenen siyasi hareketlilik süreciydi. Bu tartışmalara "yeni sol"dan yükselen, Batı Almanların gerek bireysel olarak, gerekse topluca Nazi geçmişleri ile yüzleşmedikleri suçlamasının da bulunduğu radikal eleştiriler de dahildi. En önemli siyasi değişim ise, sosyal demokratların ilk kez 1966 yılında hükümete katılmaları ve 1969'da kurulan koalisyonun başına geçmeleri oldu. Sosyal demokrat şansölye Willy Brandt, Almanya'nın

doğu komşularıyla yepyeni bir dönemi başlattı ve attığı adımların arasında 1970 yılında Varşova gettosundaki Holokost anıtının önündeki simgesel özür dileyişi büyük bir jest olarak tarihe geçti. Bütün bu nedenlerden dolayı, nasyonal sosyalizm tarihi, kamusal bilinçte yeni bir varlık kazandı ve yansımaları popüler kültürde de görüldü. Bunların en önemlisi, 1979 yılında Batı Alman televizyonunun Amerikan dizisi *Holocaust*'u yayınlaması ve dizinin halkın üzerinde bıraktığı olağanüstü etkiydi.

Araştırmaların çoğalması, basılı eserlerin ve yayınların daha da genişlemesinin sonucu olarak bir yorumun ya da diğerinin taraftarları arasında, sırf siyasi ve entelektüel ödülü çok yüksek olduğu için hararetli tartışmalar yaşandı. Bunlar her ne kadar akademik tartışmalar olsa da, çok azı akademik çevrelerle sınırlı kaldı. En azından Batı Almanya'da basın, bu tartışmaları belli bir derinlikle izleyerek halkın ilgisini besledi ve cevapladı. Tarihçilerin, karşıtlarının nasyonal sosyalizmin utanç verici aşırılıklarını aşağı çektiklerini ve göreceleştirdiklerini, sadece ideolojik ya da siyasi gündemini öne çıkarıp tarihsel bağlamından kopardıklarını veya Almanya'nın Nazi geçmişi ile halihazırdaki siyasi bölünmüşlüğünün arasındaki ilişkiyi kasten yanlış anladıklarına dair kuşkularını öfkeyle dillendirdikleri anlar da yaşandı.

"Tarihçiler Kavgası"

Bu tartışmaların en çekişmeli, siyasetle yüklü ve kamuya açık olanı 1980'lerin ortasında yaşanan meşhur "Tarihçiler Kavgası"dır (*Historikerstreit*). Bu tartışma, Almanya'da hükümetin ve kamusal yaşamın yeni bir muhafazakâr evreye girişiyle patladı. Muhafazakâr Hıristiyan Demokratların (CDU) 1983'te koalisyon hükümetine girmeleri, önemli iki yıldönümüne rastlamıştı: Nazilerin 1933'te iktidara gelişlerinin 50. yıldönümü ile İkinci Dünya Savaşı'nın 1945'te sona erişinin 40. yıldönümü. Bu yıldönümleri için yapılan anma törenleri, muhafazakâr politikacıların ve tarihçilerin suçluluk duygusunun Almanların omuzlarına bindirdiği yükü yeniden tartışmaya hazır olduklarını gösteriyordu. Bunun göstergelerinden biri de çok tartışmalı bir Alman Ulusal Tarih Müzesi açma girişimiydi. Durumun çok önemli bir uluslararası boyutu da vardı. Ronald Reagan'ın 1981'de başkan seçilmesiyle soğuk savaş yeni bir evreye girmiş ve Almanya'nın konumu, Batı Cephesi'nin en önde ge-

len ülkelerinden biri olarak vurgulanmıştı. Reagan ile Batı Almanya'nın yeni şansölyesi Helmut Kohl, Batı Almanya'nın güçlenmiş bir Batı ittifakı içindeki rolünü pekiştirmek amacıyla "bir dizi olağanüstü beceriksiz pazarlığa" (Mary Fulbrook) giriştiler. Her iki lider de İkinci Dünya Savaşı'nın bölücü mirasının altını çizmek için gösterdikleri hevesle çizgiyi aştılar. Bunların en dikkat çekeni, 1985 yılı Mayıs ayında Bitburg'taki Alman askeri mezarlığında Wehrmacht ve SS askerlerinin mezarlarına yaptıkları ziyaretti. Reagan ziyaret öncesi epeyce uygunsuz sözler sarf etmiş, söz konusu askerleri Nazi toplama kamplarında zulüm görmüş kurbanlarla aynı kefeye koymuştu. Bu tutumun yarattığı öfke, Bergen-Belsen Kampı'na alelacele yapılan ziyaretle de yatışmadı.

Her ne kadar bir beceriksizliğin ürünü olsalar da, bu olaylar muhafazakârlar arasında yeniden tezahür eden bir ruh halini yansıtıyordu. Sesi yükselenler arasında bulunan tanınmış tarihçi Michael Stürmer, Almanya'nın nasyonal sosyalizmin utancını daha fazla taşıyamayacağını, bu kadar kısa bir dönemin Almanya'nın diğer ülkeler gibi ulusal bir tarihe sahip olma hakkını elinden alamayacağını ileri sürdüğünde, tartışmanın özünü de ortaya koymuş oldu. İddiaya göre, savaşın üzerinden kırk yıl geçmişti, Federal Cumhuriyet'in demokratik düzen içinde uzun vadeli istikrarını sağlamak için yenilenmiş bir ulusal tarih ve meşruiyet duygusuna ihtiyacı vardı. Bu nedenle, hem siyasi hem de tarihsel nedenlerle artık "geçmişi aşmak", Berlinli tarihçi Ernst Nolte'nin sözleriyle, geçmişin kelimenin tam anlamıyla tarih olmasına izin vererek Üçüncü Reich'ın "tarih" olmasını sağlamak gerekiyordu. Böylece Üçüncü Reich da, tarihte birçok örneği görülmüş, radikal şiddetin ve çatışmanın damgasını vurduğu dönemlerin arasında yerini almalıydı.

"Historicization" terimi İngilizcede pek bilinen bir terim değil, ancak Almanya'da "Historisierung" terimi, kökeni on dokuzuncu yüzyıla giden disiplinin anlam yükünü taşır, "tarih"in ne demek olduğuna, ahlaki olduğu kadar entelektüel bir derinlik de katar. Nazi Almanyası'nın "tarih" olabileceğine dair tartışmalar sadece sağla sınırlı kalmadı, aslında tarih olmasıyla ilgili argüman ilk kez, Almanya'nın en saygın tarihçilerinden biri olan Martin Broszat'ın ihtiyatlı bir makalesinde ileri sürüldü. Ancak mesele, 1980 ortasında iyice politikleştiği için büyük tartışma yarattı ve özellikle iki soru etrafında yoğunlaştı.

Sorulardan ilki, nasyonal sosyalizmin Almanya tarihinin bir dönemi olarak hangi açıdan ele alınacağıydı. Alman tarihinin derinliklerine gömülmüş

bir şey olmaktan çok Almanya'nın şimdiki ve gelecekteki ulusal kimliğini tayin ederek devam etmesi gereken normal tarihi gelişiminin kalıplarını paramparça eden bir durum muydu? Almanya, "normal" bir tarihe, normal bir ulusal gurur ve vatanseverlik duygusuna sahip olma hakkını yeniden nasıl kazanacaktı? Bu sorunun cevabı ise ikinci bir soruya bağlıydı: Nazilerin Yahudilere karşı uyguladığı ve "Auchwitz" ile tarifini bulan Holokost'u nasıl anlamalıydık? Holokost, nasyonal sosyalizmin özgünlüğünü tanımlayan münferit bir olay mıydı, dolayısıyla bıraktığı miras da sıra dışı bir durum olarak mı tanımlanacaktı? Ya da Nazilerin bile esinlendiği bir imhacı şiddetin yeni bir tezahürü müydü? 1970'lerde, gördüğümüz üzere tartışma daha çok egemenlik sistemleri olarak faşizm, kapitalizm ve totalitarizm üzerinde yapılmıştı. Şimdi ise, 1980'lerde kıyaslama meselesi, Nolte'nin Nazi Almanyası ile Bolşevik Rusyası'nın birbiriyle kıyaslanması mümkün *imhacı* rejimler olduğu, hatta Bolşeviklerin 1917'den beri uyguladıkları kitlesel katliam programlarıyla Auschwitz'e model oluşturduklarını ileri sürmesiyle yepyeni bir ifadeye bürünüyordu. Bu iddia, nasyonal sosyalizmin münferitliğini tartışmaya açtığı gibi (1944–1945 arasındaki Nazi propagandasını yankılarcasına), Almanya'nın Sovyetler Birliği ile savaş dönemindeki mücadelesini açık bir savunma meşruiyetine oturtuyordu.

Bu savlarla şaşkına dönen ve en başta Almanya'nın en tanınmış entelektüellerinden biri olan filozof Jürgen Habermas'ın da bulunduğu sayısız tarihçi, iddialı ve başarılı bir karşı saldırıya geçtiler. İleri sürdükleri karşı savların temelini oluşturansa, Auschwitz'i merkeze alarak Nazi geçmişiyle yüzleşmenin, Batı Almanya'nın uygar bir demokrasi olarak açıkladığı kimliğinin vazgeçilmez şartı olduğuydu. Federal Cumhuriyet'in bin bir çile ile yeniden yarattığı ve 1949 Anayasası'nın girişini oluşturan Temel Yasa (*Grundgesetz)* ile ifadesini bulan evrensel insani değerleri kucakladığına dair taahhüdünü başka hiçbir şey garanti edemezdi. Batı Almanyalılar, somut bir şekilde tanımlanmış ve akılcı bir "anayasal vatanseverlik" beyanında ısrar etmeye devam etmeliydiler, geçmişte ne kadar hain ve kalleş olduğunu kanıtlamış olan metafiziksel ve tehlikeli milliyetçi vatanseverliğin peşine düşmekten vazgeçmeliydiler.

Historikerstreit'in muhafazakâr kanadının, Federal Cumhuriyet'in meşruiyetini yeniden kurmak ve yepyeni bir Alman kimlik duygusu oluşturmak için açıkça yaptığı siyasi teklif başarısız oldu. Dahası, tartışma kısa sürede uluslararası siyasetin çok daha büyük sahnesinde yaşanan hayret verici olay-

ların gölgesinde kaldı: Rusya ve Doğu Avrupa'daki komünist rejimler çöktü, 1990'larda bu bölgenin bazı kısımlarında siyasi krizler patlak verdi. Bu beklenmedik olaylar Almanya üzerinde doğrudan bir etki yaptı. Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde komünizmin çöküşünün (ilk işaretini, 1989 yılında Berlin duvarının çöküşüyle vermişti) ve Doğu Almanya'nın Federal Cumhuriyet'e katılma kararının ardından, birleşen Almanya ulusal kimlik yaratmak için yepyeni fırsatlarla karşı karşıyaydı, üstelik önünde 1940 ile 1989 arasındaki koskoca bir savaş sonrası dönemi yorumlamak için yepyeni bir başlangıç noktası vardı. Avrupa ile birlikte Almanya da, İkinci Dünya Savaşı'nın ertesinde kıtayı ele geçiren jeopolitik felçten kurtulmuştu. Böylece, tarihin kendisi –soğuk savaşın sona ermesi– Üçüncü Reich'ın "tarihi kayıt" olabilmesi için gerçek koşulları yaratmış ve aşağıda göreceğimiz gibi, nazizmin mirası bakımından yeni türlerde kamusal ilişkiler kurmanın kapılarını açmıştı.

Daha dar bir tarihsel anlamda *Historikerstreit*'ın yarattığı etki karışıktır. Almanya'nın artık kendini Nazi geçmişiyle tarif etmesine gerek olmadığı gibi, çok uç noktadaki iddialar bir yana bırakıldı. Holokost'un münferitliği, yeniden birleşen Almanya'yı da içine alarak Alman kolektif kimliği üzerindeki ağırlıklı önemiyle birlikte doğrulandı ve antisemitizm ile jenosit konusunda uluslararası araştırmalar bakımından yepyeni bir kabul durumu oluşturdu. Tartışma, insanların nasyonal sosyalizm dönemindeki günlük hayatlarının dokusunu çıkarmak, bireysel ya da toplu tecrübelerini öğrenmek, Nazi öncesi kolektif kimliklerini korumak ve yeni kimlikler inşa etmek konusunda artan bir ilgiyle birlikte "kimlik" sorununun merkeze alınmasına katkı sağladı.

Bu yaklaşım aslında, önce işçi sınıfının gündelik hayattaki dayanışma kalıplarının 1933 sonrası Nazi rejiminin saldırıları sırasında da geçerli olup olmadığını, halkın hiçbir şekilde açık direniş gösteremediği, en küçük bir siyasi muhalefetin Jill Stephenson, Nikolaus Wachsmann ve Richard Steigmann-Gall'ın makalelerinde göreceğimiz üzere anında bastırıldığı bir dönemde, rejimle arasına bir mesafe koyup koymadığını anlamak isteyen tarihçiler tarafından 1970'li yıllarda benimsenmişti. Almanların "Alltagsgeschichte" dedikleri gündelik hayatın tarihi, Almanların gündelik, sıradan yaşantılarında "normalliğin" ne anlama geldiği sorusuyla karşı karşıyaydı. Elbette sorun ulustan daha farklı bir düzeydeydi ama ulusal tarihe içkin daha geniş tarihsel meselelerden de bütünüyle yalıtılmış değildi. Aslında *Historikerstreit* sırasında öne çıkmış kitaplardan biri olan Andreas Hillgruber'in (1986)

Zweirlei Untergang: Die Zerschlagung des deutschen Reiches und das Ende des europäischen Judentums (İki Yıkılış: Alman İmparatorluğunun Yıkılışı ve Avrupa Yahudiliğinin Sonu) eseri özellikle bu konuda büyük bir endişeye yol açtı. Hillgruber, 1944-1945 arasında Doğu Cephesi'nde çarpışan ve (kendi bakış açısına göre) vatandaşlarını Sovyet istilasından korumak için kendilerini siper eden Alman askerlerinin "günlük yaşantılarını" yeniden yapılandırmaya kalkışmıştı. Almanya'nın kendisinin de kurtarılmaya değer olduğu imasını görmezden gelmek mümkün değildi. Nazilerin Yahudi kurbanlarıyla Alman askerlerinin ve sivillerin çektikleri çileleri dengelemeye çalışan (başlığı da dahil olmak üzere) Hillgruber'in kitabı, bilinçli ve çok şaşırtıcı bir üstünlük duygusu taşıyor, nedensel ilişkileri, sorumluluk zincirini bilerek ve isteyerek görmezden geliyordu. Kitap kaba bir örnekti, ancak daha az mütecaviz tarihi araştırmalar da "sıradan Almanlar" ile Nazi rejiminin amaçları arasındaki özdeşleşmenin derecesi üzerinde ortaya çarpık bir bakış açısı koyuyordu. Bu meseleler, Jill Stephenson ve Nikolaus Wachsmann'ın yazdığı bölümlerde ayrıca tartışıldı.

Gönüllü İnfazcılar mı?

Geriye dönülüp bakıldığında bu projeler, Üçüncü Reich sırasında yaşanan tecrübelerin ve mağduriyetin karakteri üzerine yeni bir bakış açısı geliştirmenin ilk adımı olarak görülebilir. Bu duyarlılık kayması bir kez daha, bir görüş ayrılığının ya da daha doğrusu peş peşe yaşanan iki görüş ayrılığının içinde kristalleşmişti. İlki, Hamburg'da özel bir vakıf olan Institut für Sozialforschung, yani Sosyal Araştırmalar Enstitüsü'nün 1995'te açtığı, fotoğraflar ve fotoğraflara bağlı metinlerden oluşan "İmha Savaşı: Wehrmacht'ın 1941 ve 1944 Arasında İşlediği Suçlar" başlıklı sergiyle patladı. Sergi, Alman ordusunun Doğu Avrupa ve Rusya'daki çeşitli cephelerde sivillere karşı işlediği kitlesel cinayetlerdeki katılımını ayrıntılarıyla ortaya koyuyor ve "temiz Wehrmacht" tezini yıkıyordu. Savaş sonrasında ortaya atılan bu teze göre, savaş suçlarından sadece SS'ler sorumluydu ve Alman ordusu onurlu bir şekilde savaşmıştı. Sergi beklenmedik bir ilgi gördü, binlerce ziyaretçi çekti, sonunda Almanya'nın diğer şehirlerine ve diğer ülkelere de taşınan sergiyi milyonlarca kişi ziyaret etti.

Birçokları için, sıradan Alman askerlerinin –yani babalarının, büyük babalarının, amca ve dayılarının– savaşın en korkunç suçlarına karışmış olması, şok edici bir uyanış oldu. Diğer yandan sergi, Almanya için savaşmış ve ölmüş askerlerin anısına yapılan bir saygısızlık olarak da görüldü. En azından bazı fotoğrafların (kasıtsız, ancak baştan savma yapılmış bir araştırmanın sonucu olarak) Almanların değil de Sovyetlerin savaş sırasında işlediği suçları gösterdiği anlaşılınca, suçlamalar daha da yüksek sesle dillendirilmeye başlandı. Bu durumun neden olduğu karşılıklı suçlamalar yıllarca sürdü ve sonunda serginin kaldırılmasına sebep oldu.

İkinci tartışma, genç bir Amerikalı siyaset bilimci olan Daniel Goldhagen'in yazdığı, 1996 yılında New York'ta basılan ve hemen Almancaya çevrilen "*Hitler's Willing Executioners: Ordinary Germans and the Holocaust*" adlı kitap yüzünden çıktı. Özüne indirgendiğinde Goldhagen'in öne sürdüğü tez, ırksal antisemitizmin, bilhassa "tasfiye edici" çeşidini içinde barındırmakta olan Alman kültürü tarafından en azından yüz yıldır hazırlanmış olan "sıradan Almanlar"ın Avrupa Yahudilerine karşı işlenen kitlesel cinayete gönüllü olarak, dört elle ve hevesle katıldığıydı. Hitler'in Üçüncü Reich'ı, Almanların Yahudi ırkının fiziksel olarak yok edilişine dair kültürel mizaçlarını ifade etmelerine ve hayata geçirmelerine sadece bir fırsat sağlamıştı. Goldhagen, Almanların "gönüllü infazcılar" olduğu savını desteklemek için, Holokost'u grafikler ile gösteriyor, Auschwitz ve diğer toplama kamplarına nazaran daha az bilinen, Doğu Avrupa ve Rusya'da Yahudilerin topluca kurşuna dizilişlerine dair olayları, köleleştirilerek ölene dek çalıştırıldıklarını ve 1944–1945 arasında müttefik ilerleyişi karşısında kampları boşaltan Almanların, son cinayet dalgası olan "ölüm yürüyüşlerini" can yakıcı ayrıntıları ile tarif ediyordu.

Kitap Atlantik'in her iki yakasında da büyük bir tartışma yarattı. Nazizm, antisemitizm ve Holokost uzmanları Goldhagen'i eleştirdiler. Bir tarihçi olarak hatalarını teşhir etmekle kalmadılar –örneğin Almanlar ile Yahudiler arasındaki karmaşık tarihi ilişkileri yanlış sunuşunu, kendi önyargılarını öne çıkararak yıllar boyu yapılmış araştırmaları görmezden gelişini– aynı zamanda öfkeli, duygusal ve suçlayıcı vurgusunu da ortaya koydular. Ayrıca Nazi jenosidi tarihi üzerine uzman olan Christopher Browning'in birkaç yıl önce yayımladığı, kitlesel kurşuna dizmeler hakkında çok daha özenli ve daha az suçlayıcı bir anlatım seçtiği *Ordinary Man: Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Poland* (1992) adlı kitabını işaret ettiler. Kitap, "sıradan

Almanlar"ın neden kitlesel cinayetlere katılmaktan kaçınmadıkları konusunda farklı bir sonuca varmıştı.

Bununla birlikte, Goldhagen'in kitabının popüler alanda kabulü çok daha sıcak oldu. Halkın bu konudaki duyarlılığının maharetli bir tanıtım kampanyasıyla pompalandığına hiç kuşku yok (Browning'in kitabına böyle bir kampanya nasip olmamıştı), üstelik kitabı okumaktansa, kitap hakkında görüş bildirmeye niyetli çok daha fazla insan vardı. Ayrıca hem Amerika'da hem de Almanya'da akademisyenlerin halkın görüşleriyle bağını kopardıklarına dair bir anlayış hâkimdi. Goldhagen'in kitabı, yapılan bütün eleştirilere karşın, Nazi jenosidinin kurbanlarıyla daha önce antisemitizm ve "nihai çözüm" üzerine yapılmış daha siyasi yönelimli incelemelerin görmezden geldiği bir şeyi yapmış ve popüler erişilebilirliği sayesinde Nazi jenosidinin kurbanları ile duygusal bir özdeşleşmeyi sağlayabilmişti. Tıpkı on yıl önce yayımlanan televizyon dizisi "Holocaust"un ya da 1994 yılında gösterilen Stephen Spielberg'in Almanları koltuklarına mıhlayan filmi "Schindler'in Listesi" gibi, Goldhagen'in kitabı *Hitler's Willing Executioners* da Holokost'a kişiselleşmiş, dolayımsız ve zorlayıcı bir bakış sağlıyordu. Bu nedenle birçok tarihçi kitaba kötü bir tarih kitabı olarak bakmaya devam etse de, kitap içeriğinin çok daha ötesinde bir önem kazandı.

Goldhagen'in kitabının bu şekilde karşılanması sonucu, Nazilerin, Yahudilerin yok edilişi için kullandıkları "nihai çözüm" terimi, "Holokost" teriminin gölgesinde kaldı. Bu terimi anlayabilmek için, biraz geriye gitmek ve bu kitapta tartışılan çok daha öznel ve tarihsel meselelere bakmamız gerekiyor.

Kurumlar ve Niyetler

"Yahudi Sorununa Nihai Çözüm" (*Endlösung der Judenfrage*) imhanın üstü kapalı ifadesidir. Bu ifade, 1960'larda ve 1970'lerde, 1933 sonrası benimsenen imha politikaları sırasında hangi antisemitizmin uygulanacağına dair karar verme süreçlerini ve kurumsal mekanizmaları araştıran tarihçiler tarafından da kullanılmıştır. Aslında, Üçüncü Reich üzerine yapılan ilk araştırma da benzer şekilde kurumları ve yapıları, özellikle Nazi dış politikasının önemli sorunlarıyla birlikte savaşa girme kararı ve savaşın askeri yönetimiyle ilişkili olarak incelemiştir. Bu konular, Gerhard Weinberg ve Doris Bergen'in

makalelerinde ele alındı. Savaş çıkarmak Üçüncü Reich'ın kimliğinin bir parçasıydı. Bu konu, Nazi rejiminin çıkardığı savaşların Avrupa üzerindeki tarihi etkisi bakımından yapılan vurgunun dış politika ve askeri mekanizmadan Nazilerin savaşçı mizaçları ile işgallerin hem Doğu hem de Batı Avrupa'daki etkisine kaymasıyla birlikte hâlâ bir araştırma konusu olarak geçerliliğini koruyor. Ancak kurumlar ve yapılar da Üçüncü Reich'ın bütüncül karakterine dair tartışmalar açısından çok önemli bir rol oynuyor.

Nazi Almanyası'nın en tanıdık imgeleri –Nuremberg'de dizi dizi sıralanan Parti üyeleri, işgalci askerlerin ve tankların oluşturduğu kollar, Hitler'in her yere yayılmış fotoğrafları– bir ulusun müthiş bir adanmışlık ve kararlılıkla *Führer* ve ideolojisi ardında saf tutuşunu gösterir. Bir yandan da, Nazi Almanyası'nın fanatikler tarafından yönetilen bir mutlak diktatörlük, sadece Hitler'e hesap veren korkunç derecede disiplinli bir polis devleti, çok büyük bir baskı ve saldırı yeteneğine sahip totaliter bir sistem olduğuna dair dışarıdan ve kısmen tutarlı bir yargıyı da destekler. Bu imgelerin Nazi Almanyası'nın sosyal örgütlenmesini ne derece doğru yansıttığı, Jill Stephenson'ın Nazi Almanyası'nın, "değerli" Almanlardan oluşan bir *Volksgemeinschaft* olup olmadığını incelediği makalesinde ele alınıyor, Nikolaus Wachsmann ise muhaliflerin, Yahudilerin ve "topluma yabancılaşmışların" şiddet yoluyla nasıl dışlandıklarını inceliyor. Bunların arasında yer alan makaleler ise, Richard Evans'ın da ele aldığı üzere, Alman toplumunun ne Nazi ideolojisinin öngörülerine uygun milliyetçi dayanışmaya sahip bir toplum ne de bastırılmış, polis devletinin emirlerine uyan ve sürekli toplama kampına gönderilme korkusuyla yaşayan zayıf bırakılmış bireylerden oluştuğunu, hatta bazı Almanların Nazilerin programlarından tamamen habersiz olduklarını, çoğunun zalimce baskılara maruz kaldıklarını, birçok diğer "değerli" Almanın ise polis devletinin terörüne en az maruz kalabilmek adına bir tür öz-izleme, otokontrol mekanizması geliştirdiklerini gösteriyor. Bu vatandaşlar için Üçüncü Reich, bedeli başkaları tarafından çok ağır ödense de, böyle bir anlaşmaya varmaya değecek kadar olumlu uygulamalara sahipti.

Jill Stephenson'ın belirttiği gibi, gerçekten sınıfsız bir *Volksgemeineschaft* bir efsane olarak kaldıysa da (gerçek bir eşitlik hiçbir zaman Nazilerin meselesi olmadı), birçok Alman ilk bakışta, Nazi yönetimi altında iyi bir hayat yaşadı. Peter Fritzche'nin Nazilerin iktidara gelişlerini anlattığı makalesinde yazdığı gibi, nasyonal sosyalizm, Almanlara Weimar Cumhuriyeti'nde ifa-

desini bulan savaş sonrası sistemin başarısızlıklarının yerine koyabilecekleri alternatif bir ulus vizyonu sağlamıştı. Nazilerin 1933'te iktidara gelişleriyle belli bir istikrar kuruldu, Adam Tooze'un makalesinde ele aldığı üzere savaş sonrası ekonomik kaosun ve bunalımın üstesinden gelindi, sevilmeyen sosyal gruplarla ilişki resmen kesildi; Gerhard Weinberg'in makalesinde ele aldığı üzere dış politika ve askeri başarı hem psikolojik hem de maddi açıdan ödüller getirdi. Zulüm ve terör sadece belli kategorilerdeki insanlarla, özellikle sol görüşlü siyasi muhaliflerle, Yahudilerle (Richard Steigman-Gall'ın makalesinden de anlaşılacağı gibi), bazı dini gruplarla, "topluma yabancılaşmışlar" ve "asosyaller"le sınırlandırıldı. Bunlar elbette ki geniş gruplardı, ama az ya da çok bir kimlikleri ve bağları vardı: Onlardan biri değilsen, tutuklanma ve kötü muameleye çok daha az maruz kalabilirdin. Bu nedenle de diğer Almanların büyük bir çoğunluğu kendi çıkarlarını korumak ve sistem mağdurlarının çektiklerine bilerek kayıtsız kalmak gibi duygularla Üçüncü Reich ile barış yaptılar. Birçok kişinin, siyasi ve ırksal "suçlarla" yakınlarını ve hiç tanımadıkları insanları canla başla ihbar etmeye koşmaları, bazı Almanların kendilerine yöneleceğinden korktukları Nazi terörünü kasten başkalarına yönelttiğini bile gösteriyor olabilir.

Tarihi araştırmalar, Nazi Almanyası'nın popüler imgelerini ya disiplinli fanatiklerden oluşan bir ulus ya da güçsüz ve korkutulmuş mağdurlar olarak ayrıştırdı. Acaba madalyonun öbür yüzünde ne vardı: Gücü her şeye yeten bir *Führer*'in yönettiği totaliter parti devleti mi? Bu aşırı yüklü iktidar imajını abartılı bulanlar belki vardı, ancak Üçüncü Reich'ı açıklama çabalarının hiçbirinde Hitler'in merkezi konumu çürütülemedi. Siyaseti onun inançları belirliyordu, iktidarı tartışılamazdı, sözleri emirdi. Nazi Almanyası'nı anlamanın anahtarı, bir bakıma, Hitler'in kendine özgü ideolojik niyetlerini ve empoze ettiği siyasi önceliklerini tanımlamaktı. Bu modelde, her alandaki politikaların, özellikle de dış politika ve askeri stratejilerin yönünü ve atılacak adımları Hitler tayin ediyordu. Lucy Dawidowicz ve Gerald Fleming gibi tarihçilerin ileri sürdükleri üzere, Holokost örneği bütün korkunçluğuna rağmen gayet basitti: Holokost, Hitler'in ideolojik antisemitizminin kasti bir sonucu olduğu gibi, 1933'te alınan ilk ayrımcı önlemlerle gözler önüne serilmiş, savaş öncesi yıllarda bilinçli bir ölçüyle hızlandırılan mezalim politikalarından, 1940'ların ölüm tarlalarıyla imha kamplarına kadar varmıştı.

Ancak 1960'ların sonunda Üçüncü Reich'ın, Hitler tarafından kontrol edi-

len, öncelikle "maksatlı" bir iktidar yapısı olduğu ve Almanya'da kamusal hayatın her alanını kontrol ettiği kabulüne, rejimin çok daha farklı bir resmini koyan araştırmalarla karşı çıkıldı. Hitler'in liderliği belki tartışılmazdı ama bu durum, onun söylediklerini yapmaya hazır ve nazır bir idari yapının üzerinde astığı astık, kestiği kestik bir diktatör olduğunu göstermezdi. Aksine, Nazi rejiminin yaptığı işler incelendiğinde, ortaya Jeremy Noakes'ın Hitler ve Nazi devleti üzerine yazdığı bölümde açıkladığı gibi, bambaşka bir resim çıkıyordu. Bu devlet tek bir kişi tarafından yönetilen bir otokrasi olmaktan çok, bir polikrasi[1] ya da iktidarın birbiriyle ilişkisiz, hatta anarşik bir şekilde dağıldığı çoklu güç merkezlerinden oluşuyordu. Devlet yönetiminde ve Nazi Partisi'nde ipleri ellerinde tutanların otorite ile kişisel ihtiraslarının ötesinde girdikleri çatışmalar (kişisel ihtiraslarını öne çıkaranlar da bol miktarda vardı) sistemin içinde salgın hastalık halini almıştı. İdari yapıların parçalanmış ve yer değiştirmiş olması kişisel sürtüşmeleri artırıyor ve bu sürtüşmeler sistemin içine tekrar yansıyordu. Uzun vadede politika oluşturmak bir yana, akıl ve sorumluluk taşıyan kararları almak dahi giderek kısıtlanıyordu.

Bu yapısalcı ya da "fonksiyonalist" analiz, Nazi yönetimi altında olanları ve nedenlerini anlamak bakımından çok büyük bir önem taşımaktadır. Bu görüşün Martin Broszat, Hans Mommsen ve Timothy Mason gibi önde gelen savunucuları, bu yöntemin devlet yönetmek için irrasyonel bir yaklaşım olduğuna işaret ettiler, daha da ötesinde sistemin kendi irrasyonelliğini siyasetin içine feci şekillerde ve korkunç etkilere yol açacak şekilde yansıttığını ileri sürdüler. Bu görüşün merkezinde Nazi hareketini iktidara taşıyan müthiş dinamizmin, "mücadele" politikalarına bağlılığın ve ütopik iddiaların, 1933'ten sonra siyasi sistemin içine bütün olarak dağıldığı ve her türlü istikrarı ve önceden kestirilebilme imkânını ortadan kaldırdığı önermesi vardı. Liderler kurum ve politikalar oluşturmak, rejiminin iradesini ve liderini amorf bir şekilde tarif ederek yasallaştırmak için birbirleriyle yarışırken, sonuç rejimin siyasi yönünün önlem alıcı, birbirinin üzerine binici, toptancı bir şekilde radikalleşmesi olmuştu.

Bu araştırmada, Üçüncü Reich iyi çalışan totaliter bir mekanizma olarak değil, kontrolden çıkmış, krizden krize koşan, sadece ekonomik politikaları değil, savaşın planlanmasını ve idaresini de elinden kaçırmış (Adam Tooze'un

1 Birbirine rakip iktidar kurumlarının yan yana var olmasıdır ve kurumsal kaosların sebebidir. Bunun sonu da rejim krizidir. (yay. hzl.)

makalesinde bu konulara değiniliyor) bir mekanizma olarak görünüyordu. Rejimin bütün politikaları arasında en radikali olan Yahudilerin imhası politikasının, Hitler'in kendine ait ideolojik programının adım adım uygulamaya konan bir politika olmadığı, rejimin yoldan çıkmış, dağınık yapısının bir sonucu olduğu, rekabetçi iç dinamiğinin çok radikal, yıkıcı ve nihayetinde kendine zarar veren seçenekler üretmeyi sağladığı ileri sürülüyordu.

Hitler, Jeremy Noakes'ın da gösterdiği gibi bu araştırmada hem siyasi hem de ideolojik olarak elbette ki hesaba katılmıştı. Ne patalojik antisemitizmi ne de Richard Evans'ın yazdığı bölümde anlatıldığı üzere nasyonal sosyalizmin diğer unsurlarına bağlılığı reddediliyordu. Ancak fonksiyonalist yaklaşıma göre, bir diktatör ya da zorla bir siyaset dikte eden değil, böyle bir ihtimalin karizmatik koşulu, belirsiz, kesin olmayan ve hempalarının siyasete dönüştürmek için birbirleriyle yarıştıkları ütopyacı beyanların kaynağıydı. Bu "*Führer*'e doğru çalışma" pratiği (bu terim 1934'te önde gelen bir Nazi bürokrat tarafından uydurulmuş ve Ian Kershaw tarafından da dikkat çekilmiştir) uygun ve yapılabilir olarak tahayyül edilen hiçbir şeye akılcı bir sınır koymuyordu. Politika yapmak, akılcı bir hesap meselesi olmaktan çıkmış, bol miktarda bulunan kurumların ve bürokrasilerin doğaçlama ve birbiriyle çelişen tepkilerine dönüşmüş, önceden alınmış kararlarla çelişkili sonuçlar çıkmış, daima hayal edilebilirin en uç noktalarına doğru kaymıştır.

Yönelimsel ve fonksiyonalist tartışmasının nezaretinde sürdürülen tartışmalar, Nazi devletinin pratikte nasıl çalıştığına dair bilgimizi geliştirmek açısından muazzam bir üretkenlik sergiledi (nitekim tartışmalı da olsa, siyasi akılcılığın belli koşullar altında her tür modern bürokratik sistemde tehlikede olabileceği gibi bazı sorunlu alanlara da işaret etti). Jeremy Noakes'ın ve Doris Bergen'in bölümlerinin gösterdiği gibi, fonksiyonalistler, sistemin yapısının ve işleyişinin, Hitler'in en canice ve irrasyonel kanaatlerinin –antisemitizm takıntısı ve *Lebensraum*'un fethi– pratik politikaya dönüştürülmesine ışık tutması bakımından araştırılması gerektiğini ortaya koydular, ancak fonksiyonalistlerin savlarının da kendine özgü zaafları vardı. En önemlisi de bu yaklaşımın, Hitler'in siyasi rolünün küçümsenmesi, Hans Mommsen'in tartışmalı ve paradoksal tanımıyla "zayıf diktatör" olarak yorumlanması ihtimaliydi. Bir başka kısıtlılığı da, bu tür araştırmaların yüksek politikaya, devlet ve idari kurumlara odaklanma eğilimi taşımasıydı. Politikaların oluşumuna ve belli kararların kronolojisine, mağdurlardan ve mağdurların yaşadıklarından ya da en azından Yahudi olmayan

"sıradan Almanlar"ın tepkilerinden daha fazla ağırlık veriyordu. Üstelik Alman *toplumunun* nasyonal sosyalist rejimde nasıl işlediğine dair paralel soruların da sorulması gerekiyordu: Nazilerin önceliklerinin baskısı altında nasıl bir arada kaldılar, farklı sınıflar ve sosyal gruplar, kadınlar ve gençler nasıl ücret aldılar, muhalefet ve fikir ayrılıkları nasıl karşılandı. Nazi sosyal düzeninden belli grupların neden ve nasıl dışlandıklarını, neden ve nasıl sistematik zulüm gördüklerini, bazı durumlarda neden fiziksel olarak da imha edildiklerini, ancak bunların da bilgisini katarak bütünüyle anlayabiliriz.

Biyopolitika

1970'lerde Nazi toplumuyla ilgili olarak yapılan ilk araştırmalar geleneksel anlamda sosyal yapıya, sosyal sınıfların ve ekonomik çıkar gruplarının arasındaki ilişkilere ve örgütlenmelere odaklanmıştı. 1980'lerde ve 1990'larda bu araştırmalara artan bir şekilde "biyopolitika" konusu da eklendi: Üçüncü Reich'ın biyolojik ve demografik projeleri, sadece Almanya'yı değil, bir bütün olarak Avrupa sosyal düzenini de yeniden kurmaya dönüktü.

Naziler için bu projeler, topluma kelimenin tam anlamıyla bir tür biyolojik organizma muamelesi yapmak, "sağlıklı" ya da "değerli" unsurları resmen teşvik etmek, "hastalıklı", "asalak" ve "değersiz" unsurları kesip atmak ya da imha etmek anlamına geliyordu. Bu bir metafor değildi, bu programların ortaya çıkışını ve seyrini anlamaya çalışan tarihçiler doğrudan doğruya beden siyasetiyle ilgilenmek, aynı şekilde cinsiyetler arası ilişkilerin nasıl düzenlendiği, erkeklik ve kadınlık modelleriyle cinselliğin nasıl yeniden biçimlendirildiğiyle de uğraşmak zorunda kaldılar. Amaçları, Nazilerin toplumu biyolojiye indirgeyişini tekrarlamak değil, bu indirgemenin şemasını çıkarmak, sosyal bağlamı ile sosyal etkilerini ortaya koymaktı.

Nazi biyopolitikalarının araştırılması, tarih yazımında Almanya'yı aşan bazı dış gelişmelerden de etkilendi. 1970'lerden başlayarak tarihçiler kadınların tarihini, ırksal kategorileri ve bunlarla ilişkili olarak cinsel kimliğin ve üremenin, çocuk ve ailenin, bedenin, hayat ve ölümün tarihiyle birlikte daha ciddiye almaya başladılar. Birçok alanda, daha önceden "doğal" bir fenomen olarak görülen birçok şey artık tarihsel ürünler, sosyal yapıların değişen süreçlerinin alanları, iktidar ve anlam çekişmeleri olarak yorumlanıyordu.

Bu kategoriler, sosyal analiz ve açıklamanın asıl mekanizmaları olan sosyal sınıf ve ekonomik çıkar kavramlarını dönüştürdü ya da genişletti. Ekonomik çıkarlar, ağırlıklarını yitirmemişti (Jill Stephenson ve Adam Tooze'un makalelerinin belgelediği gibi), ancak cinsiyet ve ırk, tarihsel çözümlemenin kabul görmüş kategorileri haline geldikten sonra, Nazi politikalarıyla ilgili yepyeni perspektifler de açılmış oldu. Bunun en önemli sonuçları arasında, Nazi Almanyası'nın sadece sosyal katmanlaşma ve ekonomik çıkarların bilinen formları çerçevesinde oluşmadığı, aynı zamanda biyopolitik kriterlere dayalı "içselleştirme" ve "dışlama" gibi radikal kurallara da dayandığı görüşü vardı. Bu kurallar insanlara çok korkunç gelse de, farklı kaderler dikte ediyordu. Yüz binlerce "değersiz" Alman kadın ve erkeğinin hayatlarını mahveden kitlesel kısırlaştırma programlarına yol açarak hiçbir ahlaki ve tıbbi sınırlama taşımayan acımasız öjenik uygulamaların yanı sıra, 1939'dan sonra uygulanan sözde "ötanazi" faaliyetleriyle 150.000'den fazla insan öldürülmüştü.

Bu sınıfsal ve ekonomik konumun, Üçüncü Reich'ın "değerli" yurttaşları için göreli yarar ve güç sağladığı, Nazilerin siyasi iktidarlarını uygulayışlarına acımasızca baskının ve barbarca şiddetin hâkim oluşu kadar açıktır.

Ancak yukarıda da işaret edildiği gibi, Alman toplumu rastgele ya da keyfi şiddet tehdidiyle güçsüzleştirilmiş bir toplum değildi, çoğu Alman en azından savaş yeni ve giderek tehlikeli hale gelen zorlayıcı durumları empoze edene kadar, hayatlarını son derece kısıtlı hale getirmekle birlikte emniyet telkin eden bir arenaydı. Sistemi çalıştırma yöntemleri, sunduğu fırsatlar ve farklı insan gruplarına paylaştırdığı birbirinden çok farklı kader, bu kitapta birbirine paralel iki bölüm halinde Jill Stephenson ve Nikolaus Wachsmann tarafından incelendi. Stephenson ve Wachsmann Üçüncü Reich'a "dahil" edilen kadın ve erkekler ile "dışlananlar" arasındaki temel zıtlığı ortaya koydular.

Nazi şiddetinin kolay kavranır, en şiddetli dışlama projesi, elbette ki Yahudilere ayrılmıştı, sadece Alman Yahudilerini değil, "Yahudi Sorununa Nihai Çözüm" kapsamında fiziksel olarak imha edilecek olan Avrupa'nın bütün Yahudi nüfusunu kapsamıştı. Bir halkın ve kültürün topyekûn silinmesi gibi bunca dehşet verici fantezinin gerçekleşmesi, Nazi Almanyası üzerine çalışan tarihçilerin karşılaştığı en zor durumdur. Yönelimselci-fonksiyonalist tartışması, bu zorluğu bir siyasi sistem olarak Üçüncü Reich'ın dinamiklerinin toplamını araştırarak ve kavrayarak aşmak bakımından sürmüş bir teşebbüstür. Yukarıda gördüğümüz gibi, alternatif açıklamalar ya Hitler'in ideolojik hedeflerinin giderek artan

bir şekilde açığa çıkması ya da siyaset seçeneklerinin daha önceden tahmin edilemeyen bir şekilde radikalleşmesi olarak yapılmıştır. Bu nedenle söz konusu tartışmada öne çıkan sorular da kurumlar ve zamanlama oldu. Yahudileri yok etmek üzere Hitler'in talimatı olarak tanımlanabilecek tek bir "Hitler emri" olmadığına göre, bu kritik kararları kim, ne zaman vermişti. Karar süreçleri üzerine yapılan kılı kırk yaran araştırmaların yolu, ittifakla alınmış bir kitlesel imha politikasına çıkınca, 1980'lerin sonunda ve 1990'larda tarihçilerin çabalarının çok büyük bir bölümü özellikle kritik olan 1941-1942 yıllarına yoğunlaştı.

Aynı zamanda, İkinci Dünya Savaşı tarihi ve Holokost üzerine halkın ilgisi, soğuk savaş sonrası dönemde yeni bir ivme kazanmıştı. Geriye dönüp baktığımızda, *Historikerstreit* sırasında yapılan muhafazakâr kampanyanın başarısız olması, nazizmin mirasıyla halkın ilişkisi üzerine yeni inisiyatiflerin yolunu açtı ve özellikle savaşın bitiminin ellinci yıldönümü yaklaşırken, çeşitli anma etkinliklerinin yapılmasına neden oldu. Sadece Berlin'de 1990 yılında birçok anma etkinliği yapıldı, anıt açıldı: "Terörün Topoğrafyası" başlığını taşıyan, SS ve Gestapo eylemlerini belgeleyen sürekli sergi, Prinz-Albrecht-Strasse'deki Gestapo karargâhının bulunduğu binada 1992 yılında açıldı. Aynı yıl, şehrin banliyösü olan Wannsee'de, 1942 yılının Ocak ayında Nazi liderlerinin toplanarak Avrupa'nın Yahudilerini toplama kararını verdikleri villa, Wansee Konferansı Anma Merkezi olarak açıldı. Almanya'daki Yahudilerin tarihine ayrıldı ve 1997'de açılacak olan müzenin inşaatına başlandı. Almanya'nın her yerinde sayısız anıt ve anma mekânları oluşturuldu, Alman Demokratik Cumhuriyeti döneminde var olan yerler (örneğin Sachsenhausen ve Buchenwald gibi kamplar) birleşen Almanya'nın yeni kültürüne uyacak şekilde elden geçirildi. Batı Almanya'da, 1988'den beri gündemde olan jenosit kurbanları için anıt yapma planları, 1990'ların başında büyük bir ciddiyet kazandı ve "Katledilen Avrupalı Yahudiler Anıtı", Berlin'in merkezinde, Almanya Ulusal Meclis (Bundestag) binasının hemen yanında 2005 Mayısı'nda açıldı. Almanya dışında da, 1993 yılında Washington DC'de açılan ABD Holokost Anıları Müzesi, bu tarih üzerine halkın bilincini yepyeni bir düzeyde besledi ve yeni bir küresel boyut kazandırdı.

Bir yandan gayet detaylı ve uzmanlaşmış akademik araştırmalar, bir yandan da Holokost'a halkın giderek artan ilgisiyle, Daniel Holdhagen'in Almanların 1939'dan sonra Doğu Avrupa'da binlerce Yahudiyi nasıl öldürdüklerini anlattığı duygulu ve gözü pek anlatısıyla başlattığı bağlamı oluşturdu. Yukarıda tarif edilen inisiyatiflerle, Goldhagen'in Yahudilerin çektiği çilelerle ilgili

anlatısıyla birlikte, daha önce de belirttiğim gibi, Nazi jenosidinin evrensel tanımı için kullanılan "nihai çözüm" terimi yerini "Holokost"a bıraktı. Artık bunun ne anlama geldiğini görebiliyoruz. "Nihai çözüm" şahsi olmayan siyasi ve kurumsal süreçlerle jenosidin resmi politika haline gelişini gösterirken, "Holokost" bu politikaların yol açtığı o güne dek görülmemiş acıları ve trajedileri öne çıkarmakta. "Nihai çözüm" görece mesafeli politikacılara ve bürokratlara odaklanırken, "Holokost" dikkatleri doğrudan bir cinayet ve ölüm anında yüz yüze gelen canilerle ve maktullerin kimliklerine çekiyor.

Tarih ve Hafıza

Bu nedenle, 1990'lar boyunca Holokost, hem uluslararası bir boyut kazandı hem de kişiselleşti. Almanya her ne kadar tedirginlik ve huzursuzlukla başlamış olsa da, 1950'lerden beri Nazi geçmişiyle yüzleşmek gibi bir tarihi zorunluluğu kabullenmişti. O tarihten itibaren ahlaki yükü de bir ölçüde paylaşmaya başladı: İngiltere, İsveç ve Birleşik Devletler hükümetleri tarafından 1998'de kurulmuş "Holokost eğitimi, hatırlanması ve araştırmaları üzerine uluslararası işbirliği görev gücüne katılan 25 ülkeden biri oldu. Uluslararası boyut süreci, 2005 yılında Birleşmiş Milletler'in 27 Ocak gününü (Auschwitz'in 1945 yılında Sovyet ordusu tarafından kurtarıldığı gün) "Uluslararası Holokost anma günü" olarak kabul etmesiyle bir adım daha ileri gitti. Holokost, sadece milyonlarca Avrupalı Yahudinin değil, aralarında Çingenelerin, homoseksüellerin ve Nikolaus Wachsmann'ın makalesinde anlatıldığı gibi "asosyaller"in de zulme maruz kaldığı bir durum olarak tanındı. Bu şekilde, jenosidin mirası ve çıkarılan dersler herkesin yüzleşmesi gereken bir şey olarak kavrandı.

Bununla birlikte, Holokost'un tarihinin hiçbir şekilde Nazi Almanyası'nın tarihiyle bu şekilde özdeş olmadığını hatırlamak zorundayız. Öncelikle jenosit, kurbanlarının ulusal kimlikleri, cinayetlerin işlendiği yerler ve süreç içinde diğer hükümetlerle ulusal kimliklere de bulaşması bakımından Almanya'nın da ötesine geçmiştir. Yahudiler her ne kadar Nazi jenosidinin birincil ve ideolojik olarak tanımlanmış hedefleri olsalar da, aynı korkunç tutum ve davranışlar mesela zorunlu kürtaj, kısırlaştırma, zorla ötanazi gibi yürek parçalayıcı uygulamalar "değersiz" kişileri de hedef almış, Almanlar ve Alman olmayanlar, "öjenik" ilerleme adına aynı süreçlere maruz kalmışlardır. Adam

Tooze'un bölümünde anlatılan savaş dönemi planlarında da aynı şey görülür: Gıda kaynaklarını Almanlara saklamak adına "artık" nüfusun imhası için yapılan düzenlemeler, Alman savaş ekonomisine hizmet etmek için köle emeğinin canice sömürülmesi bunlar arasındadır. Büyük bir kısmı tam olarak değerlendirilmemiş olan bu tarih hâlâ devam etmekte olan araştırmaların konusudur. İkincisi bu kitaptaki bölümlerin gösterdiği üzere, nasyonal sosyalizmin ve Üçüncü Reich'ın tarihinde Holokost kadar incelenmeye muhtaç daha birçok konu var. Nazi rejiminin önce Almanya'da sonra Avrupa'nın büyük bir kısmında, en karakteristik ihraç aracı olan savaşla yarattığı siyasi ve ahlaki yıkım da bunların arasında yer alıyor. Eğer savaşın ve jenosidin nasıl mümkün hale getirildiğini anlamak ve de modern bir toplumun nasıl bu kadar çabuk ve bu kadar bütünlüklü bir halde faşizme ve ırkçı tiranlığa teslim olduğunu kavramak istiyorsak, bu tarihe de bakmamız gerekiyor.

Bu bağlamda, benim Holokost'un kişiselleştirilmesi dediğim durum karmaşık sonuçlar verdi. O dönemde Holokost'a şu ya da bu şekilde katılan bireylere bir anlam kazandırmayı önererek, temel önem taşıyan ahlaki tartışmalar için fırsatlar doğdu. Aynı koşullarda olsaydık acaba biz nasıl davranacaktık? Nasıl bir seçim yapacaktık? Bu soruları Nazi Almanyası'nı oluşturan yelpazenin tamamına sorabiliriz, ancak kendimizi sadece potansiyel kurbanların yerine koymamalı, örneğin basit anlaşmazlıklar ya da kişisel çıkarlar yüzünden komşularını ihbar edenlerin ya da evsizler, serseriler, Çingeneler –veya bu noktada komünistler ve sendikacılar– kim bilir nasıl ve ne şekilde ortadan kaybolurken başlarını çevirip, gözlerini yumanların da yerine koymalıyız. Ancak bireyleri belli durumlarda tanımlamanın da bazı tuzakları var. "Kurban" konumu, elbette ki "fail" ya da "seyirci" konumuna göre çok daha tercih edilir olduğu için, bu perspektiften bakılarak herkesin nazizmin kurbanı olduğu ve hiç kimsenin sorumlu ya da suçlu olmadığı gibi bir sonuç da çıkabilir. Bireysel yazgılara ya da seçimlere yoğunlaşmak, bizi çok daha geniş ölçekte bir tarihi süreci ve hemen göze çarpmasa bile, bu kitabın gösterdiği gibi süreci anlama açısından hiç de azımsanmayacak bir önem taşıyan yapıları kavramaktan alıkoyabilir. Demokratik kurumların nasıl çözüldüğünü, hukukun nasıl bilinçli olarak altüst edilip bireysel insan haklarını yok ettiğini görmemiz gerekiyor. Ayrıca bireysel kimliklerin sınırlarını aşan sosyal ilişkileri, kolektif güven ve dayanışma bağlarını, bunların iyi ya da kötü amaçlarla nasıl kullanılabileceklerini de görmemiz gerekiyor.

Bu konular, 1930 ve 1940'ları yaşayan kuşağın kaçınılmaz olarak ölmeye başlamasıyla birlikte daha da baskın hale geldi. Bu "sağ çıkmış" kuşağın yavaş yavaş yok olması, anıların ve kişisel tanıklıkların çok geç kalınmadan toplanmasını teşvik etti. Bireysel hikâyelerin toplanması dürtüsü, aynı zamanda bir "hafıza patlaması"nın ve yukarıda gördüğümüz gibi, halkın, insanların ve gündelik hayatın tarihine duyduğu ve 1970'lerin başından itibaren artmaya başlayan ilgisinin ifadesiydi de. Bu konuda öne çıkan örneklerden biri, Nazi teröründen sağ kurtulmuş Dresdenli bir Yahudi olan Victor Klemperer'in 1933 ve 1945 yılları arasında tuttuğu günlüklerin 1995 yılında yayımlanmasının uyandırdığı ilgiydi. Daha da ötesi, nasyonal sosyalizmden doğrudan sorumlu yaşlı grupların yerini doğrudan ilişkisi olmayan kuşakların almasıyla, suçluluk sorunu, 1990'ların ortasında açılan Wehrmacht Sergisi'ne halkın gösterdiği tepki gibi, herkes tarafından paylaşılmasa bile yeni bir acı ve ahlaki yükümlülük duygusu ile yeniden tartışmaya açılabilirdi. 1945 yılındaki yenilginin hemen ardından, Almanlar çektikleri çilelere yol açtıkları çilelerden daha fazla yoğunlaştılar: Kendilerini nasyonal sosyalizmin ve savaşın sorumluları olarak değil, kurbanları olarak gösterdiler. Robert Moeller'in de belirttiği üzere, günümüzde kimin kurban ve "sağ çıkan" olduğu sorusu Almanya'da bir kez daha sorulmakta. Bu şekilde, kurbanlık ve hafıza sorunları ikinci bir "tarihleştirme" süreci denebilecek bir şekilde hemhal olmakta. Hâlâ çetin bir mesele, ancak 1980'lerde ilk ortaya çıkışına nazaran çok daha sağlam bir ahlaki temel üzerinde duruyor.

Bir şey kesin: Bu hiçbir şekilde Üçüncü Reich'ın tarihinin "sonu" değil. Ampirik düzlemde hâlâ bilmediğimiz çok şey var; savaş öncesi toplama kampları ve buradaki mahkûmlar örneğin ya da ırk savaşı ve Almanya'nın işgal ettiği bölgelerdeki ekonomik sömürü gibi. Günümüzün değişen tarihi perspektifi Üçüncü Reich ile ilgili ideolojik inanç ve siyasi eylem arasındaki çapraşık ilişki gibi veya yirminci yüzyıldaki farklı diktatörlüklerle kıyaslanması da dahil olmak üzere taze tartışmaları kışkırtmaya devam edecek. Nazi Almanyası bize "jenosit" kavramını, günümüz dünyasında içinde taşıdığı bütün sorunlarla birlikte hâlâ yankılanmakta olan o kelimeyi miras bıraktı. Ancak hâlâ öğrenmek, bu kıyamet döneminin her köşesini keşfetmek isteğimiz, kendimize tarihsel açıdan dayanağı olan açıklamalar bulmak ihtiyacımız, bu dönemin ne tarihten ne de hafızalardan kolay kolay silinemeyeceğini gösteriyor.

Nazi İdeolojisinin Ortaya Çıkışı

Richard J. Evans

Tarihi

Alman nasyonal sosyalizmini eleştirenler, uzun bir süre Üçüncü Reich ve sonrasında Nazilerin bir ideolojisi olduğu fikrini dikkate almadılar. Nasyonal sosyalizm, liberalizmden Marksizm'e, popülizmden anarşizme kadar Avrupa siyasi düşüncesinin büyük sistemleriyle kıyaslandığında, mantıksal bir tutarlılığa sahipmiş gibi bile görünmüyordu. Ödünç alınmış kavramlarla, güzel sözlerden oluşan lafazanlığın üstünkörü bir karışımından biraz daha fazlasıydı o kadar. Elbette, Üçüncü Reich'ta yaşayan herkesin okuması ya da en azından sahip olması gereken ve bu nedenle de milyonlarca satan güya büyük bir kitabı –Hitler'in *Kavgam* kitabı– vardı. Ancak *Kavgam* bir siyasi felsefe kitabı değildi. Günün siyasi meseleleri hakkında adamakıllı çelişkili, dağınık düşüncelerden oluşan bir otobiyografiydi sadece. Sistematik değildi, özgün değildi, hatta okunabilir bir kitap bile değildi. Kitaptan tutarlılığı olan tek bir görüş bile çıkarmak imkânsızdı. İngiliz tarihçi Alan Bullock gibi Hitler'in ilk ciddi biyografilerini yazanlar, Nazi liderini hiçbir tutarlı ilkesi olmayan, eğer amaçlarına hizmet etmiyorsa, hiçbir fikri ve politikayı dikkate almayan iktidara aç bir fırsatçı olarak gösteriyorlardı. Nasyonal sosyalizme ideoloji demek, aslında hiç de hak etmediği bir saygınlık ve ciddiyet atfetmek anlamına gelebilirdi. Nazizm örgütlü suçtu, entelektüel açıdan yavan, felsefi açıdan dar kafalıydı. Tamamen taktikten oluşuyordu, stratejisi yoktu, anafikri olmayan boş bir laftı.

Bunun gibi savların dayanak noktası nazizmin içinde taşıdığı güçlü entelektüel karşıtı eğilimlerdi. Hitler 1938 yılının Kasım ayında gelecekte bir gün Almanya'nın entelektüellerini imha edeceğini de söylemiş ve hatta bu

sözü ünlü olmuştu. Milis kahverengi gömleklilerin en sevdikleri sloganlardan biri de "entellerle mücadele" idi. 10 Mayıs 1933'te Almanya'daki Nazi öğrenci örgütlerinin binlerce kitabı, şehir meydanlarında yaktıkları şenlik ateşlerine atmalarıyla bu mücadele en dramatik ifadesini bulmuş oldu. Bütün bunlar dikkate alındığında, nasyonal sosyalizme ciddi bir siyasi ideoloji muamelesi yapmak yersiz görünüyordu. Aslına bakılırsa, önde gelen Nazilerden Alfred Rosenberg 1930'da basılan *The Myth of the Twentieth Century* adlı kitabında Nazi politikalarına bir bakıma teorik bir temel kazandırmaya çalışmıştı, ancak diğer Nazi liderleri kitabın gösterişçi havasından hiç hoşlanmadılar. Hitler, kitabın çok az bir kısmını okuduğunu ve hiç kimsenin anlayamayacağı kadar zor olduğunu söyledi. Kitap Üçüncü Reich dönemi boyunca bir milyon sattı, ancak Hitler bu durumu, kitabın sahip olduğu Hıristiyanlık karşıtı belagat nedeniyle Almanya Katolik Kilisesi'nin büyükleri tarafından resmen lanetlenmiş olmasına bağladı. Nispeten çok az Nazi, eylemlerini mazur göstermek için Rosenberg'in kitabına atıfta bulundu, hatta *Kavgam* bile *Komünist Manifesto* ya da *Das Kapital* gibi bir ideolojinin kutsal kitabı mertebesine hiç erişemedi. Sovyet Rusya'da konuşmalarda, kitaplarda ve gazetelerde her fırsatta Marx'ın, Engels'in, Lenin'in ve Stalin'in klasik metinlerine bol bol atıfta bulunulurken, Hitler'in Almanyası'nda yazarların ve konuşmacıların böyle bir zorunlulukları varmış gibi görünmüyordu.

Bu durum, nazizmi eleştirenlerin, nazizmin hiçbir fikre sahip olmadığını düşündükleri anlamına gelmez. Özellikle de İkinci Dünya Savaşı sırasında, müttefik propagandacıların nezdinde nazizm, içinde herhangi bir fikir barındırıyor olsa bile, bu fikirler Alman kültürünün ve siyasetinin içinde ortaçağlardan, belki de daha öncesinden beri yaygın olarak var olmuş önyargıların ve varsayımların güncellenmiş versiyonlarından başka bir şey değildi. Bu bakışa göre Hitler, Lewis Namier, A. J. P. Taylor ya da Rohan Butler gibi İngiliz tarihçilerin yaydıkları üzere, yüzyıllar boyu çok çeşitli yazarlar tarafından geliştirilip Alman ulusal karakterinin içine sinmiş olan inançları pratik bir şekilde dile getiren örnek bir Almandı. Butler, örneğin Nazi düşüncesinin izlerini seçerek kullandığı bazı alıntılarla, Luther'den Nietzsche'ye ve daha da ötesine gidip neredeyse her Alman filozofunda ve yazarında Nazi düşüncesinin izlerini aradı. Herder ve romantiklerden itibaren bunların biri, hatta pek çoğu, halkın büyük bir lidere biat etmesi gerektiğine, Alman ırkı-

nın üstünlüğüne, gücün haklardan üstün olduğuna, Yahudilerin iblis mizaçlı olduklarına inanmışlardı ve bunların hepsi Nazi ideolojisinin temel bileşenlerini oluşturmuştu.

Ancak bu bakış açısı, içinde çokça sorun barındırıyor. Alman düşünürlerin ve filozofların yazılarında Nazilerin kullandığı dille ve uyguladıkları politikalarla en küçük benzerlik taşıyan sözleri ve kavramları seçip çıkaran Butler veya Taylor gibi tarihçiler, bu söz ve kavramları özgün bağlamlarından koparmışlar ve yazarlarının bile akıllarından geçirmedikleri anlamlar yüklemişlerdir. Eğer nazizmde yeni ve özgün olan hiçbir şey yoksa, eğer fikirleri on dokuzuncu yüzyıl boyunca ve hatta daha da öncesinde Almanlar arasında bu denli yaygınsa, o zaman Naziler neden 1933'ten önce iktidara gelmediler? Öncülleri bu fikirleri neden hayata geçiremedi? Daha da ötesi, bu sav Alman siyasetinde, on dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren ortaya çıkan ve Nazilerin iktidara gelebilmek için alt etmek zorunda kaldıkları güçlü liberalizm ve sosyalizm geleneklerini görmezden geliyordu. Aslında nazizm siyasi bir hareket olarak ortaya çıkışının ilk yıllarında Alman siyasetinin aşırı ucunda kalmış, 1928 genel seçimlerinde yüzde 2.6 oy alabilmişti. Halkı, Nazilerin Almanya'nın sorunlarına çare bulacağına sonunda ikna eden ise, seçimlerden sonraki yıllarda Almanya'yı diğer ülkelerden daha sert vuran dünya ekonomik bunalımının etkileriydi.

Nazi Partisi'nin Weimar Cumhuriyeti'nin çöküş yıllarında çekim merkezi olması ve sonunda 1933'te kendisini iktidara taşıyan kitlesel desteği yakalaması, kısmen her türlü seçmene her şeyi vaat eden programlarının muğlaklığından kaynaklanıyordu. Nazilerin 1930'lardaki herkesi şaşırtan seçim zaferlerini inceleyenler, Nazilerin Alman seçmenlerinin üçte birini davalarına kazanmayı başardıklarında, bu başarının özgül alanlardan bilinçli olarak kaçınma, durmak bilmez bir dinamizm ile amaca odaklanmışlığın karışımını yansıtan bir imaj, sürekli olarak vurgulanan ulusal yenilenme ve ekonomik toparlanma vaadi ile Weimar Cumhuriyeti'nin son yıllarında yaşanan şiddet ve istikrarsızlığın ardından sosyal barışı ve düzeni yeniden kurmaya söz vermelerinden kaynaklandığı konusunda hemfikirdiler. Hatta bazı seçmenler Nazileri, somut bir siyasi programları olmadığı için övdüler, onlara göre, daha önceki yıllar, kesin vaatlerde bulunan politikacıların hepsinin yalancı olduğunu göstermişti.

İdeoloji ve Maddi Çıkar

1960'ların sonuna dek, nazizm üzerine çalışan tarihçiler, her şeyden çok Nazilerin iktidara gelme başarılarının nedenlerine ve sonra da saldırgan dış politikalarının kökenlerine ve mizacına odaklandılar. Nazi seçim stratejisinin taşıdığı oportünizm ve sinizm hiçbir şekilde inkâr edilemezken, Hugh Trevor-Roper ve Eberhard Jäckel gibi Hitler'in *Kavgam*'ı, *Table Talk*'u ve diğer yazılarıyla konuşmalarını inceleyenler, Nazi liderinin siyasi kariyerinin başından sonuna kadar iki önemli konuda son derece tutarlı bir çizgi izlediğini tespit ettiler. Bunlardan ilki antisemitizm, Hitler'in ilk siyasi yazılarında vardır ve hayatının sonlarına doğru kaleme aldığı "siyasi miras"ta da baskın konumdadır. Naziler, 1920'lerin sonunda ve 1930'ların başında seçim propagandalarında antisemitizmi taktik nedenlerle vurgulamamışlardır, ancak iktidara geldikleri anda müthiş bir intikam duygusuyla uygulamışlardır. Antisemitizm, 1936 Berlin Olimpiyatları yaklaşırken, rejim uluslararası planda dışlanma korkusu yaşadığındaysa tekrar aşağı çekilmiştir, ancak bu tür taktik manevralar bir yana bırakıldığında, antisemitizmin nazizmin başından sonuna dek temel ve hiçbir şekilde değiştirilemez öğretisi olduğuna kuşku yoktur.

Hitler'in 1950 ve 1960'larda yayımlanana dek çoğu daha önce bilinmeyen yazılarında ve konuşmalarında ortaya çıkan ikinci ana unsur, *Lebensraum* kavramıydı, Hitler'in kafasına 1920'lerin sonunda artık adamakıllı yerleşmiş olan bu inanç, Almanya'nın ve Almanların Doğu Avrupa'da bir "yaşama alanına" ihtiyaçları olduğuydu. Hitler, elbette ki taktik bakımından dış politikasını değiştirmekte hiçbir mahzur görmüyor, ya Polonya ile (1934) ya da Sovyetler Birliği (1939) ile ittifak kuruyor ya da 1937'den önce Çeklere saldırmaya niyetliyken, gayet oportünistçe 1938 başında Çekoslovakya'dan önce Avusturya'yı işgal ediyordu. Ancak Almanya'nın Polonya'yı, Ukrayna'yı, Beyaz Rusya'yı ve Doğu Avrupa'nın diğer yerlerini fethederek doğuya yöneliminin çeşitli fırsatlarda dile getirilmiş uzun vadeli bir hedef olduğu olgusu gerçekliğini koruyordu. Yaşadığı süre içinde yayımlanmamış olan *İkinci Kitap*'tan (1928) 1933 yılından itibaren üst düzey ordu mensuplarıyla yaptığı birçok gizli toplantının tutanaklarına kadar yıllar içinde ortaya çıkan sayısız belge, bu tür hedeflerin 1920'lerden itibaren Hitler'in düşüncelerinin ayrılmaz bir parçası olduğunu ortaya net bir şekilde koydu.

1960'larda sosyal tarihin ortaya çıkışıyla, nazizmin Alman toplumu üze-

rindeki etkisi daha kapsamlı incelenmeye başlandı, daha da ötesi rejimin uzun vadeli hedefleri ve amaçları iyice ortaya çıkmaya başladı. Savaş içindeki Avrupa'da faşizmi bir siyasi fenomen olarak ele alan ciddi tarihi incelemeler, Nazi ideolojisini ciddiye alan ve Mussolini faşizmi ve diğer benzer hareketlerin ideolojileriyle kıyaslayan bir dizi araştırmayı doğurdu. Nazizmin, aralarında homoseksüeller, engelliler, Çingeneler, Sovyet savaş esirleri, küçük sabıkalılar, sözüm ona "asosyaller"den oluşan "unutulmuş kurbanları"nın keşfi, gayet net tanımlanmış bir ideolojik hareketin resmini daha da iyi ortaya çıkardı. Araştırmalar, Üçüncü Reich'ın sadece geleneksel eğitim ve araştırma özgürlüğünü bastırmakla kalmadığını, ırksal hijyen, "Alman fiziği" ya da Doğu Avrupa tarihi ve arkeolojisi gibi yeni konuları nasıl dayattığını da ortaya koydu.

Yakın zamanlarda bazı tarihçiler, bu fikirlerle desteklenerek zekâ engellilerin öldürülmesinden Yahudilerin imhasına kadar varan canice politikaların altında yatan asıl nedenin maddi olduğunu, özellikle Doğu'daki Alman birliklerine yiyecek sağlamak ve yaşama alanları açmak ya da Reich'a yeniden yerleşmek isteyen Alman kökenlilerin önünü açmak olduğunu ileri sürmeye başladılar. Rejim bu tür maddi savları, örneğin hastane yataklarının savaşta yaralanmış askerlere lazım olduğu bir dönemde, zihinsel engellilere bakılmasının kaynakları kuruttuğunu ileri sürerek propaganda amaçlı da kullandı, ancak bu tür savlar Nazilerin, örneğin yüz binlerce Alman kökenli insanı Doğu Avrupa'daki evlerini terk etmeye zorlayışlarını veya ailelerin yakınlarına evlerinde bakmayı defalarca teklif etmelerine karşın engellileri yok etmelerini ya da bunca Yahudiyi öldürmelerini, minimum muameleyle çok daha verimli bir şekilde sömürebilecekleri halde, zorla çalıştırdıkları insanları neden "çalıştırarak imha"ya maruz bıraktıklarını açıklamak noktasında eksik kalıyor.

Avrupa Yahudilerinin kitleler halinde katli, elbette Nazilerin hazine sandıklarına bol bol kaynak aktardı, askerler ve yerleşimciler için daha bol yiyecek sağlandı, ancak neden başka grupların değil de Yahudilerin kurban seçildiği açıklanmayı bekliyor. Almanya'daki "asosyal" alt sınıflar –yani çalışamayanlar ya da çalışmak istemeyenler– ilk başta öldürülmediler, daha çok zorla kısırlaştırılmaya maruz kaldılar. Naziler bu durumu maddi nedenlerle açıklar ve bu kişilerin çocuklarının topluma ve devlete yük olacağını söylerken, kısırlaştırma programının kapsamı bunu çok aşmış ve çalışan ya da rahatlıkla ekonomik bakımdan yararlı faaliyet gösterebilecek kişileri de kapsamıştır. Sonuç olarak, bütün bu cinayet ve bedensel suistimal programları Nazilerin savaş

konusundaki kararlılıklarına bağlanmıştır. Bu da öncelikle ideoloji açısından açıklanmaya muhtaç bir durumdur.

Dolayısıyla 1990'larda, nazizmin nispeten tutarlı fikirler ve amaçlardan oluştuğu artık açıktı. Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'nda yaşadığı küçük düşürücü yenilgiye ve 1929 ile 1933 arasındaki bunalım yıllarında karşılaştığı büyük ekonomik ve siyasi krize tepki olarak ortaya çıkan Nazi hareketi, cılız ve bölücü olarak gördüğü Weimar demokrasisini yıkmak ve ulusu tek bir kişinin, yani lider (*Führer*) Adolf Hitler'in tartışmasız önderliği altında toplanmış yepyeni bir halk birliği (*Volksgemeinschaft*) olarak tekrar birleştirmek amacını güdüyordu. Devletin, toplumun ve kültürün kurumları, tek bir hedefe yönelmiş homojen bir toplum yaratmak için yeniden kurulacaktı. Amaç Almanya'yı yeniden büyük bir ülke yapmaktı. Bu yolda karşılarına çıkacak herkes yok edilecekti. Yabancılar, özellikle de Yahudiler toplumdan atılacak, zayıf, muhtaç ya da "yozlaşmış" unsurlar kalıtım zincirinden çıkarılacaktı. Güçlü ve sağlıklı Almanlar yaklaşan savaşa hazırlanmak üzere eğer erkekseler, daha da kuvvetlendirilecekler, kadınsalar sağlıklı ve güçlü çocuklar doğurmak üzere teşvik edileceklerdi. Bu şekilde kuvvetlenen Alman ulusu, Doğu Avrupa'yı fethetmek üzere savaşacak, savaşın sonunda Almanya bir süper güç haline gelecek ve böylece daha önce yaşanmış olan aşağılanmanın üstesinden gelecekti.

Yeni Almanya'nın yaratılmasında bir engel olarak görülen geleneksel Hıristiyan ahlakı bir kenara bırakılacaktı. Üstün Alman ırkının bilimsel olarak yaratılması yolunda, Katoliklerin kürtaj, kısırlaştırma ve üreme sürecine dair diğer konulardaki anlayışları elbette ki dikkate alınmayacaktı. Hıristiyan evlilik anlayışı, ırk kavramının yararına terk edilecek, kısırların boşanmasına izin verilecek ve sadece ırksal açıdan uygun olanların evlenmesine izin verilecekti. Eğer çocuk sağlıklı bir "ari" olarak doğmuşsa, gayrimeşru olmasının hiçbir mahzuru yoktu. Nazi propagandası ve eğitim sistemi elbette geçmişe de dönecekti. Üçüncü Reich, ortaçağ ve öncesindeki Cermen kabilelerinin sözüm ona saf ve hiç bozulmamış ırkını yeniden oluşturma iddiasını taşıyordu, ancak Nazi ideolojisi, özünde modern bilimin temellerine oturduğu iddiasını taşıyan modern bir ideolojiydi. Bu nedenle de kökenleri, uzak Cermen mazisinde ya da Almanya'nın Luther'inde veya romantik döneminde değil, on dokuzuncu yüzyılın sonunda aranmalıdır.

Nazi Antisemitizminin Kökenleri

Nazi düşüncesinin esin kaynağının ardında, "Hitler'e fikir veren adam" olarak şu ya da bu düşünürün olduğuna dair birçok iddia vardır, ancak bu iddia, çok azı belirli bir kişinin etkisine indirgenebilecek pek çok farklı kaynaktan beslenen Nazi ideolojisinin eklektik mizacını yanlış anlamak demektir. On dokuzuncu yüzyıl sonu entelektüel tarihinde, Hitler ve Naziler tarafından 1920'lerde yapılan sentezi oluşturacak fikirleri başlatan bir dizi önemli an vardır. Bunların ilki, antisemitizmin doğasındaki değişimdir. Hıristiyan antisemitizmi yaklaşık iki bin yıl boyunca Yahudilere karşı ayrımcılığa, pogromlara ve cinayetlere yol açmıştır, ancak bu zehirli nefretin nedeni Yahudilerin Hıristiyan olmamalarıdır, eğer bir Yahudi Hıristiyanlığı seçmişse, yaptığı seçim sahici ve içten kabul edilip rahat bırakılmıştır.

Ancak on dokuzuncu yüzyılda, Avrupa'nın denizaşırı imparatorluklarının uçsuz bucaksız yayılımı, bu uluslarda giderek artan bir ırksal üstünlük duygusunun oluşmasına yardımcı oldu. Bu duygunun az çok sistematik bir şekle dönüşmesi Fransız yazar Kont Arthur de Gobineau'nun *İnsan Irklarının Eşitsizliği Üzerine İnceleme* (1856) adlı eserinde ifadesini buldu. Gobineau, Kuzey Avrupalıların iddia ettiği üzere sahip oldukları ırksal üstünlüklerini ancak diğer ırklarla karışmayı reddederek koruyabileceklerini öne sürüyordu. 1870 yılında Alman yazar Wilhelm Marr, bu fikirleri aldı ve yaşadığı mali zorluklarla, sorunların sorumlusu olarak gördüğü Yahudilere karşı kişisel nefretinden kaynaklanan fikirlerini haklı çıkarmak için kullandı. Kişisel sorunlarını dünya tarihinin ilkeleri mertebesine çıkaran Marr, Alman geleneklerinin modern sanayi ve finans grupları tarafından hakir görüldüğünü, bunların da zaten bütün amaçları dünyayı ele geçirmek olan Yahudilerin icatları olduğunu açıkladı. "Antisemitizm" terimini icat eden de zaten Marr'dı. Antisemitizm kısa sürede kendilerini Alman hayatında Yahudilerin yaptığı yıkıcı etkiye karşı mücadele etmekle yükümlü gören bireylerle grupların da yaygın ve ortak kullandıkları terim haline geldi. Bu tür fikirler, 1887'de yayımlanan *Handback of the Jewish Question* adlı eserinde, bu kez de Yahudilerin sosyal ve siyasi düzene karşı tehdit oluşturan gizli devrimci grupların arkasında olduğunu öne süren Theodor Fritsch gibi popüler yazarlar tarafından da benimsendi.

Bu yazarlara göre, Yahudiler bir dini grup değil ırktılar; Hıristiyanlığa dönmüş olmaları karakterlerinin özünde hiçbir değişiklik yapmıyordu, onlar

yüzeysel, asalak ve sonuç olarak bütünüyle yıkıcıydılar. Bu görüşü sahiplenen İmparatorluk Almanyası'nın aşırı sağcı politikacıları modern dünyada nefret edip korktukları ne varsa üstüne atabilecekleri uygun bir günah keçisi bulmuş oldular. Irksal antisemitizmin 1873 yılındaki ekonomik çöküntü ve onu izleyen bunalım sırasında, birçok zanaatkârın ve küçük işadamının kendilerini bir türlü anlayamadıkları büyük finansal güçlerin insafına terk edilmiş hissettikleri dönemde ortaya çıkması hiç de tesadüf değildir. Avusturyalı bir sosyalistin belirttiği gibi antisemitizm bir bakıma "aptalların sosyalizmi" idi. Öncelikle, ayakta kalmak için çırpınan köylülerle, küçük çiftçiler ve kentli alt orta sınıflar arasında yayılmıştı. Almanların büyük bir çoğunluğu için bir anlam ifade etmiyordu. Antisemitik siyasi partiler çok sınırlı bir destek görüyorlardı, yüz yıl değişirken de topluca ortadan kayboldular.

Ancak bu süre zarfında, antisemitizm fikri alınmış ve eserleri on dokuzuncu yüzyılın son yıllarında yaygın bir şekilde okunan tarihçi Heinrich von Treitschke veya romancı Julius Langbehn gibi yazarlar tarafından işlenmişti. Entelektüel antisemitizmin belki de en önemli mahfili, Bayreuth'da besteci Richard Wagner'in dul eşinin çevresinde toplanan ve aralarında Gobineau'yu Almancaya çeviren Ludwig Schemann'ın da bulunduğu gruptu. Müzik hayatının başında, Yahudilere duyduğu düşmanlık nedeniyle meşhur "Müzikte Yahudilik" isimli bir broşür kaleme alan Wagner'in izinden giden Schemann, Almanya'yı gezerek, modern Alman kültüründe yıkıcı Yahudi etkisini kendi bakış açısına göre kıyasıya eleştirdi. Almanların ve (belki de) İskandinavlar gibi diğer grupların ırksal tanımını yaparken "ari" terimini ilk popülerleştiren kişi de Schemann oldu. Ancak bu yazarların içinde en önemlisi Houston Stewart Chamberlain'di. Chamberlain, Wagner'in biyografisini yazmış ve kızlarından biriyle evlenmişti. *The Foundations of the Nineteenth Century* (1899) adlı kitabında Chamberlain, Almanların ve Yahudilerin bütün dünyadaki yegâne saf ırk olduklarını öne sürüyordu. Almanlar manevi ve kahraman, Yahudiler ise maddi ve mekaniktiler. İkisinin arasındaki mücadele, dünya tarihinin ana damarını oluşturmuştu, oluşturmaya da devam edecekti. Chamberlain bu savın yan ürünü olarak, Hıristiyanlığın Yahudi kökenli olmadığını, özü itibariyle Cermen olduğunu da ileri sürdü. Tabii, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından, artık çok yaşlanmış olan Chamberlain'in, Hitler'i "Almanların Yahudilere karşı zaferini sağlayacak kişi olarak selamladığı" bir mektup yazması hiç de sürpriz olmamıştı.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde, bu tür görüşler sadece Almanya'ya özgü

değildi. Irksal antisemitizm yüzyılın sonunda Yahudi bir subayın sahte delillerle Almanlara casusluk yapmaktan suçlu bulunduğu Dreyfuss davası sırasında Fransa'da da oldukça yaygındı. Antisemitik gazeteciler, Yahudileri yalancı ve hain olarak gösteriyor, Dreyfuss'un temize çıkarılmasını önlemek amacıyla başlatılan kampanyada, Fransa'nın dört bir yanında geniş kalabalıkların nefretini kamçılayan kışkırtıcı konuşmalar yapılıyordu. Çarlık Rusyası'nda yükselen devrimci dalganın, kendini en çok devlet memurlarına karşı suikastler şeklinde göstermesi, polisin suçu Yahudilere atmasını teşvik etti. Aslında Rus Yahudilerinin büyük çoğunluğu dindar ve muhafazakârdı, ancak yaşadıkları baskıdan dolayı büyük bir kısmının devrimci hareketin içinde faal olması, başarısız 1905 devrimi öncesinde, Çarlık Rusyası yetkililerinin Yahudilere karşı çok sayıda şiddetli pogromlar uygulaması için geçerli mazereti sağladı.

Ortak dil olan Almancanın Almanya'da yayımlanan antisemitik broşürlerin yayılmasını kolaylaştırdığı Avusturya'da, Yahudilere karşı düşmanlık, öncelikle Habsburg Monarşisi'nin Almanca konuşan bölgelerinin Alman İmparatorluğu ile birleşmesi gerektiğini savunan Georg Ritter von Schönerer gibi aşırı uçtaki siyasetçiler tarafından kışkırtıldı. Schönerer kampanyasını, monarşinin Alman unsurlarının Slavlardan çok daha üstün olduğu, dolayısıyla Slavlarla hiçbir alakalarının olmadığı savının üzerine oturttu. Küçük bir kabadayı grubundan oluşan takipçileri, birbirlerini "Hail!" (selam) kelimesi ile selamlamaya başladılar, bu âdet daha sonra Naziler tarafından da benimsendi, Schönerer'e "Lider" (*Führer*) diye hitap etmeleri de. Katolik Kilisesi'ne karşı bir haçlı seferi başlattılar, eski Cermen kabilelerinin pagan dinine döndüklerini açıkladılar. Bu fikir Nazi ideolojisinin içine de sızdı, ancak Chamberlain'in Cermen Hıristiyanlık görüşüyle rekabet etmek zorunda kaldı ve hiçbir zaman egemen bir duruma geçemedi. 1914 öncesi Avusturya bağlamında, bu tür görüşler çılgın aşırılara aitti, ancak Almanya ile birleşme çok az desteklenir ya da hiç destek görmezken, Yahudilere karşı düşmanlık, 1897 sonrasında on yıl boyunca Viyana'nın reformcu belediye başkanı olarak görev yapmış olan demagog Karl Lueger tarafından benimsenip saygınlaştırıldı.

Bu fikirler, Birinci Dünya Savaşı öncesi Linz ve Viyana'da büyümüş olan genç Adolf Hitler üzerinde güçlü bir etki bıraktı. Bu fikirleri popüler broşürlerden ve günlük gazetelerden okuyan Hitler, hem düşüncelerinden dolayı Schönerer'in hem de kışkırtıcı bir politikacı olarak gösterdiği başarıdan dolayı Lueger'in hayranı oldu.

Hitler, Viyana Sanat Akademisi gibi kurumları, kendisini reddederek ömür boyu yoksulluğa ve hayal kırıklığına mahkûm ettiği için Habsburg Monarşisi'nden nefret ediyor ve hor görüyordu. Slavlara ve Yahudilere kızıyor ve korkuyordu, yaşadığı başarısızlıkları, Habsburg Monarşisi'nin ırklar arası ilişkilere gösterdiği hoşgörü nedeniyle yok olmaya yüz tutmuş üstün bir ırka mensup olduğuna inanarak telafi ediyordu. Monarşi, Almanların diğer ırklar üzerinde egemenlik kurmasında başarısız olmuştu. Avusturya parlamentosundaki oturumları izlerken, demokrasi ve parlamentarizmin çarpık bir şekline tanıklık etti, parlamentoda Çekler, Almanlar ve diğer uluslar arasında çıkan, çığırından çıkmış şiddetli tartışmalar Hitler'i, Alman ırkını yalnızca doğrudan seçilmiş bir diktatörün yok olmaktan kurtaracağına ikna etti.

Fakat 1914 öncesinde, Hitler'in antisemitizminin bile sınırları vardı. Küçük bir mirasa konarak yoksulluktan kurtulunca, 1913'te Münih'e taşındı. Memnunum, diye yazdı, Viyana'nın ırksal kozmopolitizmini artık geride bırakmıştı. 1914 Ağustosu'nda gönüllü olarak Alman ordusuna katıldı, ordu hayatına bir anlam ve amaç katmıştı, ancak Almanya'nın 1918 Kasımı'ndaki yenilgisi, aşağılayıcı mütareke koşulları ve Kayzer'in tahtından indirilişiyle aklı ve ruhu paramparça oldu. Bu duruma umutsuzca bir neden arayan Hitler, "arkadan bıçaklanmak" mitine sıkı sıkıya sarıldı: Alman ordusu, tıpkı Wagner'in kahramanı Siegfried gibi, düşmanlarıyla yüz yüze çarpışarak yenilmemişti. Yenilginin nedeni vatan cephesinde Yahudilerin başını çektiği devrimcilerin korkakça ve kalleşçe arkadan vurdukları darbeydi. Hitler artık her şeyi apaçık görüyordu. Savaştan önce okuduğu antisemitik yazıların hepsi doğru söylüyordu. Yahudiler, çok büyük, dünya çapında bir komplo kurmuşlar ve ari ırkla girdikleri mücadelede dünya çapında üstünlük kazanmışlardı. Bir yandan büyük iş ve finans çevreleriyle, bir yandan da sosyalist, devrimci ve liberal güçlerle Alman ırkını kendi içinde bölmüşlerdi. 1918 felaketi, Hitler'in 1914'te savaşın başında tanık olduğu o yurtsever birliğe ters düşüyordu. Yenilginin mirasını aşmak ve 1914 ruhunu yeniden yaratmak hayatının en büyük amacı oldu.

Almanya'nın 1918'deki yenilgisi, sadece Hitler'in dünya görüşünü pekiştirmekle kalmadı, siyaseten faal hale de getirdi. Bu konuda yalnız da değildi. Almanya'nın dört bir yanında özellikle de devrim ve iç karışıklıklar nedeniyle altüst olmuş Münih'te aşırı sağcı gruplar ve örgütler çıkmıştı ortaya. Hitler ile grubunun bunlar arasında üstünlük kurması biraz zaman alacaktı. Bununla

birlikte antisemitizm, politikanın aşırı uçlarından çıkmış ve ana akım, siyasetin tam ortasına yerleşmişti. Bu uğursuz gelişmenin kökenleri, Alman Yahudilerinin oynadıkları rollerde ve faaliyetlerde değil, Almanya'nın savaşta feci bir şekilde yenilmesinde yatar. 1914 öncesinde, Almanya'da nüfusun yüzde birinden azını oluşturan minicik Yahudi azınlığı, özellikle de toplumun üst katmanlarında ve imparatorluk sarayında oluşmuş sosyal önyargılara rağmen, görece başarılı olmuştur. Yüzyıllar boyu toprak sahibi olmaları veya loncalara katılmaları yasaklanmış, Almanya'da eşit vatandaşlık haklarına ancak 1871 yılında Bismark İmparatorluğu'nun kurulmasıyla kavuşmuş olan Alman Yahudileri, özellikle tıp, hukuk, edebiyat, kültür ve sanat, gazetecilik, finans ve iş idaresi gibi dallarda öne çıkmışlardı, ancak bu dalların hiçbirinde egemen konumda değillerdi. Bazı Yahudiler özellikle liberal ve sosyal demokrat partilerde ve 1918 yılının Aralık ayından itibaren de Komünist Parti içinde aktiftiler, ancak buralarda da üst düzey konumlar da dahil olmak üzere küçük bir azınlığı oluşturuyorlardı. Yahudilerin çoğu kültürel olarak da sosyal olarak da muhafazakârdılar, Yahudilerle Hıristiyanlar arasındaki evlilik oranları yüksekti ve Yahudi azınlık topluma her bakımdan uyum sağlamıştı. Bu durumların hiçbiri, müthiş bir fanatiklikle Almanya'nın felaketten ancak Yahudilerin vatandaşlıktan çıkarılması, işlerinden atılması ve hatta mümkünse ister açıkça ister kandırılarak Almanya'yı topluca terk etmelerinin sağlanması ile kurtulabileceğine inanan aşırı antisemitlerin paranoyak dünya görüşünü oluşturmaya yetmiyordu.

Antisemitizm, Yahudilerin Alman toplumunda ve kültüründe oynadıkları role verilmiş doğrudan bir tepki değildi. Daha çok, Marr, Chamberlain, Schönerer ve Hitler gibi aşırıların hissettikleri nefret ve kızgınlığı yaymak için kullandıkları araçtı. Bu kişiler için "Yahudi", korktukları ve nefret ettikleri her şeyi temsil ediyordu.

Bunlara, özellikle de (Viyana Sanat Akademisi'ne girebilmesi için yeterli bulunmayan, hayal gücünden yoksun resimler yapan) Hitler'in açısından soyut, ekspresyonist, kübist ve modern sanatın diğer biçimleri, atonal müzik, dadaist şiir ve modernist kültürün her türlü ifadesi de dahildi. Feminizmi de dahil ettiler. Birinci Dünya Savaşı'nın hem öncesinde hem de sonrasında Almanya'daki önde gelen feministlerin Yahudi kökenli olduğunu iddia etmek, Yahudilikle uzaktan yakından alakası olmayan kadınların isimlerini de dahil ettikleri uzun listeler yayımlamak antisemitlerin karakteristik bir taktiği idi. Antisemitizm, kendini her şeyden önce "Yahudi ruhu"nun yarattığı tehlikenin

bin bir şekli ile mücadeleye adamıştı, ancak süreç içinde, binlerce ve nihayetinde milyonlarca Yahudinin göreceği üzere, bu mücadele gerçek fiziksel şiddeti de içerecek, sadece Almanya ile sınırlı kalmayıp Almanya'nın elini uzatabildiği her yerde gerçek Yahudilerin kanlarına ve canlarına kasteden cinayetlere kadar varacaktı.

Ulusu Yeniden Yaratmak

Naziler için, Yahudi ırkına karşı mücadele, her ne kadar hayati önem taşısa da, tarihin itici gücü olan ırklar arasındaki daha geniş bir savaşın sadece bir parçasıydı. On dokuzuncu yüzyılın ortasında İngiliz doğa bilimci Charles Darwin, evrim teorisini ortaya attığında, bu teorinin hayvanlar âlemine olduğu gibi insan toplumuna da uygulanması ve "Sosyal Darwinizm" diye tanımlanan doktrine veya doktrinlere dönüşmesi uzun sürmedi.

Darwin, türlerin bazı çevresel avantajları yakalayarak, rastgele çeşitlilikler içinde evrildiğini ve değiştiğini öne sürmüştü. Uyum sağlayamayanlar, yok olmaya mahkûmdular. Bazı solcular, insan topluluğunda karşılıklı işbirliğinin evrim için büyük önem taşıdığını, barınma koşullarının, yaşam standartlarının ve sağlıktaki gelişmelerin insan ırkının gelişimi bakımından büyük önem taşıdığını ileri sürerlerken, diğerleri, özellikle de sağcılar, Darwin'in öğretisini sadece güçlülerin ve en acımasız olanların hayatta kalabileceği bir "varoluş mücadelesi" olarak yorumladılar.

Bu ikinci görüş, 1890'larda Almanya'da bu konularla ilgili biliminsanları ve düşünürler arasında ağır bastı. Kentleşme ve işçi sınıfındaki büyümeyle birlikte liberal değerlerin çok belirgin olmamakla birlikte modernist kültür içine yayılışı, bu görüşe göre kitlelerin "yozlaşmasına" yol açıyor, bu durum kendisini on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında şiddet suçlarındaki artışla gösteriyordu. Modern sağlık programları ve hastaneler zayıfları, geri zekâlıları ve hastaları koruyordu, oysa çok daha ilkel toplumlarda bu kişiler ya bakımsızlıktan ölüyor ya da bilinçli olarak ortadan kaldırılıyorlardı. Sağlıklı kişilerle birleşip üreyen bu "yozlaşmışlar"ın insan ırkının kalitesini düşürdüğü söyleniyordu. 1890'lardan itibaren bazı biliminsanlarına göre çözüm, topluma, gerekirse zayıfları ve yozlaşmışları hapsetmekten kısırlaştırmaya ve öldürmeye kadar varan önlemlerle yok edecek bir üreme politikası dayatmaktı.

1914'e gelindiğinde bazı doktorlar, sosyal hizmet uzmanları, kriminologlar ve hukukçular arasında, suç işlemeyi alışkanlık haline getirmişlerin, fahişelerin, alkoliklerin, serserilerin ve alt tabakadan yoksulların "değersizler" (*minderwertig*) terimiyle tanımlanması ve bu kişileri var olan haklarından yoksun bırakmak, sayılarını sınırlamak ve toplumla bağlarını koparmak önerisi yaygınlaşmıştı. Alman tıbbının koleradan tüberküloza kadar çok çeşitli hastalıkların nedenlerini keşfederek kazandığı zafer, Alman halkının çok büyük kısmına yayılan (gerçi 1914 yılında hâlâ köylülere tam ulaşamamışlardı) temizlik alışkanlıklarıyla ifadesini bulan "hijyenik devrim"e esin kaynağı olmuştu. Bazı tıp adamları ve çok geçmeden de politikacılar Alman ırkının pisliklerden temizlenmesi gerektiğini anlatmak üzere "ırksal hijyen" örneksemesini kullanmaya başladılar.

1914 öncesinde ırksal hijyencilerin birçok konuda çok çeşitli pozisyonlar aldıklarını belirtmek gerekiyor. Örneğin General Friedrich von Bernhardi, 1912'de savaşın biyolojik bir gereklilik olduğunu, savaş olmazsa ulusların çökeceklerini öne sürerken, popüler bilim yazarı Ernst Haeckel de savaşın yasadışı ilan edilmesini, çünkü her ırkın en cesur ve en iyi gençlerini yok ettiğini söylüyordu. Ancak destekçilerinin Birinci Dünya Savaşı sırasında pasifizmi seçtikleri Haeckel, bir yandan da akıl hastalarına zehirli iğne yapılması gerektiğini, suçluların kalıtım zincirinden çıkarılabilmesi için ölüm cezasının en yaygın şekilde kullanılması gerektiğini savunuyordu. Benzer bir çizgi izleyen Wilhelm Schallmayer, hasta çocukların tedavi edilmemesini, böylece en sağlamların sağ kalacağını söylerken, antisemitizmi reddediyor ve ari ırkın sözüm ona üstünlüğüne inanmıyordu. 1905 yılında Irksal Hijyen Derneği'ni kuran Alfred Ploetz ise, Schallmayer'in tersine antisemitikti ve bütün doğumları izleyen bir tıbbi kurulun oluşturulmasını ve bu kurulun zayıf bebeklerin öldürülmesi emrini savunuyordu. Ancak ari ırkın üstünlüğü konusunda fazla bir iddiası yoktu. Öte yandan ırksal hijyencilerden Ludwig Woltmann, arilerin o tarihe kadar insan evriminin gelişiminin zirvesini temsil ettiklerini savunduğu gibi, insanoğlunun bölge edinen hayvanlardan olduğunu, Almanların Doğu Avrupa'yı fethederek kendilerine fazladan "yaşam alanı" açmaları gerektiğini, dünyayı yönetmek gibi doğal misyonlarını ancak böyle gerçekleştirebileceklerini söylüyordu.

Bunlara benzer fikirler, Birinci Dünya Savaşı öncesinde her yerde görülmekle birlikte, Almanya'da muhtemelen diğer ülkelerden çok daha yaygın

bir şekilde dolaşımdaydı. Bu fikirlerin kaçıklık derecesinde aşırı uçlara kaçan siyasete eklenmesinin en iyi örneklerinden biri, Lanz von Liebenfels adında Avusturyalı bir şato sahibinin, 1907'de şatosuna, bazı ırkçı teorisyenlerin arilerin en eski simgesi olduğunu iddia ettikleri gamalı haçla süslü bir bayrak çekmesiydi. Lanz'ın sarışın bir üstün ırk üretmek fikri, 1914 öncesi çok az destekçi bulmuştu. Gamalı haçın flamalarda ve bayraklarda yer alarak Almanya'da aşırı milliyetçi sağın simgesi haline gelmesi ancak Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda gerçekleşti. Bütün egzantrikliklerine ve aralarındaki bölünmeye rağmen ırksal hijyenciler kalıtımın insan ilişkilerinde hayati önem taşıyan bir unsur olduğunda, her ulusun kendi nüfusunu koruyarak ırksal stoğunu geliştirmesine, bazı kişilerin yoz ya da en azından diğerlerinden daha az değerli olduğuna, dolayısıyla üremelerinin teşvik edilmemesine ve şimdiye kadar üreme politikalarına yön veren geleneksel Hıristiyan değerlerinin, öjeninin ahlaken tarafsız uygulamaları lehine terk edilmesi gerektiğine inanıyorlardı.

Gelenekten bu kopuş sürecinde bazıları gereken cesareti, İmparatorluk Almanyası'nın donuk ve dar kafalı ahlaki dünyasına büyük bir cüretle saldıran filozof Friedrich Nietcszhe'nin eserlerinde buldular. Birçok kişi Nietzsche'nin çağrısını, insanların kişisel ve toplumsal kurtuluşları için geleneksel ahlakın prangalarından kurtulmasına davet olarak kabul ettiler, ancak diğerleri Nietzsche'nin "irade gücü" ve "üstün insan" kavramlarını, kastettiği şekilde düşünce dünyasına değil, siyasi eylem dünyasına ait kavramlar olarak gördüler. Nietzsche, antisemitizme şiddetle karşıydı, ancak hayatının son yıllarında geçirdiği akıl hastalığıyla birlikte sessizliğe gömüldükten sonra, kız kardeşi Elisabeth Förster-Nietzsche fikirlerinin bayağılaştırılmasını teşvik etti. Nietzsche'nin fikirleri de, üstün insanın, irade gücüyle Almanya'nın büyüklüğü önünde engel teşkil eden bütün ahlaki kısıtlamaları paramparça edecek bir büyük ulusal lidere dönüştürülmesiyle aşırı sağın gündemine dahil edildi.

Nihai olarak nazizme varacak olan bu fikir sentezinin itici gücü kuşkusuz Birinci Dünya Savaşı'nda aşırı Alman milliyetçiliğinin yükselişiydi. Alman birliğinin mimarı Otto von Bismarck, kurduğu devletin zaaflarının, uluslararası düzen içinde işgal ettiği konumun dengesizliğinin bütünüyle farkındaydı. 1890'da makamından ayrılışına dek enerjisinin büyük kısmını dış politikadaki başarılarını pekiştirmek için harcamıştı, ancak bu kazanımlar, ardılları tarafından giderek unutuldu. Donanma Birliği, Sömürge Derneği ve Doğu

Hudutları Topluluğu gibi baskı grupları, büyük bir Alman denizaşırı imparatorluğunun kurulması, bunun için Almanya'nın silahlı kuvvetlerinin genişletilmesi ve gerekiyorsa diğer sömürgeci güçlerden toprak alınması için baskı yapmaya başladılar. Radikal milliyetçi grupların en aşırısı ve aktifi, 1891 yılında kurulmuş olan Pan-Cermen Birliği idi. Bu tür dernekler etkisiz küçük memurları, öğretmenleri, emekli subayları ve Birinci Dünya Savaşı sırasında bir milyon üyesiyle Almanya'nın en büyük siyasi partisi haline gelen Marksist eğilimli sosyal demokratların hızla büyümesi karşısında etkisiz kalan örgütlü liberalizmden memnun olmayan huzursuz yerel kodamanları harekete geçirebiliyorlardı.

En önemlisi Pan-Cermen Birliği olan bu tür örgütler, iç ve dış politika gündemlerini alıp radikal fikirlerle harmanlayarak, Kayzer II. Wilhelm'in yönetimine karşı sağ cenahtan geniş bir muhalefet oluşturmayı hedefliyorlardı. İddialarına göre, Bismarck'ın kurduğu Alman Birliği iki bakımdan yetersiz kalmıştı. Öncelikle, milyonlarca Alman kökenliyi Reich dışında bırakmıştı. Almanya'nın İsviçre, Hollanda, Belçika, Lüksemburg, Avusturya ve Romanya'yı fethederek işbirliğine zorlayacak bir savaş açmaya hazır olması gerekiyordu. Bu hamle, sadece Alman hegemonyasını kurmakla kalmayacak, Hollanda'ya ait Doğu Hint Adaları'ndan Kongo'ya kadar yepyeni sömürgeler getirerek Almanya'nın denizaşırı bölgelerini çok büyük ölçüde artıracaktı. İkinci iddia ise, Bismarck'ın Almanya'yı içten birleştiremediği, dışarıdan gelecek yabancı ve yoz etkilere açık bıraktığı idi. Bu etkilerin arasında Fransız kültürü, sosyalizm, büyük şehir hayatı, modern sanat ve uluslararası finans vardı ama en önemlisi Yahudilerdi. Pan-Cermenler, Almanya'yı ve Almanları mahvetmekte olan birçok tehdidin ardında, dünya çapında bir Yahudi komplosu olduğuna inanıyorlar, iktidara geldiklerinde Yahudilerin sivil haklarını ellerinden alacaklarına, hukuk, eğitim ve devlet memurluğu gibi mesleklerden men edeceklerine söz veriyorlardı. En önemlisi de Yahudilerin, bu programda ırksal anlamda tarif edilmeleriydi, yani birden fazla Yahudi kökenli ataya sahip olanlar da bu durumdan etkileneceklerdi. Pan-Cermenler, sosyal demokratları da uluslararası Yahudi komplosunun bir parçası olarak görüyorlardı, bu yüzden en faal mensuplarının siyasetten men edilmesini ve sınır dışı edilmesini önerdiler. Yahudi basınının tamamı –liberal ve sosyal demokrat gazeteler– kapatılacak ve yeni bir sansür rejimi uygulamaya konulacaktı. Çalışan kitleler büyük mitingler ve beyin yıkama ile milliyetçi davaya kazandırılacaktı. Bu

tür sert ve acımasız önlemler, doğal olarak sivil özgürlüklerin askıya alınması, seçme hakkının kısıtlanması ancak katı, acımasız, çıktığı yoldan dönmeyecek bir diktatörün başa geçmesi ile uygulanabilirdi.

Pan-Cermenler, Birinci Dünya Savaşı öncesinde epey gürültü çıkardılar ve hükümetin dış politikada çok daha sert bir çizgi izlemesi için baskı yaptılar, ancak diğer gruplarla sürekli değişen ittifaklar kurmalarına rağmen, bir kitle tabanı oluşturamadılar ya da çalışan sınıflar üzerinde herhangi bir etki yaratamadılar. Yaptıkları ittifakların sonuncusu ve birçok bakımdan en önemlisi, 1917'de savaşın daha da acımasızca yönetilmesi için baskı kurmak amacıyla kurulan Vatan Partisi idi. Ancak bu ittifak da kitleleri seferber etmek bakımından öncekilerden daha başarılı olamadığını kanıtladı. Savaş öncesi ve savaş dönemi milliyetçi birliklerin hiçbiri sempati yaratamadı. Hepsi, şu ya da bu türden orta sınıf entelektüeller tarafından yönetiliyordu. Üstüne üstlük seçme hakkının sadece eğitimli ve mülk sahibi olanlarla sınırlanmasını sağlayacak bir anayasal reform öneriyorlardı. Aşırı milliyetçi birliklerin hiçbirinde işçi sınıfından konuşmacılar ya da örgütçüler yoktu. Daha da ötesi, yaptıkları konuşmalara sinmiş olan olanca şiddete rağmen, nihai olarak çok daha geleneksel bir siyasi pratik içindeydiler, seçim kampanyalarına, broşürlere ve propagandaya ağırlık veriyorlar, nazizmin en önemli unsuru olan gönüllü olarak fiziksel güç kullanmaktan bütünüyle kaçınıyorlardı.

Böyle bir gönüllülük, kitle desteği kazanmak isteyen herhangi bir politik hareket içinde gerginlik yaratıyordu. Gücün başarılı kullanımı, Çarlık Rusyası'ndaki gibi birbirine sıkı bağlarla bağlı, çok disiplinli grupların, siyasi faaliyetlerinin tamamen yasaklandığı durumlarda, Bolşevikler gibi radikal siyasi hareketlerin şu ya da bu şekilde gizlilik ve komplonun alacakaranlık dünyasına itildiği hallerde görülüyordu. Böyle gruplar, 1914 öncesinde Alman siyasetinin dış çeperinde bir araya gelmeye başladılar, bunlardan en önemlisi olan ve daha sonra Thule Topluluğu olarak tanımlanacak olan Cermen Düzen (*Germanenorden*), daha sonra Hitler'e ve hareketine sadakatle bağlanacak olan önde gelen Nazi eylemcilerin çıktıkları yolda bir ara durak olduğunu kanıtlayacaktı. 1912 yılında kurulan bu örgüt, hayatlarını bir ideal uğruna savaşmaya adayan ve kötülüğe karşı haçlı seferi açan Töton Şövalyeleri'nin disiplinli manastır düzenini yeniden kurma peşindeydi. Kendilerini militan Hıristiyanlık yerine Alman milliyetçiliğinin hizmetinde gören ve Cermen Düzen'e katılan erkekler, savaş sonrasında Nazi Partisi içinde oluşacak SS gibi seçkin

birliklerin öncüllerini oluşturdular, bu örgütte edindikleri sadakat duygusu, Nazi Partisi'ne katıldıktan sonra kendilerini Hitler'e ve partiye adamaları yönünde etkili oldu. Ancak Cermen Düzen sistematik şiddet kullanarak amaca ulaşmak beklentisini gerçekleştiremeden küçüldü. Şiddet kullanmak, ancak bu konudaki bütün tereddütleri silip süpüren Birinci Dünya Savaşı afetinin ertesinde ortaya çıkan bir gelişme olacaktı.

Nazi İdeolojik Sentezi

1914'ten önce, Almanya'da hiçbir siyasi parti ya da hareket, amacına ulaşmak için bilinçli olarak sistematik şiddet kullanmaya hazırlıklı değildi. Doğrudan eylem anarşizmi, Marksist devrime eski bağlılıklarına rağmen, yasal sınırlar içinde hareket etmek istediklerini sürekli vurgulayan sosyal demokratların yükselişiyle yenilmişti. Askerler ve aşırı milliyetçiler, askeri bir darbeyi desteklediklerini sık sık dile getirmekteydiler ama pratikte kimse bu yola girmek istemiyordu. Birinci Dünya Savaşı bu durumu tamamen değiştirdi. Cephede dört yıl süren çok büyük ve eşi benzeri görülmemiş şiddet milyonlarca erkekte, kendi içlerindeki düşman olarak tanımladıklarına karşı şiddet kullanmak üzere yepyeni bir eğilim yaratmıştı. Yaşları savaşa gitmeye yetmeyen genç kuşaktan erkekler, bu mücadelede büyüklerini geçerek bir saygınlık ve kendine güven kazanma peşindeydiler. 1918 yılında yenilginin ve devrimin karmaşası Hitler'i siyaset sahnesine itmişti, fakat bir yandan da onu ve diğerlerini Almanya'nın aşağılanma ve yenilgiden kurtulabilmesi için verilecek savaşta aşırı derecede şiddet kullanmayı haklı gören bir noktaya getirmişti. Bismarck İmparatorluğu yıkılırken, siyasi tartışmaların meşruiyet zemini ve uzlaşma arzusu da son bulmuş, Weimar Cumhuriyeti bu alışkanlıkları tekrar canlandıramamıştı. Çok geçmeden, savaş gazilerinden oluşan gönüllü gruplar, "Özgür Ordu" adı altında harekete geçip solcu devrimcilerle kavgaya tutuşunca, Almanya'daki büyük şehirlerin sokaklarında silahlı çatışmalar çıktı. Aşırı milliyetçi sağcıların oluşturduğu suikast timleri yeni cumhuriyetin önde gelen destekçilerini vurmaya başladı. Derken, hemen hemen bütün siyasi partiler kendi milis kanatlarını örgütlediler, gözdağı veren yürüyüşler yapıp, rakiplerinin mitinglerine saldırdılar. Parlamento toplantıları sık sık birbirlerini susturmak için bağrışan her iki taraftan vekillerin oluşturduğu kaosla yoz-

laştı. Hoşgörüsüzlük, şiddet ve nefret siyasetin sıradan, gündelik bir parçası haline geldi.

Nazilerin kurduğu kahverengi gömlekli Fırtına Bölüğü (SA) gibi milis yapılara katılan erkekler, Nazi ideolojisi hakkında tek bir kelime bile bilmiyorlardı. Çoğu için şiddet bir yaşam tarzı olmuş, neredeyse ideolojinin yerini almıştı. Ancak en çok nefret ettikleri düşman olan komünistlerin, var olan siyasi ve sosyal sistemi devirebilmek için sosyal demokratlardan çok daha fazla şiddet kullanmaya eğilimli olduğunu biliyorlardı. 1918 yılının Aralık ayında kurulmuş olan Alman Komünist Partisi'nin elinde Almanya'ya da uygulayabileceği bir örnek vardı: Komünist Partisi hariç bütün diğer partilerin kapatıldığı, rejimin gerçek ve potansiyel muhaliflerinin susturulduğu, hapsedildiği ya da öldürüldüğü Sovyetler Birliği.

1919, 1920 ve tekrar 1923'te komünistler silahlı ayaklanmaya kalkışmışlar, ancak her seferinde hezimete uğramışlardı. En önemli işlevinin işçi sınıfının üzerindeki kapitalist sömürüyü meşrulaştırmak olduğunu düşündükleri Burjuva demokrasisini yıkmak için şiddet kullanmaya gönüllü olmaları, orta sınıf Almanların çoğunda korku uyandırıyordu. Komünizmden nefret, Nazilerin dünya görüşüne, 1918'de Moskova'da Bolşevizm'e birinci elden tanıklık etmiş Baltık bölgesinden bir Alman olan Alfred Rosenberg'in etkisiyle girdi. Rosenberg, Gobineau ve Chamberlain'i büyük bir hevesle okumakla kalmamış, çarın polisi tarafından yazılmış olan sahte *Sion Büyüklerinin Protokolleri*'ni de hatmetmişti. Kitap, ulusal gurur ve kimliği yıkarak dünyada üstünlük kurmayı hedefleyen uluslararası bir Yahudi komplosunu ortaya çıkardığını iddia ediyordu, Almancaya da savaştan çok kısa bir süre sonra çevrilmişti. Bolşevizm'i bu sözde komplonun bir kolu olarak tanımlaması, 1920'lerden itibaren kendi dünya görüşünü oluşturmaya başlayan Hitler üzerinde büyük bir etki yaratmıştı.

Hitler Münih'in aşırı sağ siyasetinin kaotik ve şiddet dolu dünyasında ilerlerken, hızla takipçileri haline gelecek ve bazıları Nazi ideolojisine başlı başına etki edecek kişilerle karşılaşmıştı. Bunlardan özellikle nazizm fikrine, aşırı sağcı çevrelerde çok yeni olmayan *Lebensraum* ya da yaşama alanı kavramını önde gelen Nazileri ikna edecek tarzda geliştiren ve ayrıntılandıran üniversitedeki hocası Karl Haushofer'in fikirlerini taşıyan Rudolf Hess'ti. 1923 yılının Kasım ayında gerçekleşen başarısız darbe girişiminin ardından, hapishanedeki zorunlu aylaklık süresinde Hitler, bu fikirleri özümsemekle kalmadı, bol bol

da okudu. Örneğin öjenik uygulamaları savunanlarla, ırksal hijyencilerin görüşlerini alıp daha geniş bir ırkçı ve Sosyal Darwinci dünya görüşü içine yedirdi. Nazi ideolojisinin daha geç oluşmuş bir başka bileşeni de liderlik ilkesiydi, bu ilke, Hitler'in 1924'teki tahliyesinin ardından Nazi Partisi'nin içine yerleştirildi ve Hitler, parçalı ve ayrışmış hareketini tutarlı bir bütün olarak yeniden oluşturmak için kolları sıvadı. Nazi hareketinin ilk yıllarında Hitler'in ortaya attığı fikirlerin bazıları diğerlerinden daha az dayanıklı çıktı, örneğin Nazi Partisi'nin 1920 programında yer alan, Almanya'nın ekonomik sorunlarının ancak parasal reform ve önde gelen sanayi kuruluşlarının millileştirilmesiyle çözülebileceği fikri, Nazilerin iktidara geldikten sonra gerçeklerle yüz yüze gelişlerinin ardından ortadan kalktı. Bununla birlikte, 1920'lerin ortasına gelindiğinde Nazi ideolojik sentezi bütün esaslarıyla tamamlanmıştı.

Bu ideolojinin en önemli, merkezi ve itici unsuru, Almanya'nın ve Almanların insan ırkının önde gelen unsuru olarak, dünya liderliği için Latinler (öncelikle Fransızlar), Slavlar (öncelikle Ruslar) ve hepsinden önemlisi Yahudilere karşı verilen savaşa devam etme hakkı ve hatta görevindeki ısrarıydı. Bu mücadele sırasında Almanlar kendi aralarında hem sağlıklı ve enerjik yaşam tarzlarını teşvik edecek hem de yozlaşmış unsurları –suçluları, zekâ engellileri ve diğer engellileri, zayıfları, yabancıları– ne şekilde olursa olsun kalıtım zincirinden çıkaracaklardı. Dünyaya egemen olan bir ekonomiyi desteklemek, gıda ve mümkün olduğunca hammadde bakımından kendi kendine yetebilmek adına Doğu Avrupa'da kendilerine yaşama alanı fethetmek için başlatacakları savaşa hazırlıklı olmalıydılar. Kendilerini savaş için disipline edecekler, birliği sağlayacaklar, yeni ve çok daha tehlikeli bir dünyada ortak bir amaca doğru ilerleyerek, 1914 ruhunu yeniden canlandıracaklardı. Yollarına çıkan herkes –liberaller, sosyal demokratlar ve hepsinden öte komünistler ve (güya) Yahudiler– bastırılacak veya yok edilecekti. Hiçbir şeyin, ne ahlaki saçmalıkların ne de dini inançların ari ırkın dünyada kuracağı üstünlüğün yıkıcı etkisine engel teşkil etmesi mümkün değildi. Hepsinden öte Almanlar, bütün bunları hayata geçirecek olan liderlerine, yani Adolf Hitler'e kayıtsız şartsız itaat edeceklerdi.

Bunlar aşırı görüşlerdi, Weimar Cumhuriyeti'nde yaşayan Almanların büyük bir çoğunluğunun dikkatini çekmemiş olması da şaşılacak bir şey değildi. Nazi Partisi 1928 genel seçimlerinde seçmenlerin sadece yüzde 2.6'sının desteğini aldı. Ancak 1929'da başlayan dünya ekonomik krizinin yol açtığı sosyal ve kültürel felaket partiyi siyasetin içine taşıyacaktı. Bununla birlikte, eğer

Almanların çoğu ideolojik vaatlerinin çok sulandırılmış da olsa en azından bir kısmını paylaşmasalar, Naziler hızla yükselemeyecekler ve 1932 Temmuz seçimlerinde üç kişiden birinin oyunu alamayacaklardı. Nazileri özgürce destekleyenler arasında –orta ve üst sınıflar, proleteryanın örgütlenmemiş kısmı, özellikle de Protestan bölgelerdeki çiftçiler– Nazilerin milliyetçiliklerine büyük bir sempati ve Almanya'yı içine düştüğü iç ve uluslararası krizden kurtaracaklarına duydukları inanç vardı. İnsanlar, 1932-1933 yılları arasındaki dönemde seçim pusulalarında Nazi Partisi'nin yanına çarpı koyduklarında henüz Nazi ideolojisini bir bütün halinde benimsememişlerdi. Antisemitizm örneğin, 1928 ve 1932 yılları arasındaki Nazi propagandaları sırasında bilinçli olarak aşağı çekilmişti, çünkü seçmenler arasında nispeten daha az destek görüyordu. Birçok kişi Nazileri ya aşırı uçtaki görüşlerini dikkate almayarak, ya aldırmayarak ya da alternatiflerinden yıldıkları için desteklediler. Ancak Naziler iktidara geldiklerinde, partinin güçlü ideolojik mizacı büyük bir hızla açığa çıktı. Üçüncü Reich'ın ilerleyen yıllarında, muazzam bir propaganda aygıtı harekete geçecek, partinin ideolojisini hâlâ mesafeli duranlara da dokunacak şekilde tanımlayacaktı. Nazi ideolojisi, sonu gelene dek, Avrupa'nın her yerinde milyonlarca insanın üzerinde canice bir etki bırakacak ve milyonlarca insanın yaşamına daha önce hiç görülmemiş bir yıkım getirecekti.

NSDAP 1919-1934: Siyasetin En Kenarından İktidara

Peter Fritzsche

30 Ocak 1933 gecesi, Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin binlerce üyesi, Berlin sokaklarını doldurmuş, yeni Şansölye Adolf Hitler ile üç yıllık şiddetli siyasi istikrarsızlığın ardından Hitler'i atamayı kabul eden Reich'ın Başkanı Paul von Hindenburg tarafından selamlanmak üzere bakanlık binalarının önünden geçerek şehir merkezine doğru yürüyorlardı. Herkes tarafından çok iyi bilinen bu sahnede, Wilhemstrasse'yi dolduran, ellerinde meşaleler ve gamalı haçla süslü bayraklar taşıyan saflar dolusu üniformalı Nazi göze çarpar. Şansölyelik binasının karanlık ön cephesi ile Hitler'in göründüğü aydınlık ikinci kat penceresi fotoğrafı çerçeveler. Fotoğrafa bakan, sokaklardaki kahverengi gömleklilerin seferberliğini görür, görüntüde olmayan ama net bir şekilde hissedilen ise –Hitler'in o gün operasyon üssü olarak kullandığı Kaiserhof Oteli'nden caddenin karşısındaki şansölyelik binasına geçişiyle sonuçlanan arka oda pazarlıklarının sonucu– iktidarın ele geçirilişidir. Fırtına Bölüğü bastırmış, seçkinlerse teslim olmuşlardır. Yıllar süren mücadelenin ardından Naziler sonunda iktidardadırlar.

Ancak 30 Ocak'taki olaylara ait başka fotoğraflar, dikkati Nazi eylemcilerin üzerinden çeker. Gündelik sokak giysileriyle sokakları doldurmuş olan Almanların sadece Nazilere değil, gazilerden oluşan *Stahlhelm* (Çelik Miğferliler) gibi diğer milliyetçi gruplara da tezahürat yaptıklarını gösterir. Brandenburg Kapısı'nın ramp ışıkları altındaki bu kutlamalar sadece Hitler'i merkeze almaz. Nazi saflarını daha geniş bir cumhuriyet karşıtı mitingi göstererek yararlar, seçmenlerden, sempatizanlardan ve meraklılardan oluşan çevreler kadar muhalifleri de odağa alırlar. Daha bir gün önce Lustgarten'de dev bir gösteri yapmış olan sosyal demokratları da (son kez bir araya gelişleri olacak-

tır bu), 25 Ocak'ta Bülowplatz'da Karl-Liebknecht Haus önünde toplanan komünistleri de. Solcuların mitinglerini gösteren fotoğraflar ikonlaşmamıştır, ama 1933 yılında Nazilere verilen desteğin sınırlarlarını hatırlatır ve 1918 Kasım Devrimi'nden beri Alman siyasetine egemen olan şiddetli siyasi üstünlük mücadelesini gösterirler. Daha geniş kareler, şehrin büyük bir kısmını, Nazi desteğinin geniş tabanını ve sol ile sağ arasındaki rekabeti kapsar. Ayrıca bizi, birçok Berlinliyi işsiz bırakıp geleceklerini belirsizleşen sert bir ekonomik krizin çok daha korkutucu atmosferinin içine sokarlar.

Farklı kareler, Nazilerin iktidara gelişlerinin birbirinden farklı açıklamalarını da dile getirir. İlk yakın çekimde nasyonal sosyalist hareket, *Führer*'in rolü ile önderlik ettiği harekete yaptığı vurgu ile sahneyi belirlemiştir. Naziler iktidar peşinde oldukça dar görüşlüydüler. Siyasi uzlaşmalara ya da ideolojik tavizlere nadiren başvurdular, Hitler ise yeni oluşturulan hükümette başrol dışında önerilen her şeyi reddetti. Hindenburg'un tarihi önem taşıyan adımı ise, Hitler'in ya hep ya hiç talebini sonunda kabul etmesi olmuştu. Dolayısıyla 30 Ocak gecesinin iç içe geçmiş iki öyküsü vardır: 1920'den itibaren yıllar süren siyasi yalıtılmışlığın ardından Nazi Partisi'nin 1932 yılında aniden Almanya'nın en büyük partisi haline gelişi ve Hitler'in 1933'te iktidara gelmesine yol açan Almanya'nın yaşadığı devlet krizidir. Öyküleri daha da ileri taşıyanlarsa bir yanda Nazilerin örgütlenmeleri ve fanatiklikleri, diğer yanda da giderek derinleşen ekonomik ve siyasi felaketlerdir. Bu görüşün yetkinliğinin kaynağı ise, Nazi oylarının yükselişi ile 1933 yılında yüzde 40'lara yaklaşmış olan işsizliğin arasındaki temel bağıntıdır. Bunun olası sonucu ise, çaresizlikleri giderek artan vatandaşların, yalnızca olağanüstü koşullar nedeniyle, nihai amaçları iktidara ele geçirmek ve seçmen taleplerine muğlak karşılıklar veren siyaseten fanatik aşırıların kollarına düşmüş olmalarıdır. Bu savın en önemli destekçileri ise Nazi Hareketi'ni şehirdeki ilk Nasyonal Sosyalist'e kadar izleyen incelemelerdir. Örneğin William Sheridan'ın Northeim hakkındaki klasik analizi ya da Martin Broszat, Heinrich August Winkler ve Henry Ashby Turner'ın Weimar Cumhuriyeti'nin içine düştüğü siyasi krize ilişkin araştırmalarıdır.

Ancak fotoğraf genişledikçe, resim daha da karmaşıklaşıyor. 30 Ocak gecesi Brandenburg Kapısı'nı dolduran kalabalık, Nazilerin sadece bir parçasını oluşturduğu siyasi hareketliliği gösteriyor. Nasyonal sosyalistlerin yanında 1920'lerin ortasında en geniş milliyetçi grup olan ve orta sınıf Almanları hepsinden

daha çok harekete geçirerek, Weimar Cumhuriyeti'ne karşı direnişi tayin eden Stahlhelm de yürüyordu. Büyük Bunalım'ın başlamasından ve Nazilerin seçim zaferlerinden çok daha önce, "nasyonal sosyalist" bir yoğunlaşmanın baş gösterdiği söylenebilir. Kahverengi veya siyah üniformaları ve Hitler selamlarıyla farklılaşan Nazilerin çok becerikli bir örgüt olduğunu anlamak önemlidir, ancak Naziler başarılarını diğer radikallerin üzerine kurmuşlardır. Bu bakışa göre, milliyetçi kamp zaten faşistti, milliyetçi bir devrim fikrine büyük yatırım yapmıştı ve başarısından emindi. İşte burada vurgu 1930'lara değil, 1920'lere ve ekonomik felakete değil siyasi hareketlenmeye doğru kayıyor. Naziler başarırken neden diğer milliyetçi grupların başarısız oldukları açıklanmayı bekliyor olsa da, Naziler ile milliyetçiler arasındaki farklar çok çarpıcı değildir. Nihayet 1933 yılı, nasyonal sosyalistlerin sonraki evrelerinde baskın hale geldiği büyük bir ulusal ayaklanmanın toplamını simgelemektedir ancak. Bu görüşe üstünlük sağlayan ise, Alman kamusal yaşamının Birinci Dünya Savaşı'nın ardından topluca politikleşmesi ve Almanya'nın dört bir yanında sosyalistler ile cumhuriyetçilerin milliyetçilere karşı verdiği örtük içsavaş atmosferidir.

Hiçbir açıklama tek başına yeterli değil. Bir noktaya daha çok odaklanmış bir yorum, Nazilerin yenilikçi siyasi taktiklerini, Hitlerin karizmatik otoritesini, Büyük Bunalım'ın dağıtıcı etkisini ve sonuç olarak Nazileri iktidara taşıyan gizli pazarlıkları vurgulama eğiliminde. Nazi eylemcilerle diğerlerini, hatta Nazilere İkinci Dünya Savaşı'ndan yıllar öncesinden itibaren keyfini sürdükleri meşruiyeti tanıyan sempatizan Almanları da birbirlerinden dikkatle ayırmaya davet ediyor. Daha geniş bir yorumla, Birinci Dünya Savaşı'nın ve Kasım Devrimi'nin ertesinde milliyetçi kampın siyaseten radikalleşmesinin ekonomik faktörlerin etkisini aşağı çektiğini, çok sayıda Almanın bilerek, isteyerek –hatta biraz da fazla rahat bir şekilde– ve hevesle *Volksgemeinschaft*'ın ya da halk birliğinin parçası olmaya doğru kaydıklarına işaret ediyor. Bu yorum, Naziler ile Nazi olmayanlar arasındaki biçimsel farklılıklara ağırlık vermeyerek, daha çok Weimar döneminin tamamındaki siyasi dinamiğe vurgu yapıyor. Buradaki amacım ise, Nazi Partisi'nin ortaya çıkışından, iktidarı ele geçirip pekiştirmesine kadarki tarihine bakmak ve bu tarihi Almanya'da 1918'den itibaren yaşanan daha kapsamlı siyasi gelişmelerle ilişkilendirerek daha geniş bir çerçeve içinde ele almak olacak.

Weimar Almanyası'ndaki en göz kamaştırıcı gelişme, hiç kuşkusuz Nazilerin 1930 seçimlerinde oyların yüzde 18'ini almaları ve patlama yaparak

ulusal sahneye çıkışlarıydı. Gerçek bir siyasi selefe dayanmadan kazandıkları bu başarının ardından, iki yıl sonra bu etkileyici oranı iki katına çıkardılar. Nasyonal sosyalistlerin zaferinin hızı ve ölçeği, partinin sosyal demokrat ve Katolik seçmenlerden oy alması, Büyük Bunalım'ın yarattığı felaket etkisine ve sürmekte olan devlet krizinin Nazizmin pekişmesine yol açtığı yorumunu destekler. Ancak en az bu kadar önem taşıyan daha eski iki gelişme söz konusudur. 1920'lerden başlayarak Alman siyasetine egemen olan orta sınıf düzen partileri birden kendilerini ciddi bir çöküş içinde bulmuşlardır. Önce, Alman Demokrat Partisi (DDP), sonra da 1920'lerde liberal rakibi Alman Halk Partisi (DVP) ve ardından 1924 sonrası, muhafazakâr Alman Milli Halk Partisi (DNVP) örgütlerinin dağıldığını, yerel otoritelerinin çöktüğünü ve oy tabanlarının eridiğini gördüler. Bunun toplam etkisi 1920'lerin ortasına kadar netleşmedi, çünkü seçmenler geleneksel siyasi çerçevenin içinde kalarak sağa kaymışlardı. Ancak 1928 yılında, kararsız oylar kendilerine daha uygun siyasi alternatifler aramaya devam ederken, demokratlardan ve liberallerden milliyetçilere doğru yaşanan kaymanın, burjuva siyasetinin genel durumunda çok daha temel bir memnuniyetsizliğin üstünü örttüğü net bir şekilde ortaya çıktı.

Bu memnuniyetsizlik, eşit derecede önem taşıyan bir hareketlenme süreciyle, dernekleşmenin büyümesiyle nitelik bulan bir demokratikleşmeyle, orta sınıf örgütlerinin sosyal erişiminin genişlemesiyle ve her türden yurtsever birliğin enerjik kamusal eylemliliğiyle ilişkiliydi. Weimar Almanyası'nda, orta sınıf siyasetini tayin edenler parlamenter partilerden çok, kültür, spor dernekleriyle milis birliklerdi. Bunlar cumhuriyeti temsil edenlere karşı peş peşe savaş açıyorlar ve böylece milliyetçi kampa bir tutarlılık ve dinamizm sağlıyorlardı. 1920'lerin sonuna gelindiğinde, genelde Nazilerle ilişkilendirilen parçaların çoğu, Almanya'nın dört bir yanındaki mahallelerde yerli yerine oturmuştu: Siyasetin milisleşmesi, sosyal demokratlar ve komünistlerle şiddetli çatışmalar, siyasi iktidar için yıl boyu süren kamusal bir kampanya ve Almanya'nın milliyetçi yenilenmesi adına çarpıcı bir kendine güven duygusu. Ulusal temsilin en temel simgeleri bile –hangi bayrağın dalgalanacağı, hangi şarkıların söyleneceği, okullarda hangi müfredatın okutulacağı– yerel siyasetin, derinden ve hatta neredeyse geri dönülmez bir şekilde sosyal demokrat sol ile milliyetçi sağ arasında bölünmesini sağlayacak kadar siyasallaşmıştı. Bu yaygın militanlık hali, romancı Ernst Glaeser'in karakterlerinden birini "son sivil"[1] olarak

1 Ernst Glaeser, *The Last Civilian*, New York, 1935.

tanımlamasına yol açtı. Nazilerin 1930 sonrasındaki yükselişleri, orta sınıfın partilerinin daha önce dağılmış olmasıyla ve orta sınıfın sosyalleşip hareketlenişiyle ilişkilendirilince daha az şaşırtıcı görünüyor. Bu yükselişin nedeni hem geleneksel partilerin çekici, siyaseten kapsayıcı bir gündem sunmaktaki başarısızlıklarının hem de milliyetçi seçmenlerin yerel örnekler yaratarak bu türden bir gündemi kurmak için verdikleri sürekli çabaların eseriydi. Naziler, 1918 Almanyası'nın yeni siyasi kurgusunun sonucuydular.

İlk Naziler

Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin kökleri, 35 yaşında bir çilingir ve savaş gazisi olan Anton Drexler'in 1919 yılının Ocak ayında Münih'te kurduğu Alman İşçi Partisi'ne (DAP) dayanır. Drexler'e göre milliyetçiliğin amacı, dışarıdaki Yahudiler ve uluslararası sermaye tarafından gerçekleşmesi sürekli olarak engellenen sosyalizmi kurmaktı. Drexler dünya görüşünü "nasyonal sosyalizm" olarak tanımlamıştı. Henüz 30 yaşında olan Adolf Hitler de parti ile Alman ordusu adına daha çok milliyetçi gruplar içinde casusluk yapmak, temasta bulunmak ve Alman askeri kuvvetini yeniden kurmak için bir tür vatanseverler cephesi yaratmak gibi muğlak bir amaç için eylemlerini beslemek amacıyla siyasi ilişki memuru olarak çalıştığı sırada karşılaşmıştı. Hitler, daha ilk ziyaretinde, DAP tarafından 12 Eylül 1919'da düzenlenen bir akşam toplantısında konuşma yapmış ve Drexler'in daha sonra "Bombenerfolg" (bomba gibi bir başarı) diye tanımlayacağı bir başarı kazanmıştı.[2] Siyasi uyanışını 1914 Ağustosu'ndaki hareketlenmenin karışık günlerine kadar götüren ve kendini Münih'teki Odeonplatz hararetle kutlayan kalabalıklarla çevrilmiş bulduktan sonra varlığını "Büyük Almanya" davasına adayan Hitler, artık tam gün siyaset yapar olmuştu. 1919 yılının Aralık ayında DAP'a katıldı, kendini kitlelerin milliyetçileştirilmesi, Almanların ırksal üstünlüğünü beslemeye muktedir güçlü bir devlet olarak hareketlendirilmesi, içindeki yıkıcı unsurların yok edilmesi ve Almanya'nın bir dünya gücü olabilmesi için dış düşmanlarına karşı direnmesi için çalışmaya verdi. Bunun anlamı işçileri ulus çatısı altında toplamak ve Yahudileri dışlamaktı. Her ne kadar Sovyetler Birliği ve taşıdığı "Yahudi-Bolşevik" tehdidi var olsa ve nihai olarak bu muhayyel

---

2 Ernst Deuerlein (ed.), *Der Aufstieg der NSDAP in Augenzeugenberichten*, Düsseldorf, 1968, s. 61.

Reich'ın en büyük düşmanı olan Fransa ve Versailles Antlaşması'nın yerini alacak olsa da, Hitler'in siyasi hedefleri, partinin "25 maddelik" programının toparlandığı 1920 sonrasında da pek değişmemiştir.

Bu eylemlerin hiçbiri o dönemde Almanya için sıra dışı değildi. Sayısız orta sınıf Alman, uluslarına olan bağlılıklarını savaş sırasında keşfetmiş, kendilerini özdeşleştirdikleri şeylerin askeri yenilgi ve Kasım Devrimi ile tehlikeye girdiğini görmüşlerdi. Almanya'nın geleceği ve ülkenin biyolojik kaderi hakkındaki tartışmalar artan bir hızla meyhanelerde, dershanelerde ve aile meclislerinde yapılmaktaydı. Ernst Jünger, melodramatik bir ifadeyle savaşın ve devrimin ilk birkaç yılında, "köylerden toplanan ve dünya tarihinin dehşet odalarına" fırlatılan "köylü çocuklarından" söz ediyordu.[3] Daha da ötesi devrim, daha önce pasif kalmış ya da susturulmuş işçi sınıfı ile orta sınıf seçmenlerin memleket meselelerinde seslerini duyurma ve iktidarı paylaşma taleplerini teşvik etmişti. Sosyalist devrim karşıtları da örgütlenmişti, ortaya çıkmakta olan milliyetçi alternatif kültür her ne kadar hem 1918 devrimine muhalif olduğunu söylüyor hem de kültürel ve ırksal yenilenme bakımından ısrarlı bir arzu gösteriyor olsa da, bunların Wilhelm dönemi Almanyası'nda ortak bir yanları yoktu. Yurtseverler, elbette savaşı yüceltiyorlar, Hindenburg ve Ludendorff gibi savaş kahramanlarının karşısında saygıyla eğiliyorlardı, ama bir yandan da bunların sürdürücüsü olan kasta dayalı Hohenzollern devletinin yerini almayı umuyorlardı. Bu gerilim, Weimar dönemi boyunca milliyetçi politikaların dinamiğini tayin edecek ve nasyonal sosyalizmin nihai zaferini açıklamaya da yardımcı olacaktı. Yine de 1919 ve 1920'de devrime karşı net bir politik hat belirmemişti ve gözlemcileri asıl çarpan durum savaş sonrası milliyetçi politikanın müthiş yoğunluğu (ve şamatası) idi.

1918-1919 yılları arasındaki o karmaşık devrim döneminde, radikal milliyetçi ve antisemitik ya da *völkisch* grupların sayısı, yalnızca Münih'te en az on beşti. Bunların bazıları 1917 yılında Vaterlandspartei (Vatan Partisi) tarafından bir araya getirilen veya Bolşevik devriminin esintisine karşı harekete geçmiş olan milis grupların ve Freikorps birliklerinin içinden çıkmıştı. Drexler'in DAP'ı gibi diğerleri ise, yeni ulusal ve sosyal alternatifler oluşturmak, bu yolda da işçi sınıfı siyaseti içinde antisemitik milliyetçiliği yaymak için ortaya çıktılar.

---

3 Ulrike Haas'ın alıntısı; *Militante Pastorale: Zur Literatur der antimodernen Bewegungen im frühen 20. Jahrhundert*, Münih, 1993, s. 80.

Bunların en büyüğü gevşek bir şekilde örgütlenmiş olan Deutschvölkisches Schutz- und Trutz-Bund (Alman Völkisch Savunma ve Muharebe Birliği) idi. 1922 yılında 160.000 üyesi ve yaklaşık 600 kolu vardı. Bu grupların çevresinde ise ulusun yenilenmesi için çalışan çok sayıda yurtsever, sosyal ve spor grupları toplanmıştı. Hiçbirinin resmi bir programı yoktu, ancak hepsi de politikti. Sosyalistlere ve cumhuriyetçi solculara karşı gayet bilinçli ve geniş bir kültür savaşı açmışlardı, Versailles Antlaşması'na karşı gösteriler yapıyor, eski imparatorluk bayrağı ile yürüyor, Almanya'nın savaşçı geleneğini yüceltiyorlardı. Münih'te 1923 yılında yapılan Deutsches Turnfest (Almanya Jimnastik Bayramı) ya da 1923 yılında Eylül'ün ilk iki gününde Nuremberg'de yapılan Deutsches Tag (Almanlar Günü) gibi ulusal toplantılar, kök salan direnişin ölçeğini gösteriyordu. Bu etkinlikler, Almanya'nın dört bir yanından özel trenlerle getirilen gençlerle, olayın belgelenmesi için tutulan sinemacılarla, daha sonra 1920'lerin Stahlhelm toplantılarının ve sonra da Nazi Partisi'nin Nuremberg'de yaptığı ünlü mitinglerin habercisiydi. Belki de 1919 baharında ayrılan "Sovyet Cumhuriyeti"nin (*Räterepublik*) şiddetli bir karşı devrimle yıkılmış olması nedeniyle bu yurtsever faaliyetler Bavyera'da çok daha yoğundu, öyle ki, bir gözlemcinin anlattığına göre Münih'te her pazar "bandolar sabahın erken saatlerinden itibaren sokaklarda yürüyüşe geçiyor, askeri müzeden çıkmış bayraklar dalgalanıyor, her tarafta üniformalılar veya en azından madalyalarını takmış insanlar dolaşıyordu."[4] Benzer sahnelere Almanya'nın her yerindeki spor alanlarında ve pazarlarda rastlanıyordu. İlk kez Versailles Antlaşması'nı protesto etmek için 1919 baharında harekete geçerek milliyetçileri birleştirdikleri ve açık bir antisosyalist blok oluşturdukları için, Fransızlar 1923'te Ruhr'u işgal ettiklerinde epey bir pratik elde etmişlerdi.

1921 Temmuzu'ndan sonra Hitler'in tartışılmaz liderliğinin altında, adını değiştirerek Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi halini alan DAP, bu zehirli atmosferin mahir bir oyuncusu oldu. Partiyi bir tartışma kulübü olmaktan çıkarıp maksimum propaganda ile bir siyasi harekete dönüştüren de Hitler oldu. Münih, operasyonların çoğunun üssü olarak kalırken, parti hem örgütsel hem de ideolojik bakımdan yavaş yavaş ulusallaştı. Hitler, ister Bavyera'da monarşinin yeniden kurulması ister devletin Almanya'dan tamamen kopması olsun sadece Bavyera meselelerine yoğunlaşmayı bütünüyle reddediyordu.

4 Württemberg'in Bayvera Büyükelçisi, alıntılayan Martin Geyer, *Verkehrte Welt: Revolution, Inflation und Moderne. München 1914–1920*, Göttingen 1998, s. 123.

Nihai Siyasi angajmanından, yani Alman ulusunun bütünüyle yeniden yaratılması amacından asla sapmadı. "Das deutsche Elend" (Almanya'nın sefaleti) olgusunu kabul ediyordu, ancak "deutsches Eisen" (Alman demiri) bunu yenecekti.[5] Hitler'in Almanyası'nı refah içinde bir gelecek bekliyordu.

Dahası, Nazi Partisi hem işçi sınıfına hem de burjuva Almanlara hitap etme peşindeydi. Parti işçilere ulaşma girişiminde ne kadar başarısız olursa olsun, kendini hem aşırı milliyetçi bir bakış açısıyla hem de Almanları bir araya getirmek niyetini taşıyan, muğlak bir ekonomik adalet çağrısına dayanan bütünleyici sosyal politikalarla diğerlerinden ayrıştırmıştı. Ne kadar yanlı olursa olsun, savaştan kâr ettiği iddia edilenlere karşı duyulan öfke, ekonomik eşitsizliğin vatandaşların içine ne kadar dert olduğunu gösteriyordu. Naziler bu öfkeye, soluyla sağıyla bütün siyasi sistemi suçlayarak ve "asıl kârlı çıkanlara", yani Yahudilere öfkeyle saldırarak tepki gösterdiler. Hitler, 1920 Şubatı'nda Münih'teki Hofbräuhaus'ta ünlü tiradını attığında, kalabalık "dövün", "asın" diye haykırıyordu.[6] Ulusal ile sosyalin bu birleşimi, Almanların savaş sırasında yaşadıklarıyla tutarlıydı, mesele Almanya'nın kurtuluşu ve savaş sırasında sosyal bütünlüğün korunmasıysa, sınıflar arası işbirliği şarttı. Partinin çirkin antisemitizmi hem Nazilerin hedef aldığı güçlü ancak gayrimeşru seçkinlere karşı değişmesi olanaksız muhalefetini hem de mağdur ancak erdemli Almanlar adına konuşma iddiasını gösteriyordu. 1922 yılında, parti sempatizanı bir profesörün tanımıyla "asker ve devrimci olanın, ulusal ve sosyal olanın tuhaf bir karması" olan nasyonal sosyalistler, Bavyera'daki en geniş yurtsever hareketti, işçiler kadar gazilerin ve orta sınıfın desteğini kazanmıştı.[7] Hitler, Münih'in birahanelerini hatta şehrin en büyük toplantı salonu olan ve 7000 kişi alan Zirkus Krone'yi düzenli olarak dolduran partinin başarısının ardındaki "itici güç" olarak tanınmıştı. Önemli müttefikler Rudolf Hess, Fırtına Bölüğü'nün komutanı olan Ernst Röhm ve parti gazetesi *Völkischer Beobachter*'in editörlüğünü yapan Gottfried Feder'di. Parti sonunda hâkim siyasi ve askeri liderleri de yanına çekti ve Hitler ile yaptıkları görüşmeler, 1923 Kasımı'ndaki darbe girişiminin temelini attı.

1923 "birahane" darbesi sırasında, NSDAP'ın hem gücü hem de zaafları

5 Ian Kershaw, *Hitler 1889-1936*, Londra, 1998, s.100.
6 Ian Kershaw, *Hitler 1889-1936*, Londra, 1998, s. 146.
7 Karl Alexander von Müller, *Im Wandel einer Welt: Erinnerungen 1919-1932*, Münih, 1996, s. 144.

ortaya çıktı. Parti, Bavyera siyasetinde bir güç olarak ortaya çıkmıştı. Halk toplantılarında geniş ve heyecanlı kalabalıklarla Fırtına Bölüğü'nün milis gönüllülerini bir araya getirebilme yeteneği ve 1923 Eylülü'nde Almanlar Günü mitinginde Hitler'in konuşmacı olarak elde ettiği büyük başarı göz önüne alındığında NSDAP, cumhuriyeti yıkmak ve Mussoli'nin bir yıl önceki "Roma'ya yürüyüşü" çizgisinde bir ulusal direniş hükümeti kurmak isteyen her türlü gizli gruba çekici gelen bir ortaktı. Öte yandan Hitler, elindeki gücün sayısını ve askeri bir eyleme girme konusundaki hazırlığını sürekli abartıyordu. Fazlasıyla askeri terimlerle düşünüyor, Fırtına Bölüğü'yle peşine düşeceklerinden kuşku duymadığı Bavyera polisiyle, İmparatorluk Ordusu'na güveniyordu. Oysa Hitler, devrimci talepleri için gereken payandayı sağlayabilecek popüler kitle hareketinden yoksundu. Bir başka deyişle, Naziler ne kadar güçlü olurlarsa olsunlar, on yıl sonra gündeme geleceği gibi ulus çapında bir içsavaşın tehlikeli elebaşları değildiler. Sonuç olarak, 1923 yılının "Alman sonbaharında" ufukta beliren bir içsavaş değil, İmparatorluk Ordusu ile diktatörce bir iktidara sahip Genel Eyalet Komiseri Gustav Ritter von Kahr başkanlığındaki Bavyera hükümeti tarafından desteklenen çok daha dar kapsamlı bir *hükümet darbesiydi.*

Cumhuriyet krizi, Almanya'nın ilk ve tek Yahudi dışişleri bakanına karşı 1922 Haziranı'nda düzenlenen sağcı suikast ile başladı. Öncelikle, zaten düşük olan Alman Markı'nın değerinin düşmesi, hiperenflasyonu körüklemiş ve mali politikaların dayandığı temeli yıkmıştı. Aynı zamanda, Berlin'deki merkez sol hükümet, milliyetçi örgütleri yasaklayarak cumhuriyet düşmanlarına karşı İmparatorluk Ordusu'nu kızdıran peş peşe saldırılar düzenleyince, Ludendorff, Savunma Bakanı Hans von Seeckt ve diğer yüksek rütbeli askerler arasındaki gizli ilişkiler yeniden canlanmıştı. Fransızların Ruhr'u 1923 yılının Ocak ayında işgal etmeleri de aynı etkiyi yarattı: Devlet tarafından maaşları ödenmekte olan Alman işçilerin pasif direnişi, Reich'ın mali durumunu kaosa sürüklerken, milliyetçilerin hareketliliği de adamakıllı arttı. Pasif direnişin 1923 Eylülü'nde biraz olsun düzen sağlamak için çabalayan yeni Şansölye Gustav Stresemann tarafından sona erdirilmesi, federal otoriteyi biraz daha zayıflatmakla kalmadı, Kahr'ın Bavyera'da olağanüstü hal ilan etmesine yol açtı.

Bu, hükümete karşı bir darbe düzenlemek için uygun bir zamandı, ancak böyle bir girişim ortak bir eylem gerektiriyordu. Sonunda İmparatorluk Or-

dusu Bavyera'daki olayların hızına ayak uyduramadı, Bavyeralı yetkililer de Hitler'in arkasında durmadılar. 8-9 Kasım 1923 akşamı yaşanan, Nazi Fırtına Bölüğü'nün önderliğinde sınırlı bir isyandı, ancak ne polisten ne de İmparatorluk Ordusu'ndan hemen hemen hiçbir destek görmediler. Bu devrimdeki yegâne kalabalık, Bürgerbräukeller'de Kahr'ın ateşli konuşmasını dinlemek için toplanmış 3000 kişiydi. Hitler ve adamları milli devrimi ilan ederek, iktidarı, yeni ulusal diktatör olmak niyetiyle orada bulunan Ludendorff ile Kahr'ın eline vermek için silahla birahaneyi bastılar. Bavyera savaş bakanının ertesi gün yaptırdığı yürüyüş halkta hiçbir heyecan uyandırmadı, isyan on dört Nazinin ölümüyle sonuçlanan kısa bir çatışmanın ardından da çabucak bastırıldı. Bu on dört kişi, faşist hareketin ilk şehitleri oldular. Darbenin, Kahr ile von Seeckt'in tereddütleriyle birleşen başarısızlığı, Stresemann'ın kabinesinin güç toplamasına, istikrarlı bir para politikası oluşturmasına ve yıl sonu gelmeden merkezi hükümetin Alman eyaletleriyle arasındaki bozuk ilişkileri toparlamasına yol açtı. Kriz atlatılmıştı.

Hitler 1923 Kasımı'nda, bir darbenin olası başarısını yanlış hesaplamışsa da, hareketinin hedeflerini daha da ileri taşıyacak yeni bir platform daha buldu. Hitler, Kahr, Ludendorff ve suç ortaklarının vatana ihanetle yargılanmaları, Hitler'e hiç beklemediği bir tanıtım yapma imkânı sağladı ve çok daha popülist bir siyasi stratejinin avantajlarını gösterdi. 1924'teki mahkeme, kritik bir dönüm noktasıydı. O tarihe dek Hitler, kendisini Alman Ulusal Devrimi'nin vazgeçilmez lideri olarak tasavvur etmemişti, hatta darbe teşebbüsü hâlâ Kahr ve Ludendorff gibi daha düzen içi sağcılarla ittifak kurmayı düşündüğünü ortaya koymuştu. 1924 Şubatı ve Martı boyunca süren mahkemenin yıldızı başta Ludendorff'tu, ancak Ludendorff fazla konuşmadı, darbe teşebbüsü ile arasına bir mesafe koymaya çalıştı, hatta mahkemeye her gün tam takım üniformasıyla çıktı. Yeni Almanya'ya ünlü bir askeri komutanın önderlik edemeyeceği giderek daha da netleşmişti. Hitler ise, Ludendorff'un tersine mahkemeye sivil giysilerle çıktı, kendisine iyi dileklerini sunanlarla selamlaştı, darbe teşebbüsündeki rolünü içtenlikle kabul ederek, siyasi niyetinin Weimar sistemini yıkmak olduğunu ilan etti.

Hitler'in Almanya'daki gazetelerin manşetlerine çıkmasının nedeni mahkemede takındığı özür dilemeyen duruştu. Mahkeme sayesinde adı bütün ülkede tanındı. Daha da önemlisi mahkeme, Hitler ve sempatizanlarına Almanya'nın geleneksel seçkinlerinin yetersizliğini, devletin kudretine karşı darbe girişimi-

nin yanlışlığını ve halkı kazanmanın önemini gösterdi. Bundan böyle "yasal" parlamenter bir strateji izleyecekti, ayrıca bir daha asla kendisine "davulcu" (*Trommler*) rolünü biçip başkalarının liderliğini kabul etmeyecekti. Aldığı kısa hapis cezasını çekmek üzere yattığı Landsberg Kalesi'nde siyasi eseri *Kavgam*'ı yazarken, Hitler artık kendini kaderi Alman halkını yeniden ayağa kaldırmak olan "Führer" (Lider) olarak tanımlamıştı.

Naziler Hareketleniyor

Tarihçiler genellikle, Hitler'in 1925 başında siyasete yeniden girdiği sırada Nazilerin sayısının cüzi miktarda olduğunu kabul ederler. Hitler'in popülerliğinden yararlanmak isteyen *Völkisch* partiler, mayısta elde ettikleri ilk seçim başarısını, 1924 yılının Aralık ayında yapılan Reichstag seçimlerinde sürdürmeyi başaramadılar, Ludendorff 1925 yılında ulusalcıların başkan adayı olarak feci bir yenilgi yaşadı. Sağ kanat seçmenlerin çoğu, Weimar Cumhuriyeti'ne karşı ulusal bir muhalefetin başını çekerek önemli bir potansiyel gösteren DNVP tarafından zapt edilmişti. Naziler, Hitler'in tartışmasız liderliği altında yeniden örgütlendiklerinde bile, seçmenleri hareketlendiremedikleri ortaya çıktı. Örneğin 1928 Reichstag seçimlerinde Naziler toplam oyların sadece 2.6'sını alabildiler. Biyografisini yazan Ian Kershaw, "Kriz, Hitler'in oksijeniydi," der, görüldüğü kadarıyla da, 1929'da yaşanan ekonomik sıkıntılara kadar parti bir daha nefes alamadı,[8] ancak bu bakış, Nazilerin bu süreçte elde ettikleri önemli başarıları gözden kaçırır. Öncelikle Naziler, 1925 yılında yegâne radikal milliyetçi partiydiler ve bu kez ulusal ölçekteydiler. Hem Ludendorff hem de nasyonal sosyalistleri içlerine almayan bir birleşim olan Deutschvölkische Freiheitspartei (Alman Ulusal Özgürlük Partisi) hızla sahneden yok olmuştu. Elbette ki, Nazilerin bu kadar çabuk toparlanmasının nedenlerinden biri, savaş geride kaldığından beri var olan *völkisch* hareketliliğinin oluşturduğu yerel ağları kullanmalarıydı; nasyonal sosyalizm durup dururken ortaya çıkmamıştı.

Mahkemenin ardından, Hitler önemli bir popülarite yakalamıştı. 1925 yılında Bavyera'da halkın önüne ilk çıkışı büyük bir başarıydı. Münih'te bunu izleyen mitingler her zaman çok iyi gitmedi, ancak Hitler artık ulusal bir kişilik

8 Kershaw, *Hitler 1889-1936*, s. 201.

olmuştu, sadakat sağlamasa bile, ilgi çekiyordu. 1925 Kasımı'nda, özel trenler binlerce meraklı Almanı Hildesheim'den, Hanover'dan ve Halberstadt'tan alıp, konuşmasının yasaklanmadığı birkaç eyaletten biri olan Braunschweig'a Hitler'i dinlemeye götürüyordu. Hitler fazla ilgi çekmediğinde ise, önde gelen diğer Naziler, Kuzey Almanya'da Oldenburg'taki Unionsaal ya da Goslar'daki Kaisersaal gibi toplantı salonlarını dolduruyorlardı. Ve son olarak, Hitler'in partinin tartışmasız *Führer*'i oluşuyla, NSDAP çoğu 40 yaşının altında, kendini partiye adamış erkek eylemcilerden oluşan bir geniş çekirdeğe kavuştu. Parti, 1926 ve 1927'de 23.000 yeni üye kaydetti, 1928'de yeni üye sayısı 35.000'i aştı ve toplam olarak 110.000'e yaklaştı, bu sayı DDP'nin ya da DVP'nin toplayabildiklerinden çok daha fazlaydı. Bir yıl sonra Nazi Partisi'nin 3400 kolu vardı, bu sayı iki liberal partinin sekiz yıl önce tavana vurdukları dönemdeki örgütlerinin sayısından fazlaydı. Bu etkileyici örgütsel temele sağ kanattaki DNVP hiç sahip olamamıştı. Savaş sonrası düzenin en güçlü muhalifi olarak bilinen bu parti, 1924 Mayısı'nda Almanya'nın ikinci en büyük partisi olmuş, daha çok kırsal bölgeden ve orta sınıf Protestanlardan aldığı oylarla yüzde 20 paya sahip olmuştu, ancak DNVP, Versailles Antlaşması'na ya da Berlin'deki cumhuriyete muhalif tutumuyla aldığı parlamento oylarını sağlam siyasi bağlara tahvil edememişti. Hem biçim hem de öz bakımından hâlâ kodamanların geleneksel Wilhelm dönemi partilerini andırıyordu. Bu nedenle de üstünlük kuramadı ve 1924 sonrasında yıllarda milliyetçi kampın olağanüstü hareketliliğinin kurbanı oldu.

1920'lerin ortasında Nazilerin örgütsel çabaları, siyasi istikrarın, Weimar Cumhuriyeti'nin sözde "altın yıllarının" yan ürünü olarak görülmemelidir. Bu çabalar daha çok, halk birliği ya da *Volksgemeinschaft* adıyla cumhuriyete karşı geniş, fakat yanlış anlaşılmış siyasi muhalefetin bir parçası olarak anlaşılmalıdır. Tannenberg kahramanı ve savaşın genelkurmay başkanı olan Paul von Hindenburg'un 1925 Nisanı'nda, cumhuriyet yanlısı güçlerin ılımlı başkan adayı Katolik politikacı Wilhelm Marx'a karşı cumhurbaşkanlığı seçimlerinde elde ettiği zafer, geniş ölçekte milliyetçi kampın olağanüstü hareketliliği sayesinde kazanıldı. Ancak Hindenburg, hasretle Wilhelm döneminin geleneklerine dönmeyi bekleyen bir ülke için, ancak "çakma" bir Kayzer olabilirdi. Yaptığı ılımlı kampanya, yurtsever toplulukların, sosyal kulüplerin, gazi derneklerinin, orta sınıf partilerinin liderlerini burjuva sosyalleşmesinin yoğun örgütlenmesinden faydalanan koalisyonlara zorladığı hareketlilikle çe-

lişiyordu. Hindenburg'un destekçileri, kazandıkları zaferi Almanya'nın her yerinde belediye meydanlarını işgal ederek, işçi sınıfının yaşadığı mahallelerde taşkınlıklar çıkararak kutladılar. Stahlhelm'in başını çektiği yerel yurtseverler, her ekim ayında ihtiyarın yaş günlerini yürüyüşlerle, mitinglerle kutladılar ve yereller de sosyal demokratların gücünü kırmak için parti liderlerinden ortak seçim listeleri çıkartmalarını talep ettiler.

Sosyal demokratlar 1924-1929 arasındaki yıllarda kendilerini giderek savunma pozisyonunda buldular. Sosyalistler, örneğin Braunschweig gibi eski kalelerinde toplantı yapabilmek için salon kiralamakta, destekçilerini harekete geçirebilmekte türlü zorluklar yaşadılar. Aynı zamanda, milliyetçi kampın da mizacı değişti. Daha çok Almanın yurtsever derneklere katılmasıyla, dernekler yerlerinde duramaz hale geldiler. Önde gelen ulusal partilerden özellikle DVP ve DNVP'den tutarlı bir anti-sosyalist politika izlemelerini, yerel alanlarda birlikte çalışmalarını, sosyal erişimlerini genişleterek ve orta sınıfların ekonomik çıkarlarına daha fazla önem vererek *Volksgemeinschaft* idealine sahip çıkmalarını talep ettiler. Bu iş pratikte o kadar da kolay değildi, çünkü orta sınıfın çıkarları zaten çatışıyordu, koalisyon ise taviz vermek demekti. Bununla birlikte, milliyetçi çevrenin enerjik faaliyetleri hiçbir zaman etkili bir siyasi mekanizma kuramamış olan burjuva partilerine olumsuz yansıdı ve çok geçmeden kendilerini "seçkinci" oldukları suçlamasıyla karşı karşıya buldular. 1924'ten sadece birkaç yıl sonra bütünden koparak kurulan şehirlerde Sermaye Partisi (WP), kırsal alanda küçük çiftçilerin oluşturduğu Landvolk gibi ekonomik çıkar partileri ile Stahlhelm gibi parlamento dışı gruplar, eski siyasi partileri dışlayarak kamusal alanı doldurdular. Yaptıkları mitinglerle, cumhuriyete ve düzen partilerine sert saldırılarla seçmenlere alternatif siyasi hareketlilik modelleri sundular, sosyalleşmelerinin ritmiyle ortak halk birliği idealini temsil ettiler. Yerel siyasi seçkinlere karşı her yerde patlak veren yerli popülist isyanlara öznel konulardan çok ekonomik eşitlik ve siyasi serbestlik gibi düşünceler yön veriyordu: Batıdaki Schleswig-Holstein'daki Landvolk, antisemitik papaz Ludwig Münchmeyer'in başını çektiği Doğu Frizya çevresi ya da Osnabrück'te şarlatan bir doktor tarafından kurulan ve hiçbir ihtimal barındırmayan Stadtwächerpartei bunlara örnekti.

Naziler, bu yurtsever grupların içinde tek başlarına çalıştılar, bu grupların içindeki eylemciler de ilk Naziler oldu. Nasyonal sosyalistler, yerel kültür savaşlarının (özellikle de ulusal bayrak üzerinden yapılanların) sağladığı

mükemmel avantajı kullandılar, kendilerine taraftar kazandılar ve milliyetçi kampın en çok önem verdiği konuları desteklediler. 1929 yılında Goslar'da yaşanan küçük bir skandal hem cumhuriyetçilere duyulan büyük güvensizliği hem de geleneksel politikacıların kışkırtıcı tutumlarını gösterir; bu da 1920'lerin ortası ve sonu boyunca Almanya'nın her yerinde meydana gelen benzer olaylara örnek teşkil eder. Prusyalı yetkililer, 11 Ağustos günü (Weimar Anayasası günü) yapılan spor müsabakalarında kazananların başına takılan zafer taçlarının cumhuriyetin siyah-kırmızı ve sarı renklerinden oluşmasını isteyince, gençler taçların üzerinde tepindiler. Okul yöneticileri olayın ardından herhangi bir nedamet göstermeyince, devlet yetkilileri tarafından işten atıldılar. Yerel parti büyükleri, Berlin'deki parlamentoda olayı protesto ettiler. Ancak halkın protestosunu örgütleyen ve şehrin 25.000'lik nüfusunun 1500'ünü yürüten Naziler oldu. Çok geçmeden baş propagandacı Joseph Gobbels şehre geldi ve üç ay içinde Naziler bölge seçimlerinde yüzde 25 oranında oyla ödüllendirildiler. Almanya'nın her yerinde, yolsuzlukla, çiftlik ipotekleriyle ya da Yahudi veya kozmopolit tiyatro oyunları oynatmakla suçladıkları belediye yetkililerine karşı muhalefeti birleştiren, her durumda yerel meseleleri alıp, ulusal direnişe dönüştürenler Nazilerdi. Naziler birçok bakımdan DNVP'nin daha sert, daha dinamik ve daha genç versiyonuydular, daha etkili oldukları için de daha çekiciydiler, hatta milliyetçi Alman politikacılar, öz çocuklarının bile Nazileri tercih ettiğinden sürekli şikâyet ediyorlardı.

Özel üniformalarıyla, bayraklarıyla ve sonunda bir *Führer* figürünün yaratılmasıyla, 1930'ların başında da "Heil Hitler" selamının kullanılmaya başlanmasıyla nasyonal sosyalistler yeniyi temsil ediyorlardı. Naziler öncelikle etkili ve güvenilir örgütçüler olduklarını kanıtladılar. Parti, vatandaşları yıl boyunca hareketlendirebilen ve böylece sosyal demokratların karşısına etkili bir rakip olarak çıkabilen modern bir siyasi hareket olarak ortaya çıktı. İkinci olarak da, geleneksel partiler tarafından ihanete uğradığını hisseden orta sınıf çıkar gruplarına karşı cana yakın ve uyumlu bir tutum takındı. Özellikle 1928-1930 arası dönemde, parti bütün enerjisini DVP ve DNVP'den uzaklaşmaya başlamış olan orta sınıf seçmenler üzerine yoğunlaştırdı. Yerel parti önderleri, seçmenleri hareketlendirmekte dikkate değer bir esneklik gösterdikleri için Naziler, zaman zaman istikrar yıllarının durgunlaşan ekonomisinden en fazla zarar gören çiftçi ve esnaf gibi gruplara ekonomik çıkarları bakımından bol bol yaltaklandılar. Ancak Naziler sadece ekonomik öfkeyi yaymıyorlardı.

Her şeyi protesto eden bir partinin ötesine geçmişlerdi, çünkü kampanyaları sürekli olarak Almanya'nın genel çıkarlarına ve birleştirici *Volksgemenschaft* idealine vurgu yapmaktaydı.

Bu ulusal perspektif, Nazilerin Alman işçilerinin yeniden *Volk*'un içine entegre olmaları konusundaki ısrarlarıyla iyice netleşti, bu da üçüncü noktadır. Nasyonal Sosyalist Alman *İşçi* Parti'sinin en büyük çabası, sınıf çizgilerini ortadan kaldırarak kendini en yakın siyasi rakipleri olan Stahlhelm, DNVP ya da sayıları giderek artan tek çıkara yönelmiş partilerden ayrıştırmaktı. Halkın birliği idealine gösterilen bağlılık, Nazi Parti'sinin ilk önce Alman üniversitelerindeki öğrenci gruplarının ve genel olarak gençlerin desteğini neden aldığını açıklar. Sonuç olarak Naziler, Katolikler arasında diğer Katolik olmayan partilerden, işçiler arasında da diğer sosyalist olmayan partilerden daha başarılı olacaklardı. Son olarak, Naziler ırksal meseleleri germişler, 1920'lerin sonunda Almanların ırksal üstünlüğü, yaşama alanı açmak için mücadele ve Sovyetler Birliği'nin oluşturduğu Yahudi-Bolşivik tehdidi gibi daha geniş kapsamlı nosyonların içine fanatik antisemitizmlerini sokmuşlardı. Böylece Naziler, geçmişten tayin edici bir kopuş olduklarında ısrarlı olabildiler. Sosyal sorunlara çözüm bulmaya çok daha hazır, baştan aşağı ulusal yenilenme fikrine çok daha bağlı, Almanya'nın dış çıkarlarını çok daha fazla koruyabileceklerine dair bir imaj, Alman halkının asla çözülmez, üstün bir ırk bütünlüğü oluşturduğuna kesin olarak inanmış bir duruş sergilediler.

Kasım Devrimi'nden sonraki on yıl içinde, sosyalist olmayan, çoğunlukla orta sınıftan Almanlar, önce DNVP gibi milliyetçi partileri güçlendirdiler, ancak seçmenlerin daha etkili bir siyasi temsil talebinde bulunması nihai olarak bu partileri güçsüzleştirdi. Hareketlilik, seçmenlerin çok daha çekici siyasi alternatifler aramasıyla ifadesini bulan bir siyasi bağımsızlık duygusu taşıdı. Cumhuriyetten hiçbir şekilde hoşlanmayan ve Weimar'ın ardından gelecek olanı sabırsızlıkla bekleyen birçok Alman, geleneksel partilerden başka siyasi araçlara yöneldi. Bu arayıştan 1920'lerin ortasında Stahlhelm sebeplendi, ancak en kârlı çıkanlar nasyonal sosyalistler oldu. Nasyonal sosyalistler sık sık, yaptıkları siyasi seçimi uzun bir arayış yolculuğunun sonucu olarak tanımlamışlardır. Hitler bile DAP'a, Drexler'in 1919'da yazdığı *Mein politisches Erwachen: Aus dem Tagebuch eines deutschen sozialistischen Arbeiters* başlıklı broşürü okuduktan sonra katılmış, beş yıl sonra da kendi siyasi yolculuğuna *Kavgam*'ı yazarak devam etmişti.

Daha sıradan parti mensupları da, kendi siyasi mücadelelerini siyasi uçlar arasında çıkılan bir kişisel yolculuk olarak anlatmışlardır. "Eski dünyam, savaşta yaşadıklarımın ağırlığı altında ezildi," diye anlatır bir Katolik nasyonal sosyalist.[9] "Vatandaki her şey sendelemeye başlamıştı,"[10] diye açıklar. Geleceğin parti üyeleri ise kendilerini tıpkı Hitler gibi okulda öğrendikleri tarihle büyülenmiş kitap kurtları olarak anlatıyorlardı. Nazi gazetesine rastlayana kadar, günlük gazeteler arasında dolaşmışlar ya da kendilerini şu ya da bu Nazi konuşmacıyla hemfikir bulana dek siyasi toplantılara gitmişlerdi. Marksizm'i ciddi ciddi düşünenler pek azdı. "Marksist düşünceyi bir kenara bıraktıktan sonra, uzun süre düşündüm, düşündüm ve nihayet sözleri iliklerime kadar işleyen Adolf Hitler'i okudum ve dinledim," diyordu bir madenci.[11] Vorlsfelde'den bir öğretmen 1920'lerde masasında iki kitabın, Adolf Hitler'in *Kavgam*'ı ile *Jawohl*, Karl Marks'ın durduğunu anlatıyordu. "Öğrenmiş, okumuş ve kıyaslamıştı". Öğretmen sonunda, masasından "Karl Marks'ın kaybolduğunu," itiraf ediyordu, Hitler ise yerinde kalmıştı.[12]

Nazi eylemciler, ailelerinin ve mahallelerinin tanıdık çevresinin dışına çıkarak genişleyen siyasi çalışmalarını da anlattılar. "Babam bana, 'sakın o saçma sapan siyasete bulaşma,' gibi bir şey yazdı," diyordu orta sınıftan bir Nazi, "o zaman ailem ile siyaset arasında bir seçim yapmam gerektiğini anladım."[13] Paul Schneider ise, NSDAP'a katılışının ardından, "Babamla çatışmaktan kurtulmam mümkün değildi, ben de annem ve babamla yaşadığım evi terk ettim ve evli olan ablamın yanına taşındım,"[14] diye yazıyordu. Bir şarap tüccarının oğlu, siyasi bağlılığının "ailesindeki yaşlı halalarının" savaş öncesi apolitizmiyle taban tabana zıt olduğunu söylüyordu. Diğer Naziler ise, kendilerinden küçük erkek kardeşlerini, babalarını ve zaman zaman da kız kardeşleriyle annelerini partiye kaydederek ailelerini milliyetçileştirdiler. Naziler her iki bakımdan da kendilerini, görevleri ulusu yeniden yaratmak olan siyasi devrimciler olarak görüyorlardı. Ufuklar siyasi eylemlerle doluy-

9 Peter H. Merkl, *Political Violence under the Swastika*, Princeton, 1975, s. 53.
10 age., s.160.
11 age., s. 89.
12 Rudolf Kahn, 31. Klasör, 1. Kutu, Theodore Abel belgeleri, Hoover Kurumu Arşivleri, Stanford, Kaliforniya.
13 "The Story of a Middle-Class Youth", Theodore Abel, *The Nazi Movement: Why Hitler came into Power*, New York, 1966.
14 Paul Schneider, "Bericht über meine Kampfjahre 1925-1933", 16 Aralık 1936, Bundesarchiv, NS26/528.

du. "Her gece, her pazar, rüzgârda ve yağmurda" kendilerini adamış olan eylemciler, Nazilerin mesajlarını bisikletler ve kamyonlarla yaydılar; Werner Goerendt "gece gündüz"[15] motosiklet tepesindeydi. Seyahat de coğrafi olduğu kadar siyasi bir uğraştı. "Şehirde yürüdüm. Komünist mahallesine doğru uzandım, oradakilerle defalarca konuştum," diyordu orta sınıftan bir genç.[16] Nazi eylemcilerinin davaya kazandırdıkları sadece işçiler değil, aynı zamanda çiftçiler, zanaatkârlar ve esnaflardı. Bunu bazı tarihçilerin belirttiği gibi sadece belli mesleki çıkar gruplarını devşirmek için yapmadılar, amaçları daha çok "küçük insanı" tanımak, sosyal bölünmeleri onarmak ve böylece ulusu kolektif, ayrılmaz bir bütün halinde yeniden kurmaktı. Nazileri, savaş ve devrim tarafından harekete geçirilmiş, ancak düzen partilerinin tarzı ve özü nedeniyle geri çekilmiş olan vatandaşların gözünde çekici kılan da, işte bu kendiliğinden yüklendikleri vekâlet durumuydu. Sonuç olarak Nazilerin başarısı, kendilerini hem antisosyalist çevrenin savunucuları hem de yeni ve çok daha kapsayıcı bir milli idealin temsilcileri olarak gösterebilme yeteneklerinde yatıyordu.

Nazi Başarısı

Nazilerin 1930'larda yaptıkları hamle, 1920'lerin siyasi hareketlilik zeminine yerleştirince, daha açıklanabilir bir nitelik kazanıyor. Milliyetçi mahalleler, aktif yeniden tanımlama faaliyetinin merkezinde yer alıyor, sosyal demokratlara karşı örgütleniyor, halk birliği idealinin yerel versiyonlarını yaratıyor ve ekonomik çıkarlara daha fazla dikkat talebinde bulunuyorlardı. Düzen içi orta sınıf partileri, başlarda bu hareketlenmeden kârlı çıkarken, sonunda ayak uyduramadıkları için büyük hatalar yaptılar, DNVP daha önce iki liberal parti tarafından yapılmış birçok hatayı tekrar etti. Yerel seçimler sırasında ve 1928 ve 1930 Eylül ayında yapılan genel seçimler sırasında örgütlenen ve tek bir konuya odaklanan partilerin yarattığı siyasi alternatifler, seçmenleri kendilerine hiçbir alternatif sunmayan geleneksel seçkinlerden uzaklaştırdı. Stahlhelm etkileyici bir siyasi yenilikti, ancak kendini ne bir siyasi partiye dönüştürebildi ne de Alman Milliyetçileriyle yakın işbirliğinden kaçabildi. Kentlilerin ve yanı

15 Friedrich Kurz, "Meine Erlebnisse in der Kampfzeit", 25 Aralık 1936, Bundesarchiv, NS26/529; Werner Goerendt, "Meine Kampferlebnisse aus der Kampfzeit, agb., Ocak, 1937, NS26/530.
16 'The Story of a Middle-Class Youth", Abel, *Nazi Movement*, s. 256.

sıra birçok işçinin aradığı, arsızca milliyetçi, gözünü geleceğe dikmiş, sosyal bakımdan kapsayıcı, seçmenlerin popülist iddialarını meslek ve sosyal konum temeline indirgemeksizin dikkate alan bir siyasi hareketti. Bu formüle en yakın görünen parti ise, Hitler'in Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi idi.

Büyük Bunalım, 1929'dan sonra nasyonal sosyalistlerin kazanımlarını hızlandırdı, ancak bunalımın orta sınıf siyasetinde 1918'den beri yaşanmakta olan dönüşümle fazla ilgisi yoktu. Nazilerin başarısını hazırlayan süreç bu dönüşümdü ve Nazilerin başarısının pekişmesini onsuz açıklamak mümkün değildi. Kırsal bölgeleri 1927'de hızla düşen fiyatlar ve biriken borçlar halinde çoktan vurmuş olan maddi zorlukların, Nazilerin başarısına katkıda bulunmadığını ileri sürmek aptallık olacaktır elbette. Ele avuca sığmaz işsizlerin ölçeği ve hükümetin felç olduğu durumda komünistlerin kazanma ihtimali orta sınıfları radikalleştirdi. Bununla birlikte, 1930 yılındaki ezici Nazi zaferi, o yıl *başka* hiçbir siyasi alternatifin, ister yeni kurulmuş tek konuya odaklı partiler olsun ya da DNVP'den kopmuş olan "yeni muhafazakâr" gruplar olsun tutunamamış olması, ekonomik krizin ya da protesto oylarının dağıtıcı etkisini değil, savaşın sonundan itibaren milliyetçi hareketlenmenin toparlayıcı etkisini gösterir. Bir başka deyişle 1930 yılı, bölünmeyi değil toparlanmayı gösterir.

1930'dan sonra Naziler, orta sınıf Protestan mahallelerinde neredeyse egemen konuma gelmenin keyfini sürdüler. Büyük bir hızla burjuva basınının sempatisini ve burjuva kodamanlarının ise haset dolu hayranlığını kazandılar. Aynı 1923 yılında olduğu gibi askerler ve diğer devlet memurları, sosyalistlere karşı çıkmak ve otoriter konumlarını pekiştirmek için nasyonal sosyalistlerin enerjisini devşirmek için kolları sıvadılar, ancak Naziler, sosyal demokrat kamptan küçük fakat önemli sayıda oy kopardıkları gibi –1928 yılında SPD'ye oy veren on kişiden birinin oyunu almışlardı– Katoliklerden de oy almışlardı. Sanayi şehirlerinde sosyal demokrasi, siyasi Katoliklik ve komünist kaleler nasyonal sosyalist hareketliliğe bir sınır çekmiş olsalar da, Naziler bu kalelerde de önemli gedikler açmayı başardılar ve bu gedikleri 1933 Martı'ndaki seçimlere kadar ve daha sonrasında da genişlettiler. Güçlü milliyetçilik ile anlaşılması güç bir şekilde tanımlanmış sosyalizmin karışımının Alman seçmenlerini etkileyeceği varsayımının yanlış olmadığı aşikârdı. Ekonomik kriz 1931 ve 1932'de derinleşince, 1932 seçimlerinde Nazilerin sloganı olan "ekmek ve iş" desteğin artmasını sağladı. Naziler, birkaç yıl içinde canlı bir *Volkspartei* (Halk partisi) haline gelmişler ve sosyal yelpazenin her kesiminden destek al-

mışlardı. Naziler, sosyal demokrat kalelerden destek almakla kalmadılar, üst ile orta sınıf arasında en popüler parti de oldular. Berlin'in daha yoksul kesimlerindeki mahalleler, örneğin Prenzlauer Berg, Friedrichshain ve Kreuzberg, Nazilerin toplam oylarına katkıda bulundular ama Wilmersdorf, Steglitz ve Zehlendorf gibi daha varlıklı semtler çok daha büyük ölçüde katkı sağladılar. İyi eğitim görmüş Almanların, partiyi kaba ve proleter buldukları doğrudur ama hor gördükleri düşüncesi yanlıştır. Nazilerin, sosyal demokratlara ve komünistlere özellikle de iktidarı ele geçirdikleri 1933 yılından sonra şiddet uygulayacakları varsayımı, nasyonal sosyalistleri rahatsız etmekten çok rahatlatmıştır. Elbette ki, partinin 1930 yılından sonra gösterdiği muazzam gelişimde idealistlerin arasına oportünistler de karışmış, çelişkiler oluşmuş ve birçok yeni parti üyesi, partiye katıldıktan kısa bir süre ayrılmıştır, ancak bunlar çok tehlikeli ya da alışılmamış zaaflar değildi. Parti 1930 Eylül seçimlerinde aldığı oyları, 1932 Reichtag seçimleri sırasında ikiye katladı. 1932 baharında Hitler ile Hindenburg'un teke tek yarıştıkları cumhurbaşkanlığı seçimlerinde daha da başarılı oldu. Nazi oylarının bu yarışmadaki en önemli göstergesi, Hindenburg'un, 1925'te aldığı oyla kıyaslandığında, modern zamanların en şaşırtıcı oy kayıplarından birini yaşamasıydı. Hindenburg, Hitler'in zorlamasıyla ikinci raundda kazandı, ancak geleneksel siyasi tabanını kaybetti.

Yine de Nazi hareketi kesinlikle durdurulamaz bir hareket değildi. Tarihçiler, nasyonal sosyalistlerin 1932 Haziranı'ndaki oy oranlarını, 1932 Kasımı'nda yapılan bir başka parlamento turunda koruyamadıklarının, yüzde 37'den yüzde 33'e düşüşlerinin altını çizerler. Aralık ayı başında Thüringia'da yapılan yerel seçimlerde daha da büyük bir oy kaybı görülmüştür. Parti önderleri bu olaylar nedeniyle umutsuzluğa kapılmış, Hitler'in şansölye olmasını sağlamak için ya hep ya hiç taleplerinden vazgeçilmesi ve bir siyasi anlaşmaya varılması yolundaki baskılarını artırmışlardır. Partinin en iyi örgütçülerinden biri olan Gregor Strasser, destek bekleyen General Kurt von Schleicher tarafından 1932 yılı Aralık ayında kurulan olağanüstü hal hükümetine girmeye gönüllü olduğunun işaretlerini bile vermişti. Partideki kriz ne kadar vahimdi? Seçim başarısızlığı ne kadar ciddiydi? Strasser'in fazla bir zarar verebileceğini hayal etmek güç. Almanya'yı demokrasinin belalarından kurtaracak bir erdem olarak Hitler'in ele güne ilan edilmiş olan diktatörlüğü, partinin kendisiyle ilgili yaptığı tanımın ayrılmaz bir parçasıydı. Daha da ötesi, parti basınının ve parti maliyesinin kontrolü Hitler'e sadık olanların elindeydi. Öte

yandan daha da önemlisi, binlercesi ya evde oturan ya da Alman milliyetçilerine dönüş yapmış olan seçmenlerin memnuniyetsizliği, siyasi sarkacın geleneksel partilere dönmesi ihtimalini de artırıyordu.

1932'nin sonundaki seçmen memnuniyetsizliğini anlayabilmek için birbirinden farklı iki unsurun çözülmesi gerekir. Birincisi, bir muhalefet partisi olan Nazilerin, seçmen desteğinin sınırlarına erişmiş olmasıdır, ancak Almanya'nın ekonomik krizine bir siyasi çözüm bulunamadığı ve üç şansölyenin, yani Heinrich Brüning, Franz von Papen ve General von Schleicher'in 1932 yılında toplumsal destek bulmakta zorlandıklarının ortaya çıkması ile Nazilerin destek kaybetmekten çok, destek bulmak için nedenlerinin olduğu anlaşılıyor. Oylardaki çekilme sürecek, ancak bu çekilme güvenilir alternatiflerin yokluğunda büyük bir sayıya ulaşmayacaktı. İkincisi, 67 yaşındaki Alfred Hugenberg ile partisi DNVP'nin kaybettikleri oyları geri kazanması ya da 1932 Kasımı'nda aldıkları oyları tutması olasılığı, 1932 seçimlerinde oylarını ancak 6.2'den 8.9'a çıkarmış oldukları için çok da olası değildi. Bana göre, Kasım Devrimi'nden bu yana orta sınıf siyasetinde yaşanan dönüşüm, Alman milliyetçilerinin yeniden canlanmasını güvenilir bir olasılık olmaktan çıkaracak kadar derindi. Daha da ötesi, Hugenberg'in partisi, bir ölçüye kadar Katolik bir Merkez partisiydi, birçok milliyetçi entelektüel, açıkça proto-faşist pozisyonlar almışlar ve böylece "nasyonal sosyalistler" ile aralarındaki konsensüsü pekiştirmişlerdi ve ona karşı bir alternatif oluşturmuyorlardı. Bu duruma bakacak olursak, Naziler, sosyalist olmayan Almanların çoğunluğu için en fazla siyasi umut veren uyumlu bir partiydi. Bu bağlamda, radikal "nasyonal sosyalist" kültürün cumhuriyete karşı muhalefetini ciddiye alan birinin, Nazilerin eli kulağındaki çöküşlerinin işaretlerini daha az ciddiye alması gerekecektir. Hiçbir şey kaçınılmaz değildir, ancak ipuçları Nazilerin, 1933 yılındaki yeni seçim turunda, en güçlü sosyalist olmayan parti olarak kalacaklarını işaret etmektedir. Bu durum, Hindenburg ve Hitler'i 1933 yılı Ocak ayında şansölye olarak atanması için baskı yapan askeri ve iktisadi seçkinler tarafından da hesaba katılmıştır.

İktidarın Konsolidasyonu

Cumhuriyete muhalefet ederek siyasi emek vermiş olan Almanların kafalarında, Hitler ile ilgili bir kuşku varsa eğer, bu kuşku 1933 yılı Ocak ayında

bir yana bırakılmıştı. Hitler'in şansölye olarak atanması, Naziler için büyük bir zaferdi, ancak birçok grubun yaklaşık on beş yıldır mücadelesini verdikleri mili devrimin de zaferi olduğunu onaylamaya hizmet etmişti. Hem bu olgu hem de Weimar sisteminin çözülüşü ve özellikle de sosyal demokrat ve komünist hareketlerin yok edilişleri, Nazi liderlerine bir diktatörlük kurmak için olması gerekenden fazla meşruiyet sağlamıştı. Hızla, güçler dengesini yürütme lehine bir dizi kararname çıkarttılar. Bunlardan ilki olan 4 Şubat 1933 kararnamesi yeni hükümete huzuru bozmakla suçlanan vatandaşları üç ay boyunca gözaltında tutma yetkisi veriyordu; iki gün sonra çıkarılan ikinci kararname federal devlete Prusya devleti üzerinde bazı haklar sağlıyordu. Naziler 28 Şubat 1933'te Reischtag'da çıkan yangını da sömürme fırsatını kaçırmayarak, Cumhurbaşkanı Hindenburg'un, "halkı ve devleti" koruması için Hitler'e o güne dek görülmemiş olağanüstü yetkiler tanıyan bir kararname yayımlamasını sağladılar. Kararname, hükümete yetkilerini aşabilme imkânı tanınmasının yanı sıra, eline yargısız tutuklama hakkı gibi önemli bir güç de veriyordu. Bir ay içinde çıkarılan bu kararnamelerin hepsi bir araya geldiğinde, anayasa ile garanti altına alınmış bütün demokratik ve sivil haklar gayet becerikli bir şekilde yürürlükten kaldırılmış ve Nazilerin muhaliflerinin bulunduğu sokaklar temizlenmiş oluyordu.

Naziler ilerleyen aylarda Nazi olmayan seçmenlerin "çoğunluğunun çoğunluğunu"[17] da kazandılar. 21 Mart 1933'teki "Potsdam gününde" son derece akıllıca düzenledikleri bir gösteriyle milliyetçi kampa devamlılık sinyali gönderdiler. Hitler ve Hindenburg yeni Reichstag'ı birlikte açtılar ve pro-Nazi çoğunluğu birlikte selamladılar. Bu milli birlik gösterisi, iki gün sonraki Yetki Kanunu için gereken sahneyi de hazırlamış oldu. Sosyal demokratlar ve (yasaklanmış olan komünistler) haricinde parlamentodaki bütün siyasi partiler Hitler'e anayasayı, siyası sorumluluk ve tazmin yükümlülüğü getiren bütün siyasi mekanizmaları dört yıllığına askıya alma yetkisini verdiler. Siyasi düzen diktatörlük için oy vermişti.

1933 baharındaki yavaş, ancak hissedilir ölçüdeki ekonomik toparlanma da önemliydi. Bu durum, rejim sendikalarını kapattığı ve bütün diğer siyasi partiler gibi SPD'yi de kapattığı halde, işçilerin nazizme duydukları güvensizliği bastırdı. Ve son olarak, orta sınıfların bakış açısından Naziler, Bolşevizm'i kökünden sökmüşler, sokak çatışmalarına ve parlamentodaki kavgalara son

17 Ian Kershaw, The "Hitler Myth": Image and Reality in the Third Reich, Oxford, 1987, s. 5.

vermişler, böylelikle siyasi istikrarı temsil eder hale gelmişlerdi. Elbette, on binlerce alman ikna olmamıştı, binlerce sosyalist ve komünist, nasyonal sosyalizme karşı sağlam bir muhalefet örgütleyemeden öldürülüp yok edilmişlerdi. Bununla birlikte, üç dört ay içinde siyasi dalgayı tamamen tersine çeviren Nazilerin başarısı, onları adeta yok edilemez kılmıştı. Irkçı devletin araçlarının çerçevesi de kısa bir süre içinde belli olmuştu: 1933 baharında ve yazında çıkarılan yasalar, Alman Yahudilerinin devlet memuru olmasını vahim bir şekilde sınırlıyor, sosyal güvenlik idaresinin yönetimi için öjenik kılavuzlar hazırlıyor, fiziksel ve zihinsel engellilerin zorunlu kısırlaştırılmasını yasallaştırıyordu. 1933 Nisanı'nda Hitler'in 44. yaş günü, sonraki on iki yıl boyunca, barışta olduğu kadar savaşta da rejim tarafından sürdürülecek gerçek *Führer* kültünün ilk kutlamasına sahne oluyordu. Bunların dışında, 1934 yılında SA'ların içindeki parti radikallerinin ve Schleicher ile Strasser gibi diğer siyasi düşmanların katli, ufukta beliren gerçek bir tehlikeye karşı hesaplanmış bir tepki olarak görülemez. Sonuç olarak "Uzun Bıçaklar Gecesi" kanun ve nizamı kurmak konusundaki ehliyetini ortaya koymuş ve Hitler'in devlet adamı imajını yüceltmiştir.

Naziler, mutlak kazananlar olmasalar ve Hitler'in herhangi bir şekilde yok oluşu harekete ağır bir darbe vuracak olsa bile, programları Almanya'nın siyasi manzarasının 1918'den beri yaşadığı dönüşümle tutarlıydı. Protestan seçmenlerin çoğunluğunun temel "milli" ve "sosyal" eğilimlerini etkili bir şekilde ifade ediyordu. Benim bakış açıma göre, anlaşılması zor bir –küçük n ve küçük s ile başlayan– "nasyonal sosyalist" konsensüsün varlığı, 1924 yılında DNVP'nin kazandığı zaferde, 1925'te Hindenburg'un seçilmesinde ve bunları izleyen yıllarda, geleneksel siyasi partilerin istikrarsız siyasi ataklarında kendini zaten belli etmişti. 1920'lerin ortasında Stahlhelm ile birlikte yürüyen milyonlarca kentli, düzen partilerini terk eder ve mühürlerini şu ya da bu muhalif listeye basarlarken, nasyonal sosyalistleri yasaklı bir varlık ya da aşırı uçta bir siyasi parti olarak görmediler. Almanların iyi tanımlanmış, ancak daha önceden sempati de toplamamış olan Nazi pozisyonuna doğru hareketlendiklerine kuşku yoktur. Naziler masum kasabalıları bir tür küstah istila ile ele geçirmediler, gevşek tutulan ilişkilere ve boşa çıkmış beklentilere net bir siyasi tanım getirdiler.

Ancak nasyonal sosyalistler, seçmenleri kendilerine diğer orta sınıf partilere benzedikleri için değil, çok farklı oldukları için çektiler. Yenilenme duy-

gusu, 1930'dan sonra karşımıza çıkan bütün tanıklıklarda kendini son derece güçlü bir şekilde gösterir. Naziler, Alman sağının Marksizm karşıtlığının ve aşırı milliyetçiliğinin tercümanı oldular elbette, fakat Almanya'nın sosyal ve ortak sorumlulukları üzerine de konuşarak işçilere saflarında kucak açtılar. Bunun sonucu da şu oldu: İkinci Reich'ın riayetçi hiyerarşisiyle, savaş dönemi Almanyası'nın ateşli ilhakçılığıyla ya da Weimar Cumhuriyeti'nin yetkili çıkar gruplarıyla hiçbir ortak yanı olmayan, ulusu, dayanışmacı ırksal bir varlık olarak tanımlayan ilgi çekici bir vizyon sundular. Nazilerin yeni ulus vizyonlarının çekici yanı, hem orta sınıfların popülist milliyetçiliğine hem de tarihçilerden izin verdiğinden daha çok işçinin (1932'de üçte biri NSDAP'a oy vermişti) sosyalist duyarlılıklarına tekabül etmesi ve bu şekilde hem bireysel sosyal hareketlilik arzusuna hem de sosyal eşitlik gibi kolektif bir talebe yer bırakmasıydı. Bu kolektifliğin sıkı sıkıya ırk terimiyle tanımlanması, yarattığı popüler yankıyı bastırmadı, hatta bu yankının daha fazla ve modern görünmesine yol açtı.

Hitler'in 1933 yılı Ocak ayı sonunda şansölyeliğe atanması her ne kadar tövbe bilmez gericilerle, Hindenburg, Hugenberg ve özellikle von Papen gibi modası geçmiş kralcıların arasındaki kapalı kapı pazarlıklarının sonucunda olsa da, Hitler bu kişilerin yaptıkları hesaplarda daima Almanya'nın en büyük partisinin lideri olmuştur. Toprak sahipleri, tüccarlar, din adamları gibi yerel seçkinler nasyonal sosyalistlerle işbirliği yapmışlar ve böylece onlara meşruiyet kazandırmışlardır, Nazilerin başarısı, 1920'ler boyunca muhafazakârlara meydan okuyan ve güçlerini kesen bir popülist başkaldırıya dayanmıştır. Bu nedenle nasyonal sosyalistlerin 1933'te iktidara gelişleri, Alman ulusu adına değişim politikalarını getirecek olan bir ses arayan işçi sınıfından ve orta sınıftan çeşitli grupların "sağ kanat jakobenizmi'nin zaferidir.

Hitler ve Nazi Devleti: Liderlik, Hiyerarşi ve İktidar

Jeremy Noakes

"Führer" Olarak Hitler

Nazi devletinin en önemli özelliği, Adolf Hitler'in istisnai konumu ve ondan gelen iktidardı. Hitler, Nazi Partisi'nin (NSDAP) *Führer*'i (Lideri) olarak mutlak otoriteyi 1920'lerde zaten sağlamıştı. Bu otorite Hitler'in karizmasına dayanıyordu. Misyonunun, var olan siyasi düzeni yıkarak ülkesini kurtarmak, halkını "ulusal birlik" halinde birleştirmek ve yüceliğini tekrar kazandırmak olduğu inancı hem kendisi hem de yandaşları tarafından paylaşılıyordu.

1933 yılı Ocak ayında Reich şansölyesi olarak atanışının ardından, Hitler ile partisi, Hitler'in NSDAP içindeki üstün pozisyonunu Alman devletine aktarmak için kolları sıvadılar. Bu konum, 1 Ağustos 1934 günü Cumhurbaşkanı Hindenburg'un ölümünü takiben Reich hükümetinin çıkardığı cumhurbaşkanlığı (devlet başkanlığı) makamının lağvedilmesi ve bu makamın Reich Şansölyeliği (başbakanlık) ile birleştirilerek yeni "*Führer* ve Reich Şansölyesi" makamının kurulduğuna dair yasa ile resmen sağlanmış oldu. Aslında, kısa sürede Hitler'e sadece "Führer" denmeye başlandı ve "Reich Şönsölyesi" de unvanından çıkarıldı. Böylece Hitler sadece Nazi Partisi'nin değil, resmen Alman Halkının da artık lideriydi.

Bu yeni resmi "Führer" konumu, 20 Ağustos 1934 günü çıkarılan yasayla iyice pekiştirildi. Artık devlet memurları ve silahlı kuvvetler mensupları sadakat ve itaat yeminlerini eskiden olduğu gibi anayasa üzerine değil, Hitler'in kişiliğinde "Alman Reichı'nın ve Halkının *Führer*'ine" edeceklerdi. Hitler'in otoritesinin temeli hiçbir zaman resmen lağvedilmemiş olsa bile, 1919 Weimar Anayasası değil, kaderin kendisini önderlik etmek için seçtiği varsayı-

mıyla, Alman halkıyla kurduğu doğrudan ilişkiydi. Nitekim Nazi Hukukçular Birliği'nin başkanı ve Alman Hukuk Akademisi'nin başı olan Hans Frank şöyle diyordu:

> *Führer*'in arkasında, anayasanın maddeleri değil, davasının haklılığının ve halkına adanmışlığının sağladığı olağanüstü başarılar vardır. *Führer*'in resmi ve yazılı bir anayasaya göre hükmedip hükmetmediği birinci derecede önem taşıyan bir hukuksal sorun değildir. Buradaki yegâne hukuksal sorun, *Führer*'in eylemlerinin halkının var oluşunu garanti edip etmediğidir.[1]

Hitler, *Führer* olarak ulusu temsil ettiğini iddia ediyordu. Artık siyasi ve sosyal hayatın bütün alanlarında ulusun temsilcisi olarak hükmetme yetkisine sahipti. Bu iddialar, hemen anayasa kuramcıları tarafından desteklendi. Birisinin söylediği üzere "*Führer*, sadece ulus için ve onun adına değil, bizzat ulus olarak konuşur ve hareket eder. Ulusun varlığı onunla biçimlenir." Bunun sonucu olarak da, "*Führer*'in iradesi, ifadesini ne şekilde bulursa bulsun, yasadır ve var olan yasayı değiştirir."[2]

Hitler'in ülke içindeki önceliği, Alman halkını bir "mücadele toplumu" (*kampfgemeinschaft*) olarak birleştirmek, Almanya'yı "yaşama alanı" (*lebensraum*) sağlayacak bir savaş için maddi manevi silahlandırmaktı. Bunu Almanya'nın birliğine, maneviyatına ve gücüne tehdit oluşturduğuna inandığı bütün unsurları; liberalleri, "marksistleri", "gericileri", "asosyalleri", öjenik olarak "uyumsuzları" ve hepsinin üstünde Yahudileri yok ederek sağlamayı planlamıştı. Reich içinde artık iç çatışma olmayacaktı, ancak Naziler daha önceden bütün güçlerini iktidarı elde etmek için harcadıklarından, hükümet etmek için çok az hazırlık yapmışlardı. Her ne kadar "iktidarın ele geçirilmesi" 1 Ağustos 1934 Yasası'yla gerçekleşmiş ve Hitler'in mutlak otoritesi kurulmuş olsa da, bir soru cevapsız kalmıştı: Hitler, iktidarını pratikte nasıl kullanacaktı ve yeni rejim nasıl bir biçim alacaktı?

Hitler'in liderlik tarzı, 1919 ve 1933 arasında gelişti. Örgütlenme fikrinin merkezinde yarı askeri *Führerprinzip*, yani "liderlik ilkesi" nosyonu yer alıyordu. Bu ilkeyi "her liderin otoritesi aşağı doğru, sorumluluğu da yukarı

---

1 Jeremy Noakes ve Geoffrey Pridham, *Nazism 1919-1945*, ii, Exeter, 1984, s. 6.
2 Ernst R. Huber, *Verfanssungrecht des Grossdeutschen Reiches*, Hamburg, 1933, s. 194–195.

doğrudur,"[3] diyerek özetlemişti. Bunun fiili anlamı, kararlarda kişisel sorumluluklardan kaçınmaya yol açan meslektaşlar arası işbirliği ve demokratik prosedürleri küçümsemekti. Örgütlenmenin önemini bilmekle birlikte, bürokratik yapılara ve hiyerarşilere kuşkuyla bakıyordu. Liderlik tarzı, iktidarın ve otoritenin liderde toplanmasını ve sonra da kendisi tarafından yetkililere delege edilmesini, yetkililerin aldıkları kararların da astları tarafından kayıtsız şartsız uygulanmasını gerektiriyordu. Bununla birlikte Nazi Partisi daha iktidara gelmeden, parti içinde mutlak otoriteye sahip olmasına karşın, Hitler'in liderliği aşırı diktatörce değildi. Parti için ayrıntılı tüzük ve yönergeler yazmamış, gündelik işlere hiç karışmamıştır. Astlarının kendisine mutlak bir sadakatle bağlı olduğuna emin olduktan sonra, hepsine gönül rahatlığıyla önemli bağımsızlıklar tanımıştır, hatta inisiyatif kullanmayı teşvik etmiş ve ana siyasi ilkelerle çelişmediği ya da partiye önemli bir hasar vermediği sürece yandaşlarının hatalarına hoşgörü göstermiştir. 1933 öncesinde, en önemli amaç iktidarı ele geçirmektir ve Hitler'in de kişiler üzerindeki yargısı, önemli ölçüde bu amaca yaptıkları katkıyla oluşmuştur.

1933'ten sonra, Hitler bu ilkeleri daha başka hedeflere ulaşmak için uyarlamak üzere harekete geçti. Genellikle devlet dairelerinin sorumluluğunda olduğu halde, ortaya çıkan belli konuların çözümü ya da kendi önceliklerinin devamını sağlamak için atamalar yaptı. Bu kişiler, daha sonra kendi bürolarını, kendi idari aygıtlarıyla birlikte oluşturdular. Kendilerini, gücü ve sorumluluğu yasalarca tanımlanmış ve bürokratik prosedürlere uyan bir devlet yönetiminin mensupları olarak değil, *Führer*'in özel görevlileri olarak gördüler. Bu süreç, 1933 Martı'nda Nazi Partisi'nin propaganda şefi ve Hitler'in sırdaşı Joseph Goebbels'in yeni kurulan ve İçişleri Bakanlığı'yla Posta Bakanlığı'ndan koparılarak oluşturulan Propaganda Bakanlığı'na atanmasıyla başladı ve süreç rejim boyunca devam etti. Örneğin 1933 ile 1936 arasında, on yeni Yüksek Reich Otoritesi kuruldu, bunlardan dördü, yeni kurulan Reich Gençlik Önderi de dahil olmak üzere Reich İçişleri Bakanlığı'ndan koparılmıştı.

Böylece, çok geçmeden yeni bakanlıklar, devlet ya da yarı devlet daireleri çoğaldı, bunların hepsi de yeni Nazi imparatorluğu içinde kendilerine olabildiğince geniş alan elde etmeye kararlıydılar, hatta içlerinden birine göre, "nasyonal sosyalist idarenin özü anarşiydi, kendini güçlü hisseden herkes kendi

3 Adolf Hitler, *Mein Kampf*, Londra, 1969, s. 409.

bölümünde istediğini yaptı, başkalarının düşünceleriyle, otoriteleriyle, rekabetlerle, kişilerle ya da çıkarlarla kısıtlanmaya izin vermedi."[4]

Hitler'in, halihazırdaki devlet daireleriyle aralarındaki sorumluluk sınırlarını belirleyen net çizgiler olmadan yeni makamlar yaratma ve kurumlar kurma eğilimi, sorumluluk alanları üzerinde sürekli bir üstünlük mücadelesine yol açtı. Bu, Hitler'in siyasi görüşü olan Sosyal Darwinizm'in, güçlü olanın kendini kanıtlayarak en tepeye tırmanacağı anlayışından kaynaklanan bilinçli bir tutum olsa da, sonucunda hükümette aşırı bir parçalanma oldu. 1941'de İçişleri Bakanlığı'nın üst düzey bürokratlarından Wilhelm Stuckart durumu şöyle özetliyordu:

> Kurumlar arasındaki aşırı parçalanma, makam enflasyonuna, makamlar arası savaşa, tekrarlanan işlere, boş işlere, üretken olmayan işlere, halkın artan resmi trafikle bunalmasına, yasal olanın, verilen resmi kararların birbirleriyle çelişmesi sonucu ortadan kalkmasına, idareye ek maliyete, hantal bir devlet mekanizmasına, orta ve alt düzeylerde dengeyi bozan aşırı merkeziyetçiliğe yol açıyor.[5]

Bu sorunlar dizisi aynı zamanda tutarlı bir planlama yapabilmeyi ciddi bir şekilde karmaşıklaştırmış, doğru dürüst hazırlanmamış inisiyatiflere neden olmuş, çıkan yapay krizler daha sonra yanlış kararların verilmesine yol açmıştı. Hitler'in hükümet etme tarzı, devraldığı devlet mekanizmasının kültürüyle ve devlet seçkinlerinin ihtiraslarıyla taban tabana zıttı.

Parti ve Devlet Arasındaki Gerilim

Nazi hareketi iktidar olurken, birçok mensubunun ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde bakan, bölge yetkilisi ve belediye başkanı olarak devlet dairelerinde yer almasıyla, bir bakıma devleti de ele geçirmişti. Yeni rejimin ilk çıkardığı kanunlardan biri de, devlet dairelerinin siyasi ya da ırksal olarak "isten-

---

4 Wolfgang Petwaidic, *Die autoritäre Anarchie: Streiflechter des deutschen Zusammenbruchs*, Hamburg, 1946, s. 18.

5 Jane Caplan, "The Politics of Administration: The Reich Interior Ministry and the German Civil Service 1933-1943", *Historical Journal*, 20/3 (1977), s. 723.

meyenler" olarak itham ettiği yetkililerden arındırılmasıydı. Ancak pratikte partinin birkaçı haricinde, diğer makamları dolduracak nitelikli personelden yoksun olduğu ayan beyan ortadaydı. Eğitimli Nazi idarecilerden oluşan bir ekip yaratılana kadar da, halihazırdaki devlet aygıtına dayanmak zorundaydı.

Aslında, çok geçmeden devlet memurlarının çoğunun yeni durumu iyi kötü kabullendikleri ortaya çıktı; kimi işini korumak için, kimi de büyük bir istekle 1933 baharında çoğunlukla NSDAP'a katıldılar. Başta özellikle üst düzey devlet memurları arasında, yeni rejime karşı önemli ölçüde bir sempati söz konusuydu. Bunlar, 1918 öncesinde yönetimde egemen roller oynamaya alışkındılar, özellikle de yüksek rütbeli olanların dünya görüşleri genellikle muhafazakârdı. Weimar demokrasisinin çoğulcu karakterini asla benimseyememişlerdi, onlara göre hükümet bencil politikacılardan oluşuyordu, bunlar devletin çıkarlarını gözetmiyorlardı ve devletin asıl sahibi olan kendileri, rakip sektörel çıkarlar arasında oyuncak olmuşlardı. Weimar döneminde açıkçası, bürokrat rolüne indirgenmiş olmalarına kızgındılar, devlet memurluğunda üst düzey atamalar siyasi nüfuz konusu haline gelmişti, ayrıca 1920'lerde ve 1931'deki enflasyonda mecbur kalınan büyük maaş kesintileriyle yedikleri ekonomik darbeye de eşit derecede öfkeliydiler. Hepsinin ötesinde, demokratik sistemin 1929-1933 arasında yaşanan ekonomik krizle etkili bir şekilde mücadele edemediğine inanıyorlardı.

Böylece, devlet memurları yeni rejime ulusal birliği kuracak, devletin ve devlet memurlarının otoritesini tamir edecek gözüyle baktılar. 1930-1933 arasında henüz embriyo aşamasında olan "kamu hizmeti devleti" (*Beamtenstaat*) vizyonu, devlet hizmetinin başrolde olduğu güçlü, otoriter ve merkezi, parti çıkarlarından, parlamento komisyonlarından ve baskı gruplarından bağımsız bir yönetim öngörüyordu, hatta aralarında ateşli Nazilerin olduğu bazı devlet memurları, artık etkili bir Nazi devleti kurulduğuna göre, Nazi hareketinin her yere yayılmış olduğunu, yeni kurulmuş olan Propaganda Bakanlığı'nın fiilen bir kolu olan propaganda ve endoktrinasyon kurumunun rolünün azaltılması gerektiğine inanıyorlardı. Aslında Hitler rejiminin hem Alman halkının gözünde meşrulaştırmak hem de silahlanmaya zemin yaratabilmek için ekonomiyi toparlaması gerekiyordu ve bunun için de siyasi istikrara ihtiyacı vardı. Bu bağlamda Hitler, Nazi hareketinin unsurları tarafından baltalanmak ihtimalini ortadan kaldırmak ve var olan devlet aygıtının otoritesini güçlendirmek için sabırsızlanıyordu.

Bu durum, parti içinde yeni devletin yapısının nasıl olacağı düşünülürken, ortaya çıkan boşlukla birleşince, bir grup yüksek devlet memuruna devlet mekanizmasının gücünü, özellikle yeni bakan Dr. Wilhelm Frick'in altındaki Reich İçişleri Bakanlığı'nda toplamak için bir strateji geliştirme fırsatı verdi. Frick, NSDAP'a 1920'lerin başında katılmıştı ve partinin ideolojik gündemine bağlıydı, ancak bir yandan da üst düzey bir devlet memuru olduğu için, mesleğinin değerlerine saygı duyuyor, özellikle bürokratik düzene ve prosedürlere inanıyordu, devlet memurunun rolü, devletin çıkarlarını nitelikli bir şekilde gözetmekti, devlet de zaten ulusun gerçek çıkarlarının ete kemiğe bürünmüş haliydi. Frick, Nazi ideolojisiyle donanmış, ancak bürokratik ilkelere göre hareket eden kamu hizmetinin hâkim olduğu güçlü, merkezi bir devlet kurmak istiyordu, bu devletin çekirdeğini de başında olduğu İçişleri Bakanlığı oluşturmalıydı.

Var olan federal sistemde, Reich İçişleri Bakanlığı'nın doğrudan sorumluluğu çok azdı bakanlığa bağlı daireler yoktu ya da mülki idarecilerden yoksundu, ancak geleneksel olarak doğrudan Prusya veya Bavyera gibi eyaletler (*Länder*) tarafından yürütülen çok çeşitli hizmetlerin koordinasyonundan sorumluydu. Frick'in projesine göre federal sistem kaldırılacak ve Länder içişleri, Reich İçişleri Bakanlığı'yla ya bütünleşecek ya da en azından diğer bakanlıklar ve onlara bağlı orta düzeydeki devlet temsilcilikleri gibi İçişleri Bakanlığı'na ve bakanlığın saha temsilciliklerine bağlanacaklardı. 1939 yılında hem bu düzeyde hem de daha alt düzeyde, Länder'lerde ve bölgelerde devlet ve yerel yönetim makamlarını ele geçirmiş olan bölge (Kreis) düzeyindeki Nazi önderleri, *Gauleiter*'ler ve bölge önderleri (Kreistleiter) İçişleri Bakanlığı hiyerarşisinin içine alınmış olacaklardı. Böylece devlet otoritesinin gerekli olduğu durumlarda (bu otorite partinin otoritesinden net bir şekilde ayrıştırılmıştı) bu parti yetkilileri, fiilen Nazi değerlerini taşıyan devlet memurları tarafından yönetilen bir süper bakanlığın idari yapısındaki yöneticiler haline geleceklerdi.

Siyasetin dışarıda bırakıldığı bir mülki idareyi oluşturacak bu "kamu hizmeti devleti" bir fanteziydi. Reich İçişleri Bakanlığı 1933-1935 arasında Alman federalizmini kaldırmakta başarılı olmuş ve böylece kendine ait bir idari yapı oluşturmayı başarmış olsa da, bu büyük proje sonraki yıllarda yeniden kurmak için yapılan bütün girişimlere rağmen, büyük ölçekte başarısız olduğunu kanıtlamıştır. Bu başarısızlık, yeni Nazi devletinin mizacına dair çok şeyi ortaya koymaktadır.

Birincisi, Frick'in bakanlığının Reich'ın diğer bakanlıklarının ve kurumlarının muhalefeti ile karşılaşmasıydı. Bunlar da kendi yetki alanlarını korumak veya genişletmek istiyorlardı, bölge ve alan yetkililerinin aynı düzeyde kalarak İçişleri Bakanlığı'nın emrine girmesi konusunda hazırlıklı değildiler. Üstelik hükümet sorumluluklarının büyük bir kısmını Länder'e dağıtmış olan federal sistemin kaldırılması, 1933-1934 yılları arasında bütün Länder bakanlıklarının kendilerine bağlanması Reich bakanlıklarını adamakıllı güçlendirmiş, bakanlıklara ilk kez birbirine bağlı bir idari yapı kazandırarak bölgelerde, kasabalarda ve şehirlerde bulunan en alt düzeydeki idari kademeye bile erişme imkânı sağlamıştı. Daha da ötesi, 23 Mart 1933 tarihli Yetki Kanunu ile Reichstag'ın devreden çıkarılmasıyla, Reich bakanlıkları parlamento denetiminden de kurtulmuşlardı. Ayrıca Hitler çok genel terimlerle yazılmış yasalar çıkarılmasını teşvik ediyordu, böylece bakanlıklar kendi yetki alanları içindeki uygulamalara kendileri karar veriyor ve bu da pratikte yalnızca kendi sorumlu oldukları konularda ayrıntılı yönetmelikler çıkarmalarına yol açıyordu. Reich bakanlıkları, elde ettikleri bu yeni güç nedeniyle, kendilerini İçişleri Bakanlığı'nın bütünüyle kontrol edeceği bir "kamu hizmeti devleti"nin emrine girmeye hazır hissetmiyorlardı.

İkincisi, Hitler her biri birbirinden büyüklük olarak farklı olan Länder'in rasyonelleştirilmesini veya Almanya'nın çoklu ve karmaşık idari yapısının birbirinin üzerine binmesini veto etmişti. Hitler ayrıca Frick'in 1933'te kurulmuş olan ve biri hariç tamamı *Gauleiter*'lerden oluşan ve "özel siyasi önem taşıyan konularda" *Führer*'e doğrudan ulaşma hakkına sahip Reich valileri üzerinde tam bir kontrol sağlamasını da engelledi. Hitler'in liderlik tarzının hem mizacı hem de tarzı İçişleri Bakanlığı'nın projesini zaten hükümsüz kılıyordu. Ulusun ve ulusun iradesinin vücut bulduğu Hitler, hiçbir zaman bir başka örgütün kendi otoritesini üstlenmesine veya tecavüz etmesine izin veremezdi. Daha da ötesi, liderlik tarzı, Üçüncü Reich'ı otoriter bir "kamu hizmeti devleti" olarak biçimlendirmek için atılan her türlü adımı engelliyordu.

Bu durum, devlet yetkilileri ve Nazi hareketi arasındaki rekabet ve süregelen gerilim nedeniyle daha da kötüleşti. Nazilerin iktidarı ele geçirmesi NSDAP'ın bütünlüklü örgütlülüğünü önemli ölçüde zayıflattı, parti fiilen parçalandı. Milis kanat olan SA ve SS, zaten 1933 öncesinden beri yarı özerk yapıdaydılar. 1933'te çeşitli parti örgütleri kendilerini ana partiden bağımsızlaştırmak fırsatını bulmuşlar, aşağı yukarı bağımsız olmuşlardı. 1934 yılında NSDAP, parti-

nin bölge (Gau), semt ve yerel kollarından oluşan çekirdek Siyasi Örgütü (PO) ve bununla gevşek bir ilişkisi olan Hitler Gençliği, Nazi Kadınlar Örgütü ve Nazi Öğretmenler Birliği gibi çeşitli sosyal gruplardan oluşan örgütler tarafından temsil ediliyordu. Bu tarihten itibaren SA ve SS, Nazi Partisi'nden pratikte tamamen bağımsız hale geldiler. Böylece PO, en etkili mensuplarının devlet görevlerine getirildiği bir artık haline geldi, daha önce en önemli sorumluluğu olan propaganda artık büyük ölçüde Propaganda Bakanlığı'na devredilmişti. Parti kendine bir yer bulmak için mücadele veriyordu.

Birçok parti önderi, özellikle devlette kendilerine bir makam bulamayanlar, partinin değil devletle bütünleşmesi, devletin emrine de girmemesini, hatta devletin idaresini ele alması gerektiğini düşünüyorlardı. Bir başka deyişle kararları her düzeydeki parti önderleri alacak, devlet yetkilileri de bu kararları sadece uygulamakla yükümlü olacaklardı. Bu anlaşmazlık, siyasi, yönetimsel ve hukuksal konularda çok büyük farklılıklar olduğunu gösteriyordu.

Nazi önderlerinin çoğu hukuk ve bürokrasiye büyük bir kuşku, hatta düşmanlıkla bakıyorlardı. Partileri, artık kocaman bürokrat bir yapıya dönüşmüş olsa da, resmi kültürü kavgaydı (*Kampf*), hukukla yaşadıkları tecrübe ise Weimar döneminde kendilerine karşı kullanılmış baskıydı. Kendilerini *Führer*'in temsilcileri, dolayısıyla Alman halkının meşru vekilleri olarak görüyorlardı, ama bir yandan da gerçekleşmesi Almanya'nın geleceği için şart olan bir "dünya görüşünün" savaşçılarıydılar. Ötesi, bu rolün kendilerine ulusun gerçek çıkarları açısından gerçek bir içgörü sağladığını iddia ediyorlardı. Parti, hukukun ve bürokratik düzenlemelerin sadece halkın çıkarlarına hizmet etmek için var olduğunu düşündüğüne göre, hukuk ve bürokrasi eğer partinin gözünde bu fonksiyonu yerine getirmiyor ve hatta karşıt bir konum alıyorsa, dikkate alınmayabilir hatta yok sayılabilirlerdi. Kısacası tek ve meşru temsilcisi parti olan siyasi ve ideolojik öncelikler, hiçbir koşul gözetilmeksizin yasal ya da bürokratik düzenlemelerin ve kuralların üzerindeydi, partinin bakış açısına göre yasalar ve bürokrasi zaten nazizmin olumlu dinamiklerine ket vuruyordu. Oysa Frick ve birçok üst düzey memur, bir yandan zaman zaman siyasi önceliklerin öne çıkabileceğini kabul etmekle birlikte, Nazi devleti tarafından çıkarılan yasal ve bürokratik düzenlemelere bağlılığın norm haline gelmesi gerektiğine, hatta bunun devletin başarılı bir şekilde çalışabilmesi için şart olduğuna inanıyorlardı.

Elbette ki bu durumda tayin edici olan, Hitler'in tutumu olacaktı. Hitler

var olan devlet aygıtına bir yere kadar da olsa güvenmesini gerektiren istikrarı kurmak için sabırsızlanırken, bir yandan da yasal ve bürokratik normlarla oluşmuş güçlü bir devlet mekanizmasının elini kolunu bağlamasına izin vermemeye kararlıydı. Böylece, her ne kadar Röhm ve onun SA içindeki yandaşlarını 30 Haziran 1934 katliamıyla yok etse de, Eylül'de Nuremberg'de yapılan parti kongresinde devrimin sona erdiğini açıklasa da, "Bizi yöneten devlet değildir, devleti yöneten bizleriz, bizi yaratan devlet değildir, kendi devletimizi biz yarattık," açıklamasıyla PO liderliğine teminat veriyordu. Frick ve Prusya Başbakanı Herman Göring, derhal Hitler'in sözlerini yorumlayan resmi açıklamalar yayımlayarak, bu sözlerinin aslında devletin, bizzat Nazi liderleri tarafından kontrol edildiği anlamına geldiğinde ısrar ettiler.

Hitler parti liderlerine, devlet memurlarına emretme hakkı vermemişti, ama bir yandan da PO liderlerine yatıştırıcı bir sinyal göndererek, devlet mekanizmasının içinde partiyi aşağı çekmek arzusunda olanlara da uyarıda bulunmuştu.

Hitler, bu meseleye 1935 Eylülü'nde Nuremberg Parti Kongresi'nde yaptığı bir başka konuşmayla tekrar döndü. Bolşevizm ile mücadele üzerine konuşurken, kritik önem taşıyan bir paragrafta şöyle açıkladı:

> Şunu açıkça ifade edeyim ki, ulusun içindeki düşmanlarla savaş hiçbir şekilde biçimsel bürokrasinin uygunsuzluğu nedeniyle yenilgiye uğramayacaktır. Devletin biçimsel bürokrasisi bir sorunu çözmeye yetersiz kaldığını kanıtladığı anda, Alman ulusu, yaşamsal gerekliliklerine giden yolu açmak için, kendi kanlı canlı örgütünü devreye sokacaktır, devlet tarafından çözülebilecek her şeyi devlet çözecektir, ancak devletin temel karakteri yüzünden çözmeye muktedir olmadığı her sorun Hareket tarafından çözülecektir.[6]

Bir başka deyişle Hitler, belli işlerde –yani hukuk dışına çıkılmasını gerektiren, dolayısıyla hukuka dayalı bir kurum olduğu için "devletin temel karakteri nedeniyle" çözemediği sorunlarda– Nazi hareketine güveneceğini açıkça ima ediyordu. Hitler'in hedefleri her ne kadar ideolojik takıntılarının gereği olsa da, bunları uygularken acımasız bir şekilde pragmatikti. Kendini hiçbir şekilde yasallıkla ya da bürokratik hiyerarşi ve prosedürlerin getirdiği kısıtla-

6 Noakes ve Pridham, *Nazism*, ii, s. 43

malarla sınırlandırılmış hissetmiyordu. Hukuku ve devlet aygıtını sadece araç, ulusun ihtiyaçları için var olan mekanizmalar olarak görüyordu. Gerektiği anda hepsini bir kenara bırakacak ve hedeflerini gerçekleştirmek için alternatif kaynakların icra gücüne dönecekti.

Nazi Partisi'nin Siyasi Örgütü ve SS

Hitler "Hareket" dediği zaman pratikte Nazi Partisi'nin Siyasal Örgütü'nü (PO) ve SS'i kastediyordu. Hitler, PO'nun iki önemli rolü yerine getirmesini öngörmüştü. Birincisi, PO'yu devletin uygulamaya gönülsüz olduğunu gösterdiği ya da beceremediğini kanıtladığı durumlarda yürütme yetkisini devralacak, partiyi, devletin kendi amaçlarının dışına çıkıp çıkmadığını denetleyecek bir bekçi köpeği olarak görüyordu. İkincisi PO, Alman halkına nasyonal sosyalist ilkeleri öğretmekten ve her şeyin ötesinde halkın maneviyatından, gerektiğinde de halkı rejimin ve aldığı önlemlerin destekçisi olarak seferber etmekten sorumluydu. Bu durumu, 1935 Eyülü'nde parti kongresinde, "parti, halkı sürekli eğitecek... Ve hepsinin ötesinde denetleyecektir... Yani dönüş yoktur, ne de küçücük bir çöküş yaşanacaktır... 1918'de değişmiş olan dünyanın başına gelenleri tekrar yaşamaya niyetimiz yok," diyerek açıkladı.[7] Dünyanın başına gelenler ise yenilgi ve devrimdi.

Sorun, parti ile devletin arasındaki ilişkinin nasıl kurulacağı, devletin idari verimlilik niteliği ile Nazi Partisi'nin ideolojik fanatizminin ve siyasi dinamizminin nasıl birleştirileceği idi. Ancak Hitler, partiyi etkili bir örgüt olarak kullanmaya başlamadan, hatta devlet ile ilişkilerini düzenleyecek bir çerçeve bile oluşturmadan önce, tamamen parçalanmasını önlemek zorundaydı. Bu durum, 1933 baharında gerçek bir tehlikeydi. Hitler'in bu tehlikenin ne kadar farkında olduğu çok açık değildir. Bu dönemde, bütün ilgisi devlet işlerine yöneldiği için, çeşitli parti kurumları arasında giderek şiddetlenen yetki alanı çatışmalarıyla uğraşmaktan nefret ediyordu. Dolayısıyla 21 Nisan 1933'te, özel sekreteri Rudolf Hess'i yeni oluşturulan *Führer*'in parti işlerinden sorumlu yardımcısı (StdF) makamına atamasının nedeni muhtemelen buydu. Hess hem aşırı derecede sadıktı hem de parti çatışmalarında hakem olarak kabul edilecek kadar ortalığı yumuşatıcı bir kişiliğe sahipti.

7 Dir Reden Hitlers am Parteitag der Freiheit 1935, Münih, 1935, s. 50.

Ancak Hess atandıktan sonra kendisini, makamını savunmak zorunda kalan bir pozisyonda buldu. Eğer kurmay olarak kendisine partinin maliye bürosundan yetenekli, acımasız genç bir bürokrat olan ve hemen "*Führer*'in yardımcılığı"nın kadrosunu oluşturmaya başlayan Martin Bormann'ı atamamış olsaydı, bunu başarıp başaramayacağı kuşkuludur. Bu makamı, parti içindeki en yüksek otorite haline getirmek ve partinin devlet ile ilişkisini tek elde toplamak Bormann'ın (ve Hess'in) hedefiydi.

1935'in sonunda Bormann ve Hess, bu hedefe varmak bakımından epey yol kat etmişlerdi. Büronun çekirdeği iki departmandan oluşuyordu: II. departman, parti işlerine bakıyor, III. departman devlet işleriyle ilgileniyordu. Bormann bu departmanlar arasında kapsama alanları sürekli büyüyen, politikalardan sorumlu masalar oluşturmuştu. Bu masalar sonunda kendi yetki alanlarında en yüksek otorite oldukları iddiasını taşıyacaklardı. III. departmanın kadrosunu sadık NSDAP üyesi oldukları bilinen devlet memurları oluşturmuştu, bunlar bakanlıklara yardımcı oluyorlardı. III. departman yetkisini 1934 ve 1935 yılında yayımlanan ve Hess'e iki konuda büyük güç sağlayan Hitler kararnamelerinden alıyordu. Bunlar, hükümetin çıkardığı kanunların ve kararnamelerin hazırlığının bütün evrelerine katılma hakkı ve bütün yüksek düzeydeki devlet memurlarını "siyasi değerlendirme" işleminden geçirerek atanmalarına ve terfilerine onay verme hakkıydı. Bu haklar, muazzam silahlar oldukları gibi Hitler'in partiyi devlet mekanizmasını kontrol için kullanma kararlılığının açık belirtileriydi. Hess ile Bormann'ın bu yetkileri *vis-à-vis*[8] kullanarak makamlarını devlete egemen bir konuma getirmek ve Nazi Partisi'nin ideolojik önceliklerini dayatmak için kullandıklarına hiçbir kuşku yoktur.

Aslında, bu şekilde partinin kamu hizmetleriyle ilişkisi sistematik bir kontrolden çok, sürekli bir müdahaleye dönüşmüş oldu. Parti, olumlu inisiyatifler geliştirmekten çok, olumsuz erteleme taktiklerine çok daha kolay uyum sağladı. Bunun nedenlerinden biri de partinin içindeki ayrılıkçı eğilimlerden hiçbir zaman kurtulamamış ve bu nedenle de kendini bütün ve etkili bir örgüt haline getirememiş olmasıydı. Bormann'ın amacı PO'yu temel birim haline getirmek, mümkün olduğunca çok Nazi teşekkülünü ve bağlı örgütü her düzeyde PO'ya bağlayarak net bir parti hiyerarşisi kurmaktı, ancak ne yazık ki bu planın önünde çok ciddi engeller vardı.

8 Bire bir. (çev.)

En önemli sorun, Hitler'in Nazi Partisi içinde merkezi otoriteyi tek elde toplayacak olan böyle bir girişime hazırlıklı olmamasıydı. Ellerinin aşırı derecede güçlü parti örgütü tarafından bağlanmasına karşı içgüdüsel bir isteksizlikle davranmaya başlamıştı, bu içgüdü muhtemelen 1932 yılı Aralık ayında Gregor Strasser'in "ihaneti" ile pekişmişti (o sırada NSDAP'ın örgütsel bürosunun başında olan Strasser, Şansölye Kurt von Schleicher ile gizli pazarlıklara karışmıştı). Ne kadar çok şey doğrudan kendisine bağlı olursa, Hitler'in pozisyonu o kadar az tehlikede olacak ve sahip olduğu manevra özgürlüğü de o kadar artacaktı.

Bu nedenle, pratikte Hess ile Bormann, kendi yetki alanlarının ortadan kalkmasını hiçbir şekilde kabul etmeyen, birbirine rakip parti temsilcilikleriyle karşı karşıya kalmaya devam ettiler. İhtiraslarının önündeki en ciddi engel, Strasser'in sorumluluklarının çoğunu devralmış ve 1934 yılında "Reich Örgütü'nün (NSDAP) başı" (*Reichsorganisationsleiter*) unvanını alan Dr. Robert Ley'di. Bunun pratikteki anlamı, Ley'in partinin bütün personelinden, örgütünden ve eğitiminden sorumlu olmasıydı. Daha da ötesi Ley, Alman Emek Cephesi'ni (DAF), yani üye olmanın zorunlu olduğu yarı sendikal örgütü de kontrol ediyordu. Çok fazla üyeye sahip olması, üyelerin aidatlarından ve kapatılmış sendikaların el konulan paralarından oluşan muazzam mali gücüyle DAF, rejimin içinde çok önemli bir iktidar unsuruydu. İlerleyen yıllar bir yandan Hess ve Bormann bir yandan da Ley ile ikisi arasında partinin üzerinde kontrol kurmak mücadelesine sahne olacak, bu mücadelede StdF'nin kadrosu, yavaş ancak emin adımlarla üstünlüğü ele geçirecekti. Hepsinin ötesinde Bormann, 1935'ten itibaren Hitler'in sekreteri olan Hess'e vekâlet etmekle kalmamış, *Führer*'in devamlı olarak yanında bulunmasının getirdiği avantajı, özellikle de 1939'dan sonra Hitler savaşın idaresiyle meşgulken gerçek bir siyasi nüfuza dönüştürmeyi başardığını da kanıtlamıştı.

NSDAP'ın bölgesel önderleri olan *Gauleiter*'ler, bağımsızlıkları Hitler tarafından desteklendiği için, etkili bir parti hiyerarşisi oluşturmanın önünde, daha da büyük bir engel teşkil ettiler. Daha da ötesi, belli bölgelerde parti örgütü kurmak için, Gau aygıtı içinde sadakatlerine güvenebilecekleri kişilerden oluşan klikler oluşturma yetenekleri vardı. Bununla birlikte Hess ve Bormann ile *Gauleiter*'ler arasındaki ilişkiler düşmanca değildi, zaman zaman çıkar ortaklığı da söz konusuydu. Hess ve Bormann partinin alan yönetimi içinde *Gauleiter*'leri asıl yetkililer haline getirip bölgelerde hem devlet kurum-

larının hem de birbirine rakip Nazi örgütlerinin üzerinde yetki verirlerken, *Gauleiter*'ler de güçlü StdF bürosunun partiyi ulusal düzeyde hem devlete hem de özellikle SS'ler başta olmak üzere diğer Nazi temsilciliklerine karşı savunmasını sağlamış oluyorlardı. Bu sistem Frick ile İçişleri Bakanlığı'nın öngördüğü kamu devletini ortadan kaldırmış olsa da, her ikisine karşı doğrudan tehdit oluşturanlar SS'lerdi.

1925 yılında SA'ya bağlı seçkin bir milis grup olarak kurulan SS, işe Nazi liderlerine koruma görevi yaparak başladı, ancak başına 1929'da Heinrich Himmler'in getirilmesiyle iddiası büyüdü. 1931 yılında istihbarat kolu olan Güvenlik Hizmeti (SD) kuruldu, Himmler 1933 Nisanı'nda Bavyera siyasi polisinin başına gelince de, SD'yi bütün Alman eyaletlerindeki siyasi polis departmanlarının kontrolünü ele geçirmek için kullandı, bunların hepsi 1934 yılında Prusya Gestaposu'nun (devletin gizli polisinin) altında topladı.

Resmi olarak, polis çeşitli Länder'lerin İçişleri Bakanlıklarının bir aygıtıydı, ancak 1934 yılında federalizmin kaldırılması ve Länder İçişleri Bakanlıklarının Reich İçişleri Bakanlığı'na bağlanmasıyla, Himmler de Länder polis departmanlarının başı olarak resmen Reich'ın İçişleri Bakanı Frick'e bağlanmış oldu. Ancak Himmler'in Frick'in otoritesini tanımaya hiç niyeti yoktu. SS'in polisi tamamen ele geçirmesini ve "devlet düşmanlarını" yok edecek bir silaha dönüşmesini amaçlıyor ve bu amacına ulaşmak için hiçbir yöntemi kullanmaktan çekinmiyordu. 1936 yılında Alman Hukuk Akademisi'nde yaptığı bir konuşmada şunları söyledi:

> Başından itibaren, yaptığımız hiçbir şeyin şu ya da bu yasanın herhangi bir maddesine uyup uymadığına bakmadım; *Führer*'e ve ulusa karşı görevlerimi yerine getirirken, vicdanımın ve sağduyumun sesini dinledim. Alman halkının ölüm kalım mücadelesi verdiği aylarda, "yasaların ihlali" diye mızmızlananların sesini dinlemedim. Elbette ki yurtdışından –büyük çoğunlukla da Almanya içindeki unsurlar nedeniyle– polisin ve dolayısıyla devletin yasadışı davrandığına dair sesler duyuldu. Yasadışı dediler, çünkü onların hukuk kavramlarına tekabül etmiyordu. Aslında bizim çalışmalarımız sayesinde yepyeni bir hukuk, Alman halkının hayatını yönetecek olan bir hukuk oluşturuldu.[9]

9 Noakes ve Pridham, *Nazism*, ii, s. 312

Burada, Hitler'in yukarıda alıntıladığımız 1935 yılının Eylül ayındaki "yalnızca siyasi hareketin gerçekleştirebileceği siyasi görevler ile ilgili konuşmasının yankısından da fazlası var. 1934 yazında SA liderliğini ortadan kaldıran SS, Hitler'e "karakterinin özü nedeniyle devlet tarafından çözülemeyecek" sorunlara ne kadar uygun olduğunu göstermişti. Hitler de SS'leri SA'lardan bağımsızlaştırarak; SS'lerin, SA'ya ait olan Münih yakınlarındaki toplama kampı Dachau'yla ilişki kurmasına izin verdi, ardından da devletin adli hapishane sisteminden bağımsız, kendi entegre toplama kampı sistemlerini kurmalarını destekledi ve son olarak da, SS'in kendi askeri gücünü, çok geçmeden haşmetli Waffen SS'e dönüşecek olan SS Verfügungstruppe'yi kurmasına izin vererek ödüllendirdi.

1934 ve 1936 arasında İçişleri Bakanlığı, Himmler'e siyasi polisin yaptıklarını, özellikle de "koruyucu gözaltı"yı (*Schutzhaft*) aşırı kullanmalarını, toplama kamplarındaki mahkûmlara yaptıkları kötü muameleyi ve kiliselere yaptıkları saldırıları sürekli şikâyet etti. Ancak devlet yetkililerinin pozisyonu, Prusya başbakanı ve dolayısıyla da Gestapo'nun resmi başı olan Hermann Göring'in Himmler'in arkasında durmayı tercih etmesiyle zayıfladı, ama en önemlisi Hitler'in desteği idi. Nitekim, SA temizliğinden kısa bir süre sonra, Göring, Frick'e, "Siyasi polisin son dönemde yaptığı önemli katkıyı göz önünde bulundurduğumuzda, Reich şansölyesi bana ve Reichsführer SS'e verdiği emirlerle siyasi polisin yönetimi ve buna uygun olarak nasıl çalışacağı konusunda serbestlik tanımıştır,"[10] dedi. Himmler ile Frick arasında siyasi polisin kontrolü konusunda patlak veren çatışma, rejimin gelişimi açısından kritik önem taşıyordu. Frick ve devlet, SA'larca uygulanan cinai eylemleri geçici olağanüstü durum kapsamında kabul etmeye hazırken, SS ise devlet düşmanlarına karşı verilen savaşın, sürekli bir olağanüstü hal gerektirdiğini iddia ediyordu.

Himmler'in, Frick'in şikâyetlerini ısrarla görmezden gelmesiyle çaresiz kalan içişleri bakanı, siyasi polisin davranışlarıyla ilgili şikâyetlerini doğrudan Hitler'e yöneltti, polisi "sürekli kanunsuzluk" halinde tanımladı. Hitler'den, kendisinin siyasi polis üzerinde yetkili olduğunu onaylamasını rica etti, aksi halde bu yetki *de facto*[11] Reichsführer SS'e geçmiş olacaktı, ancak Frick'in

---

10 Ulrich Herbert, *Best: Biographische Studien über Radikalismus, Weltanschauung und Vernunft 1903-1989*, Bonn, 1996, s. 149.

11 Fiilen. (çev.)

protestosu işe yaramadı. Hitler'in cevabı, 17 Haziran 1936'da yayımladığı bir yasa ile Himmler'i yeni kurulmuş olan "Alman Polisi"nin başına atamak oldu. Yeni makamın Reich İçişleri Bakanlığı'nın içinde olacağı doğruydu, böylece Himmler resmen Frick'in astı oluyordu, ancak pratikte SS'lerin lideri olmasının verdiği hakla, sadece Hitler'e hesap verecekti.

SS/polis'in kuruluşu pratikte örgütler üzerinde artık hiçbir yetkisi kalmamış olan İçişleri Bakanlığı'nın sorumluluk alanından koparılan parti/devlet kırması örgütlerin en çarpıcı örneklerinden biriydi. O andan itibaren, SS hem polisi hem de kendine ait hapishane-kamp sistemini muazzam bir güçle kontrolü altına almıştı. Daha da ötesi, PO ve NSDAP'dan farklı olarak genç, iyi eğitim görmüş ve ideolojik olarak donanmış bireylerden oluşan genç bir kuşağı saflarına çekmeyi başarmıştı. 1939'dan itibaren bu kişiler SS güvenlik aygıtının çekirdeğini oluşturacak ve "dava" uğruna acımasız eylemlerde bulunacaklardı.

Toparlayıcı ve Dağıtıcı Kuvvetler

Bölünme ve çatışma Üçüncü Reich'ın yapısının başat parçaları olarak ortaya çıkmış ve gördüğümüz üzere Hitler'in liderlik tarzı bu süreci desteklemiştir, hatta bazı durumlarda siyasi alan, sayısız iktidar sahibinin sorumluluk alanları üzerinde birbirleriyle kavgaya tutuştukları bir savaş meydanını andırmıştır. İlki, görece önemleri kendilerine ait fonksiyonlara dayanan bakanlıklar vardı, ancak her şeyin ötesinde Hitler'e ulaşabilmeleri liderlerine bağlıydı. Niketim, Goebbels'in Propaganda Bakanlığı ve Joachim von Ribbentrop'un başında olduğu Dışişleri Bakanlığı Hitler'le doğrudan ilişki kurmanın keyfini yaşarlarken, içişleri ve maliye bakanlıklarının böyle bir temas imkânı yoktu. Hatta Hitler'in rejimi, bazı bakımlardan saray hükümetini hatırlatıyordu. Modern demokrasilerde başbakana veya cumhurbaşkanına doğrudan ulaşmak ve onların tarafından desteklenmek herhangi bir makam sahibi için kritik önem taşırken, Hitler'in iktidarının kapsamı ve bu iktidarı kullanırken var olan bütün hukuksal ve kurumsal sınırlamaların kaldırılmasıyla, Üçüncü Reich'ta Hitler'e ulaşmak ve onun desteğini almak iktidarın anahtarı haline geldi.

İkincisi, Federalizmin ve parlamenter demokrasinin kaldırılması Reich'taki bütün bakanlıkları güçlendirmişti, ama yönetimi tutarlı bir bütün olarak

sağlamlaştırmamıştı. Bunun yerine, her biri kendi uzmanlık alanlarının dar kapsamıyla Hitler'e bağlı, birbirinden ayrı sütunlar halinde duran yeni kurulmuş hükümet ya da yarı-hükümet temsilcilikleriyle, her bakanlığın kendisine bağlı farklı idari hiyerarşisinin oluşturduğu bir "polikrasi" halinde dağılmıştı. Daha da ötesi, böylesine bir güç kazanımı, işleri ve çalışma bakanlıkları gibi bazıları için yeni kurulmuş temsilciliklerin ve bakanlıkların yetki alanlarına tecavüz etmelerini de aşan bir tehdit oluşturdu. Bunun en çarpıcı örneği, 1936 yılında Hermann Göring'in başkanlığındaki Dört Yıllık Plan örgütüydü. Hitler'in emriyle Alman ekonomisini dört yıl içinde savaşa hazırlamak için kurulan bu örgüt, ekonomi, tarım, çalışma bakanlıklarının fiilen üstüne çıkmış ve hepsi de bakanlıkların içindeki ilintili bölümleri koordine eden on yedi alt temsilciliğe dağılmıştı.

Üçüncü olarak, bir de Nazi Partisi'nin PO'su vardı, daha önce gördüğümüz gibi bu yapı devlete ulusal, bölgesel ve kentsel düzeyde Hitler Yardımcısı'nın kadroları, *Gauleiter*'ler ve sırasıyla bölge ve kol liderleri aracılığı ile sürekli meydan okuyordu. Sonra diğer parti ya da parti/devlet kırması temsilcilikler vardı, örneğin DAF çalışma bakanlığının yetkilerine tecavüz etmekle kalmıyor, bir yandan da iş hayatına ya da sağlık ve sosyal yardım işlerini devlet, belediye ve kilise kurumlarından devralma amacını taşıyan Nazi Sosyal Yardım Örgütü'ne (NSV) de meydan okuyordu. Ve nihayet, hepsinin üzerinde SS vardı. Kendisini nazizmin ideolojik hedeflerinin uygulanmasına adamış ve polisi başarıyla ele geçirerek parti ve devleti aynı anda idaresi altına almış seçkin bir örgüt olarak gören SS, güçlü ideolojik gündeme sahip totaliter bir diktatörlük içinde istisnai derecede güçlü bir konum elde etmişti. Bu konum, giderek artan bir askeri yetenek kazanarak güçlenmeyi sürdürüyordu: Böylece bir başka büyük iktidar unsuru olan ve Wehrmacht Bürosu (OKW) tarafından koordine edilen silahlı kuvvetlere karşı da potansiyel bir tehdit oluşturuyordu.

Bu siyasi parçalanma ve çatışma durumu, hükümet işlerinin gündelik koordinasyonu meselesini gündeme getirdi. Nazilerin iktidarı ele geçirişlerinin ardından Hitler, artan bir hızla hükümet meselelerine karışmaktan kaçındı. Kabine toplantıları seyrekleşti ve 1938'de tamamen sona erdi. Daha da ötesi, kabine artık hükümet politikalarının tartışıldığı, çatışan görüşlerin uzlaştırıldığı, politikaların koordine edildiği bir yönetim merkezi olmaktan çıktı. Hitler, bazı konulardaki cehaletinin herkesin dikkatini çekebileceğinden ve görüşlerine karşı çıkılabilmesi ihtimalinden rahatsız olduğu için, bu ortak-

laşa yönetim şeklinden hoşlanmıyordu. Ayrıca kabine tartışmaları sırasında kararlarının doğruluğunu ispata mecbur bırakılabilirdi, o zaman bu kararlar herkes tarafından tartışılabilir ve seçimlerinin yanlış olduğu ortaya çıkabilirdi. Kabine toplantısı yerine, bakanlarıyla teke tek görüşmeyi tercih etti. Daha da ötesi, toplantı sayısının azalmasıyla, işler iyice birikiyor ve toplantılar daha çok bir ritüele, damgalama ve imzalama işine ve Hitler'in nutuk çekme fırsatına dönüşüyordu.

Kabinenin gözden düşüşü, doldurulması gereken bir boşluk yarattı. 1943-1945'ten itibaren Hitler'in seleflerinden devraldığı Reich Şansölyeliği makamı, asıl hükümet koordinasyon merkezi olarak fiilen kabinenin yerini aldı. Fonksiyonu resmen, çeşitli bakanlıklardan gelecek itirazların ortadan kalkmasını sağlayacak kanun tasarıları çıkartmak ve sonra bunları onaylasın diye *Führer*'in önüne koymaktı. Aslında hem Reich Şansölyeliği'nin hem de başındaki devlet sekreteri (1937'den itibaren Reich bakanı) Hans-Heinrich Lammers'in pozisyonu da, hükümetin diğer mensupları ile *vis-à-vis* ilişki kuran Reich şansölyesinin öneminin artmasına paralel olarak önem kazandı.

Bununla birlikte Hitler, Lammers ve Reich Şansölyeliği eliyle devleti yönetmeye hiç hazır değildi. Lammers'e, isteklerini yasal ve bürokratik formüllere dönüştürdüğü için hayrandı. "Lammers birlikte çalıştığım kişiler arasında bir işe yarayan tek hukukçu. Lammers devletin ihtiyaçlarına uygun yasal temeller bulmak için orada bulunduğunu biliyor, pratik gereklilikler ile hukuk kuramlarını birbirine hiç karıştırmıyor,"[12] diyordu. Lammers 1932 yılında NSDAP'a katılmıştı, ama özünde bir bürokrattı. Gördüğümüz üzere, Hitler'in seçme özgürlüğüne sahip olması için yasal ve bürokratik kuralları aşmaya gönüllü bireyler ve kurumlarla çalışması gerekiyordu. Bu yüzden de, 1939-1941 arasındaki sözde "ötanazi programı"nı hiçbir yasa çıkarmadan, bir başka kurum kanalıyla, 1934 yılında kurulan ve başında eski bir parti militanı olan Philipp Bouhler'in bulunduğu NSDAP Şansölyeliği aracılığıyla çıkardı. Bunun tek nedeni, bu makamın bir devlet kurumu gibi çalışırken, Reich Şansölyeliği'nden farklı olarak devlet aygıtının bir parçası olmadığı için bazı kurallara bağlı olmamasıydı.

Ancak Hitler, sürekli olarak Lammers ile Reich Şansölyeliği'ni atlayıp, bireyler aracılığıyla hükmederek yönetimsel koordinasyon sorununu çözmeden bırakmıştı. Çatışmalar kişiselleşti, işler entrikalarla yürütülmeye başlandı ve

12 *Hitler's Table Talk*, Oxford, 1988, s. 452.

Hitler gereken yerde müdahale etmekten kaçındığı için de, bu çatışmalar geçici ateşkesler ve kişisel anlaşmalarla çözüldü. Daha da ötesi, Hitler'in karizmatik liderliğinin var olan devlet aygıtının üzerinde olduğunun empoze edilmesiyle ortaya çıkan yönetimsel sorunlar, devlet mekanizmasıyla Nazi hareketi arasındaki ilişkilerin ayrıştırılmasının imkânsızlığıyla aşırı derecede kötüleşti.

Hitler, hiç kuşkusuz rasyonel idari yapıların ve prosedürlerin kurulmasının hem liderliğinin karizmatik temeline hem de gerçekleştirmek istediği aşırı hedeflere ters düşeceğini seziyordu. Daha da ötesi, (Goebbels'in tanımıyla) "örgütlü kaos", birbirleriyle rakip bütün kişilerin ve kurumların kendi yetki iddialarını meşrulaştırmak için son kararı ona bırakmasıyla Hitler'in pozisyonunu daha da sağlamlaştırmıştı. Ayrıca rakipler, "*Führer*'e doğru çalışmak" (Kershaw) için yarıştıkları için, rejimin dinamizmi de sürdürülüyordu. Hitler'in kişisel gündemine olan sadakatlerini gösterebilmek için, rakiplerinin karşısında sorumluluk ve iktidar kaybetme riskini göze almaktansa, kendilerini radikal bir ideolojik duruş takınmaya mecbur hissediyorlardı. Bu süreçte, parti ile devlet arasındaki ayrılıklar yavaş yavaş eridi, devlet memurları Nazi projesinin en heveskâr katılımcıları oldular, böylece parti ve devlet giderek SS/polis gibi kırma kurumlar halinde birbirinin içine geçti.

Bu, "otoriter anarşi" (*Petwaidic*) resmi, bütün bunlara rağmen rejimin 1939 öncesinde, ulusal birlik, ekonomik toparlanma ve silahlanma gibi iç politika hedefleri konusunda neden başarılı olabildiği sorusunu akla getiriyor. Ulusal birlik kısmen bir balondu, elbette ki alternatif görüşlerin bastırılmasıyla sağlanmıştı ama Hitler, Alman halkının ezici çoğunluğu tarafından desteklenmişti ve rejim de onunla özdeşleşmişti. Bunun dışında, ekonomik toparlanma ve silahlanma yeterince gerçekti.

Aslında, son araştırmalar Üçüncü Reich'ın tek yanlı "anarşik" modelinin, rejimin bazı bakımlardan işlemiş olduğu gerçeğinin üstünü örtmüş olabileceğini gösteriyor. Hitler'in liderliği birçok bakımdan parçalanmayı ve çatışmayı cesaretlendirirken, belli sorunların çözümü için *Führer* tarafından desteklenen bireylerin atanması, pratiği kırmızı çizgilerin çekilmesine ve krizin sona ermesine yarıyordu. İkincisi, "parti-devlet" çatışması, analitik bir araç olarak fazla kaba kaçtığından, tarihçiler sistemin içindeki çatışanlar kadar işbirliği yapan unsurlara da dikkat göstermeye başladılar. Nazi yönetiminin her düzeydeki aşırı kişiselleşmiş mizacı göz önünde bulundurulduğunda, bu işbirlikleri belli bir alandaki "Nazi kültürü"nün doğasına ve işin içindeki kişiliklere bağlıydı.

Bölgesel ve yerel düzeydeki araştırmalar, yapısal olarak belli bir ölçüye kadar çatışma olsa bile, bunların genelde çeşitli faktörlerle ortadan kaldırıldığını gösteriyorlar. Örneğin parti ve devlet makamları bazen tek kişide toplanmıştı. Daha da önemlisi, parti ile devletin ortak bir gündem uyarınca çalışmalarıydı. Devlet ve belediye yetkilileri idari pratiklerini giderek artan bir oranda Nazilerin ideolojik önceliklerine, özellikle de "ulusal birlik"in ırksal olarak temizlenmesine veya topluma "yabancı"ların ya da öjenik olarak uygunsuzların yok edilmesine dönük olarak düzenlediler. Sorumluluklar üzerine belli bir dereceye kadar çatışma olsa da, farklı sorumluluk alanlarındaki her kurumun fiilen ortak bir amaç için çalışmasından doğan bir simbiyoz oluşturdukları işaret edilmişti.

Bu yeni idari kültür, kendini Bayvera'daki Augsburg şehrinin Oberbürgermeister'inin 1934 Haziranı'nda memurlarına yaptığı konuşmada gösteriyordu. Bu kişi, konuşmasında memurların görevlerinin eski düzenlemeleri ve yönetmelikleri nasyonal sosyalist fikirlere göre yorumlamalarını söyledi. Politik görüşü doğru olan bir memur, ideolojik olarak tarafsız (tamı tamına *blutsleer*, yani kansız) bir yasa ile yasanın ideolojik olarak (tamı tamına *blutsbedingt* ya da kanla tarif edilmiş) yeni çerçevesi arasında uzlaşan noktalar bulmakta zorluk çekmeyecekti.[13] Burada hem kullanılan dil hem de hassasiyetler birleşik bir tavrı işaret ediyor.

Daha net bakarsak, rejimin baştaki göreli başarısı, belki de Alman halkını Hitler'in liderliğinde tarifini bulan bir milli canlanış programının arkasında seferber eden bir konsensüs oluşturabilmesinde yatıyor. Hitler'in liderliği bu bakımdan da bütünleştirici bir işleve sahipti. Hepsinin üstünde, tümü de oldukça deneyimli ve etkili geleneksel Alman seçkinlerinin –silahlı kuvvetler, memurlar, iş çevreleri ve meslek sahipleri– nasyonal sosyalizmin kendilerinin de paylaştığı bazı hedeflerini ve değerlerini, güçlü bir Alman milliyetçiliği şeklinde algılamalarıydı. Daha da ötesi, hepsi kendi bireysel gündemlerini uygulamak konusunda teşvik edildiler, daha önce anayasal süreçlere veya demokratik güçlere ya da liberal değerlere bağlı olma zorunluluğunun getirdiği kısıtlamalardan kurtuldular. Örneğin ordu yeniden silahlanabilir, iş çevreleri "kendi kendinin efendisi" olabilir, doktorlar da uyumsuzları kısırlaştırabilirlerdi, yani rejimin çeşitli parçaları hiç kuşkusuz birbirleriyle türlü şekillerde

13 Bernhard Gotto, *Nationalsozialistische Kommunalpolitik: Administrative Normalität und Systemstabilisierung durch die Augsburger Stadtverwaltung 1933-1945*, Münih, 2006, s. 75.

çatıştıkları için, rejimin birçok alandaki etkinliği de gözden kaçmıştır. Üstelik çoğunluk, enerjisini ve uzmanlığını hem kendi kişisel amaçlarını hem de ortak amaçlarını gerçekleştirmek için adamaya gönüllü ve hatta hevesliydi.

Savaş Yılları, 1939-1945

Nazizm, bir çatışma kültürü olduğu için, savaş, rejimin gerçek niteliğinin ortaya çıkmasını sağlayacak en uygun ortamdı. Savaş yılları, hükümet içindeki savaş öncesinde de var olan eğilimlerin hızlanışına sahne oldu, liderlik Nazi devriminin ikinci evresini etkili bir şekilde başlatma fırsatını yakaladı. Bu durum bireyler ve kurumlar arasında özellikle parti, geleneksel seçkinler ve devlet daireleri arasında önemli güç dengesi kaymalarıyla kendini gösterdi. Süreç 1937-1938 yıllarında Ekonomi Bakanı Schacht'ın görevden alınması, Dışişleri Bakanlığı'na Neurath'ın yerine Ribbentrop'un getirilmesi ve OKW'nin kuruluşuyla Wehrmacht'ın doğrudan doğruya Hitler'e bağlanmasıyla başladı.

Hitler askeri meselelere eğilmek istediğinden, Göring onu, 30 Ağustos 1939 yılında içişlerini koordine edecek, bakanlardan oluşan bir Reich Savunma Komisyonu kurmaya ikna etti. Göring'in başkanlığındaki komisyonun üyeleri Hess, Frick, Funk (ekonomi bakanı), Keitel (Wehrmacht) ve Lammers'ti. Diğerleri davet edildiklerinde katılacaklardı. Lammers'in sekreter olarak rolü, Hitler'i sürekli bilgilendirmek ve herhangi bir kararname çıkartılması gerektiğinde onayını almaktı. Bu konsey, içişleri bakımından fiili bir savaş kabinesi olma potansiyeli taşıyordu. Bununla birlikte Göring'in eylemsizliği, Hitler'in sürekli müdahaleleri ve böyle bir yapının varlığından duyduğu rahatsızlık nedeniyle sonuncusu 15 Kasım 1939'da olmak üzere birkaç toplantı yapabildi.

Sonuçta, merkezi hükümetle ilgili yegâne koordinasyon, Keitel, Funk ve Frick'in (meşhur üçlü grup ya da Dreierkollegium) zaman zaman toplanarak, hükümetin çıkardığı yasaları ve kararnameleri ilgili bakanlıklara ve kurumlara dağıtmaktan ve belli konularda bakanlıklardan ilgili yüksek memurların çağrılmasından ibaret kaldı. Hitler, siyasetin ana hatlarını kontrol etmeye devam ediyor, önemli politika değişiklikleri ancak onun onayıyla gerçekleşebiliyor, Yahudi politikasıyla silahlanma politikasını bizzat denetliyor, aynı zamanda halkın maneviyatıyla yakından ilgili olarak propaganda iaşe, ücret, fiyat ve vergi gibi konularla yakından ilgileniyordu. Ancak verdiği kararlar

genellikle birbiriyle çatışıp çeliştiği için, hiçbir şekilde tutarlı planlar haline dönüşemiyordu. Bir dağıtım sürecinden geçmesi ve toplu bir onay alması gereken yasaların yerini gittikçe Hitler'e ulaşabilen kişilerin ricasıyla çıkan "Hitler kararnameleri" alıyordu. Bu kararnameler de genellikle aklına yatıp kabul ettikleriyle, karşılıklı sohbetlerin sonunda ortaya çıkanlardan oluşuyordu. Kararnameler genellikle yayımlanmıyor, hatta resmi yazı haline bile dönüşmüyordu. Fakat kurumları etkilediği için devlet memurları ve hukukçular gerçek kararnamenin ne olduğuna bir türlü emin olamıyorlardı.

Almanya'nın emek kaynakları üzerindeki baskı arttıkça, idari rasyonalizasyon ve daha fazla verimlilik acil hale geldi. Frick, bu fırsatı kullanmaya çalıştı ve Üçlü Grup'taki üyeliğini kendi rasyonalizasyon programı doğrultusunda, 1933 projesi uyarınca İçişleri Bakanlığı'nı merkeze almayı kolaylaştırıcı bir durum olarak kullanmaya kalktı. Ancak Hitler, hükümetin yapısını etkileyecek hiçbir temel kararın savaş sırasında alınmayacağı konusunda ısrarlı olunca, ortaya çıkan ciddi idari dağınıklık çözümsüz kaldı. Daha da ötesi, Hitler bu sırada devlet hizmetlerine iyice düşman olmuş, dolayısıyla Frick'i de hor görmeye başlamıştı.

1943 yılında yaşanan Stalingrad krizine çare olarak Hitler, "Üçlü Grubu", yeni bir "Üçlü Komisyon" (*Dreierauschuss*) ile değiştirmeyi kabul etti, artık Lammers, Keitel ve Bormann'dan oluşan (ve böylece içişleri ve ekonomi bakanlıklarını dışarıda bırakan) komisyonun görevi Wehrmacht ve silah sanayi için insan gücünü harekete geçirmek, bu gücün idaresinin ve rasyonalizasyonunun denetimini yapmaktı. Bu komisyon fiilen bir kabinenin yerini almış olsa da, Lammers toplantılara bakanlıklardan bazı kişileri de çağırdığı için, bu durum üyelikten dışlananlar arasında düşmanlığı kışkırttı. Örneğin Goebbels, "İç politikada hep aynı sorun yaşanıyor. Herkes aklının estiğini yapıyor ya da işini yapmıyor, çünkü hiçbir yerde güçlü bir otorite yok,"[14] diye şikâyet ediyordu. Bu arada Göring, konseyi eskisi gibi kendi otoritesi altına almaya kalkışmış, ancak bu çabası boşa çıkmıştı.

Yeni Üçlü Komite'de Frick'in yerini Bormann'ın alması çok büyük önem taşıyordu, iktidarın devlet yetkililerinden Nazi hareketine doğru önemli ölçüde kaydığını gösteriyordu. Bu durumun üç cephesi vardı. Birincisi Hess'in 1941'de İskoçya'ya kaçmasıyla, Bormann artık Parti Şansölyeliği adını almış olan StdF'nin başına geçmişti, daha sonra artık askeri karargâhına (*Führerha-*

14 Louis P. Lochner (ed.), *The Goebbels Diaries*, New York, 1971, s. 300.

uptquartier) çekilmiş olan Hitler üzerindeki giderek artan etkisini kullanarak büyük bir siyasi nüfuz edindi. Örneğin Bormann, yüksek devlet memurlarının daha sonraki aşamalarda NSDAP'ye üye olmalarının yeterli olmadığını, geçmişte "partiye ya da parti örgütlerinden birinde güvenilir hizmetlerde bulunmuş olmaları" gerektiğinde ısrarlıydı. Özellikle, 1943 Mayısı'nda "*Führer*'in sekreteri" olarak atandıktan sonra, Bormann kendinde doğrudan devlet meselelerine karışma hakkını buldu ve böylece Hitler'e erişimi giderek daha fazla kısıtlanan Lammers'i dışladı.

İkincisi; savaş yıllarında genel olarak PO'nun, özel olarak da Hitler'in yurtiçinde maneviyatı yüksek tutmalarını beklediği *Gauleiter*'lerin gücünde bir artış görüldü. *Gauleiter*'leri yeni bölgesel Reich savunma komiserliğine atayıp, savaşın sivil halk üzerindeki etkisini idare etme sorumluluğunu bütünüyle onlara havale eden Hitler, yurtiçinde geleneksel olarak askeri komutanlar tarafından kullanılan yetkileri Nazi Partisi'ne aktarmış oldu. Daha da ötesi, Almanya, Reich'a bağlamaya niyetli olduğu yeni bölgeler elde ettikçe, 1938 yılında Avusturya'dan başlamak üzere yeni bir idari yapılanma –Reichgau– ortaya çıktı. Burada devlet ve parti otoritesi, partinin temel araçlara seferber edilmesinin bir başka örneği olan acımasızca Almanlaştırma politikasını uygulamak için gerekli nitelikleri taşıdığına inanılan Gaulieter'lerde toplanmıştı. "Kolonyal" alanda kullanılan yöntemler Wartheland'daki Arthur Greiser veya Danzig-Westpreussen'deki Albert Forster gibi dinamik ve geniş ölçüde özerk Gaulieter'lerin yönetimindeki Reichsgau'dan vatana ithal edildikçe, bunlara geleceğin Almanyası'nın bölgesel idari yapılanma modeli olarak bakılmaya başlandı.

1942'den itibaren savaşın durumu kötüye gittikçe Hitler, sadakatlerine güvenebileceği parti temsilciliklerine yüzünü giderek daha da artan bir şekilde döndü ve böylece devlet yetkililerinin elindeki sorumluluklar PO'nun tekeline geçti. Nitekim, 1944 yılında *Gauleiter*'lere işçilerin yerleştirilmesi, sivil savunma, boşaltma ve konut dağıtımı, yabancı işçilere muamele, askerlikten muafiyet, gerekli olmayan fabrikaların ve işyerlerinin kapatılması ve 'Vatan Bekçiliği' (*Volksturm*) gibi konularda tam olmasa bile büyük yetkiler verildi.

Üçüncüsü; savaş yıllarında SS'lerin gücünde artış görüldü. Himmler, SS'in baş uygulayıcı olarak seçildiği Hitler'in ideolojik önceliklerini uygulamak için savaşın kendisine sağladığı fırsattan faydalandı. 1939 yılı Ocak ayında, SS'e "Yahudi sorununu çözmek" görevi verildi ve Himmler, kasım ayında Hitler

tarafından "Alman ulusunu kuvvetlendirmek için Reich komiseri" olarak atandı, görevi etnik yeniden düzenleme ve Doğu Avrupa'ya yerleşimdi. Daha da ötesi, SS aynı zamanda Almanya'da olduğu gibi işgal altındaki bölgelerde de güvenliği sağlamakla yükümlüydü, Waffen SS ise hızla genişlemiş, büyük ve seçkin bir askeri güç halini almıştı.

Devlet memurlarının aleyhine bir şekilde, bir yandan Bormann'ın, Parti Şansölyeliği'nin ve PO'nun, bir yandan da SS'in aynı anda yükselişleri, ileride birbirleriyle nasıl ilişki kuracakları sorununu da beraberinde getirdi. Hatta bu mesele, Himmler'in 1943 Martı'nda Frick'in yerine Reich İçişleri Bakanlığı'na getirilmesiyle iyice acilleşti. Himmler kendini birdenbire kendi memurlarının otoritesini, devlet içindeki gücünü devlet yönetimini dışlayarak artırmak isteyen PO'nun saldırılarına karşı savunmak zorunda kalmış olarak buldu. Artık, Nazi hareketinin iki önemli kolu arasında kurumsal çerçevede fiilen bir çatışma çıkmıştı.

Savaşın son yıllarında giderek yoğunlaşan iktidar çatışmasında, sahneye iki yeni oyuncunun daha çıkmasına tanık olundu. Bunlardan ilki olan Albert Speer, 1942 yılının Şubat ayında silahlanma bakanı olarak atandı ve Hitler'in desteği ile de Alman ekonomisinin başına geçti. Speer, 1976 yılında bir görüşme sırasında bu satırların yazarına Hitler'in erken ölümü halinde, kendisinin ordunun, Luftwaffe'nin ve sanayinin desteğini alma şansının çok yüksek olduğunu söylemiştir. İkincisi, Hitler Goebbels'e giderek daha fazla yaklaşmıştı, bu kısmen propaganda bakanının kayıtsız şartsız sadakatini güvenli ve varlığını cana yakın bulmasından kaynaklanır, kısmen de halkın morali baskı altındayken Goebbels'in propagandalarının öneminin artmış olmasıdır. Hitler'i topyekûn savaş önlemleri alması için sıkıştıran Goebbels, 25 Temmuz 1944 günü, topyekûn savaş seferberliği için tam yetkili olarak atanarak bunu başarmıştı. Ancak pratikte, Bormann ile PO'nun işbirliği olmadan bu önlemleri uygulayabilmesine imkân yoktu.

Rejim içindeki iktidar savaşı en son ana kadar devam etti. Savaşın son günlerinde, Hitler'in vârisi olarak gösterilen, ancak yıldızı çoktan sönmüş olan Göring, iktidarı ele geçirmeye kalkışmaktan tutuklanırken, Himmler müttefiklerle ilişki kurmaya çalışmak yüzünden, Speer de zafere olan inancını yitirdiği için gözden düşmüştü. Hitler'in vasiyetnamesinde Reich şansölyesi ile Nazi Partisi liderliği onlara verildiği için Üçüncü Reich'ın enkazını devralanlar, sırasıyla Goebbels ile Bormann oldu. Donanmanın başındaki Ami-

ral Donitz ise yeniden kurulan Reich Cumhurbaşkanlığı'na atanmıştı, ancak bu makamlarda fazla kalamadılar: Yeni hükümet sadece yirmi üç gün devam edebildi. Nazi rejimi aslında 30 Nisan 1945'te *Führer*'lerinin ölümüyle sona ermişti. Nazi rejimini Hitler yaratmış ve hüküm sürdüğü on iki yıl boyunca da rejimin kilidini oluşturmuştu. Ölümü, rejiminin yok oluşunun işaretiydi.

Yayılma: Propaganda ve Uygulamada Ulusal Toplum Yaratmak

JILL STEPHENSON

"Ulusal toplum"un ya da *Volksgemeinschaf*'ın oluşturulması, Nazi liderliğinin en iyi olduğunda bile, kısmen gerçekleştirebildiği bir özlemiydi. 1930'ların başında Büyük Bunalım'ın Almanya'da yol açtığı siyasal ve sosyal bölünmelerin, yarattığı çöküntünün telafisini sağlayabilecek bir idealdi. Hitler, daha iktidara gelmeden önce bile, ulusal toplumun kimleri dışlayacağı, kimleri kapsayacağı aşağı yukarı belli olmuştu. Nazi liderliğinin "değerli" (*wertvoll*) bulduklarını kapsayabilirdi sadece, savaş sırasında Avrupa toplumlarının çoğu çeşitli düzeylerdeki önyargılardan ve yabancı düşmanlığından payını almıştı, ama Nazi Almanyası'nda rejimin "değer" kriterlerinin dışında kalanlara duyulan düşmanlık, aşırı ve iflah olmaz bir hal almıştı. Öte yandan "ırksal olarak değerli", sosyal açıdan sorumlu ve siyaseten güvenilir bulunanlar propaganda ile pohpohlanmış, sadece kendileri gibi olanlarla muhatap olmaya özendirilmiş, hatta zaman zaman ya ucuz övgülerle ya da bedeli ulusal toplumdan dışlananlar tarafından ödenerek ödüllendirilmişlerdi.

Ulusal toplumun, Nazi Partisi'nin liderliğinde uyum içinde yaşayan ve çalışan "ırksal olarak" değerli Almanlardan oluşan kolektif bir bütün olduğu tasavvur edilmişti. Bu topluma ait olmanın en öncelikli kriteri "ari" ırka mensup olmaktı. Alfred Rosenberg, R. Walther Darré ve Hans F. K. Günter gibi Nazi kuramcılar tarafından kullanılan bu içi boş kategori, ataları arasında Avrupalı olmayan Yahudi, Roman, Slav ya da Latin bulunmayan Almanları kapsıyordu. Bu "saf kan" Almanların ataları iddiaya göre kültürel olarak en fazla gelişmiş, hatta üstün insanlardan oluşan Kuzeyli atalara sahiptiler. Nazilere göre, bu ırkın varlığı "ari" olmayanlar, özellikle de Yahudiler tarafından tehdit ediliyordu. Almanya'da yirminci yüzyılın başında ve özellikle de

1914'ten itibaren görülen doğum oranındaki düşüşün "ari" ırkı, düşmanlar karşısında zaafa uğratmak için uğraşan düşmanların marifeti olduğu ve bu düşmanlara karşı bazı önlemler alınması gerektiği söyleniyordu. Bunun da ötesinde, "ırkın" kalitesi de "ari" olmakla birlikte bazı kusurlara sahip olan, yani zekâ ya da fiziksel engelleriyle ya da davranışları otoriteye itaat, güçlü iş ahlakı, cinsel olarak muhafazakâr, aklı başında, tutumlu, toplumun ortak iyiliği için kendi "bencil" kişisel arzularından fedakârlık etmeye hazır olarak tanımlanan, Nazi normlarıyla örtüşmeyen kişiler tarafından tehlikeye düşürülüyordu. Ulusal topluma girmeye aday kişilerin bu normlara uymaları gerekiyordu. NSDAP'ın 1933'ten sonraki amacı –*Menschenführung,* yani bireylerin yüreklerini ve akıllarını bir yaşam kılavuzu olarak nazizme kazanmak– kişilerin bu normlara uymalarını sağlamaktı.

Böylelikle, ulusal toplumun içine dahil olmak, sadece yarar ve konum sağlamıyor, bazı sorumluluklar ve görevler de yüklüyordu. Rejimin yetkilileri, halkın büyük ölçüde bunları yerine getirmesini sağlamakla görevliydiler. NSDAP'ın görevlilerinin çoğu bu görevi, partiye kayıtsız şartsız bağlılıklarının ve ulusal toplum idealine olan inançlarının verdiği coşkuyla yerine getirdiler. Görevlilerin yerel düzeyde karşılaştıkları isteksiz tepkiler, hayal kırıklığına uğramalarına yol açtı. Genellikle Hitler rejimine fazla bir muhalefet olmasa bile, Nazi ideolojisine ve parti faaliyetlerine ilgisizlik söz konusuydu. "Değerli" Almanların Hitler'in rejimini ve –en azından barış döneminde– kendilerine sağlayacakları yararları kabul etmeye hazır oldukları çabucak ortaya çıktı, ancak çoğu NSDAP'ı tam bir ittifak ve bağlılık gerektiren bir hareket olmaktan çok, sadece bir siyasi parti olarak görüyorlardı. Çoğu için, nasyonal sosyalistler ile bazı görevlilerinin devlet içinde yetkili pozisyonlara –Reich valileri (*Reichsstatthalter*) veya örneğin belediye başkanı gibi– geldiği Nazi Partisi arasında bir ikili yapı vardı. NSDAP görevlilerinin yerel ya da devlet düzeyindeki makamlardaki mertebeleri bölgeden bölgeye ve hatta bazı bölgelerin içinde bile değişiyordu. Devlet görevlisi olmadıkları yerlerde –ve özellikle herhangi bir işle iştigal etmeyen bireyler oldukları yerlerde– yerel halkın içinde aktif ittifaklar kurma ve manevi liderlik yapma kapasiteleri sınırlıydı.

Parti ile devletin içindeki mutlak iktidar, özellikle Cumhurbaşkanı Hindenburg'un 1934 Ağustosu'ndaki ölümünün ardından Hitler'de toplanmıştı. Hitler'in *Führer* (lider) olarak kişiliği, hata yapmazlık ve yenilmezlik miti, en yakın yardımcıları özellikle de Propaganda Bakanı Joseph Goebbels

tarafından parti ile halkın rejime kayıtsız şartsız bağlılığını oluşturmak için kurulmuştu. Toplumun içinde –özellikle 1930'lardan sonra– çoğu yoz ve küstah oldukları için NSDAP görevlilerine karşı hoşnutsuzluk söz konusu iken, Hitler'e çok az eleştiri vardı. Hitler yaklaşık on yıl kadar Almanya'nın en büyük ve yegâne bütünleştirici öğesi olmuş, "*Führer* miti" yandaşları tarafından her düzeyde büyük bir özenle cilalanmıştı. Bu imaj ancak savaş 1942'den sonra Almanya'nın aleyhine dönünce yıpranmış, Hitler ve sistemi düşüş ve zaaf işaretleri göstermeye başlamıştı. "Hitler miti"nin sağladığı başarı, Almanların bütünleşmiş bir ulusal toplum idealiyle çelişen sınıfsal, bölgesel ve dinsel ayrımları hissetmelerine ve bu tür davranışlar göstermelerine rağmen, halkın ne kadarının kendilerini Hitler ve başarılarıyla özdeşleştirmiş olduğunun ölçeğini hem içeride hem de dışarıda kamufle etmiştir.

Sosyal Bölünmelerin Devamlılığı

Irk ve "değer"e dayanan ulusal toplum fikri, kapitalist toplumlarda sınıf ekseninde oluşan alışılagelmiş bölünmeleri aşmayı hedefliyordu. Hatta sınıfsal ayrımlara nispeten az vurgu yapılması, bazı yorumcuların nazizmi devrimci bir güç olarak görmelerine yol açmıştır. Oysa nasyonal sosyalizm, Marksçı bir sosyalizm değildi, iki ideoloji karşılıklı olarak birbirine düşmandı ve partinin normları, özünü oluşturan orta sınıfın niteliğine ihanet ediyordu. Nazi Almanyası'nda sınıflar ve sınıflar arasındaki ayrım, böyle bir ayrımın öncelikle ırk ve "değer" üzerine oturmuş bir sisteme uygun olmadığı iddiasına rağmen, ortadan kaldırılamamıştı. Mütevazı kökenden gelmiş bazı kişilerin alt, orta ya da zaman zaman üst düzey parti görevlerine gelebildikleri doğrudur. Örneklerden biri de Fritz Sauckel'dir. Bu şilep tayfası ve fabrika işçisi, 1927'de Thuringia'da NSDAP *Gauleiter*'i (bölge lideri) olmuş, 1933'te Thuringia'nın Reich valiliğine atanmış ve savaş zamanında 1942 ve 1945 arasında işçi seferberliğinin tam yetkili Reich temsilciliğine getirilmişti.

Bununla birlikte, hem şehirlerde hem de kırsal bölgelerde sosyal sınıflar varlıklarını mensuplarının başkalarına ve kendilerine karşı tutumlarında bir değişim olmadan sürdürdüler. Kol gücü, nasyonal sosyalist emeğin kahramanı olarak propagandada yüceltildi, ancak nüfus sayımı kategorisinde "işçi" olarak kaldı, o ve çocukları, lise ya da üniversiteye orta ve üst sınıf mensup-

larına nazaran daha az gitti. Müstakbel öğrencilerin işsiz gençlerle yan yana emek hizmetlerinde (*Arbeitsdienst*) –tarımda ya da yol yapımında bir süre kol gücü ile çalışmak– çalışarak cep harçlıklarını çıkarmaları ve kamplardaki komün hayatına katılmaları bekleniyordu. Bu durum bir sosyal mühendislik çalışması, değişik geçmişlere sahip genç kadın ve erkekleri –cinsiyetlerine göre ayrılmış olarak– bir araya getirmek ve öğrencilere kol gücü ile çalışanlara saygı duymayı öğretmek olarak tanıtılıyordu. Ancak bu öğrenciler daha sonra, ezici bir çoğunlukla, yaşamakta oldukları orta sınıf evlerine ve arkadaşlarına geri dönüyorlardı. Mülk sahipleri, aristokratlar ve diplomatlar kendilerinden daha aşağı sınıfların sorunlarından azade bir şekilde yaşamaya devam ediyor ve yeni türeyen Nazi siyasi seçkinlerini hor görüyorlardı. Nazi propagandacılar, "Alman sosyalizminin" genel kabulünün sınıfları ortadan kaldırmış olduğunu söylemekten hoşlanıyorlardı. İşin gerçeği ise, Nazi sosyal mühendisliğinin daha çok temelsiz ya da aldatıcı olduğuydu.

Bu durum barış döneminde doğru olsa bile, savaş döneminin baskıları –karne, ihtiyaç mallarının azalması, diğerlerinin yanı sıra kadınların çalışması sorunu– sınıf farklılıklarının sürdüğünü açıkça gösterdi. Varlıklılar ve sosyal bağları olanlar zor bulunan ihtiyaç mallarına sıradan insanlara göre daha rahat eriştiler. Ezici bir çoğunlukla işçi sınıfından gelen tam zamanlı çalışan evli kadınlar, ihtiyaç mallarına ulaşmakta büyük zorluk çekerken, orta ve üst sınıftan kadınların bunları ve başka şeyleri aramaya daha çok zamanları –ve hatta hizmetçileri– vardı. Çok sayıda erkeğin silah altında olması, her sınıftan genç ve bekar kadını gençlik örgütleri ve hizmet projeleri aracılığı ile savaş için çalışmaya seferber etmişti. Savaşın son evrelerinde, bunlara ordu için çalışmak da eklenecekti, hatta kadınlara 1943 yılında çalışma zorunluluğu getirildiğinde, fabrikalarda ya da kol gücü gerektiren işlerde orta sınıftan kadınlara nazaran işçi sınıfından kadınlar çalıştı. Orta sınıftan evli kadınlar, çeşitli gönüllü işleri üstlenirlerken, rutin işlerde çalışmak konusundaki isteksizlikleri, kocalarının karılarının ev kadını konumlarını korumaktaki kararlılıklarıyla pekişti. Savaş döneminde –hem o dönemde hem de o dönemden itibaren– atalet içindeki orta sınıf kadınların sayısı abartılırken, bir yandan da mütevazı kökenden gelenlerin sömürüldüğü, ayrıcalıklıların ise kayırıldığı algısı hem yaygındı hem de bir memnuniyetsizlik kaynağıydı.

Savaşın baskısı bölgesel farklılıkları ve şehirlerdeki yaşamla kırsal alandaki yaşam arasındaki zıtlıkları da aydınlattı. Bombalanan Berlin, Hamburg ya

da Ruhr şehirlerinden getirilen kadın ve çocukların güneydeki Alman çiftçi ailelerinin yanına gönderilmeleri, hem bu kişileri hem de ev sahiplerini allak bullak ederken, aşırı samimiyetin küçümsemeye yol açabileceğini de gösterdi. Savaş zamanındaki şehir boşaltmalar kuzey ve güney Almanları arasında zaten var olan karşılıklı düşmanlığın pekişmesine de yol açtı. Bazı durumlarda Protestanlar, koyu Katolik köylerin dışına çıkarıldılar. Kentli kadınlar –ister orta sınıftan olsunlar ister işçi sınıfından–kendilerini modern kentli evlerinde alışkın olmadıkları ortamlarda bulduklarında, örneğin musluktan sıcak su akmadığında ya da köylerde alışkın oldukları kafeler ve sinemalar gibi eğlence tesislerini bulamadıklarında, ulusal toplum duygusu pek hissedilmedi. Köylü aileler ise, konuklarının çiftlik işleriyle ilgilenmeyi reddetmelerinden şikâyet ettiler. Kentlerden gelenler kendileri açısından, köylü kadınların görece ilkel koşullardan oluşan hayatı kabullenişlerinden nefret ettiler. Sonuç olarak nasyonal sosyalizmin Alman toplumu içindeki geleneksel ayrımları aşarak kapsayıcı bir ulusal toplum yarattığı retoriğinin kozmetik bir propaganda olduğu ortaya çıktı, hatta bazı Almanlar böyle bir değişimin olmadığını bile düşündüler. Baden'deki Oberschopfheim'de "birçok köylü, Nazilerin var olduğunu iddia ettikleri ulusal toplumu başka bir yerde yarattıklarına inanıyorlardı."[1]

Cinsiyet, Irk ve Nüfus Politikası

Nazi Partisi'nin liderleri, ezici çoğunlukla orta sınıfların çeşitli düzeylerinden geliyordu, normları da kökenlerini yansıtıyordu. Kadınlar ve erkekler arasındaki geleneksel çifte standartlar değişmedi. Erkeklerin çokeşliliğine hoşgörüyle bakılırken, birden fazla cinsel partnere sahip olan kadınlar "asosyal" olarak sınıflandırılıp kısırlaştırılmaya layık görülüyorlardı, hele bir kadının fahişe olduğuna karar verilirse, toplama kampına da kapatılabiliyordu. Ancak heteroseksüel normlara aykırı görülen erkeklere karşı da önyargılar söz konusuydu. Lezbiyen kadınlar resmi bir hoşnutsuzlukla karşılaşırlarken, homoseksüel erkekler yasal kovuşturmaya uğradılar ve çoğunun aşırı derecede zulme maruz kaldıkları toplama kamplarına kapatıldılar. Himmler'in SS'leri, bilinen ya da gey olduğundan kuşkulanılan erkeklere aman vermiyordu. Suç-

1 Walter Rinderle ve Bernard Norling, *The Nazi Impact on a German Village*, Lexington, Ky., 1993, s. 155.

ları, sadece "namussuzluk" etmek değil, aile babası olmadıkları için asıl görevlerini yapmamaktı. SS yine de küçük bir azınlıktı. NSDAP'ın içinde bile, özellikle savaş döneminde evlilik dışı doğumlar teşvik edildi. Hitler ise, ancak savaşın sonuna doğru Himmler ile Bormann ile aynı şeyi düşünmeye başladı ve çok fazla erkek öldürüldüğü için, savaştan sonra bir çokeşlilik –daima bir erkeğin birden çok eşi olabilmesi şeklinde algılanan– durumunun yaşanabileceğini kabul etti.

Nazilerin cinsellik konusundaki yönelimleri, özellikle partinin ırk ve "değer" takıntısıyla başa baş gitti. NSDAP'ın ideologları, "ari" ırkın "ölmekte olduğunu" ve düşmanları tarafından ezilme tehlikesi taşıdığını önü sürüyorlardı. 1920'lerde Nazilerin yanı sıra diğer Almanlar da ülkenin doğum oranındaki şiddetli ve belli ki telafisi mümkün olmayan düşüşten rahatsızlık duymaya başladılar. Dahası, ailelerini katı bir şekilde sınırlayanların "değerliler" olduğu, "değersizlerin" ise özgürce üremekte oldukları ortaya çıktı. Nazi rejiminin amacı ise bu eğilimi tersine çevirmekti: "değersizler"in çoğu kısırlaştırma yoluyla üremekten alıkoyulurken, "değerliler" erken evlenmek ve geniş aileler kurmak için teşvik edildiler ve de ödüllendirildiler. 1933 yılında, işsizlik düzeyi hâlâ kritik bir durumdayken, sadece "ari"ler için evlilik kredisi projesi açıklandı, amacı kadınların az bir kredi karşılığında işlerinden ayrılmalarını ve yeni evlilerin ev kurmalarını teşvik etmekti. Çiftin sahip oldukları her çocuğa karşılık, bu borcun bir çeyreği silinecekti, doğumdan sonraki bir yıl boyunca ödemeler ertelenecekti. Bazıları üst üste dört çocuk sahibi olarak, rejimin borcu tamamen silmesinden yararlandılar. Oysa verilen kredinin miktarı büyük bir çoğunluk için, çok sayıda çocuğun bakımını sağlamaya yetersiz kalıyordu. 1935'te çocuk yardımı başladığında, bu yardım sadece altı ya da daha çok çocuğu olup, düşük gelir düzeyine sahip olanlara uygulandı. Bunu, her ne kadar daha cömert önlemler izlese de –1938 yılından itibaren 3. çocuktan sonrakiler için bazı yardımlar yapılmaya başlandı– yönetimin aşırı hasis yardımları, 1930'lar boyunca doğum oranında çok az miktarda bir artışla sonuçlandı, savaş başlamadan önce, tekrar felaket olarak adlandırılan düzeye düştü.

Doğum oranını yükseltme stratejisinin bir parçası da, propaganda ve sağlık hizmetleriydi. Sağlık görevlileri ve ebeler "değerli" hamile kadınların ve bebeklerinin doğum öncesinde, doğum sırasında ve sonrasında olabilecek en iyi bakıma sahip olmalarını sağlamak için ellerinden geleni yaptılar. Bu sayede,

başarılı başarısız bütün kürtajlar da tespit edilip rapor edilebildi. SSCB hariç bütün Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, Almanya'da da kürtaj yasadışıydı. Dolayısıyla ülkede orta sınıftan çiftler, 1933 öncesi doğum kontrol yöntemlerine başvuruyorlardı. Nazilerin doğum kontrol merkezlerini kapatma girişimleri ve doğum kontrolünü ortadan kaldırmaları takdirle karşılanmadı. İşçi sınıfından müşterilere hizmet veren doğum kontrol merkezlerinin genellikle sol kanat partilerle ilişkili olduğu doğruydu ve bu nedenle, bu partilerin 1933'ten sonraki dağılışları sırasında bu merkezleri yasadışı ilan etmek kolaylaşmıştı. Ancak doğum kontrol araçlarının satışı, 1941'e, yani savaş zamanına kadar yasaklanmadı ve kadınlar kimilerinin iddia ettikleri gibi doğurmaya "zorlanmadılar".

"Değerliler" izlendiler ve kendilerine üreme "görevleri" sürekli olarak hatırlatıldı, ancak çoğu çift evlerinin mahremiyeti altında, ailelerini bakabilecekleri bir sayıyla sınırlandırmaya devam ettiler. Rejimin propaganda aygıtının ailelere, 1920'lerde artık iyice yerleşmiş olan bir ya da iki çocuk yapma alışkanlığını kırma tavsiyesi genellikle dikkate alınmadı.

1934 ile 1940 arasında yükselen doğum oranları, Bunalım yıllarının oranlarını fazlasıyla aştı ama Nazi liderlerinin gerçekdışı beklentilerini körükleyen 1914 standartlarının çok altında kalan 1922 oranına bile erişemedi. Aslında, doğum oranındaki yükseliş, Bunalım'ın 1934'ten itibaren duraklamasıyla artan evlilik oranından kaynaklanıyordu. Evlenen çiftlerin çoğu bir ya da iki çocuk yaptı, rejimin arzu ettiği geniş aileler azdı. Nispeten az sayıda aile geniş aileler birliğine girebilecek ve onur kitabında yer alabilecek nitelikleri taşıyordu. Bu ailelerin anneleri,1938 yılında başlayan ve en az dört çocuk yapmış, orta yaşta ve yaşlı kadınlara verilen Alman annesi onur haçını almaya aday oldular. Bu onura sadece "değerlilerin" layık görülmesini sağlamak için yapılan taramalar, hatalardan arınmış değildi, çünkü bazı doğurgan "asosyal" annelerin de onurlandırıldığı ortaya çıktı. "Doğurgan" annelerin konumlarını yükseltmek ve türlü türlü ödüllerle onurlandırmak belki bazılarını etkilemiş olabilir, ancak onurlandırılmakla yetinip, elle tutulur yararlar elde etmemek, çoğu anneye yeterli gelmedi. 1930'ların ortasında genç kızları çok çocuklu ailelerin yanında annelerin yükünü paylaşmak için çalışmaya gönderme teşebbüsleri de kızların ve ebeveynlerinin bu teşebbüse itaat etmekteki isteksizlikleriyle karşı karşıya kaldı.

Savaş döneminde, doğum oranları hızla düşüp kayıpların sayısı artınca,

daha da vahim taktikler denendi. Ergin duruma gelen gençler birbirlerinden cinsel anlamda kopmuşlardı, askerler yurtdışındaydı, genç kadınlar ise vatanda kalmışlardı. Bunlar kendilerine uygun eşleri nasıl bulacaklardı? Buna çözüm olarak 1943 yılında rejim cephedeki askerler ile Almanya'daki genç kadınların Büyük Aile Mektup Merkezleri Birliği kanalıyla ilişkiye geçmelerini sağladı, böylece "değerli" potansiyel partnerler dikkatle seçilerek temasa geçirildiler. Bu sürecin tamamlanması için, telefon ya da vekâletname ile evlilikler yapıldı. Bunun amacı, askerlerin bir sonraki ev izinlerinde baba olmalarını sağlamak, zaman kaybına yol açan flörtleri ortadan kaldırarak, cephedeyken evlenebilmelerine imkân tanımaktı.

Sosyal Hayatın Nazileştirilmesi

Ulusal toplumu yaratmak ve hasar verici bölünmeleri ortadan kaldırmak bağlamında, rejimin 1933 yılındaki ilk önceliği muhalif siyasi partileri ve örgütleri önce engellemek, sonra da yasadışı ilan etmek oldu. Özelleştirme ve haciz temelinde güçsüzleştirilen işçi sendikalarından ve 1933 Temmuzu'nda tek partili devletin ilanıyla bir dönem ittifak kurulmuş olanlar da dahil olmak üzere NSDAP dışındaki bütün siyasi partilerden kurtulmak kolaydı. Bu en yerel ölçek de dahil olmak üzere, her düzeyde örgütlü bir hayat kurmaya yarayacak bir koordinasyon politikasının (*Gleichschaltung*) bir parçasıydı. Herhangi bir engelle karşılaşmak istemeyen bütün gruplar öncelikle "ari" olmayan üyelerinden kurtulacaklar ve liderliklerini de "siyaseten güvenilir" kişilere, tercihen NSDAP üyelerine bırakacaklardı. Bu sistem, meslek ve iş örgütlerinden tenis kulüplerine, müzik topluluklarına kadar bütün örgütlere uygulandı. Bu uygulamanın en pervasız örneği de, 1933 Mayısı'nda sendikaların yerini, dev Alman Emek Cephesi'nin (DAF) almasıydı. Böylece her işçi hiçbir şekilde toplu sözleşme pazarlığı şansı olmadan bu örgüte üye oldu. Öğretmenler, doktorlar, hukukçular, devlet memurları ve öğrenciler bu yapıların içinde daha önceden var olan Nazi grupları tarafından ele geçirildiler ve sonra da çözüldüler. Üyeleri, mukabil Nazi gruplarına üye olmaya zorlandılar ve çoğu, özellikle de öğretmenler yenildi. Yüksek düzeyli profesyoneller ve yüksek eğitimlilerin işsizliğinin yaygın olduğu bu dönemde, uyum göstermiş olmaları çok da şaşırtıcı değildi.

1933 ve 1935 yılları arasında en özerk sosyal gruplar bile, bu şekilde Nazi

kontrolüne girdi ve üyelerinin karşısına ya bir Nazi örgütüne girmek ya da örgütlü hayattan tamamen çekilmek seçenekleri kondu. Bazı kişiler dernekleri dağıldığında ikincisini seçti, ama birçok erkek ve kadın artık Nazilerin liderliği altına girmiş olan yerel sosyal, kültür, sanat ya da spor derneklerine üye olmaya devam ettiler ya da boş zamanlarını değerlendirmek amacıyla var olan Nazi gruplarına katıldılar.

Bu durum onların Nazi olmasını sağlamadı veya Nazi sempatizanları oldukları anlamına da gelmiyordu ama küçük bir kısmı hiç kuşkusuz öyleydi. Parti, yetişkinlerin gittikleri kilise grupları ve özellikle de çözülme baskısı altına girmiş olan gençlik grupları da dahil olmak üzere, örgütlü yaşam üzerinde aşağı yukarı bir tekel kurmuştu. Ama bu tekel, ancak bir noktaya kadar kabul görmüştü: 1930'lar boyunca bu dağılmış örgütlerin mensupları, örgütlerini yerel düzeyde gizlice canladırmaya kalkıştılar. Bu durum, sadece siyasetin solunda olanlar için değil, geleneksel orta sınıf cemiyetlerinden, kilise cemaatlerine kadar geçerliydi. Gestapo (devletin gizli polisi) yasadışı grup eylemlerini, hatta dağıtılmış derneklerin bir evde kahve içmek için toplanmış eski üyelerini bile ortaya çıkarmakta oldukça çalışkandı. Eski sosyalistlerin bira içmek için bile olsa gayri resmi bir şekilde bir araya gelmeye devam etmeleri ve "gayet etkili bir fısıltı kampanyası başlatarak, bu süre içinde devlete, kurumlarına ve eylemlerine karşı, partiye karşı en etkili illegal eylemleri gerçekleştirmeleri"[2] Gestapo için özellikle bir sıkıntı kaynağıydı.

Nazi Partisi, Teşekkülleri ve İştirakleri

NSDAP 1933 yılında ve sonrasında ulusun ideolojik liderliği iddiasıyla kampanya yapan siyasi bir örgüte dönüştü. Bu seçkin kuvvete dahil olmayan kitleler, bağlı gruplara, partinin teşekküllerine ve iştiraklerine katılmalıydılar. NSDAP üyeliği, Hitler'in 30 Ocak'ta şansölye olarak atanışının ardından akın akın partiye koşan ve partinin sayıca 1933 öncesi üyeleri ("alte Parteigenossen") 2'ye 1 oranında azınlıkta bırakan oportünistler tarafından asimile olmasını engellemek amacıyla, 1933 Mayısı'nda dikkatle elenmiş istisnalar haricinde herkese kapandı. 1937 yılında üyelik kısmen kolaylaştırıldı ve savaşın

2 Jeremy Noakes ve Geoffrey Pridham tarafından alıntılanan Gestapo raporu, *Nazism, 1919–1945: A Documentary Reader, ii. State, Economy and Society, 1933-1939*, Exeter, 1984, s. 590.

patlamasıyla olağanüstü hal zamanında, "iç cephe"yi karakterize eden gücü artırmayı teşvik için bütün kısıtlamalar kaldırıldı, ancak olan olmuştu. Parti, 1930'lar boyunca, adeta bir sigorta taksidi öder gibi, sadece parti aidatlarını ödeyip Nazi eylemlerine katılmayan üyelerin ağırlıyla hantallaşmıştı.

1930'ların sonuna doğru eski sadık üyelerin ya ölmeleriyle ya da bazı zaaflar göstermeleriyle parti üyeleri arasında yaşanan geniş ölçekli hareketsizliğin aşılarak partiye nasıl hayatiyet kazandıracağı konusunda bazı endişeler baş göstermeye başladı. Tek umut, 1933'ten itibaren sosyalleşmeye başlamış ve büyüklerinden çok daha heyecanlı olduğunu gösteren yeni kuşaktaydı, ancak SD'nin (SS'in güvenlik servisi) 1943'te yazdığı bir raporun gösterdiği gibi, burada da hayal kırıklığı yaşanıyordu. "Partinin devlet için savaşmak zorunda olduğunu, devletinin ve halkının haklarını böyle kazanacağını gösterecek siyasi mücadele deneyi ile (partiye) bağlı değiller... Partiye ve eski parti üyelerine doğal olarak geliştirdikleri bir sadakatleri yok..."[3] Bununla birlikte 1944-1945 yıllarında, Hitler Gençliği'ne üye olanlardan 18 yaşını dolduranlar isteseler de istemeseler de partiye üye yapıldılar.

Tıpkı NSDAP gibi, partinin SA'lar (Fırtına Bölüğü) NSDStB (Nasyonal Sosyalist Alman Öğrenciler Birliği); NSDtDB (Nazi Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği) ve NSF (Nasyonal Sosyalist Kadınlar Grubu) gibi teşekkülleri ve NSV (Nazi Halk Sağlık Örgütü) gibi iştirakleri ve Nazi öğretmenler, doktorlar, hukukçular ve devlet memurları derneklerinin de dahil olduğu meslek topluklarının da, örgütün yükünü çeken, propagandanın dayattığı gibi "durup dinlenmeden" işleri yapan küçük bir azınlığa bırakmış aktif olmayan üyeleri vardı. Nazi Almanyası'nın yönetim kültürü uyarınca, NSDAP'ın bölgesel ve yerel liderleri örgütlü etkinlikler yapmaları, teşekküllere ve iştiraklere üye kaydetmeleri ve parti projeleri için para toplamaları için baskı altındaydılar. Bu çabaların üye olmayanları etkilemesi, partinin yerel düzeydeki örgütünün canlılığına bağlıydı. Bu durum şehirlerde daha kuvvetli olunmasını ve Nazi Partisi'nin 1930'ların sonuna dek bazı kırsal alanlarda varlık gösterememesine yol açtı. Buralarda, daha önemli bir çeşitlilik gösteren parti görevlilerinin çabalarına dayanıldı. Bazı yerel kol liderleri, bileşenlerini büyük gayretlerle NSV gibi teşekküllere katılmaya ikna ettiler ya da bu gibi teşekkülleri desteklemek için bireylerden başarıyla para topladılar. Diğerleri de gönüllüydüler, ancak ya liderlik etmek için gereken kişisel veya örgütsel becerilerden ya da boyun eğdirme yeteneğinden yoksundu-

3 Marlis G. Steinert'in alıntısı, *Hitlers Krieg und die Deutschen*, Düsseldorf, 1970, s. 401.

lar. Hatta, özellikle ana Hıristiyan kiliselerinin her ikisinin de sadık yandaşlarının oldukları yerlerde kayıtsız ya da düşmanca tutumlarla karşılaştıklarında, üstlerinden gelen talepleri karşılamakta zorluk çektiler.

Çoğunlukla, yetişkinlerin ya bir parti teşekkülüne veya iştirakine katılmak ya da bütün zorluğuna rağmen, ısrarlı bir yerel lidere direnerek baskılara dayanmak gibi seçenekleri vardı. Akranların ve bazı durumlarda NSDAP mensubu öğretmenlerin ya da Hitler Gençliği'nin yetkililerinin baskıları, üyeliklerin şişmesine yol açtı. Ayrıca Nazi olmayan otoriteye, hatta bazı durumlarda ebeveynlere bile isyan etmeyi teşvik eden yeni örgütsel yaşantıya büyük bir hevesle katılanlar da oldu. Bazıları hem aşırı derecede kapsayıcı hem de özel olan, "ari" olmayanların katılması yasaklanan davaya kazandırıldılar. Bazı genç "ari"ler için, Hitler Gençliği'nin bazı genç liderlerinin aşırı ezici yönetimi veya oldukça zor tatbikatları hayal kırıklığı yaratmış olsa da, amacı olan bir harekete katılmak genellikle heyecan verici bir duyguydu. 1939 yılında 10-18 yaş arasındaki elverişli gençlerin yüzde 82'si Hitler Gençliği'nin çeşitli bölümlerine üye olmuşlardı. Bunlar 10-14 yaş arasındaki erkek çocuklar ve kız çocuklar için, sırasıyla Jungvolk ve Jungmadel örgütleri ve 14-18 yaş arasındaki genç erkek ve genç kızlar için Hitlerjugend (HJ) ve Bund Deutscher Mädel (BDM) örgütleriydi. Hitler gençlik lideri Baldur von Schirach'ın üyelik oranını yüzde 100'e çıkarma kararlılığı ile 1939 yılında gençlere üyelik mecburiyeti getirildi. Çocuklarının üye olmasını sağlama sorumluluğu anne ve babalara verilmişti. Bu sorumluluğu yerine getirmeyenlere para cezası veriliyor, eğer kötü niyetle katılmama söz konusuysa, hapis cezası uygulanıyordu.

Ancak üyelik, eylemcilik ve hatta faaliyetlere düzenli katılım anlamına gelmiyordu. NSDAP gibi, Hitler Gençliği de liderlerinin niteliği ile ölçülüyordu. Parti liderleri arasında olduğu gibi, Hitler Gençliği arasında da son derece gayretli, yetenekli ve astlarını düzen içinde tutmaya kararlı olanlar vardı, ancak diğerleri liderlik konumundan memnun olmakla birlikte, üstlerinin sürekli eylemlilik taleplerinden kaçındılar. Hitler Gençliği'nde, liderler siyasi eğitim kurslarına ve spor faaliyetlerine katılımı sağlamaktan sorumluydular, savaş döneminde de ekiplerini özellikle tarımda ve daha sonra da Wehrmacht (silahlı kuvvetler) için çalıştırma talimatı aldılar. Bazı liderler astlarını motive etme ve örgütleme yeteneklerinden yoksunken, diğerleri ise isteksiz, her fırsatta işten kaçmaya eğilimli, daha yüksek yetkililerce tarif edilmiş faaliyetlere katılmaktansa, kendi istedikleri faaliyetleri seçmek isteyen üyelerle karşılaştı-

lar. Daha da ötesi, HJ ile BDM'nin üst yönetiminde sınıf farklıkları söz konusuydu. 14 yaşından sonra okula devam edenlere sürekli olarak gençlik örgütü içindeki görevlerini hatırlatmak daha kolaydı, ancak okuldan ayrılan ve bir işe girip çalışan gençleri izlemek daha zordu. Aldıkları maaşla eğlence ve tüketim imkânının yanı sıra, bir miktar özgürlük de kazanan bu gençler, özellikle 1930'larda Bunalım'ın etkisinin azalmasıyla disiplin altına girmeye ve Hitler Gençliği'nin eylemlerine katılmaya isteksizlik gösterdiler.

Ayak sürüyenlerin ötesinde, Hitler Gençliği'ne katılmayı reddeden küçük gençlik grupları da vardı, hatta bazı durumlarda bu gruplar, Hitler Gençlik örgütünün eylemlerini bozuyorlardı. Bazı köylerde Katolik gençlik gruplarının üyeleri, Hitler Gençliği'nin söz konusu yerelde örgütlenmesini fiziki güç kullanarak bile engellediler. Nazi öncesi Alman gençlik hareketine mensup bazıları ise, yürüyüşler düzenleyerek, kendilerine özgü aktiviteler yaparak Hitler Gençliği'nin dışında kalmayı sürdürdüler. Daha büyük şehirlerde sosyalist veya komünist gençlik örgütlerinin bazı kalıntıları varlıklarını polis tarafından kapatılana kadar birkaç yıl daha sürdürdüler. Bazı gençler ise, savaşın yıkımının ve kötülüklerinin haberleri gelmeye başladığında muhalif bir tutum aldılar. Münih'teki "Beyaz Gül" öğrenci grubu tarafından protestolar düzenlenmesi ve grubun liderlerinin 1943 yılında idam edilmeleri, bu muhalefetin simgesidir, ancak başka örnekler de vardı. Özellikle savaş zamanında, babaları orduda olan gençler üzerinde ebeveyn disiplini gevşediği için, muhalif gençler rejim tarafından resmen yasaklanmış olan caz müziği dinlemek için bir araya geliyorlardı. Bunlar, Hitler Gençliği'nin birimleri tarafından saldırılara uğradılar. Bazıları hapsedildi ya da toplama kamplarından hiç farkı olmayan gençlik yeniden eğitim kamplarına gönderildi ve hatta bazıları, rejimin savaş zamanı kriz ortamında "ari" Almanlara karşı bile, giderek artan bir zulüm uygulamaya başladığı dönemde idam edildiler.

"Değerli" Vatandaşlar İçin Eğitim

Gençleri inançlı kılmak, sadece Hitler Gençliği'nin değil, okulların da göreviydi. 1934'te öğretmenlerin yüzde 90'ı Nazi Öğretmenler Birliği (NS-Lehrerbund) içinde örgütlüydü, öğretmenlik mesleği ise "ari" olmayanlardan ve "siyaseten güvenilmezler"den –bunlar ezici çoğunlukla Yahudilerden ve

sosyalistlerden oluşuyordu– temizlenmiş olduğu için, öğretmenlerin boyun eğmelerini ya da en azından öyle görünmelerini sağlamak için baskı uygulanabilirdi. Çocukların büyük bir çoğunluğu 6-14 yaş arasında ilkokula (*Volksschule*) gitmeye devam ettiler, küçük bir azınlık ise ortaokul ya da liseye devam edebiliyordu. Çok daha azı ise geleceğin Nazi liderlerinin eğitildiği seçkin Nazi okullarına, Ulusal Siyaset Eğitimi Enstitüleri'ne (*Napolas*) ve Adolf Hitler okullarına devam ettiler. 1930'ların ortalarından itibaren kilise okullarının çoğuna, önce laikleşme, sonra da okulları Nazileştirme kapsamında devlet tarafından el kondu.

Okul müfredatları, özellikle dil, edebiyat, halk gelenekleri, tarih dersleri bazında "Alman" unsurlara öncelik verecek şekilde değiştirildi. Tarihe ve nasyonal sosyalizmin zaferine özel önem verildi. Yeni zorunlu ders olan "ırksal biyoloji", "değerliler"e özel nitelikleri bakımından farkındalık yaratmak ve özellikle Yahudiler başta olmak üzere farklı oldukları iddia edilenlerle aradaki farkı göstermek için konmuştu. Bu değişikliklerin yararı, öğretmenlerin Nazi bakış açısını vermeye istekli oluşlarına ya da daha çok öğretmenlerin böyle bir bakış açısını vermekte başarısız olma korkularına bağlıydı. Özellikle Katolikliğin güçlü olduğu bölgelerde, öğretmenler Nazi taleplerini yarım ağızla yerine getirmenin ötesine pek geçemediler. Bunun dışında, bir yandan değişiklik istenirken, bir yandan da 1933 öncesi okul kitaplarının değişimi için para bulunamaması, birçok okulda eski derslerin okutulmasına yol açtı. Fakat Nazilerin ırkçılıkları ve siyasi propagandaları okul törenlerine ve bazı derslere sızdı, geleceğin askerlerini ve annelerini görevlerine fiziksel olarak hazırlayan beden eğitimi dersleri müfredatta özel bir yer edindi.

1930'ların sonuna doğru, ibresi yukarı doğru dönen ekonominin çok önemli alanlarda işçi açığı çekmesinden dolayı, emek hizmetlerinin ve ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için okulun süresi bir yıl kısaltıldı. Reform, 1933'lerde ortaya çıkan bir eğilimi de hızlandırdı, kızların üniversiteye giriş için gerekli olan bazı dersleri almaları teşvik edilmedi. Ortaokullarda oğlanların öteden beri yoğun olarak okudukları klasik dersleri almalarının önüne geçilirken, *Gymnasia*'ların (oğlanları üniversiteye, hukuk ve devlet memurluğu gibi mesleklere hazırlayan seçkin okullar) sayısı azaldı. Bazı öğretmenlerin demoralize olmalarının bir nedeni de, Hitler Gençliği'nin eylemlerinin okul günlerinde yapılmasıydı. Bu örgütün genç liderlerinin küstahlığı, bazı bölgelerde öğretmen ihtiyacına yol açtı.

Savaş zamanı eğitimin niteliği giderek düştü, erkek öğretmenlerin çoğu askere alınmıştı ve eğitim özellikle kentsel alanlarda hava akınları yüzünden, gece gündüz demeden kesintiye uğruyordu. Önemli sanayi bölgelerinde yaşayan milyonlarca çocuk, daha güvenli olan Doğu ve Güney Almanya'ya kaydırılmış, bazı durumlarda sınıflar öğretmenleri ile birlikte bu bölgelere gönderilmişlerdi. Giderek artan sayıda genç erkeğin askere alınmasıyla, 1942 yılında genç kadınlar bazı üniversitelerde çoğunluk haline gelmişler, bu da kızları üniversite eğitiminden çok ev kadınlığına hazırlayan ortaokul müfredatındaki değişikliklere ters düşmüştü. Hatta Bunalım yıllarında olağanüstü yüksek olan üniversite öğrencisi sayısında, 1930'ların ortasında dramatik bir düşüş görülünce, kadınların üniversiteye girmelerinin önüne geçen Nazi politikaları eski hızını kaybetti. 1936 yılında, Nazi Partisi basınının kadınların da erkekler gibi profesyonel görevler için hazırlanması gerektiğini hatırlaması, kadınların eğitim müfredatından fen bilimleri kadar klasikleri de çıkaran eğitim politikalarıyla ters düştü. Bu karmaşa, eğitime tamamen araçsal yaklaşan ve Nazi seçkinleriyle özellikle Hitler'in tutumundan kaynaklanan entelektüelizm karşıtlığını çok iyi yansıtıyordu.

Sosyal Bütünleşme: Stratejiler ve Karşılıkları

Halkın büyük bir kısmı pasif bir uysallık içindeydi: Rejimi ne hevesle kucaklamışlar ne de pozitif muhalefet göstermişlerdi. Rejimin getirdiği tam istihdam ve aile yardımı gibi faydaları kabullendiler, ancak Nazi örgütlerine ve eylemlerine katılmaya direndiler. Rejimin kapatılan işçi sendikalarından gasp ettiği, özellikle de ulusal toplum için büyük önem taşıyan sanayi işçilerini etkilemek için parti ve devlet tarafından 1 Mayıs Ulusal Emek Günü'nde düzenlenen görkemli gösterilerden etkilendiler. 1933 ve 1937 yılları arasında Hanover yakınlarındaki Bückeberg'de Michaelmas Günü'nden sonraki ilk pazar günü kutlanan yıllık nasyonal sosyalist hasat, şükran bayramı da aynı şekilde kırsal nüfusu ulusal topluma katmak amacını taşıyordu. Bu bayram, hem Nazilerin ulusun omurgasını oluşturan "kan ve toprak" ideolojisiyle ifadesini bulan Alman köylü ve çiftçisine duyduğu saygıyı göstermek hem de çiftçilerin rejimi desteklemelerini sağlamak için yapılıyordu. 1937 yılında, çoğu geleneksel kıyafetlerini kuşanmış 1.2 milyon köylü Alman, Almanya'nın her

yerinden trenlerle Bückeberg Bayramı'na getirildiler. Silahlanma, ekonomik bir canlanmaya yol açarken, 1930'ların sonuna doğru tarlalardan kol gücünü çekmiş ve özellikle Güney Almanya'da savaşın yol açtığı çok daha ağır talepler ve kısıtlamalar söz konusu bile olmadan çok önce, küçük çiftçilerin büyük sıkıntılar çekmelerine ve memnun kalmamalarına yol açmıştı.

Nazi ideolojisindeki ve propagandasındaki özel yerleri ne olursa olsun çiftçiler, Almanları bir ulusal toplum içinde birleştirmeye uğraşan Nazilerin asıl hedefleri değildiler. Çoğu küçük ölçekli de olsa, mülk sahibi oldukları için Kızıl Devrim'in etkisine maruz kalmamışlardı. Birinci Dünya Savaşı'nın özellikle Hitler'in hâlâ uykularını kaçıran "arkadan bıçaklanma" mitinin ortaya çıkma nedeni, işçi sınıfı içindeki huzursuzluklar olduğu için, Nazi politikalarının muhatabı da sanayide çalışan işçilerdi. İşçi sınıfının siyasi liderleri ve eylemcileri toplandılar, hapsedildiler ya da göç etmeye "teşvik" edildiler ama Hitler'in gözünde potansiyel olarak sadık olan işçi sınıfı kitlesi, ne o kadar kolayca kontrol edilebiliyor ne de yağcılıkla gözü boyanabiliyordu. Sendikaların ortadan kaldırılmasına minnettar olan bazı işverenler Çalışmanın Güzelliği (*Schönheit der Arbeit*) projesi uyarınca –kendi ceplerinden– tesislere bazı konforlar sağladılar, örneğin işyerlerine duşlar ve daha iyi havalandırma sistemleri yerleştirdiler. Sendikaların sahip oldukları tesisler, Mussolini'nin Dopolavoro, yani iş sonrası projesinin taklidi olan Eğlenerek Kuvvetlenme (*Kraft dur Freude / KdF*) projesi kapsamında işçiler için eğlence alanlarına ve tatil tesislerine dönüştürüldüler.

Bu tesisler, işçilere bedava sağlanmıyor olsa da, Madeira ya da Norveç fiyortlarına yapılan reklamı bol gezilere çok az işçi çıkabiliyor olsa da, işçilerin çoğu hayatlarında ilk kez, ücretli yıllık izine çıktılar. Emek Cephesi'nin Baltık Denizi kıyısındaki kendine ait tesisinde geçirilen bir hafta Ruhr gibi sanayi bölgelerindeki şehirlerde yaşayan kadın ve erkekler için yepyeni bir tecrübeydi. Emek Cephesi'nin desteğiyle Fallersleben'de kurulan ve 1937'de *Volkswagen* (halk arabası) üretimine başlayan fabrika nedeniyle bir de özel otomobil sahibi olma umudu –ya da hayali– söz konusuydu. Hitler, üstün ırkın mensubu olan "değerli Alman" işçisinin, ailesini alarak arabasıyla sadece Almanya'da değil, Almanya'nın fethedeceği, halkını köleleştireceği ve topraklarını da Almanlar için turistik seyahat merkezlerine çevireceği diğer Avrupa şehirlerine de geziler yapmasını öngörmüştü.

Bunların hepsi Alman işçisini Marksizm'den ve başkaldırıdan vazgeçirmek

için kullandığı, işçilere Hitler'in Almanyası'nda uysal, üretken vatandaşlar olmanın kendilerine diğer siyasi sistemlerin ve ideolojilerin hepsinden fazla yarar sağlayacağını gösteren ödüldü. Denklemin öteki tarafında ise, azıcık bir ücret karşılığında uzun saatler çalışmak zorunda kalan, sahici bir temsil ya da pazarlık şansı olmayan işçiler vardı. Nazilerin kolektivist bakış açılarına göre sosyal ücret –Eğlenerek kuvvetlenme ve çalışmanın güzelliğinin sağladığı yararlar– kısıtlı ücretleri dengeliyor, zorunlu kesintiler, özel tüketimi düşürüyor, bu sayede kamu projelerine, özellikle de Wehrmacht'a, silahlanmaya ve askeri tesislere büyük harcamalar yapılabiliyordu. Üretken olmayan ya da memnuniyetsizlik saçan işçiler, çalışma kamplarına ya da giderek artan bir şekilde toplama kamplarına yeniden eğitime gönderilebiliyorlardı. İzin almadan, yeni bir işe geçmek yasaklanmıştı. Ancak bu kısıtlamaların bazıları 1930'ların ortasında kaldırılmak zorunda kaldı, çünkü nitelikli emekteki kıtlık, işverenlerin rakiplerinde çalışan değerli işçileri yüksek ücretlerle transfer etmelerine ya da işçilerinin ayrılmasını önlemek için daha yüksek ücretler ödemelerine yol açmıştı. Bazı durumlarda, önemli işçileri kaybetmemek için devamsızlıklara bile göz yumuldu. Bunun örneklerinden biri de, bazı Stuttgartlı işverenlerin normalde işten çıkaracakları mevsimlik işçileri, gelecek baharda kaybetmemek uğruna kış boyunca kar temizliği ya da odun kesmek gibi işler için para ödemeleriydi.

Muhalefet

Tek parti devletinin kurulmasının hızıyla siyasal muhalefet işlemez hale geldi ve 1933'te koordine edilen sosyal hayatın yönelimi bozuldu. Nasyonal sosyalizmin 1933 öncesi muhalifleri artık kendilerini keyfi tutuklamalardan ya da hapisten ve bunlara eşlik eden zulümden hemen hemen hiç korumayan bir hukukla karşı karşıyaydılar. Siyasi yelpazenin solunda olan sosyal demokrat ve komünist partiler, bu durumu bütün gücüyle ilk hissedenler oldular. Länder'lerle (federal devletler) belli başlı Nazilerin Reich İçişleri Bakanı (Wilhelm Frick) ve Prusya İçişleri Bakanı (Herman Göring) tarafından koordine edilmesiyle, Nazi Fırtına Bölüğü 1933 yılında Amok[4] koşusuna başladılar,

4 Amok, Malay dilinde "kontrol edilemez öfkeyle" delirmek anlamına gelir, Amok sendromu bir hastalıktır. Cinnet halinde bulunma ve sonuçlarını hesap edemeden şiddet kullanma durumudur. (çev.)

muhalif olduğu bilinenlere ya da muhalif olduğundan kuşkulanılanlara saldırdılar ve kaçırdılar. Birçok sosyalist ve komünist parti veya devlet yetkilileri tarafından aylar boyu mahkemeye çıkarılmadan gözaltına alındılar. Bazıları ceza evlerine kondu, ancak bazıları aralarında Münih yakınlarındaki Dachau'nun da bulunduğu yeni toplama kamplarına konuldular ve buralarda müthiş bir zulme uğradılar. Bazı durumlarda ağır yaralanmalar ve hatta ölümlerle karşılaşıldı. Bunun nedeni, bilinen düşmanlarını nasıl "disipline" ettiğini açık açık göstererek rejimin potansiyel muhaliflerini sindirmek, Nazilere ve 1933 öncesi yıllarda yapılan muhafazakâr "kızıl tehlike" propagandasına inanan "değerli" Almanları yatıştırmaktı. Hitler iktidara güçlü bir hükümet sözü vererek gelmişti ve sıradan Almanların büyük bir kısmı, bu sözünü sol kanat eylemcilerin hayatları pahasına tuttuğunu görüp rahatlamışlardı.

Soldan bazıları, örgütlenmeye ve nazizme muhalefetlerini gizli yayınlarla ifade etmeye çabaladılar. Liderlerinin hapse atılması ya da sürgüne gönderilmesiyle ve eylemlerinin Gestapo tarafından izlenmesiyle bu çabalar, bir türlü koordine edilemedi ve tutuklamalarla mütemadiyen yarıda kaldı. Gestapo'nun nispeten etkisiz olduğu doğruydu, ama özellikle savaş öncesinde bütün kaynaklarını orantısız olarak bilinen ve kuşku duyulan solcu muhaliflere yöneltti. Ayrıca, bir de inanmış nasyonal sosyalist olmadıkları halde, bir komşusunu ya da meslektaşını yolundan çekmek için ihbarlarda bulunan muhbirler vardı. Bazı uslanmak bilmez ve cesur kişiler, üst üste tutuklamalara, hapishanelere dayandılar ve hapisten çıkar çıkmaz muhalif eylemlere devam ettiler. Bunların bazıları hayatlarını toplama kamplarında kaybetti, ancak bu çabaların hiçbir faydası olmuyordu. Halkta az da olsa bir sempati uyandırabilecek olsalar bile, kendilerini onlarla özdeşleştirmiş olanlar rejimin uyguladığı ve özellikle savaş döneminde daha da korkunç hale gelen yaptırımlarla yıldırıldılar.

Örgütlü muhalefet böylece, sadece hiçbir kuşku çekmeyenlere, aralarında başta Nazi rejimine sadakatle hizmet edenlere kaldı. Çoğu, Almanya'nın geleneksel seçkinlerinden olan bu kişiler, soldan nefret ediyorlardı ve ilk başlarda Hitler'e kendilerini Bolşevizm'den kurtaracak kişi olarak baktılar. Ancak daha sonra, rejimin uyguladığı politikalar, özellikle de 1930'ların sonuna doğru giderek cüretkârlaşan riskli dış politika, bazılarında endişelere yol açtı. Bunların arasında eski Leipzig belediye başkanı ve Reich fiyat kontrol kurulu üyesi Carl Goerdeler ve 1938 yazında Hitler'in Çekoslovakya yüzünden Fransa ve İngiltere ile restleşmesine kızarak istifa eden Genelkurmay Başka-

nı Ludwig Beck bulunuyordu. Bunlar, Hitler'i Almanya'yı savaşa sokmadan önce tutuklamak amacıyla –İstihbarat Şefi Amiral Canaris'in korumasından faydalanan– kıdemli istihbarat yetkilisi Hans Oster'in yardımıyla, Dışişleri Bakanlığı bünyesinde Nazi diktatörlüğünün ilkeli muhalifi Adan von Trott'la, bazı diplomatlarla, askerlerle ve eski sosyalistlerle ilişkiye geçtiler. 1938 yılında yapılan Münih Anlaşması planlarını boşa çıkardı, ancak daha sonraki dönemde sayıları giderek artan memnuniyetsizleri kendilerine çektiler.

Bu kişiler savaş döneminde önce Polonya'da ve daha sonra Doğu Avrupa'da SS kadar Wehrmacht'ın da işlediği suçlarla şaşkına döndüler. Çevreleri ordu içindeki çeşitli kademede subaylarla genişlerken, rejimin keyfi ve zalim karakterine karşı ahlaki bakımdan muhalefet eden Kont von Moltke'nin Kreisau Çevresi ile ilişkiler geliştirdiler ve Hitler'i öldürmek için komplo kurdular. Komplocular bazı akim kalan teşebbüslerin ardından, 20 Temmuz 1944 günü, Claus von Stauffenberg'in Doğu Prusya'daki askeri karargâhında Hitler'in yakınındaki bir yere bomba yerleştirmesiyle az daha başarıyorlardı. Ancak olmadı, bu başarısızlık ve bu işe karışanlarla ailelerinin Hitler'in feci intikamıyla yüz yüz gelmeleri, Nazi rejiminin ancak dış düşman tarafından ortadan kaldırılabileceğine dair inancı pekiştirdi.

Temmuz komplocularını, ancak Alman ordusunun her yerde –Doğu Cephesi'nde, İtalya'da ve son olarak da Fransa'da– gerileyişinin netleştiği dönemde, suikast girişimine kalkışan oportünistler olarak görmek kolaycılık olur. Böyle bir bakış, Hitler'in rejimine yıllar sürmüş örtülü eleştirileri, Hitler sonrası Almanya'nın geleceğine dair yapılan ayrıntılı planları ve aşırı derecede şanslı olan Hitler'in suikast teşebbüslerinin hepsini önceden öğrenmiş olmasının getirdiği avantajı inkâr etmek demektir. Bu işe karışanların çoğunun, Hitler'siz bir Almanya'nın emperyal geçmişine demokratik geleceğinden daha çok şey borçlu olduğunu düşünen küskün muhafazakârlar olduğu da doğrudur. Ancak daha geniş sempatizan gruplarının içinde taban tabana zıt geçmişlerden gelen insanlar; Prusyalı soylular, eski sosyalistler ve sendikacılar, Protestan ilahiyatçılar, Katolik din adamları, kariyer sahibi subaylar, diplomatlar ve istihbarat yetkilileri vardı. Bunların varlığının ulusal toplumun tam bir kesitini oluşturdukları söylenemese de, Hitler'in diktatörlüğüne karşı muhalefetin sadece tek bir sınıfa ya da toplumun tek bir kesimine özgü olmadığını da gösteriyordu.

Sonuç

Alman halkının Üçüncü Reich dönemindeki kitlesel suskunluğu, Hitler'in rejimine karşı herhangi bir memnuniyetsizlik olmadığını göstermiyordu. Polis devletinin mekanizması ve yaptırımlarının şiddeti, muhaliflerin çok büyük bir gizlilik içinde çalışmalarına ve bazıları, diğerlerine nazaran daha rahatsız olsalar da, çoğunun belli bir dereceye kadar boyun eğmesine yol açmıştı. Bununla birlikte, 1930'larda, ekonomik canlanma her şeyin ötesinde milyonlarca insana istihdam imkânı sağladığı için, büyük ölçekli bir rıza söz konusuydu. Rejimin başka yararları da vardı. Solun bastırılması, suçluların, "sorumsuzların" disipline edilmesi ve –1933 baharındaki şiddetin ardından– düzenin –gerçek anlamda hukukla sağlanmasa da– yenilenmesi, birçok insanı Hitler'in rejiminin empoze ettiği kısıtlamaların bu avantajların karşılığında ödenmesi gereken bir bedel olduğuna ikna etti. "Değerli ari"ler ulusal toplumdan dışlananların mülksüzleştirilmesinden, çok büyük ölçüde yararlandılar. Yahudiler ve "siyaseten güvenilmezler" devlet memurluğundan dışlandılar ve itaatkâr "ari"ler için fırsatlar yarattılar. Yahudilerin mülkiyetinde bulunan konutlar da dahil olmak üzere mallar, gerçek sahiplerinin ayrımcılığa tabi tutulmaları, zulüm görmeleri ve nihayet sürgün edilmeleriyle "ari"lerin eline geçti. 1930'ların sonunda başlayan muazzam "ari ırk yaratma" kampanyası, kalan Yahudileri de işlerinden ve mallarından etti. Bu işler ve mallar yerel parti yetkililerinin kendilerini de kayırarak dağıttıkları arpalıklar haline geldi.

Ancak gösterilen rıza, ulusal toplum kuramcılarının istediği türden bir bağlılık anlamına gelmiyordu. Bunun nedenlerinden biri de, bireylerin hayatlarını bir davaya adamak istememeleriydi. Küçük bir heveskâr azınlığın ötesinde, "değerli" Almanlar, kendilerine dünyevi, sıradan, özel ilgi alanlarının peşine düşebilecekleri istikrarlı bir çerçeve sağlayan bir yönetim aradılar, hayatlarını değiştirerek, zamanlarını, çabalarını ve paralarını Nazilerin amaçlarına adamalarını isteyen yönetime de mümkün olduğu ölçüde pasif bir şekilde direndiler. Bunun açık kanıtı, vaaz ettikleri şeyleri yapmayan parti liderlerine daha az itaat etme eğilimini göstermiş olmalarıdır. Aşırı alkol tüketme alışkanlığı olan bazı kişilerin ve ailelerin "asosyal" konumuna sokulduğu, bu nedenle ulusal toplumun üyeliğine layık görülmedikleri, alkoliklerin ise kısırlaştırma programına maruz kaldıkları sırada, Alman Emek Cephesi'nin lideri Robert Ley, nam salmış bir içkiciydi, diğer parti görevlileri de aşırı miktarda alkol kulla-

nıyorlardı. Savaş zamanı partinin en üst düzeydeki yetkilileri –Frick, Darré ve Ribbentrop gibiler– karne uygulamasının sıradan Almanları iyice bunalttığı sırada, lüks gıda maddeleri ile diğer malları satın alabiliyorlardı. Kişisel servet edinme, yolsuzluk, NSDAP içinde fazlasıyla görülüyordu. Rejim, evlilik içinde iffetli olmayı öğütlerken, Goebbels, Himmler ve Bormann'ın da bulunduğu önde gelen Nazilerin cinsellikle ilgili davranışları bu tutumla çelişiyordu. Her düzeyden parti görevlisinin, NSDAP'ın en sıkı ilkelerinden biri olan "ortak çıkarı, kişisel çıkarın üzerinde tutma" ilkesini rutin olarak ihlal ettiğine dair bol miktarda kanıt,[5] partinin halkın vicdanındaki yerini sarstı ve Almanların NSDAP yetkililerine olan saygısını kökten azalttı. Hitler ise daima bir istisnaydı, o yandaşlarının sergilediği bayağılıkların çok üzerindeydi.

Ancak Hitler'in sermayesi de dökülen kanın ve savaşın yol açtığı sıkıntıların artmasıyla ve 1942-1943 boyunca üst üste gelen yenilgilerin zafer vadini sarsmasıyla adamakıllı azaldı. Hitler'in askeri karargâhını önce Alp Dağları'ndaki erişilmez bir yere, sonra da sığınağa taşıması ve bunun yanı sıra Stalingrad'da meydana gelen felaketten itibaren esin kaynağı olabilecek yollar göstermekteki başarısızlığı, hem merkezi hem de yerel düzeyde hiç sevilmeyen adamlarının aşırı derecede uzun çalışma saatlerinden dolayı bitkin düşmüş, cephedeki sevdikleri için endişe içinde, üstü başı dökülen, çok kötü beslenen (kentsel bölgelerde), eğlenceye ve gündelik zevklere aç bir toplumda moral yükseltmeye çalışmalarına yol açtı. Temel gıda maddelerinin kapışılması, onarım ve bakım ihtiyacı, rejimin Almanya'nın askeri durumunun kötüye gittiğini açıkça itiraf etmekten kaçınması, hayal kırıklığına ve duygusuzluğa yol açtı. Bireylerin ve ailelerin kendi başlarının çaresine bakmaya çalışmaları, ulusal toplum ideallerine ters düşen bir durumdu. Kara borsada faaliyet gösteren, yabancı radyoları dinleyen –bu çok ciddi, hatta idamla cezalandırılan bir suçtu– bombardıman sığınakları dahil olmak üzere barınakları başkalarıyla paylaşmaktan kaçan bir toplumdu bu.

Savaşın son aylarında, NSDAP'ın elde kalan sivil görevlileri sıradan Almanları savaş için daha da fazla çaba göstermeye –sözüm ona– ortak çıkarlar için daha fazla fedakârlık yapmaya ve rejim için kanlarının son damlasına kadar savaşmaya zorladılar. Bu durum yaklaşan Kızıl Ordu'nun yaptığı kötü muamelenin haberlerinin yayıldığı ve halkın zihninin tamamen buna yoğun-

5 NSDAP'ın 1920 programının 24. maddesi, Jeremy Noakes ve Geoffrey Pridham (ed.) *Nazism, 1919–1945: A Documentary Reader, i. The Rise to Power*, Exeter, 1983, s. 16.

laştığı Doğu Almanya'da daha etkili oldu. Batı Almanya'da ise tersine bir durum yaşandı ve ilk işgal edilen bölgeler rahatladı. Württemberg'de, "Gelenler Ruslar değil, tersine uygar insanlar, müttefiklerin kontrolüne geçen bölgelerde yaşayanlar bu işgali dayanabilir buluyorlar,"[6] denmişti. Tutucu Nazilere göre bu yılgınlıktı ve savaşın bitimine çok yaklaşıldığında bile, toplumu çok daha güçlü ve çok daha fazla teçhizata sahip düşmana karşı savunma emrine uymayan bazı "değerli ari" Almanlar dahi idam edildiler.

Ulusal toplum miti, barış yıllarında, o yıllarda bile bazı kuşkulu olanların varlığına rağmen, belli bir inanılırlık sağlamıştı. Ancak mahrumiyetler, kayıplar ve savaşın gaddarlığı Nazi sistemini daha önceleri tercih edilebilir bir alternatif olarak görenleri de yabancılaştırdı. Rejimin görevlilerinin ulusal topluma dahil olanların selametleri ve hatta kurtuluşları konusunda gösterdikleri sorumsuzluk, kendini en çarpıcı bir şekilde savaşın son haftalarında gösterdi. Başkalarından en büyük fedakârlıkları isteyenler, intihar ederek, kaçarak ya da saklanarak kendi bireysel ve kişisel kurtuluşlarının peşine düştüler.

---

6 Staatsarchiv Ludwigsburg, K_{110} $Bü_{58}$, "Betriff: Stimmung und Meinungsbildung", 27 Mart 1945, s. 1.

Dışlama Politikası: Nazi Devletinde Baskı, 1933-1939

Nikolaus Wachsmann

Nazi ideolojisinin ve propagandasının en önemli unsurlarından biri, yeni bir Almanya yaratma taahhüdüydü. Ulusal yeniden doğuş vaadi, özellikle Weimar Cumhuriyeti'nin ekonomik ve siyasi bir krizle temelinden sarsıldığı 1930'ların başında, büyük etki yaptı. Nazi vizyonunun merkezinde yer alan "ulusal toplum" çatışmalarla dolu Weimar toplumunun tamamen tersini resmediyordu. 1932 yılında Alman Şansölyesi oluşundan bir yıl önce, çok yaygın tanıtılan konuşmasında Adolf Hitler, Almanya'nın dirilişinin "sağlıklı, ulusal ve güçlü" bir toplumun yaratılmasına bağlı olduğunu söylemişti. Ancak Hitler, herkesin bu topluma katılmasına izin verilmeyeceğini açıkça belirtmişti: "halkın bütünlüğünü" tehdit eden herkes, acımasızca dışlanacaktı.[1] Bu yeni bir fikir değildi. Hitler ve diğer Nazi liderleri, Almanya'nın çeşitli "topluma yabancılaşmışlardan" (*Gemeinschaftsfremde*) "temizlenmesi" gerektiğini söylüyorlardı. Toplum, ancak yabancı, hasta ve tehlikeli olanlardan arındırılırsa, tek tip bir "ulusal toplum"a dönüşebilecekti, böylece Almanya'nın yeniden inşasıyla Hitler'in yaşama alanı açmak ve ırksal üstünlük kurmak arzusunun doğal sonucu olan savaş için gereken temel oluşabilecekti. Nazi liderlerinin ellerinde bu yıkıcı vizyonlarını uygulamak için ayrıntılı bir plan yoktu. Ancak ilk başlardan itibaren özellikle üç grubu, yani siyasi muhalifleri (özellikle solda olanları), sosyal olarak dışlanmışları (bunlar sapkın olarak etiketlenmişlerdi) ve "ırksal olarak yabancıları" (her şeyden önce Yahudileri) hedef alan şiddetli bir baskı kampanyasını öngördükleri çok açıktı. Kısaca Naziler, daha iktidara gelmeden önce bile, ulusal

1 Dusseldorf Sanayi Kulübü'nde yaptığı konuşma, 27 Ocak 1932: Max Domarus'un *Hitler: Reden und Proklamationen 1932-1945* kitabından, i/ı. 90

kurtuluş için yoğun bir dışlama politikasına gerek olduğuna inanmışlardı: Almanya için kurdukları altın gelecek düşleri, başkaları için bir terör ve yıkımdan ibaretti.

1933: Terör Yılı

1933, Almanya'da müthiş bir kargaşa yılı oldu. Uzun zamandır can çekişen liberal demokrasi sonunda bitmiş, yerini tek parti diktatörlüğü almıştı. Yeni rejim, Almanya'yı "temizleme" vizyonunu gerçeğe dönüştürmek için hiç zaman kaybetmedi. Hitler'in Üçüncü Reich'ında Nazi terörünün boyutları gerçekten de çok çarpıcıdır.

Ana hedeflerin odağında solun, hepsinden önce komünistlerin, aynı zamanda da sosyal demokratların, sendika yetkililerinin ve diğerlerinin bulunduğu siyasi muhalefet vardı. Aslına bakılırsa, bu çok şaşırtıcı değildi: Önde gelen Naziler, Weimar Cumhuriyeti'nin ilk yıllarından beri Nazi hareketiyle çatışan ve Üçüncü Reich'ın ilk dönemlerine kadar da bu çatışmayı sürdüren soldan, uzun zamandan beri paranoyakça nefret ediyorlardı; özellikle Alman komünistleri, Nazi rejimine karşı kitlesel direniş göstermiş, gizli parti yapısını korumuş ve Nazi karşıtı bildiriler ve gazeteler yayımlamışlardı. Nazizmin sol kanattan muhalifleri için asıl şaşırtıcı olan, 1933 ilkbaharında ve yazında gerçekleşen saldırının korkunç şiddetiydi: Örgütleri paramparça edildi, on binlercesi gözaltına alındı ve çoğu zalimce kötü muameleye tabi tutuldu. Birçoğu Nazi eylemciler tarafından kaçırıldı ve işkence odalarında işkence gördüler. Diğerleri polis tarafından tutuklandı ve normal mahkemelere sevk edildiler. Binlercesi aktif direniş gösterdikleri için değil, yalnızca Nazilerle aynı fikirde olmadıkları için hapis cezalarına çarptırıldılar: 1933 baharı gibi erken bir tarihte meşhur özel mahkemeler, yeni yöneticiler hakkında eleştiri yapan ve fıkra anlatanları cezalandırmak için kuruldu. En önemlisi de polis tarafından gözaltına alınmayanlar bile, daha sonra mahkemeler tarafından cezalandırıldılar. 28 Şubat 1933'te (Nazi liderleri tarafından yanlış bir şekilde komünist komplosu olarak nitelendirilen) Reichtag Yangını'nın ertesi günü çıkarılan "Halkı ve Devleti Koruma Kararnamesi" ile polis siyasi şüphelileri, hiçbir yargısal işleme tabi tutmadan "koruyucu gözaltı"na (*Schutzhaft*) aldı. Sadece Prusya'da –çoğu komünist olan– 25.000 kişi 1933 Haziranı'nın sonuna kadar

"koruyucu gözaltına" alınmıştı. Bunların büyük bir kısmı devlet ve Nazi Partisi yetkilileri tarafından üstünkörü yaptırılmış tutukevlerine konulup burada aylarca tutuldular. Bu ilk kamplardan sadece biri Üçüncü Reich'ın sonuna dek ayakta kaldı. Bu kamp, 1933 Martı'nda, o tarihte "Nazi devriminde" küçük bir rolü olan ve Münih polis müdürü olarak daha yeni atanmış olan SS Lideri Heinrich Himmler'in emriyle kurulmuş olan Dachau idi.

Ancak 1933'teki baskı, siyasi muhalifleri de aştı. Nazi liderleri ve destekçileri için baskı sadece yeni rejime istikrar kazandırmak ve siyasi düşmanlara karşı üstün duruma geçmek anlamına gelmiyordu. 1933, daha çok Alman ırkını Nazilerin tahayyülüne göre yeniden yapılandırma amacını taşıyan çok daha kapsayıcı bir dışlama politikasının başladığına tanıklık etti. Özellikle Yahudiler, ilk başlardan itibaren ayrıştırıldılar ve 1933 baharı ve yazı boyunca sürekli saldırılara maruz kaldılar. Almanya'da yaşamakta olan yaklaşık 500.000 Yahudiye karşı çok geniş kapsamlı önlemler uygulamaya kondu, amaç Yahudileri sosyal ve ekonomik anlamda yalnızlaştırmaktı. Bu önlemlerin arasında 1 Nisan'da başlatılan Yahudi işyerlerine karşı ulusal boykot da vardı, boykotu Hitler bizzat başlatmış ve bunu bir hafta sonra, imalı bir isim taşıyan "Profesyonel devlet hizmetini düzenlemek için kanun" izlemişti. Sonraki aylar boyunca, bu yasa aralarında yargıçlar, öğretmenler ve hükümet yetkililerinin de bulunduğu (Yahudi olmayan siyasi muhalifler de 1933'te toplandılar) ne kadar Yahudi devlet memuru varsa, yarısının azline yol açtı. Başlarda kendilerini kurtarabilmiş kalan Yahudi devlet memurları da, birkaç yıl içinde onları izledi. Yahudi öğrenciler, nisan ayında okullara ve üniversitelere konan kotalar nedeniyle doğrudan etkilendiler. Hayatın kültür gibi başka alanlarında var olan Yahudiler de, 1933'te darbe yediler; müzisyenler, oyuncular, yazarlar ve diğer meslek gruplarından insanlar ya saldırıya uğradılar ya da doğrudan işlerinden atıldılar. Bunların arasında bulunan ünlü ressam Max Liebermann, Prusya Devlet Güzel Sanatlar Akademisi onursal başkanlığından istifa etmek zorunda bırakıldı, Liebermann yeni Almanya için şu unutulmaz sözü söylemişti: "Bir kişi kusana kadar tıkınmamalı."[2]

Yukarıdan getirilen çeşitli antisemitik önlemlere, yerel Nazi eylemcilerin katıldığı ve etkilediği yoğun bir kampanya eşlik etti. Bu kampanya, 1933 Martı'nda Alman köylerinde, kasabalarında ve şehirlerinde Yahudilerin işlettikleri dükkânlara ve işyerlerine saldırarak, aralarında yargıçların, avu-

2 Richard Evans'ın, *The Coming of the Third Reich* adlı kitabından, London, 2003, s. 415.

katların, doktorların ve öğrencilerin bulunduğu Yahudi bireylere karşı aşırı şiddet kullanarak başladı. En uç noktada şiddet ise ilk nezaret ya da toplama kamplarında uygulandı. Yahudiler bu kamplardaki mahkûmların çok azını oluşturuyorlardı, büyük çoğunluk rejime siyaseten muhalefet edenlerdi. Ancak Yahudiler bir kez kamplara girdikten sonra, korkunç ırksal saldırıların kurbanları oldular. İlk kamplarda ölümlerin daha olağandışı kabul edildiği dönemde bile, ilk kurbanların büyük çoğunluğunun Yahudiler olması tesadüf değildi: 1933'te Dachau'da SS tarafından öldürülen 21 mahkûmun en az 14'ü Yahudi'ydi.

Sosyal uyumsuzlara karşı başlatılan ateşin açılış salvosu da, 1933'te yapıldı. 14 Temmuz 1933'te çıkarılan yeni yasayla, "kalıtımsal olarak hasta" olanların kısırlaştırılması zorunlu tutuldu. Bu yasa, doktorlar, sosyal görevliler, hastane, akıl hastanesi ve hapishane müdürleri tarafından yönetilen ve "kalıtımsal sağlık mahkemeleri" yargıçlarının da takdirle karşılağı muazzam bir sapkın avını tetikledi. Polisin, evsizleri ve dilencileri hedef alan önlemleri de çok erken bir evrede yoğunlaştı. 1933 Eylülü'nde polis, sokaklarda, tavernalarda ve gece barınaklarında çok büyük bir "dilenci baskını" yaptı, on binlercesini tutukladı (bunların büyük bir kısmı birkaç gün sonra serbest bırakıldılar). Fahişeler gibi diğer toplum dışılar için, daha küçük baskınlar yapıldı. Yetkililer ahlaksızlık ve sapkınlık yuvaları olarak baktıkları örgütleri ve altkültürleri de yok etmek için harekete geçtiler. Hedefleri doğum kontrol kliniklerinden, homoseksüellerin veya eski sabıkalıların rağbet ettikleri barlara kadar geniş bir alanı kapsadı. Halkın iyiliği için sıradan sabıkalılara karşı yasalar da çıkarıldı, bunların arasında cinsel suçlulara karşı uygulanan zorla hadım etme yasası da vardı. Bunların en önemlisi olarak görülen iki önlem, 1933 Kasımı'nda alındı. Bu yasalar "suç işlemeyi alışkanlık haline getirmiş" ve "profesyonel" sabıkalıların (asıl hedef birden fazla sabıkası olan hırsızlardı) ucu açık sürelerle hapsedilmelerine imkân tanıyordu. Bu yeni suçlardan dolayı suçlu bulunanlar, mahkemeler tarafından normal hapishanelerde "güvenlik hapsi" cezasına çarptırılırlarken, Prusya'da eski mahkûmlar ilk kamplarda "önleyici polis nezareti"ne (*vorbeugende Polizeihaft*) maruz kaldılar.

1933 yılında başlatılan dışlama politikasının çok uzun vadeli sonuçları oldu. Bazı önlemler –kısırlaştırma yasası ve "koruyucu gözaltı" gibi– ilerleyen yıllarda yüz binlerce "topluma yabancılaşmış"ın zulüm görmesinin temelini oluşturdu. Bunun da ötesinde, 1933 yılında kaba hatlarıyla ortaya çıkan zu-

lüm, gelecekteki Nazi baskısının yönünü tayin etti. Örneğin yeni yöneticiler ilk baştan itibaren amaçlarına ulaşmak için cinayet işlemekten dahi çekinmeyeceklerini gösterirlerken, sadece zincirinden boşanmış şiddete güvenmediler, Nazi terörüne meşruiyet sağlamak için yasalar, kararnameler ve yönetmelikler çıkarıldı, bu da rejimin halkın gözündeki yeri için önem taşıyordu. Çünkü Nazilerin Alman halkının gözündeki yerini sağlamlaştıran şey, her şeyden önce verdikleri düzen sağlama sözüydü. Var olan mahkemeleri ve hapishane sistemi ile hukuk düzeninin hiçbir zaman ilga edilmemiş olmasının, bununla birlikte şiddetin SS gibi yeni terör araçlarıyla devam ettirilmesinin nedenlerinden biri buydu. Bunun sonucu, farklı baskı kurumlarının arasında zaman zaman görülen ve Üçüncü Reich polikrasisinin tipik örneği olan yetki ve yaptırım örtüşmeleri oldu.

1933'ün olayları, Nazilerin terör ağının karmaşıklığını da gösterdi. Nazi diktatörlüğü İkinci Dünya Savaşı'nın bitişinden sonra uzun bir süre, yukarıdan gelen acımasız emirlere körü körüne uyulan katı bir totaliter sistem olarak gösterilmişti. Ancak tarihçiler, artık Nazi baskıcılığının iki yönünü gösteren daha farklılaşmış bir tablo sunuyorlar. Öncelikle Hitler ve yardımcıları her türlü terör eylemini doğrudan yönetmemişlerdir. Daha çok liderlerin ve teşkilat üyelerinin arasındaki dinamik ilişkiler söz konusuydu. Hitler ve (1933'ten sonra devletteki makamları işgal eden) üst düzey Naziler, önemli politikaların tonunu belirlemiş ve başlatmışlardır. Ancak sola, Yahudilere ve toplumdan dışlanmışlara yapılan saldırılar, yerellerde ayrıntılı bir emir gelmesini beklemeksizin Hitler'in istekleri doğrultusunda hareket ettiklerine inanan Nazi yandaşlarınca yapılmıştı. Bununla birlikte, yerel eylemciler yine de Hitler ile diğer üst düzey Nazilerin çizdiği genel çerçeve içinde hareket etmişlerdir: Örneğin Hitler'in 1933 Temmuzu'nda, Nazi devriminin bittiğini açıklaması, ilerleyen aylarda Nazi yandaşlarının teröründe azalmaya yol açmıştı. İkincisi, Üçüncü Reich'ta süregelen baskıda fanatik Nazilerin dışındakilerin de payı vardı, bu baskı ayrıca nazizme sempati duymakla birlikte, 1933 öncesinde ateşli Nazi destekçisi olmayan çok sayıda devlet ve belediye yetkilisinin –polislerin, yargıçların, doktorların ve daha birçoğunun– işbirliğine ve inisiyatifine dayanmıştı. Aksi olsa, bu kişilerin terör yoluyla ulusal yeniden doğuş politikasına karışmalarını nasıl açıklayabiliriz?

Dışlama politikası, on dokuzuncu yüzyıldan beri dolaşımda olan karmakarışık fikirlerden doğmuştu. Örneğin toplum dışında olanlar üzerinde fikir

yürütmek, öjeni ve dejenerasyon kuramlarıyla şekillendirilmişken, sola karşı kesin eyleme geçmek, emek hareketinin büyümesiyle başa baş gitmişti. Antisemitizmin ise, on dokuzuncu yüzyılda modern ırkçı varyantın ortaya çıkışından itibaren başlayan, daha eski bir geçmişi vardı. Bu dışlayıcı söylemlerin hepsi –ki bunlar sadece Almanya'ya özgü değildi– Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yenilişi sırasında ve hemen ardından, Weimar devletinin yaşadığı son krizde iyice radikalleşmişti. Yine de, Weimar'la Üçüncü Reich arasında kopmadan süren bir devamlılık söz konusu değildi. Daha önceki pratikten kopuş oldukça sertti. Weimar yıllarında, dışlama politikalarının etkili karşıtları bulunuyordu, bu da 1933'teki önlemlerin daha önce alınmayışının nedenlerinden biriydi. Hatta baskıcı önlemlerden –sola, Yahudilere, toplum dışı olanlara ya da hepsine karşı– yana olanların arasında bile, tam bir anlaşma söz konusu değildi. 1933'ten önce bakış açıları aşırı derecede heterojendi, ılımlılardan çılgın aşırılara kadar gidiyordu.

En önemlisi, Weimar döneminde küçük bir parti olan Nazi Partisi, her zaman en radikal kanatta yer aldı. Daha o zamanlar bile, öjeni savunucularının bazılarının karşı çıktıkları zorunlu kısırlaştırmayı savunuyorlardı, saflarına en azılı sol düşmanlarını katmışlar, diğer ırkçıların bile daha makul görünmesine yol açmışlardı. Bu da çok temel önem taşıyan bir noktayı ortaya koyuyor: Nazilerin iktidarı ele geçirişleri, dışlama politikasının en aşırı savunucularının Alman devletinde sorumlu pozisyona geçmeleri anlamına geliyordu. Artık kendilerine bir gündem oluşturabileceklerdi. Bu gündeme, Nazi hareketinin içinde olmayanların da bir süredir talep ettikleri bazı yeni inisiyatifleri de kattılar, Naziler onların aktif desteğine güvenebilirlerdi. Rejim, Başka alanlarda da var olan normların ve değerlerin değişmesini sağlayarak, "topluma yabancılaşmışlara" karşı o güne kadar görülmüş en radikal saldırıların bile giderek meşru kabul edilmesine yol açan bir ahlaki iklim yarattı. Bu şekilde, 1920'lerde hâlâ yaygın bir şekilde reddedilen önlemler, daha önce Nazi hareketinin dışında kalmış olanların arasında da giderek artan oranda destekçi bulabildi.

Bu durum, Nazilerin dışlama politikalarının net ve doğrudan bir yol izlediği anlamına gelmiyordu. Ayrıntılı bir plan izlendiği söylenemeyeceği gibi, "topluma yabancılaşmışlar"ın hepsi, aynı muamele ile karşılaşmadı: Farklı gruplar, farklı zamanlarda, farklı politikalarla vuruldular. En önemlisi, Yahudilerin "yabancı ırk" olarak net ve değişmez bir şekilde tanımlanmalarıydı. Yahudiler, en tehlikeli düşman, Nazilerin en çok nefret ettiği ve korktuğu her

şeyin ete kemiğe bürünmüş hali olarak görüldüler, bunun sonucunda da bütün Yahudiler şu ya da bu şekilde yeni Almanya'dan dışlandılar. Oysa, kimin tam olarak siyasi muhalif veya toplum dışı olarak görüleceği çok daha akışkandı, tanımlar muğlaktı ve listeye sürekli yeni "düşmanlar" ekleniyordu. Bunun iki olası sonucu olabilirdi. Bir yandan, yenilikçi siyasi ve sosyal davranışları engelleyici bir işlev görüyordu, çünkü çoğunluk "topluma yabancı" etiketinin yapıştırılması riskini göze almak istemeyecekti. Diğer yandan da bazı potansiyel ötekiler, yeni rejimin taleplerine uyum sağlayarak baskıdan kurtulma umudunu taşıyabileceklerdi. Böylece, bazı eski komünistler örneğin, sonunda "ulusal toplum"un mensupları haline gelebilirlerdi, ama bu tutum, Alman Yahudileri için bütünüyle imkânsızdı.

Siyasi Muhalifler

1933 yılının ilk yarısında, siyasi muhaliflere tam cepheden saldırılmasının ardından Üçüncü Reich'ta baskı çok daha etkin bir hale geldi. Yerel Nazi eylemcilerinin açık terörü, 1933'ün ikinci yarısında azalmaya başladı ve işkence odalarının büyük bir kısmı kapatıldı. Aynı durum, tamamen ortadan kalkmasalar bile ilk kamplar için de geçerliydi. 1934 ilkbaharının sonlarından itibaren, çok az kalan bir kısmı, SS eliyle koordine edildi. Ancak kamp sistemi, İkinci Dünya Savaşı sırasında kurulmuş olan o uçsuz bucaksız terör şebekesiyle kıyaslanamazdı. 1934'lerin ortasında, daha önceki aylarda yapılan tahliyelerin ardından, mahkûm sayısı eskisinden çok daha azaldı ve azalmaya devam ederek, yıl sonunda 3000 gibi en düşük rakama kadar indi. Bu süreçte, Nazi devletinin diğer kurumları, siyasi muhaliflere yapılan saldırılarda daha tayin edici bir rol oynadılar.

Merkezde, siyasi polis ya da adı çok kısa süre içinde Nazi terörüyle özdeşleşen Gestapo vardı. Almanya'da Nazilerden önce siyasi polis elbette vardı, ancak Üçüncü Reich'ta tanınmayacak ölçüde değişti. Nazi döneminde siyasi polis giderek özerkleşti, önce polis aygıtının içinden koptu, sonra da dış idari kontrolün de dışında kalırken, bir yandan da merkezileşti. Ulusal karargâh, Berlin'deydi ayrıca eski federal sistemin yerini alan onlarca bölge bürosu vardı. Bu yeni polis aygıtının elinde bol miktarda baskı aygıtı bulunuyordu, toplama kamplarında süresi belirsiz bir süre alıkonmak en güçlü aygıtlardan biri

olmakla birlikte, sadece bir tanesiydi. Gestapo korkusu çok yaygındı: Muhaliflerden bazılar her fabrikada ve her köşede bir polis ajanı olduğundan kuşkulanıyordu. Gerçekte, personel sayısı artmıştı ama 1937'deki normal memur sayısı aşağı yukarı 7000'di. Gestapo, saflarına dışarıdan çok sayıda insan kattı, ödenekli muhbirleri, alt düzey parti eylemcilerini, devlet ve belediye görevlilerinin yanı sıra sıradan insanları da bilgi toplamak ve ihbarlar için kullandı. Gestapo memurlarının çoğu, eski Weimar polisindendi, hepsi de aşırı uçlarda olmasalar bile, nazizmin amaçlarına kaba hatlarıyla sempati duyuyorlardı. Ancak yukarıda işler farklıydı. Yukarıda, hırslarını ve profesyonelliklerini ırkçı ideolojik yargıları ve canice eylemleriyle karıştırabilen yepyeni bir polis kuşağı ortaya çıkmıştı.

Bu gelişme, SS lideri Heinrich Himmler'in önlenemez yükselişine, kopmaz bir şekilde bağlıydı. 1934 ilkbaharında, hâlâ otuzlarının başında olan Himmler, SS toplama kampları sistemini kurmaya başlamış ve bütün Alman eyaletlerindeki siyasi polisin üzerinde hemen hemen kesin bir kontrol sağlamıştı. Himmler, 1934 yılındaki sözde Röhm darbesinin ardından büyük bir hızla yükseldi. Bu olay, Nazilerin siyasi muhaliflerine karşı canice saldırılarının sadece solla sınırlı olmadığını gösterdi. Bu vakada olduğu gibi, Ernst Röhm'ün çevresindeki SA liderleri, rejimi eleştiren muhafazakârlar ve Hitler'in bazı eski düşmanları gibi, herkes bir anda meşru hedef olabilirdi. Bu olaylar, aynı zamanda Üçüncü Reich'ta hukuk ve terör arasındaki tuhaf ilişkinin de kanıtıdır. Bir kere Hitler, tahminen 150-200 kişinin ölümüyle sonuçlanan canice saldırıları başlatmakta hiç tereddüt etmiyordu, diğer yandan da cinayetler herhangi bir adli soruşturma açılmaması için geriye dönük olarak "yasallaştırılıyordu". Cinayetlerle dolu 1934 yazından en fazla faydalananlardan biri, SS'leri olayda kilit rol oynamış olan Himmler'di. Hitler ödül olarak (o tarihe kadar SA'nın bir parçası olan) SS'i Nazi Partisi'nin içinde bağımsız bir örgüt olarak ilan etti. Sonraki iki yıl içinde, Himmler giderek önem kazanan konumunu Alman polis aygıtı içindeki rakiplerini ve karşıtlarını kontrol etmek için akıllıca kullandı. 17 Haziran 1936'da da Hitler tarafından Alman polisinin şefi olarak atandı.

Himler'in ilerleyişinin ciddi sonuçları da oldu. Bu yükseliş SS ile polis arasındaki bağları güçlendirmekle kalmıyor, bir yandan da Alman polisinin ırksal dışlama politikasına inanan bir kişi tarafından yönetilmesi anlamına geliyordu. Bu inanç hiç kuşkusuz Hitler'in, Himmler'in yükselişinin arkasında neden durduğunu da açıklıyordu. Bu durumun hemen ortaya çıkan bir tezahürü,

polisin yetki alanının genişlemesi oldu. İlk başta, siyasi polisin asıl hedefi daha çok soldakilerdi. Özellikle komünistler, bazı yetkililerin beklediklerinden daha kararlı olduklarını göstermişlerdi. Ancak açık muhalefetleri –bu muhalefetin itici gücü nazizmin çökmekte olduğu ve yerini proleterya diktatörlüğünün alacağı yanılgısıydı– sonunda yakıtsız kaldı. Üçüncü Reich'ın giderek artan popülaritesi nedeniyle, rejimi net bir şekilde reddedenler giderek demoralize olup çökerken, olası sempatizanların da direnişini kırdı. Yakalanan sol kanat eylemciler (çoğunlukla erkeklerden oluşmasına rağmen, yüzlerce kadın da vardı), Hitler'in hapishanelerinde, yoksulluğa ve yalnızlığa terk edilen aileleri de dışarıda çok ağır bedeller ödedi. Bir siyasi tutuklu tahliyesinden sonra, "mahkûmların sadece evlerine, eşlerine ve çocuklarına dönmek istediklerini ve artık siyasetle hiçbir şekilde uğraşmak istemediklerini," söyledi.[3]

Ancak 1930'ların ortasında örgütlü sol kanatta direniş adamakıllı kırılmıştı. Tam da bu sırada, Himmler ve aralarında sağ kolu Reinhard Heydrich'in de bulunduğu yardakçıları, Alman polisi için yeni ve çok daha ezici bir misyon formüle ettiler, amaç Nazi devletinin yaklaşmakta olan savaşta, genel olarak radikalleşmesini sağlamaktı. "Genel ırksal korunma" adını verdikleri bir politikayı savunan polisin hedefi, "devlet düşmanları"ndan "halk düşmanlarına" doğru değişti.[4] Polis kendisini "Alman ırksal organizması"nın doktoru olarak görüyor, hasta ve tehlikeli olarak gördüğü her şeyi kesip atıyordu. Bu bakış 1930'ların ortasında Yahudilere ve sosyal olarak dışlanmışlara karşı polis terörünün şiddetlenmesine katkıda bulundu. Ayrıca Alman rahipler ve binlerce Yehova Şahidi gibi dini nedenlerle rejime ters düşenler de dahil olmak üzere, siyasi şüphelilerden oluşan havuzun da büyümesine yol açtı.

Polisin giderek artan gücüne rağmen, Nazi Almanyası hiçbir zaman tam anlamıyla bir polis devleti olmadı, çünkü baskı hiçbir zaman sadece polis eliyle uygulanmadı. Birçoklarının doğrudan doğruya Gestapo ya da adli polis tarafından tutuklandığı doğruydu. Bunlara ciddi suçlular olarak bakıldı, ancak bu kişiler çoğunlukla yargılanma, mahkûm olma ve hapsedilme gibi konularda hukuksal otoritenin eline bırakıldı. Bu da, genellikle tarihçiler tarafından es geçilmesine rağmen, hukuk sisteminin Nazi terörünün hayati bir organı olduğunu gösteriyordu.

3 *Deutschland-Berichte der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands*, 7. Cilt, Frankfurt am Main, 1980, v. 876.

4 Ulrich Herbert'ten alıntı, *Best: Biographische Studien über Radikalismus, Weltanschauung und Vernunft 1903-1989*, Bonn, 1996, 170 ve Michael Wildt, *Generation des Unbedingten: Das Führungskorps des Reichssicherheitshauptamtes*, Hamburg, 2002, s. 230.

Üçüncü Reich'ta hukuk aygıtı, polise nazaran daha az görünür bir şekilde değişti, hatta Weimar döneminden kalma en üst düzey personelde dramatik bir kırılma yaşanmadı. Berlin'de bulunan Alman Adalet Bakanlığı, genel olarak en inançlı Naziler tarafından yönetildi, milliyetçi-muhafazakâr Franz Gürtner gibi tecrübeli devlet memurları, Hitler'in şansölye olarak atanışından önce de makamlarındaydılar, ancak bununla birlikte Alman hukuk sistemi de dönüştü; merkezileşti, bazı memurlar azledildi, yeni yasalar yapıldı, yeni mahkemeler kuruldu ve çok daha sert cezalar verildi. Hukukçular tarafından yönetilmekte olan devlet cezaevleri de bu durumdan etkilendiler. Kurallar sertleşti, tayınlar kesildi ve koşullar kötüleşti. En önemli yenilik ise, büyük hapishane kamplarının kurulmasıydı, bunların en büyüğünde (Emsland bölgesindeydi) 1938'de 9000'den fazla mahkûm bulunuyordu; buradaki mahkûmlar, diğer Alman hapishanelerinin tersine, sistematik olarak zulüm ve kötü muamele görüyorlardı. Daha da genel olarak, Üçüncü Reich'ta yasalar karşısında eşitlik ve mahkemelerin siyasi baskıdan korunması gibi temel hukuk ilkelerinin kademe kademe tahrip edilmesi de yaşandı. Hukukçuların bazıları Nazi rejiminin gözüne girebilmek için, bazıları "teslim olmanın" hukuk dışı polis önlemlerini azaltacağı gibi naif bir beklentiyle, bazıları da, yasal örf ve geleneklerin, "topluma yabancılaşmışların" çok daha etkili saldırılarını engelleyeceğine samimiyetle inandıkları için, siyasi tutukluların çoğunun sonu hapishane oldu. Rejimi eleştirdikleri için mahkûm olanlar, genellikle kısa hapis cezaları aldılar. 1936 yılındaki bir davada, Bamberg özel mahkemesi bir inşaat işçisini "Hitler bize her türlü sözü verdi ama hâlâ hiçbir şeyimiz yok, bugünkü sistem çok uzun ömürlü olmaz,"[5] dediği için 4 ay hapse mahkûm etmişti. Rejime karşı aktif direniş, uzun mahkûmiyet süreleriyle çok daha ağır cezalandırılıyordu. Bu türden davalar daha çok, zaman zaman yüzlerce ya da daha fazla tutuklunun kitlesel olarak yargılandığı devlet mahkemelerinin önüne gelirken, özellikle ciddi kabul edilen davalara ise 1934'te kurulan yeni Halk Mahkemeleri (*Volksgerichtshof*) bakıyordu. Toplamda, 1939'a kadar vatan hainliğinden hüküm giyen on binlerce kadın ve erkek daha çok komünist hareketle ilişkili olmaktan suçlu bulundu. Alman yargıçlarının çoğu hiçbir teşvike gerek duymadı, çoğu Weimar yıllarında zaten milliyetçiliğe sempati duyduklarını saklamamışlardı ve solu ezmek için ellerine geçen bu fırsatı memnuniyetle kabul ettiler. Bunun sonucunda hapishaneler doldu taştı. Savaş

5 Bernward Dörner'den alıntı "Heimtücke": Das Gesetz als Waffe, Paderborn, 1998, s. 189.

öncesi yılları boyunca, SS kamplarından daha fazla siyasi mahkûm barındırdılar, çünkü hapishane sisteminin bütünü, kamplardan çok daha büyüktü. Hatta o dönemde var olan bir avuç SS kampında tamamı siyasilerden oluşmayan 3500 mahkûm bulunuyordu.

1930'ların sonunda, hapishaneler ile kamplar arasındaki bu denge değişmeye başladı. Hapishanelerdeki siyasi tutukluların sayısı azaldı. Direniş azaldıkça, vatan hainliğinden mahkûmiyetler de azaldı; buna ek olarak Nazi yönetiminin ilk yıllarında direnişten dolayı mahkûm olanlar, mahkûmiyetlerini bitirdiler ve tahliye edildiler. Bu arada Alman polisi şüphelileri gözaltına almakla ilgili yetkisini daha fazla kullanmaya başlayınca, SS toplama kamplarının nüfusu arttı. Bunların arasında, hapishaneden tahliye edildikten sonra yeniden tutuklanan sayısız mahkûm vardı ve bu işlem, adalet yetkilileri tarafından destekleniyordu. Sonuç olarak SS kamplarındaki siyasi tutukluların sayısında artış oldu, ancak ilk Nazi kamplarından farklı olarak, buradaki mahkûmlar –üniformalarının üzerinde kırmızı üçgen olanlar– artık Nazi baskısının diğer kurbanlarına göre azınlıkta kalmışlardı.

Toplum Dışı Olanlar

Nazilerin toplum dışındakilere olan saldırıları –dışlama politikasının çok önemli bir parçası– İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra çabucak unutuldu. Tarihçilerin, aralarında sapkınlık olarak nitelendirilen her davranışa uygulanabilen "asosyal" ya da "yozlaşmış" sövgüsüne maruz kalanların da bulunduğu bu "unutulmuş kurbanların" kaderlerini ortaya çıkarmaya başlamaları için onlarca yıl geçmesi gerekti. Hedef alınan gruplar, peşlerine düşülmesi için ortaya atılan bahaneler kadar çeşitliydi. Yetkililerin niyetlerinin arasında, suçu ve sosyal sorunları ortadan kaldırmak gibi halkı aldatıcı amaçların yanı sıra, ırksal hijyene fanatikçe inanmak, derinlere kök salmış önyargılar ve hatta ekonomi için çok daha fazla emek gücünü sömürmek vardı. Bu birbiriyle alakasız fikirler, tek bir amaç için bir araya getirildi, o da "ulusal toplum"a uyum sağlamayan ya da sağlayamayan herkesi dışlamak.

Nazi yönetiminin ilk yılında uygulanan iki önlem –hadım etme ve kısırlaştırma– "cerrahi yolla önleme" gibi radikal bir politikayı hedefliyordu. 1934 ve 1939 arasında, Alman mahkemeleri cinsel suçlu 2000 erkeği hadım edilme-

ye mahkûm ettiler, bunların çoğu pedofildi ancak aralarında teşhirciler ve tecavüzcüler de vardı. En önemlisi de, bu operasyonun en başta gelen gerekçesi ise suçlunun cinsel duygularını ortadan kaldırmaya hiçbir şekilde yaramadığı ortaya çıktıktan sonra bile, bu uygulamalara devam edilmiş olmasıydı. Hadım etme, nispeten belli bir grup erkeği hedef alırken, kısırlaştırma her iki cins için çok büyük ölçekte uygulandı. 1934 ile 1939 arasında, en az 300.000 kadın ve erkek zorla kısırlaştırıldı. Bunların çoğunlukla kadın olan birkaç yüzü ameliyatlardan sağ çıkamadı. Kısırlaştırma politikasının kurbanları arasında zihinsel ve fiziksel engelliler olarak sınıflandırılmış engelliler de vardı, ancak bu politika daha da ileri gitti. Bu operasyonların "bayağı" ve "yozlaşmışların" çocuk sahibi olmasını engelleyeceğini iddia eden kısırlaştırma yasasının resmi yorumu zaten çok açıktı, çünkü bu insanlar "geç anlayan"lar ile "asosyal"lerin sayısını artırıyordu.[6] Bu düşünce, çoğunluğu erkek binlerce kişinin "ağır alkolizm" gerekçesiyle kısırlaştırılmasına yol açtı. Ayrıca kısırlaştırma için en yaygın gerekçe olan insanların "doğuştan kafası işlemeyen" olarak sınıflandırılmasının da ardında bu düşünce yatıyordu. Genelde bu durum, üzerine tıbbi kılıf geçirilmiş sosyal ve ahlaki önyargılardan başka bir şey değildi: aşırı yoksulluk, kötü eğitim almış olmak ve hafifmeşreplik (bu genellikle kadınlar için kullanılıyordu) gibi durumların hepsi, "cinsel olarak iflah olmaz" ve "işten kaçan" olarak görüldüğü için Hadamar Akıl Hastanesi'ne kapatılan 21 yaşındaki Anna V. vakasında olduğu gibi, kanıt olarak kullanılıyordu.[7] Kısacası kısırlaştırma, yetkililer tarafından toplum dışı görülenlere karşı önemli bir silah olarak kullanıldı. Ancak bu politikanın en önemli endişesi gelecekte "yozlaşmışlar"ın doğmasını engellemekti. Halihazırdaki duruma bakıldığında, toplum dışı olanlar 1930'larda uygulamaya konan çeşitli önlemlere zaten maruz kalmışlardı.

Toplumun sınırlarında yaşayanlara karşı uygulanan Nazi politikası, çeşitli ayrımcılık biçimlerinden oluşuyordu. Toplum dışı olanlar –evlilik kredilerinden sosyal konut hakkına kadar– birçok avantajdan yararlanamıyorlardı, sosyal yardım alabilenlerin de hakları ellerinden alındı. Yetkililer, bu kişilerin üzerindeki kontrollerini artırdılar. Örneğin asayiş polisi, "profesyonel suçlulara" karşı koordine bir izleme politikası uyguluyordu. Ayrıca geniş "asosyal"

6 Katılımsal olarak hasta çocukların doğumunun önlenmesi için yasa hakkında görüşler, 26 Temmuz 1933, Wolfgang Ayass'ın *Gemeinschaftsfremde*, Koblenz, 1998, s. 19.
7 Michael Burleigh, *Death and Deliverance*, Cambridge, 1994, s. 64.

aileler endişe konusuydu. Çeşitli şehirlerde "asosyal" ve "antisosyal" ailelerin yerleştirildiği özel "koloniler" kuruldu. Sosyal yardım alabilen bu aileler sıkı kontrol edilen ortamlarda yaşamaya zorlandılar. Bunların da üzerinde bulunan bölgesel ve ulusal merkezler kürtaj yanlıları ve homoseksüeller gibi değişik şüpheliler hakkında bilgi topluyorlardı. Elbette, bunun nedeni sadece bu kişilere göz kulak olmak değil, gözaltına alınmalarını da sağlamaktı.

Üçüncü Reich'ta toplumdan dışlanmışlar giderek daha çok hapsedildiler. Başta, hapsedilme hâlâ geleneksel devlet aygıtının elindeydi. Asosyal olarak sınıflandırılmış bazı erkeklerle kadınların ilk başlarda, SS toplama kamplarında tutulduğu doğruydu, ancak bunların sayıları tutukevi ve cezaevindekilerle kıyaslandığında azdı. Tutukevlerinde en fazla iki yıl kadar tutuklu kalabilen dilenciler, fahişeler, pezevenkler ve evsizler tutuluyordu. Weimar yıllarında, tutukevlerinin sayısı azalmış, burada kalanların sayısı da yarıya düşmüştü. Bu durum Nazilerin iktidara gelmesiyle değişti. 1936 Ekimi'nde (ağırlıklı olarak erkek) 4000 tutukevi sakini vardı. Bunun nedeni sadece daha sıkıdenetim değildi, aynı zamanda seçilmiş kişileri tutukevlerinde sınırsız bir süreyle tutabilen Alman yargıçlara verilmiş yeni yetkileri de yansıtmasıydı. Benzer yargısal yetkiler normal hapishanelerdeki mahkûm sayılarının da artmasına yol açtı. Adli suçlardan verilen cezalar genel olarak daha ağırlaştı, ayrıca yargıçlar yetkilerini kullanarak "tehlikeli bir şekilde suç işlemeyi alışkanlık haline getirmiş" olanları hapishanede belirsiz sürelerde tutmak için aşırı hevesliydiler. 1937 yılı Ocak ayında, bu durumda olan (yine ağırlıklı olarak erkek) 3000 mahkûm vardı. Bu sayı Reich Adalet Bakanlığı tarafından 1933 yılında uygulanmaya başlanan mevzuatın öngördüğünden çok daha fazlaydı. Bu mahkûmların büyük bir kısmı tehlikeli değildiler, ancak aralarında toplumun dışında yaşayan küçük suçlular, yemek, giysi ve bisiklet çalmak gibi küçük hırsızlıkları tekrarlayanlar vardı. Bunlardan biri olan adi hırsız Gustav T., almak üzere olduğu cezaya karşı kendini savunurken, "İflah olmaz bir hırsız olduğumu reddediyorum," diye açıklıyordu yetkililere, "bütün hırsızlıklarımın nedeni, çektiğim sıkıntılardır."[8] Ancak içinde bazı gerçekleri barındıran bu savunma kendisine, "tembel ve işten kaçan" gözüyle bakan hâkimleri yumuşatmadı ve süresiz güvenlik hapsine mahkûm oldu. Sonuç olarak, Gustav T. gibi suçlular, içlerinde taşıdıkları tehlikeli suç potansiyeli yüzünden değil, sosyal bakımdan gereksiz ve biyolojik olarak bayağı bulundukları için hapsedildiler.

8 C. Müller, *Das Gewohnheitsverbrechergesetz vom 24 November 1933*, Baden-Baden, 1997, s. 75.

Toplum dışı olanların hapsedilmeleri 1930'ların ikinci yarısında iyice hızlandı. Bu durum doğrudan doğruya Alman polisinin radikalleşmesine bağlıydı. "Genel ırksal önleme" politikası uyarınca polis, erkek homoseksüellere, kürtaj olanlara, evsizlere, fahişelere ve sosyal bakımdan marjinal olarak görülenlere de zulüm uygulamaya başladı. Bu nedenle, tutuklananların çoğu kendilerini mahkemede veya hapiste buldular. Örneğin homoseksüel ilişki suçuyla (Weimar Cumhuriyeti'nde de yasadışıydı) mahkemeye çıkanların sayısında, 1935 yılında çıkan daha sert bir mevzuat nedeniyle dramatik bir artış görüldü. 1936 ve 1939 arasında aşağı yukarı 30.000 erkek, homoseksüel olmak suçuyla tutuklandı ve genellikle hapis cezasına mahkûm oldu. Lezbiyenler istisnaydı, bunun nedeni cinsiyetçi Nazi liderlerinin ve yasa koyucuların kadın homoseksüelliğini nispeten daha az zararlı ve "tedavi edilebilir" olarak görmeleriydi, ancak polis, giderek daha çok toplumsal paryayı toplama kamplarına göndermeye başlamıştı. Polisin stratejisi, polis tarafından koruyucu gözaltı yönetmeliğinin Almanya çapında uygulanmaya başlamasıyla vücut buldu (14 Aralık 1937). Bu yönetmelik, "toplum için tehlike oluşturan asosyal davranışlara sahip olan herkes"in belirsiz bir süreyle tutuklanmasına izin veriyordu. Bu kişilerin arasında Heydrich'in sözleriyle "dilenciler", "orospular" ve "işten kaçanlar" vardı.[9] Bu düşünce, 1937-1938'de yapılan ve çok ses getiren polis baskınlarıyla hayata geçti. 1937 Martı'nda 2000 eski mahkûm ve şüpheli tutuklanarak kamplara götürüldü; bunu 1938 yılında 1500-2000 sözüm ona "işten kaçan" kişi izledi. 1938 yılında "asosyallere" karşı yapılan geniş kapsamlı bir baskınla 9000 ya da daha fazla erkek tutuklandı ve toplama kamplarına kondu, bunların arasında birçok evsiz ile yerel polis ve sosyal güvenlik memurları tarafından rahatsız edici olarak kabul edilenler de vardı. Tutuklamaların sayısı, bu operasyon için konulan minimum hedefi aşmıştı, bu da aşağıdan gelen baskının iyice arttığının bir başka örneğidir. Bunun sonucu olarak, toplama kamplarında asosyal mahkûmların (siyah üçgen takanların) sayısı, siyasi mahkûmların sayısını aştı.

Buna karşın, SS kamp sistemi 1930'ların ikinci yarısında adamakıllı genişlemişti. Toplama kamplarındaki mahkûm sayısı 1936 Kasımı'nın başında 4761'ken, iki yıl sonra 24.000 civarına çıkmıştı. Bunların çoğu Sachsenhausen (1936), Buchenwald (1937), Mauthausen (1938), Flossenbürg (1938) ve

9 Reich İçişleri Bakanlığı kararnamesi 14 Aralık 1937, Ayass, *Gemeinschaftsfremde*, 96; Güvenlik Polisi şefinin kararnamesi (Heydrich), 4 Nisan 1938, age., s. 125.

o dönemde kadınlar için yapılmış tek kamp olan Ravensbrück (1939) gibi yeni ve amaca uygun yapılmış SS kamplarında tutuldular. Kamp sistemindeki büyüme, sadece yeni denetim tarzını yansıtmakla kalmıyordu, bunun bir de ekonomik nedeni vardı. Almanya'da işçi emeği, ekonomik toparlanmanın ardından ve savaş nedeniyle giderek artan hareketlilikten dolayı kıtlaşmıştı, sözüm ona "tembel ve işten kaçan"lara karşı sürdürülen kamusal terörün nedeni, büyük ölçüde Alman işgücünü baskı ve disiplin altına almaktı. Verilen mesaj netti: sırtlarına yüklenen ağırlığı taşıyamayanlar, kendilerini kamplarda bulacaklardı. Ayrıca bizzat SS, 1930'ların sonundan itibaren çok daha büyük bir ekonomik ihtirasa kapılmıştı. Örneğin mahkûmlar, Hitler'in megalomanyak mimari projelerine taş ve tuğla sağlamak zorundaydılar. Polis baskınlarının en azından kâğıt üzerinde çalışabilecek güce sahip olan "asosyalleri" hedef almasının nedeni de buydu.

Gerçekte, kampları üretici kurumlara dönüştürmenin zor olduğu ortaya çıkmıştı. Ekonomik bakımdan, bazı savaş öncesi SS planları tamamen yanlıştı –örneğin Sachsenhausen yakınlarındaki tuğla ocağında işe yarar tek bir tuğla bile üretilememişti– yegâne başarısı ise, birçok mahkûmun hayatını daha da sefil hale getirmenin ötesine geçememişti. Kamplardaki koşullar korkunçtu, hapishanelerden ve ıslahevlerinden çok daha beterdi, bunun yegâne nedeni ise SS muhafızlarının kendilerini rejimin düşmanları ile savaşan siyasi askerler olarak görmeleriydi. Toplama kamplarının SS müfettişi, adamlarına acımasızca davranmalarını emrediyordu. "Bizim saflarımızda zaaflara yer yoktur,"[10] diyordu. Çaresiz mahkûmlara karşı girişilen bu savaşta, her şey mubahtı: dayak, kırbaçlama, işkence ve hatta cinayet bile. Toplama kamplarındaki ölümler 1930'ların sonunda hızla arttı. Sadece 1938'de 1400'den fazla mahkûm öldü. Bunların yüzlercesi, Yahudilerin kısa bir süreliğine toplama kamplarındaki çoğunluğu oluşturdukları sırada yaşanan Kasım pogromunda öldürülen Yahudi erkeklerdi.

Irk Bakımından Yabancılar

Dışlama politikası, en fazla Yahudilere, yani Alman yetkililer tarafından "Yahudi" olarak sınıflandırılan herkese uygulandı. Yaşa ve cinsiyete bakmaksızın bütün Yahudileri kapsadı. Sosyal bakımdan ayrımcılık ve dışlanma, eko-

10 Karin Orth, Die Konzentrationslager-SS, Münih, 2004, s. 130.

nomik bakımdan yalıtılma, kamulaştırma ve hapsetme gibi sayısız önlemle her alana yayıldı. Bu birbirinden farklı önlemler savaş öncesi Nazi ırk politikasının nihai amacının, yani bütün Yahudileri Almanya'dan kovma hedefinin unsurları olarak görüldü. Bu da merkezi ve yerel faaliyetler arasındaki dinamiğin itmesiyle, bürokratik önlemlerle ve açık terör gibi karışık yöntemlerle yürütüldü. Savaş öncesi yıllarda bu yolda çeşitli dönüşler yaşandı.

Almanya'da Nazilerin Yahudilere açtıkları savaşın kızışmasında, 1933 ilkbaharı ve yazındaki ilk saldırıların ardından yaşanan iki evre söz konusuydu. Bunlardan birincisi 1935 ilkbaharında ve yazında Yahudileri resmen ikinci sınıf vatandaş olarak damgalayarak ırksal sınıflandırmaya temel oluşturan Nurenberg yasalarının çıkarılmasıydı. Bu evre, yerel Nazi eylemcilerin Yahudilerin dükkânlarını ve Yahudiler ile "ariler" arasındaki ilişkileri hedef alan saldırı dalgasıyla başladı. Saldırılar, bir bakıma Nazi serserilerin bastırdıkları öfkelerini boşaltmalarını sağladı. Bu adamlar, aynı zamanda antisemitik ideoloji açısından Hitler'le aynı saftaydılar ve bu konuda hiç yalnız değildiler. Yahudilerle Yahudi olmayanlar arasında evliliğin ve cinsel ilişkilerin yasaklanması, Nazi Partisi'nin yandaş basını, bazı yargıçlar ve merkezi hükümet tarafından da savunuluyordu. 1935 Eylülü'nde Nuremberg yasalarının çıkarılmasına yerel terörün ve merkezi planlamanın birlikteliği yol açmıştı. Bu yasalarla, Yahudiler ve Yahudi olmayanlar arasında evlilikler ve evlilik dışı ilişkiler yasaklanıyordu, "ırksal kirlilik"ten suçlu bulunan erkekler ise hapis cezasına çarptırılacaklardı. Kadınlar, mahkemeler ve polis tarafından başka şekillerde cezalandırılabilecek olsalar da, yasanın dışında tutulmuşlardı. Alman yargıçlar çok geçmeden yasayı ellerinden geldiği kadar geniş bir şekilde uyguladılar ve Yahudilerle Yahudi olmayanların öpüşmesine bile ceza verdiler. Ancak Yahudilerin kapatılması bu noktada henüz olağan değildi. Her yıl "ırksal kirlilik" nedeniyle suçlu bulunan Yahudi erkek sayısı birkaç yüzü geçmiyordu. Yahudi karşıtı politika henüz kamplardan ve hapishanelerden oluşmuyordu.

1935 yılında patlayan antisemitik çılgınlıkla kıyaslandığında, Nazi yönetiminin ilk dönemi göze sakin görünebilir. Oysa gerçekte, Alman Yahudileri için "sükûnet" dışında her şey yaşanmıştı. Birçok inisiyatif, birçok düzey vardı ve bunların toplam etkisi çok büyüktü. Yahudiler adım adım yoksulluğa ve yalıtılmışlığa zorlandılar. Öncelikle her cephede ekonomik ayrımcılık ilerledi. Her yıl giderek artan sayıda Yahudi işini kaybetti, özel vergiler konuldu, ticaret ve

sulh ceza mahkemelerinde ayrımcılık yoğunlaştı ve iş hayatındaki anlaşmazlıklardan kira kontratlarına kadar yayıldı. Yerel düzeyde, Yahudiler sürekli saldırıların hedefi haline geldiler. Belediye yetkilileri Yahudilere her türlü hizmeti yasakladı, parklara, havuzlara ve diğer kamusal alanlara girişleri yasaklandı, bu –çok yoğun bir antisemitik propaganda ile birlikte– Yahudilerle "ariler" arasında sosyal ilişkilerin geniş ölçüde terk edilmesinin en önemli nedenlerinden biriydi. SA'nın, Hitler Gençliği'nin ve NSDAP'ın yerel eylemcileri, Yahudilerin işyerlerine karşı düzenlenen şiddet dolu kampanyalarda çok önemli rol oynadılar, boykotlar düzenlediler, vitrinleri kırdılar ve müşterileri baskı altına aldılar. Aşağıdan gelen bu terör, Yahudilerin üzerindeki ekonomik baskıyı daha da artırarak 1938'in başında işyerlerinin çoğu "arileştirildi" (genellikle piyasanın çok altında, Yahudi olmayan Almanlara satıldı) ya da tamamen kapandı, ancak yerel terör bütünüyle kontrol dışı değildi. Devlet ve parti yetkilileri bazı uygulamalara izin verirken, bazılarını engellemeye çalıştılar, ancak bunun nedeni her şeyden önce taktikti. Hitler'e göre, herhangi bir "kısıtlama" tamamen stratejikti, örneğin Nazi diktatörlüğünün dünyaya daha zararsız bir yüzünü göstermek istediği 1936 Berlin Olimpiyatları'nda olduğu gibi, dış politika endişelerinden kaynaklanıyordu. 1930'ların ikinci yarısında Almanya uluslararası sahnede saldırganlaştığında, bu tür endişeler de hızla azaldı ve bunun da Almanya'da yaşayan Yahudiler için vahim sonuçları oldu.

Nazilerin Yahudilere karşı politikalarının savaş öncesindeki kızışması 1938'de son evresine girdi. Yahudi mallarının devlet eliyle soyulması yoğunlaşarak yeni ayrımcı yasalarla bir çığ haline dönüştü. Mart ayında Avusturya *Anschluss*'u (ilhakı) Reich'a 200.000 Yahudi daha kattığı için hız iyice arttı. Avusturya, Nazilerin antisemitik politikalarının test sahası haline geldi. Burada yeni ve öncü yöntemler denendi, Avusturya Yahudileri göçe zorlandı, buna yabancı Yahudilerin ilk kitlesel kovulmaları eşlik etti, bu uygulama çok geçmeden Almanya'nın tamamına yayılacaktı. 1938 Ekimi'nin sonunda, çoğu Almanya'da doğan 18.000 Polonyalı Yahudi ülkeden sınır dışı edildi. SS toplama kamplarındaki Yahudilerin sayısı da 1938 ortasında hızlı bir artış gösterdi. Haziranda, daha önceden mahkûmiyetleri olan –basit trafik cezalarından sayılamayacak kadar çok antisemitik yasayı ihlale kadar çeşitli nedenlerden– binden fazla Yahudi erkek, polisin "asosyallere" karşı yaptığı baskınlar sırasında toplanıp kamplara gönderildiler. Bu uygulamaların hepsi bir araya getirildiğinde, Alman Reich'ı içinde Yahudilere hayatı dayanılmaz kılmak için tasarlanan Yahudi kar-

şıtı politikanın şiddetlendiği görülüyordu, ancak bu şiddet, Nazi antisemitizminde yeni bir sayfa açacak olan Kasım pogromunun yanında hiç kaldı.

Şiddeti başlatan kıvılcım, Paris'te bir Alman diplomatın, ailesinin Almanya'dan Polonya sınırına gönderilmesini protesto etmek isteyen Herschel Grynzspan adlı bir Yahudi genç tarafından öldürülmesi oldu. Diplomatın ölümü, Nazi liderliğince Almanya'daki bütün Yahudilere karşı başlatılan imha harekâtı için bahane oldu. Pogrom, Hitler'in açık desteği ile Joseph Goebbels tarafından 9 Kasım 1938'de kışkırtıldı. Birkaç saat içinde üstleri tarafından nefretlerini kusma iznini alan yerel Nazi eylemciler çığırından çıktılar. Yüzlerce sinagog ateşe verildi, Yahudilerin mezarları kirletildi, binlerce ev ve dükkân yerle bir edildi, sahipleri taciz edildi veya dövüldü, yüzlerce Yahudi öldürüldü ya da intihar etti. Buna ek olarak 30.000 kadar Yahudi erkek, açıkça Hitler'in inisiyatifi ile toplama kamplarına götürüldü, çoğu birkaç hafta sonra salıverildiler, ancak o güne dek eşi görülmemiş bir şiddet sağanağına maruz kalmışlardı. Yanmış sinagogların dumanı tüterken, Nazi rejimi yeni ırksal kanunlar çıkardı. Özellikle sinik bir hamle daha yapıldı ve Alman Yahudileri "Yahudiliğin Alman halkına karşı düşmanca davranışları" nedeniyle bir milyar Reich Mark "kefaret" ödemeye zorlandılar.[11] Alman ekonomisinin patronu Hermann Göring, 12 Kasım 1938 tarihinde bunun gibi yeni Yahudi karşıtı uygulamaların kararı alınırken, "Almanya'da Yahudi olmak istemezdim,"[12] demişti.

Pogrom, Alman Yahudileri için bardağı taşıran son damlaydı. 1933'ten beri sürekli artan zorluklarla boğuşmuşlardı; zulüm görmüşler, yalnız bırakılmışlar, eski arkadaşları ve komşuları tarafından dışlanmışlar, yoksullaşmışlar ve on binlercesi işsiz kalmıştı. Hâlâ işleri olanlar ise, ağır işlerde çalıştırılıyorlardı. Ayrımcılık ve mahrumiyetlerden yılan birçok Alman Yahudisi, Nazi yetkililer tarafından göç etmek isteyenlere konulan ağır vergilere, vize için çıkarılan zorluklara ve yurtdışındaki hayatın belirsizliklerine rağmen vatanlarını terk etmeye karar verdiler. Ancak Yahudilerin çoğunluğu Almanya'da kaldı, bazıları sindi, bazıları ise Nazi saldırılarına direnmeye karar verdi. Yahudi cemaatleri ve örgütleri biraz olsun nefes almalarını sağlıyor, kültür ve spor faaliyetlerini destekliyor, eğitim ve sosyal güvenlik sağlıyordu. Ancak Kasım

---

11 Verordnung über eine Sühneleistung der Juden deutscher Staatsbürgerschaft, 12 Kasım 1938. Martin Hirsch, Deimut Majer ve Jürgen Meinck, *Recht, Verwaltung und Justiz im Nationalsozialismus*, Köln, 1984, s. 371-372.

12 Reich Hava Bakanlığı'nda yapılan toplantı tutanağı, 12 Kasım 1938, IMT, *Der Prozess gegen die Hauptkriegsverbrecher*, Nuremberg, 1947-1949), xxxviii, 1818-PS, s. 538.

pogromunun yarattığı o büyük şok, kalan Yahudilerin çoğuna Nazi Almanyası'ndaki hayata uyum sağlamanın imkânsız olduğunu açıkça göstermişti.

İlerleyen aylarda, çaresizce kaçış telaşı başladı. Pogromun "cehennem çukurundan" sonra, eski felsefe profesörü Victor Klemperer 1938 sonunda günlüğüne şöyle yazıyordu: "Buradan gidebilmek için, bir insanın yapabileceği her şeyi yaptım."[13] Victor Klemperer kaçmayı başaramadı, ancak birçok Alman Yahudisi kaçtı. Pogrom ile İkinci Dünya Savaşı'nın patlaması arasındaki dönemde yüz binden fazlası kaçmıştı. Bu Nazi liderliğinin tam da istediği şeydi elbette. SD (SS Sicherdheitsdienst ya da muhalifleri izleyen güvenlik servisi) içindeki sözde Yahudi "uzmanı" radikal antisemitikler uzun zamandır, "Yahudilerin topluca göç etmelerini" savunuyorlardı. 1930'ların sonundan itibaren bu bir devlet politikası haline gelmişti.[14] Almanya'da kalan Yahudiler –yoksullar, yaşlılar ve çoğunlukla kadınlar– 1938 ve 1939'ların sonunda yürürlüğe giren uygulamaların saldırısına maruz kaldılar. Ayrımcılık iyice yoğunlaştı, Yahudiler büyük şehirlerde evlerini paylaşmaya zorlandılar. Eşit derecede önem taşıyan bir başka uygulama da Yahudilerin (Mayıs 1939'da 15.000 kadarı) belediye işlerinde ve yol yapımı gibi daha büyük kamusal projelerde angaryaya zorlanmalarıydı.

Yahudiler, Almanların ırk politikalarının ana hedefiydiler ama tek kurbanları değildiler. "Irksal tehlike" ve "bayağılık" suçlamasıyla başkalarına da saldırıldı. Bunların arasında Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Rhinland'ın işgali sırasında siyah askerlerle Alman annelerden doğan çocuklar da vardı, bunlar Üçüncü Reich sırasında zorla kısırlaştırıldılar. Yetkililerin gözünde daha da önemlisi, Çingenelerin oluşturduğu tehditti. Çingeneler, Yahudilerden çok daha küçük bir azınlıktı, Hitler iktidara geldiğinde Almanya'daki sayılarının 20.000 ila 26.000 arasında olduğu tahmin ediliyordu. Hitler, Yahudilere olan takıntısının tam tersine, onlara uygulanan zulümle hiçbir şekilde ilgilenmedi. Nazilerin, Çingenelere karşı politikası, Çingeneleri başta "toplum dışı" olarak sınıflandıran belediye yetkilileri ile polise bırakıldı, çünkü Alman Yahudilerinden farklı olarak, Çingeneler zaten Weimar Cumhuriyeti'nde de toplum dışı kabul ediliyorlardı. Normlara sığmayan yaşam tarzları nedeniyle şüpheyle bakılan Çingeneler, sürekli tacize ve sosyal kontrole maruz kalıyorlardı. Bu tür uygulamalar

---

13 Victor Klemperer, *I Shall Bear Witness: The Diaries of Victor Klemperer*, 1933-1941, Londra, 1998, s. 273.

14 SD iç raporu, Mayıs 1934, Peter Longerich, *Politik der Vernichtung*, Münih, 1998, s. 68.

Üçüncü Reich'ın ilk yıllarında daha sıkı polis kontrolü, yardımların kesilmesi ve çalışma ile yerleşme konularındaki yeni sınırlandırmalarla daha da artırıldı.

Çingene karşıtı uygulamalardaki artış 1930'ların ortalarında iki önemli gelişmeyle birlikte görüldü. Bunlardan birincisi, Himmler'in genişlemekte olan polis aygıtının Çingenelere zulümde daha etkili bir rol oynamaya başlamasıydı. 1938'den itibaren polisin uygulamaları, yeni kurulan Çingene Belasıyla Mücadele için Reich Merkez Bürosu tarafından koordine edilmeye başlandı ve Çingeneler önleyici polis tutuklamasıyla karşılaştılar. 1938 Haziranı'nda "asosyallere" yapılan baskınlar sırasında, yüzlercesi tutuklanarak toplama kamplarına gönderildiler. Denetim giderek daha fazla ırkçı düşüncelerin etkisi altına girdi. Çok daha sıkı önlemler alınmaya başlandı, bunların arasında çok büyük bir veritabanının oluşturulması vardı, Reinhard Heyrdrich 1939 Martı'nda "Çingenelerin Alman halkından ırksal bakımdan ayrılmasının gerekliliği" üzerine bir konuşma yaptı,[15] Çingenelerin sosyal tehdit yerine, ırksal tehdit olarak görülmeye başlanması bu döneme dair ikinci büyük gelişmeydi. Bu değişim aslında, 1935 yılında ilk sinyallerini vermişti. Nuremberg yasalarının yürürlüğe girmesinden kısa bir süre sonra, yasalar "yabancı kanı" taşıdıkları için Çingeneleri de kapsayacak şekilde genişletildi. Bu da Çingenelerin tek tek nasıl teşhis edilecekleri sorununu ortaya çıkardı. Naziler, Yahudileri sınıflandırırken, dinsel kökenlerine, ebeveynlerine ve büyük ebeveynlerine bakıyorlardı; bu her ne kadar Nazi ırkçı kuramının saçmalığını ortaya koyuyor olsa da, teşhis ve dışlamaya dair bürokratik işlemlere net bir ölçüt getiriyordu. Ancak Çingeneler için elde böylesine net bir tanım yoktu. Bunun üzerine yetkililer, ırk bilimi dedikleri bir düzmeceye güvendiler ve Çingeneleri ırksal olarak sınıflandırmak ve haklarında bilgi toplamak için yeni bir kurum oluşturdular. Savaş sırasında Alman Çingenelerinin Auschwitz'e gönderilişleri sırasında kullanılan bu çalışma, savaş öncesi dışlama politikalarından en önemlileri arasındaydı.

1939 ve Sonrası

İkinci Dünya Savaşı sırasında "dışlama politikası", "imha politikası"na dönüştü.[16] Kitlesel cinayetler gündelik olaylar haline geldi. Milyonlarca "top-

---

15 Guenter Lewy, *The Nazi Persecution of the Gypsies*, Oxford, 2001, s. 54.
16 İkinci terim için bkz. Longerich, *Politik der Vernichtung*, özellikle 16. ve 17. sayfalar.

luma yabancı" hem Üçüncü Reich'ın genişleyen sınırlarının içinde hem de Alman egemenliği altındaki Avrupa'nın her yerinde öldürüldüler. Savaş öncesi politikaların aksine, cinayet normal kabul edilmeyen istisnai bir durumdu. Peki ama bu durum, savaşın Nazi politikasını tepeden tırnağa değiştirdiği anlamına mı geliyordu? Böyle düşünmek, savaş öncesi politikaların önemini ciddi bir şekilde küçümsemek demektir. İlk zamanlardaki baskı ile jenosit arasında doğrudan bir bağ olmasa bile, savaş öncesi uygulanan politikalar, önemli bir iz bırakmıştı. "Topluma yabancılara" karşı yapılan yalnızlaştırma, tutuklama, teşhis etme ve sınır dışı etme gibi çeşitli eylemler, savaş dönemindeki uygulamalara baz oluşturmuştu. Ayrıca, Nazi terör ağının en önemli parçaları savaş patladığı sırada zaten adamakıllı örülmüştü. Bunlar, acımasız SS'ler tarafından yönetilen koordine toplama kampı sisteminden, SS'le yakın bağı olan ve Nazi davasına yürekten bağlı kişilerin yönetimindeki polis aygıtından, adalete ve hakka değil, önyargılara ve siyasi rahatlığa dayanan çarpık bir hukuk aygıtından, bürokratlardan, profesyonellerden, belediye görevlilerinden ve baskı uygulamalarını daha da ileri götürmeye hevesli, yerel Nazi eylemcilerden oluşuyordu.

Bu, dışlama politikasının başından itibaren taşıdığı radikalleşme potansiyelini de vurgulayan bir durumdur. Nazi rejimi bu politika konusunda öylesine kararlıydı ki, uyum içindeki "ulusal toplumun" yaratılmasındaki başarısızlık bile bu politikanın terk edilmesine yol açmadığı gibi, daha da kızışmasına yol açtı. Eğer savaş sırasında düşünüldüğü üzere, "topluma yabancı" olanlar daha da acımasızca yok edilirlerse, ulusal kurtuluş düşü de gerçekleşecekti. Bu azgınlığa, baskı politikalarını karakterize eden terminoloji eşlik etti. "Dışlama" çok farklı anlamlara çekilebilirdi, "topluma yabancı" ise aşağıdan başlayarak çok daha radikal yorumlara ve inisiyatiflere açık bir terimdi.

Daha da ötesi, savaştan *önceki* son evrede, Nazi politikalarının daha da radikalleşeceğine dair uğursuz işaretler zaten vardı. Hitler, 30 Ocak 1939 günü Reichtag'da yaptığı konuşmada, bir yeni dünya savaşının "Avrupa'da Yahudi ırkının imhasına" yol açacağına dair kehanetini açıklamıştı.[17] Bu konuşma, Hitler'in Holokost ile ilgili planlarının açıklanması olarak görülmemelidir. Hitler'in asıl amacı ülkeden daha çok Yahudi'nin kaçmasını sağlamak ve Batı'nın Almanya'ya karşı bazı yaptırımlarda bulunmasını önlemekti. Ancak bu Alman devletinin liderinden gelen olağanüstü bir tehditti ve Hitler'in gide-

17 Hitler'in 30 Ocak 1939'da Reichtag'da yaptığı konuşma, Domarus, *Hitler*, ii/ı. 1058.

rek artan soykırımcı kafa yapısı hakkında bir fikir veriyordu. Daha genel anlamda, 1930'ların sonunda Nazi politikalarının daha da azgınlaştığını gösteriyordu; Yahudilere karşı yapılan devlet destekli pogrom ve SS kamplarındaki ölümlerdeki hızlı artış, bu politikanın zaten değişmeye başladığının işaretiydi. Ayrıca her yerde engellilerin öldürülmesi için, gizli bir programın hazırlıkları başlamıştı. Hitler'in engelli çocukların öldürülmesine izin vermesinin ardından, 1939'un başından itibaren ayrıntılı planlar yapıldı ve bu planlar 1939 yazından itibaren uygulanmaya başlandı. Bu süre zarfında Hitler, muhtemelen engelli yetişkinlerin de kitleler halinde öldürülmesini onayladı. İlk cinayetler savaş sırasında işlendi, ancak canice "ötanazi" girişimi savaş daha başlamadan önce biçimlenmeye başlamıştı.

Savaş öncesinde kazandıkları tecrübe, Nazi liderlerine halkın tepkisinden pek de korkmamaları gerektiğini öğretmişti. Dışlama politikasının hiçbir gizli yanı yoktu. Halkın önünde yapılan konuşmalar, gazeteler, radyo programları, resimli dergiler, kitaplar ve akademik dergiler olan biteni ayrıntılarıyla anlatıyordu. Elbette bunların hepsi Nazi propagandasının filtresinden geçiyor, çarpıtılıyor ve gereken çıkartmalar yapılıyordu, ama çok büyük bir kampanyanın başlayacağı son derece açıktı. Hatta bazı Almanlar bunu, güpegündüz yapılan polis baskınları, şiddet dolu saldırılar ve boykotlarla kendi gözleriyle gördüler. Peki, "sıradan Almanlar" –baskılardan doğrudan etkilenmeyenler– nasıl tepki verdiler?

Tarihçiler, bu soruya cevap vermekte zorlanıyor. Rejimin eleştirilmesinin suç olduğu bir toplumda, halkın görüşlerini ölçmek kolay değil. Ancak tepkilerin karmaşık olduğu söylenebilir. Şurası açık ki, bazı gruplara karşı terör, diğerlerine karşı olandan daha makul karşılandı. "Asosyallere" uygulanan sert yaptırımlar muhtemelen geniş ölçüde kabul görmüştü, ayrıca toplum dışı olanlara karşı kuşkular 1930'ların başında ve öncesinde de yoğundu. Ancak SDP'nin ve KPD'nin milyonlarca destekçisi en azından solun ezilişinden dolayı karışık duygular içinde olmalıydılar. Yetkililer tarafından takınılan tutumun türü de, halkın yaklaşımı bakımından önem taşıdı. Yasal olan eylemler açık teröre göre daha fazla kabul gördü. Nuremberg yasaları, kabullenme ve kayıtsızlık karışımıyla yaygın kabul görürken, 1938 pogromunda kullanılan aşırı şiddet, birçokları tarafından reddedildi.

Nazi baskısına karşı halkın tepkisi, elbette ki pasif desteğin, duyarsızlığın ya da kısmi eleştirinin ötesindeydi. Korku da önemli bir faktördü, hatta bazı

uygulamalar geniş halk kesimlerine Üçüncü Reich'ın sosyal ve siyasal kodlarına karşı çıkarlarsa, başlarına gelecekleri gösterme niyetini taşıyordu. Yelpazenin öteki ucunda ise, "topluma yabancıları" yetkililere ihbar ederek baskı politikalarının pekişmesine katkıda bulunan, sayısız sıradan Alman yer alıyordu. Bu tür ihbarlar (Yahudiler ile Yahudi olmayanların kurdukları ilişkiler gibi) bazı durumlarda ne kadar önemli olduklarını gösterdiler, diğer konular ise (siyasi direniş gibi), polis daha erken davrandığı için daha az önem taşıdı. Sözüm ona suçların büyük bir kısmı ise asla ihbar edilmedi, elbette birçok Alman, Nazileri kayıtsız şartsız desteklemiyordu. Ancak aktif olarak muhalefet de etmediler. Nazi liderleri, çok daha radikal bir dışlama politikası izlemek için, elle tutulur bir azınlıktaki yandaş ile pasif bir halkın yetip de arttığını idrak etmişlerdi.

Din ve Kiliseler

Richard Steigmann-Gall

Giriş

Çağımızda, modernleşme kuramcılarının aşağı yukarı otuz yıl önce öngördüklerinin tersine, dinsel bir canlanış söz konusu. Dinin değil, sadece bireylerin özel yaşantılarıyla –ve hatta bütün toplumların– sosyal ve siyasal dünya görüşleriyle ilintisi, artık akademisyenler arasında tartışma konusu olmaktan çıktı. Dinin kamusal törelere ve yönetimsel karar süreçlerine yaptığı etki, çağdaş gözlemcilerin meseleyi yıllar öncesine göre, daha net görmelerini sağlarken, karşılığında din kurumunun arızi bir sosyal kuvvet olması bakımından tarih boyunca sürdürdüğü varlığını çok daha akla yakın bir şekilde değerlendirmesini sağlıyor. Dinin süregelen gücünü takdir eden tarihsel kavrayış, çok uzun bir süre hiçbir zorlukla karşılaşmadan yaşamış, yıpranmış ve modern öncesi bir tortu olduğu varsayımının söz konusu olduğu, modern Alman tarihi alanında çalışanlarca özellikle olumlu karşılandı. Din üzerine yapılan çalışmalar, 1960'lardan 1990'ların başına kadar, sadece kilise tarihinin bir alt disiplini olarak kaldı. Bu duruma hayıflanan önde gelen Alman tarihçi Wolfgang Schieder 1982'de, "Din tarihinin Alman üniversitelerinin ilahiyat fakültelerinde, ilahiyatın bir dalı olarak, geleneksel kilise tarihine dair özel uzmanlık alanı haline geldiğini ve bu ilahiyat fakültelerinin kiliseyle olan bağlarının, İngiltere'deki mukabillerine göre çok daha fazla ve hatta büyük ölçüde onlar tarafından kontrol edildiğini,"[1] aktarıyordu. Bir başka deyişle, Almanya'daki din araştırmaları diğer Avrupa şartlarında ve çevrelerinde gelişmiş, aynı tipteki akademisyenlik anlayışını korumaya hizmet etti.

---

1 Wolfgang Schieder, "Religion in the Social History of the Modern World: A German Perspective" *European Studies Review*, 12, 1982, s. 290.

Alman dininin sosyal tarihi için yaptığı bu çağrıdan itibaren yaşanan gelişmelerde en büyük pay, Schieder'e aittir. Alan, giderek büyüyen bir sektöre dönüştü. Katolik ve Protestan çevreler üzerine yapılan çalışmalar modern Almanya'nın "açık ve anlaşılması kolay bir laik çağ"[2] yaşamadığını kanıtladı. Bu eğilim, kısmen dikkatleri dini kurumları odağına alan geleneksel bakıştan çekip, dini bir kültür olarak anlamaya çağıran antropolojinin etkisinden kaynaklanıyor. Bu, modernleşme kuramcılarının otuz yıl önce öngördükleri laikleşmenin tamamen bir efsane olduğu anlamına gelmez. Son dönemdeki eğilimler tamamen ters yönü işaret etse de, laikleşme kuramları ne elin tersiyle itilmeli ne de tereddütsüz kabul edilmelidir. Din daha çok, hepsi de dini duyguların kaybolmasını geciktirmiş ve hatta engellemiş sınıf, cinsiyet, coğrafya ve bölge farklılıkları gösteren *kısmi* bir fenomen olarak görülmelidir. Günümüzde görülen laikleşme kuramını bileşenlerine ayırma eğiliminin bazı önemli kavrayışlara yol açtığını söyledikten sonra, dini ölçmenin tek bir yöntemi olmadığını söylemek de, aynı derecede önemli.

Bu bağlamda, modern Almanya tarihinin belki de en fazla öne çıkan anında, Üçüncü Reich'ta dinin ve toplumun birbirleriyle ilişkisini inceleyeceğim. Görünürde Hıristiyanlığın en temel anlayışını oluşturan sevgi ve barış mesajının taşıyıcısı olan kiliseler, Nazilerin eşine benzerine rastlanmamış soykırımsal şiddetlerinin önünde durabilirler miydi ya da durmalı mıydılar? sorusu, cevap arayacağım sorulardan biri olacak. Durmamış olmalarının nedenlerini keşfetmek de. Bu nedenleri teolojik yargıların içinde aramanın yanı sıra, Hıristiyan kiliseleri ile Nazi devleti arasındaki kurumsal ilişkiler sorununu, totaliter bir rejim içinde kamusal yapıların işleyiş parametresini anlamak niyetiyle araştıracağım. Direnişe suç ortaklığından, ezici bir cebir ve şiddet gücünü elinde tutan her şeye kadir bir devletin hayaleti ile sürekli karşılaşmış olan dini cemaatlerin tepkilerine kadar uzanan bu ilişkiler bir hayli öğreticidir. Söz konusu tepkiler, kendi seçimlerini yapmış olan din adamlarının bireysel olarak üstlendikleri risklerden, teolojik inanç arasındaki önemli nüanslar da dahil olmak üzere, ideoloji ve kurumların daha yapısal unsurlarına kadar uzanıyordu. Dini grupların tarihinin, özellikle de Hıristiyan cemaatlerinin önüne çıkan fırsatları kaçırdığını ve ahlaki zorunluluklarından saptıklarını belirtmek, bu bölümde yazılacak olanları gereksiz kılmaz. Ancak sorulması gereken soru,

2 David Blackbourn, "The Catholic Church in Europe since the French Revolution: A Review article", *Comperative Studies in Society and History*, 33, 1991, s. 779.

nazizm söz konusu olduğunda bu "günahlar"ın ihmal mi yoksa görev mi olduğudur. Burada ele alınacak bir başka konu da, dini bir cemaat olarak Yahudi Almanların Nazi devletinde dini açıdan nelerle karşılaştığı, Üçüncü Reich'ın Yahudilerin dini tecrübelerini ve pratiklerini nasıl dönüştürdüğüdür.

Katolikler

Alman Katolikleri ve kiliseleri, Weimar Cumhuriyeti'nin sonuna dek, kendilerine ait bir ortama ya da "altkültüre" sahip oldular. Bu çevre yalnızca Merkez Parti gibi bir siyasi partiye sahip olmakla kalmadı, ayrı sosyal, ekonomik ve kültürel kurumları da oldu. Alman İmparatorluğu (*Kaiserreich*) döneminde, Merkez Parti lideri Ludwig Windthorst sivil özgürlükler sorununda ilerici bir tavır takınırken, partisinin dini muhafazakâr seçmenlerine de seslendi. Windhorst, Yahudilere "Reich düşmanları" (*Reichsfeinde*) olarak saldırılmasının bir gün Alman Katoliklerine karşı saldırılara da gerekçe oluşturacağına inandığı için, parti politikası olarak antisemitizmle etkili bir şekilde mücadele etti. Windhorst'un duyarlılığını takdirle karşılayan Katolikler, yeni kurulan Alman devletinin egemen Protestan-liberal ortamında Katolik azınlığa karşı başlatılan "kültür savaşı" (*Kulturkampf*) nedeniyle, dini bir azınlık olmanın ne anlama geldiğini biliyorlardı. Merkez Partisi'nde ve Katolik cemaatinde de antisemitizm ve liberalizm karşıtlığı var olmakla birlikte, parti ve cemaat liderleri, bunların siyasi etkisini daralttılar.

Alman Katolikliğinin içinde var olan otoriter eğilimlere karşın, Merkez Parti'si, Weimar Cumhuriyeti sırasında, özellikle kendilerini birdenbire 1918 sonrası dönemin sosyal ve siyasi hareketliliği içinde oluşan yeni "içeridekiler" arasında bulan sosyal demokratlar başta olmak üzere, diğer "ötekiler"le işbirliği yaptı. Katolik Kilisesi aslında Weimar'ın kültürel, siyasi ve sosyal Zeitgeist'ına[3] karşı olmakla birlikte, tutarlı bir Nazi karşıtı tutum takındı. Almanya'nın çeşitli bölgelerinde, Katoliklerin Nazi Partisi'ne üye olmaları ve Nazi örgütlerinin üyelerinin de kilise törenleri ve cenazelerine katılmaları açıkça yasaklanmıştı. Mainz piskoposu NSDAP üyelerinin ayinlere katılmalarını bile reddetmişti. Bu tutum, ilk başta Marksizm, liberalizm ve "yahudi tehlikesi" ile savaşmakta olan bir örgüte sırtlarını dönme konusunda tereddüt

3 Zamanın ruhu. (çev.)

içinde olan başka piskoposlar tarafından endişeyle karşılandı. Bununla birlikte Nazilerin *völkisch* ırkçılığa yaptıkları vurgu ve Vatikan'a sürekli saldırmaları, 1931 yılında Bavyera, yukarı Rhine, Köln ve Paderborn piskoposlarının nasyonal sosyalizm ile Katolikliğin birbiriyle hiç uyuşmadığını açıkladıkları bildiriler yayımlamalarına yol açtı. Aynı yılın sonunda, Alman kilise büyüklerinin tamamı, Nazi hareketine karşı olduklarını açıklamışlardı. Nazizmi açık açık desteklemekte olan Katolik kilise adamları –Benediktin tarikatı başrahibi Alban Schachleiter ya da Badenli papaz Wilhelm Senn ile yüz kadar din adamı– ise kaideyi bozmayan istisnalar olarak kaldılar. Bu "kahverengi papazlar" elbette Alman Katolik görüşünün önemli bir bölümünü temsil edecek kadar kalabalıktılar, ancak ateşli *völkisch* milliyetçilikleri ve ırkçı antisemitizmi kucaklayarak Katolik düşüncesinden net bir kopuşu temsil ediyorlardı ve Alman Katolik cemaati içinde radikal bir azınlık olarak kaldılar.

Alman Katolikliğinin bir hareket ve ideoloji olarak nazizme bakışı sorunundan ayrı olarak, bir başka ağırlıklı sav da, Katolik kilisesinin 1933'ten sonraki yıllarda Nazi devleti içindeki pozisyonuyla ilgilidir. Bu tartışmada, kilise hiyerarşisindeki seçkinlerin –papa ile kilisenin yüce efendilerinin– ötesine geçildiğinde, insan yapılabilecekler veya yapılması gerekenler konusunda en tepeden en alta kadar Katolik kurumları üzerine sorularını çoğaltabilir. Böyle yapmak, siyasi ve ruhani bakımdan adamakıllı çeşitli, inanç ve siyasi seçim arasındaki bağların kolay kolay ayrıştırılamadığı bir manzarayı daha iyi anlamamızı sağlayacaktır. Yerel piskoposun ve altındaki ruhbanların eylemleri, hem Nazilerin yeni polis devletinin totaliter potansiyeli hem de devletin milliyetçi ve Bolşevizm karşıtı gündemini minimumda da olsa paylaşan bir dini sistemin ideolojik yatkınlıkları ile sınırlanmıştı. Bazı Katolikler, Katolik kilisesinin Nazi rejimine karşı giderek artan bir direniş içinde olduğuna inanıyorlardı. Kilise başta eğitim alanı olmak üzere, Katoliklerin özerkliğini talep etmişti. 1933 Temmuzu'nda âlây-ı vâlâ ile açıklanan antlaşmanın bir yanılsama olduğu ortaya çıkmıştı. 1933 ilkbaharında görüşülen ve Hitler tarafından temmuz ayında imzalanarak yasalaşan antlaşma, Alman Katolikliğinin sesi olan Merkez Partisi'nin dağıtılması karşılığında, eğitim ve sosyal alanda Alman Katoliklerinin haklarını garanti altına almıştı. Merkez Partisi'nin başkanı olan Weimar döneminin tecrübeli politikacısı Ludwig Kaas, Roma'daki antlaşma görüşmeleri sırasında aktif bir rol oynamıştı. Uzun bir zaman boyunca Katoliklerin sesini duyurmuş olan Merkez Partisi'nin kendisini gönüllü

olarak fesh etmesi ve Hitler'in diktatör konumuna destek vermesi, antlaşmada verilen sözlerin karşılığıydı. Bu durum daha birkaç ay önce harekete son derece sert bir şekilde muhalefet eden bu kurumun sivriliğini bir yana bıraksak bile, Katoliklik ile nazizm arasındaki karşıtlığın gerçekte ne kadar derin olduğu sorusunu karşımıza çıkarıyor. Hitler ve Nazi liderlerinin bazılarının kâğıt üstünde Katolik olmaları ise, durumu iyice karıştırıyordu, ancak bu çok fazla abartılacak bir durum değildi, çünkü Katolik hiyerarşisi içinde kimse, Hitler'in hâlâ inançlı bir Katolik olduğuna dair bir yanılsama içinde değildi.

Katolik kilisesi ile Nazi Partisi arasında var olan kurumsal rekabet ise, adı konmadan devam etti. Katolik gençlik, Hitler Gençliği'ne karşı özerkliğini korumak için önemli ölçüde çaba gösterdi. Nazi yetkilileri, Katolik manastırları kapattıklarında ya da bazı Katolik rahipleri, rejim tarafından küçük oğlanlara cinsel tacizde bulundukları suçlamasıyla sözüm ona "ahlak mahkemelerine" çıkardıklarında, bu durum Katoliklerin içlerindeki baskı ve savaş hali duygusunu daha artırdı. Ancak bu duyguların ne kadarının ideolojik bir muhalefet yarattığı sorusu cevapsız kaldı.

Bu durumda, Hitler'in 1934'teki "Uzun Bıçaklar Gecesi" üzerine hesapları özellikle eğiticidir. Bir yandan muhafazakâr müttefiklerini, SA lider Ernst Röhm'ün başını çekeceği bir "ikinci devrim" ihtimaline karşı rahatlatırken, bir yandan da Nazi Partisi içindeki radikalleri ve gereksizleri yok etme fırsatını kullanmış, ayrıca kendisini rahatsız eden muhafazakârları da ortadan kaldırmıştı. Bunların arasında tanınmış Berlinli Katolik Erich Klausener de bulunuyordu. Klausener'in ölümü, Berlin Katolik cemaati üzerinde soğuk duş etkisi yapmıştı, bu andan itibaren siyaseten gardlarını alıp daha fazla kayıp vermemeye çalıştılar. Katolikler arasındaki baş muhafazakâr von Papen zaten kısa bir süre sonra başbakan yardımcılığından alındı. Böyle bir hamle, birkaç ay öncesine kadar kimsenin aklının ucundan geçmezdi, ancak Hitler'in tartışmasız iktidarı sayesinde artık gerçekleşebiliyordu. Bununla birlikte, sadece teoloji olarak tanımlanmayacak Katolik tutumları da vardı. 1935'ten itibaren Berlin Piskoposu olan Kondrad Preysing, kendi milliyetçi ve anti-komünist görüşlerini Üçüncü Reich'a "olumlu" duruş sergilemesinin nedeni olarak gösterebiliyordu. Nazi devleti ile Katolik kurumları arasındaki ilişkinin bütününe gerginlik ve kararsızlık hâkimdi. Bunların her ikisi de, "kilise kavgasının" bazı temel kaidelerinin mutlak doğruluğuna ve Katolik kilisesinin Üçüncü Reich'a karşı *ideolojik* kökene sahip gerçek bir direniş kaynağı olma iddiasına dair kuşkuları teyit ediyor.

Üçüncü Reich'ta direnişin bazı anları, Katolik kilisesinin eylem kapsamını gösteriyor. Bunlar, özellikle ruhban karşıtı Nazi *Gauleiter*'lerinin (bölge liderlerinin) artık din okullarında bulunan haçın kaldırılıp, yerine *Führer*'in resimlerinin konmasının zamanının geldiğine karar vermeleriyle ülke çapında meydana gelen "haç olayları" sırasında yaşanmış kendini savunma düzeyindeki bazı yerel kalkışmalardır. Yerel yetkililer bu olayların durdurulması için yapılan nazik uyarılara tepkisiz kaldığında, halk yetkililere göre daha dişli olduğunu kanıtladı. Bazı durumlarda düşmanlık öylesine yoğunlaştı ki, Nazi yetkililer okullara girmeye ve haçları yerine koymaya kararlı Katoliklerle resmen muhatap olmak zorunda kaldılar. Totaliter ihtiraslara sahip olmakla birlikte, halkın görüşlerine karşı şaşırtıcı derecede duyarlı olan Hitler, nispeten küçük bu türden olayların açtığı hasarı telafi etmiş ve haçları değiştirme emrini geri çekmişti. Yaşanan patırtı canını sıkmış olmakla birlikte –çünkü kendisine karşı çıkanları, hatta hayal kırıklığına uğratanları "defterini dürmekle" tehdit etmekten hoşlanırdı– Hitler, sıradan Katoliklerle ilişkisini tamamen kopartacak herhangi bir duruma izin vermeyecek kadar açıkgözdü.

Rejimin, kilisenin sevilen büyüklerinin peşine düşmekle ilgili kararlarında da, 1941 Ağustosu'nda, Münster piskoposu von Galen vakasında görüldüğü üzere, benzer hesaplar söz konusuydu. Von Galen, Nazilerin güya "ötanazi kampanyası"nı açık açık ahlaksızlıkla suçlamıştı. Bu rahatsızlığını, Nazi yetkililerle yüz yüze görüşerek ifade etmek yerine, bir pazar vaazı sırasında kürsüden seslendirmeyi seçince, bir siyasi fırtınanın patlamasına yol açtı. Savaşın tam ortasında kendi otoritelerine bu derece net meydan okunması Nazi liderliği arasında bu işin nasıl temizleneceğine dair bir kavganın çıkmasına yol açtı. Ötanazi kampanyasının durdurulmasının yanı sıra (ki daha sonra büyük bir gizlilikle uygulandı), von Galen'e karşı hiçbir şey yapılmamasına da karar verildi. Her ne kadar, bazı Naziler cezalandırılmasını talep etseler de (özellikle Martin Bormann idam edilmesinden yanaydı), Joseph Goebbels gibi diğer Naziler von Galen'e değil zarar vermenin, hapsetmenin bile savaş içindeyken Münster ve çevresindeki Katolik bölgesini tamamen kaybetmek anlamına geleceğini savundular. Bu özel olay, Nazilerin totaliter ihtiraslarının sınırlarının açık şartlarını da ortaya koyar. Her ne kadar kapalı kapılar ardında kuşku duysalar da, Almanya içindeki bir Hıristiyan cemaatle kurdukları ilişkilere hasar vermeye hazırlıklı değillerdi.

Aynı nedenle, sık sık karşımıza gelen bir iddianın; Papa XII. Pius'un savaş

sırasında Nazilerin kitlesel katliamlarına karşı çıktığı için, Naziler tarafından tutuklanacağı, hatta daha kötüsünün olacağı iddiasının oldukça kuşku götürür olduğunu söyleyebiliriz. Haç ve von Galen krizlerinin çok net gösterdiği üzere, Naziler nüfusun önemli bir yüzdesinin davalarını desteklememesi durumunda geri adım atmaya hazırlıklıydılar. Pius'un şu ya da bu derece antisemitik olması bu bağlamda önem taşımaz, asıl önemli olan Pius'un kendi kilisesinin emniyetini düşünerek Holokost'a ya da Nazilerin diğer kitlesel cinayetlerine açık tepki göstermemiş olmasıdır. Pius'un kendisine ya da Katoliklere zarar gelmesinden korktuğu için, sustuğunu söyleyenler, elinin altında Katolik hiyerarşisinin kesin tavır koyduğu olaylarda Nazilerin çatışmadan kaçındığının kesin delillerinin bulunduğu ihtimalini göz önünde bulundurmalılar. Elbette ki, yetkililer Nazi barbarlığına karşı hiçbir ayrım gözetmeden karşı çıkan papazlara merhamet göstermediler, bireysel düzeyde Yahudilere yardım edenler, en gerekli anlarda Nazi dünya görüşüne muhalefet edenler, bu davranışlarıyla canlarını tehlikeye attılar. Ancak Naziler bu düşük rütbeli papazların eylemlerine, Katolik nüfusun daha geniş alanlarıyla bağı veya ilişkisi olmayan münferit vaka muamelesi yaptılar.

Protestanlar

Nazizmin, Alman Protestanlığına karşı tutumu, Alman Katolikliğine karşı olduğu kadar açık değildi, ayrıca Protestanlığı o dönemde etkisi altına alan teolojik tartışmaların etkisi altındaydı. Nüfusun çoğunluğunu oluşturan Protestanlar, hiçbir zaman kendilerine ait bir altkültür oluşturmadılar; Merkez Parti'nin bir Protestan muadili yoktu, ancak üyelerinin bazılarının Protestanlığın çeşitli anlayışlarına dahil olduğu çeşitli partiler vardı. Bu sorun üzerine ilk çalışmaları yapan en yetkin akademisyenlerden biri olan Ernst Troeltsch'e göre, Alman Protestanlığı "iktidar, itaat etmenin etiği, yüceltme ve otoriteye saygı duygularının gerçekliğinin içini boşaltmıştı."[4] İtaate ve otoritenin yüceltilmesine yapılan vurgunun, özellikle Martin Luther'in *İki Krallık* adlı eserinden miras olduğu yaygın bir şekilde kabul ediliyordu. Bütün siyasi sorumlulukların hükümdara bırakılması gerektiğini vurgulayan bu öğreti, öteden beri "apolitik Alman"ın ortaya çıkış anı olarak görülüyordu. Bir başka

4 Ernst Troeltsch, *The Social Teaching of the Christian Church*, New York, 1931, ii., s. 575.

gözlemcinin belirttiği gibi "Almanya'nın eğitimli sınıflarının siyasetle fazla yakın olmaktan kaçınmaları, iyi bilinen dünyevi olmayan özellikleri, özünde Luther'den kaynaklanıyordu."[5] Dolayısıyla, bu ilk otoriteler siyasi Protestanlık diye bir şeyin olmadığını söylerler, bu nedenle Protestanlar statükonun onarımı ya da dönüştürülmesiyle değil, öncelikle devamıyla ilgili olarak gösterilirler.

Protestanlığın "siyaset üstü" olduğu görüşü, Protestan kiliseleri tarafından da dillendirilmiştir. Protestan pastörü resmen bir devlet memuru, devlet otoritesinin bir koluyken, Alman hükümdarı ise Protestan devlet kilisesinin laik başkanı ya da *Summus Episcopus*'udur, ancak Protestanlığın siyasi boyutu, bu ilişkinin işaret ettiği gibi dolayımsız değildir. Son dönemdeki akademik araştırmalar, Protestanlığın Alman toplumunun biçimlenişinde tepkili bir rolden çok *biçimlendirici* bir rol üstlendiğini gösteriyor. Alman tarihinin böylesine kapsamlı bir altüst oluştan geçtiği dönem açısından, bunu akılda tutmak özellikle gerekli, çünkü Alman tarihinin nazizme uzanan süreci, *Kaisereich*'in ötekilerini –Katolikleri, sosyalistleri ve Yahudileri– içselleştirmişse, içerdiği –dindar Protestanı– da ötekileştirmiştir.

Birçok araştırmanın gösterdiği üzere, Kalvenci Protestanlar bir bütün olarak nazizme karşı bağışık olma eğilimini taşıdılar. Nazizme karşı –ya da daha doğru bir ifadeyle nazizmi destekleyen teolojik eğilimlere karşı– yükselen en net ses, 1934 Mayısı'nda kaleme alınan meşhur Barmen Bildirgesi'nin yazarlarından olan Karl Barth'a aitti. Protestan kilisesine karşı bu başkaldırı, kendisini "Hıristiyan Almanlar"dan ayırmak isteyen bir gruplaşmaydı. Diyaletik teolojik bakışı, herhangi bir siyasi ve dini birlikteliği men ettiği için Barth, başta güya "dindar sosyalistler" ve bunların kilise içindeki halefleri de dahil olmak üzere solun da dine müdahalesine, sağda olup da özellikle Protestan düzen kiliselerinin içinde yer alan ve Nazilerle ittifak kuranlara da karşı çıkıyordu. Barth'ın Hıristiyanlığı, sırtında sosyal ve etik yükler taşımadığı gibi, bunları geçici dünya işleri olarak görüyordu. Bir gözlemcinin belirttiği üzere, "Barth için ahlak, hatta vicdan bile insanlara dairdi, bunlar insani din ve kültürle alakalıydı. Bu din, tanrı ile arasına köprü kurmuyor, tersine duvar örüyordu."[6] Barth'ın teolojisi, "Tanrı'nın ötekiliği"nin, dünya ile bir alakası

5 Gerhard Ritter, "Die Ausprägung deutscher und westeuropäischer Geistesart im konfessionellen Zeitalter", *Historische Zeitchrift*, 149, 1934, 247-248.
6 Klaus Scholder, *The Churches and the Third Reich*, 2 Cilt, Londra, 1987-1988, i. s. 105.

olmadığını, bu nedenle de tarihin Tanrı'nın açığa çıktığı bir durumun işareti olarak okunamayacağı anlamına geldiğini savunuyordu.

Barth'ın en önde gelen ve itibarlı karşıtlarından biri olan Lüterci teolog ve Nazi destekçisi Emanuel Hirsch, tamamen ters bir konum aldı. Hirsch, "etik bağlılıkla dünyevi ve ilahi arasındaki diyalektik ayrılığın"[7] üstesinden gelinebilineceğine emindi. Hirsch'e göre Lütercilik tamamıyla bir bilinç diniydi ve şöyle diyordu: "Bir insan, tarihin biçimlendirici ve yaratıcı güçlerine bakarak Tanrı'nın yaratılışa dair niyetini görebilir... Devlet ve ulus için fedakârlık etme duygusunu, Volk'un tarihin efendisine bilinciyle duyduğu inancı, yüreğinde de uyandırarak sağlayabiliriz ancak".[8]

Antimateryalist ve pasifist "dindar sosyalistler", Protestanlığın nazizme açıkça karşı çıkan bir başka parçasıydı. Barthçılardan farklı olarak, bunlar nazizmi ne siyaseten ne de teolojik olarak eleştiriyorlardı, diğer konularda ise bazı benzerlikleri vardı. Ancak Hıristiyan Almanlar gibi, dindar sosyalistler de Hıristiyanlıkla modern dünya arasındaki sentezi tartışmıyorlardı. Dindar sosyalizmin o dönemdeki seslerinden biri olan Paul Tillich, Hirsch'i en yakın arkadaşlarının arasında görüyordu. Nitekim paradoksal olarak, bu Protestanların kurmak istedikleri etik dünya, antimarksist ve antimateryalist sosyalizm, nasyonal sosyalizmin Hitler ve Goebbels tarafından öne sürülen etik ve moral yaklaşımıyla benzeşiyordu (hatta dindar sosyalistlerin önde gelenlerinden biri olan Georg Wünsch, 1933'ten sonra dindar sosyalist amaçları gerçekleştirdiği için Nazilere katıldı).

Protestanların, nazizme muhalefet eden ve genellikle liberal *Protestanlığın* sol kanadı olarak atıfta bulunulan üçüncü büyük grubu, *Die christliche Welt* adlı süreli yayının editörü ve önde gelen liberallerden Friedrich Naumann'ın kayınbiraderi Martin Rade'in çevresinde toplanan gruptu. Dindar sosyalistler gibi, bu grubun safları arasında da önemli miktarda teolojik çeşitlilik mevcuttu. Dindar sosyalistler açıktan açığa politikken, *Die christliche Welt* çevresinde toplananlar nazizme ahlaki düzlemde muhalefet ettiler. Özellikle Rade, ekümenikliğin[9] ve pasifizmin ateşli bir taraftarıydı, ulusların birliğini kabul ediyordu ve Hıristiyanlığın "komşunu seveceksin" emrinin Hıristiyan milli-

7 Emanuel Hirsch, *Deutschlands Schicksal: Staat, Volk und Menschheit im Lichte einer ethischen Geschichtsansicht*, Göttingen, 1923, s. 159.
8 agc., s. 165.
9 Hıristiyanlığın farklı mezhepleri ve/veya grupları arasında birliği ve işbirliğini sağlama çabası. (çev.)

yetçiliğine izin vermediğini açıklıyordu. Ancak Hıristiyan Almanlar ve dindar sosyalistler gibi, o da bir Hıristiyan siyasetinin mümkün olduğuna inanıyor ve teolojik etiği Hıristiyanlıkla toplum arasında karşılıklı ilişki olarak tanımlıyordu.

Bu çevrelerin varlığına karşın, Protestanlığın çeşitli grupları, genellikle nazizmi destekleme eğiliminde oldular. Protestanlık müessesesinin siyasi çekim merkezini İtirafçı Lüterciler[10] oluşturuyordu; otoriter ve milliyetçiydiler. Milliyetçiliği sadece onaylamakla kalmayan bu teolojik akım, bünyesinde dini bir milliyetçilik barındırıyor ve *Volk*'u destekliyordu. İkrarcı Lüterciler arasında programa dayalı farklar olmakla birlikte, hepsi serbest ticarete, "dünyevi" kapitalizme ve ekonomik bakımdan bağımsız bir birleşmiş dünya fikrine etik olarak karşıydılar. Protestanlığın bu kanadı, güçlü antisemitik eğilim de barındırıyor olabilirdi, çünkü modern, asimilasyoncu Yahudileri toplum için tehlike olarak görüyordu (*Gemeinschaft*).

Bu eğilimin en fazla öne çıkan savunucularından biri Paul Althaus'tu. Althaus, yaradılış düzeni içinde, *Volk*'un Tanrı'nın ilahi dileği olduğunu, bu nedenle de yaradılışın bütün düzenin üstünde olduğunu öne sürüyordu. Hıristiyanlığın kutsal metinleriyle Alman değerleri arasında bir yakınlık olduğunu görüyor ve, "Lüterci Protestanlık... Hıristiyanlık tarihinde Alman ruhunun yaptığı en büyük hamledir,"[11] diyordu. Hıristiyanlığın düşmanları olan Yahudilerin ise bu düzene karşı oldukları için, tehlike olarak görülmeleri kilisenin başlıca göreviydi. Kiliselerin halka, Yahudi belası hakkında konuşmalar yapmaları ve hatta gerekirse, kaba kuvvet kullanmaları da büyük önem taşıyordu.[12] Naziler, iktidarı ele geçirdikten sonra da, "Protestan kiliselerimiz 1933'teki dönüm noktasını Tanrı'nın bir armağanı ve mucizesi olarak görmektedir," diye açıklıyordu.

Asıl şaşırtıcı olan, birçok Nazi'nin Althus'unkine benzer düşüncelere sahip olmasıydı. Nazi Partisi yüksek mahkemesinin başkanı olan Walter Buch, Nazi Öğretmenler Birliği'nin başkanı olan Hans Schemm gibi Naziler, *Volk*'un yaradılışında benzer şekilde Tanrı'nın parmağı olduğunu düşünüyorlardı. Shemm'in "Tanrı'yı, ancak kanımızın ve ırkımızın aynasında, görülmesi ge-

10 Confessional Lutheranism: 1580'de yayımlanan *Book of Concord*'daki doktrinleri aynen kabul eden Protestanlar. (çev.)

11 Paul Althaus, *Evangelium und Leben: Gesammelte Vorträge*, Gütersloh, 1927, s. 92.

12 age., s. 186.

reken şekliyle görebiliriz. Irk, *Volk* ve ulus, bizi Tanrı'ya götürecek yegâne araçlardır,"[13] diyerek yaptığı açıklama Althaus'un, "Tanrı bana *Volk'un* pınarını verdi: kan, beden, ruh ve can" görüşüyle benzerlik taşımanın da ötesindeydi.

İtiraf kilisesine katılmış olan İtirafçı Lütercilerin büyük kısmı, benzer görüşleri taşıyorlardı. Kurmark'ın genel müfettişi Otto Dibelius, İkrarcı kilisenin en muhafazakâr seslerinden biriydi. İktidar ele geçirildikten sonra Dibelius, Nazi gaddarlığını bile mazur görecek kadar ileri gitti ve Naziliğin, Hıristiyanlığın hükümleriyle uyum içinde olduğunu açıkladı. 1933 yılındaki bir ayinde, "Ulus için hayat memat meselesi olan durumlarda, devletin gücü bütünüyle ve en canlı şekliyle gösterilmelidir... Martin Luther'den, kilisenin, yapması gerekenlerle ilgili olarak devletin işine karışmaması gerektiğini öğrendik. Hatta [devlet] sert ve acımasız olduğunda bile,"[14] diye açıkladı. Nazilerin antisemitizmi de Dibelius'tan onay aldı: "Almanya'da son on beş yıldır, Yahudiliğin etkisi olağanüstü artış göstermiştir. Yahudi yargıçların, politikacıların, etkili görevlerdeki Yahudi devlet memurlarının sayısı dikkat çeker ölçüde artmıştır. Halkın buna karşı sesi yükselmektedir,"[15] diyordu.

İtiraf kilisesinin en tanınmış Lütercisi olan Martin Niemöller de önce nazizme eğilim gösterdi. Niemöller, Kasım Devrimi'nden sonra Freikorps Epp'e katılmıştı: Hitler'in şansölye olarak seçilmesini sağlamak için NSDAP'a oy verdi ve kilisesine Nazi Partisi'nin bayrağını çekti. Nazilerin, Yahudileri ırk olarak tanımlayıp iş hayatından ve kamusal hayattan dışlamasına temel oluşturan ari maddesinin kiliseye sokulmasına anında muhalefet etmesine rağmen, kendisi de bir antisemitikti. Ancak Niemöller'e göre ari maddesi, etik ve insani bir mesele değil, tamamen kutsal kitapla ilgili teolojik bir meseleydi. Niemöller, İkrarcı kilisenin yerine geçen Protestanlar Acil Durum Birliği'nin kurulmasının üzerinden daha iki ay geçmeden, "Biz ulus olarak Yahudi etkisinin altında çok çektik,"[16] diye yazıyordu. Bu tür duygular, Niemöller'in aslında devletin antisemitizmini reddetmediğini, ancak Protestan kiliselerinin

13 Gertrud Kahl-Furthmann (ed.), *Hans Schemm spricht: Seine Reden und sein Werk*, Bayreuth, 1935, s. 127.

14 Günter van Norden, Der deutsche Protestantismus im Jahr der nationalsozialistische Machtergreifung, Güntersloh, 1979, s. 54.

15 Wolfgang Gerlach, Als die Zeugen schwiegen: Bekennende Kirche und die Juden, Berlin, 1987, s. 40.

16 age., s. 187.

kendi kendilerini yönetme ayrıcalığını koruma çabasının sonunda, onu ari maddesini reddetmeye götürdüğünü gösteriyor. Niemöller asıl büyük itibarı, takındığı ilk siyasi ve teolojik tutumdan bütünüyle dönerek kazanmıştır. Nazi politikalarına, özellikle ruhani meselelerde takındığı ruhani tutum nedeniyle savaş boyunca Sachsenhausen'e kapatılmış ve 1945'ten sonra, kilisenin antisemitizmi ile doğrudan yüzleşmeyi savunanlar arasında en ön safta yer almıştır.

Hıristiyan Almanlar (*Deutsche Christen*) ise tersine Protestan hareketi içinde Nazileri bütün mensuplarıyla güçlü bir istekle, kayıtsız şartsız destekleyen ve Protestan kiliselerini yeni kurulan Üçüncü Reich çizgisine çekmek isteyen bir gruptu. Bu durum kurumsal düzeyde öncelikle devlet kiliselerinin ulusal kilise (*Reichskirche*) içine alınmasıyla sağlandı, bu yeni Almanya'nın bütün büyük kurumlarını Nazi "koordinasyonu" (*Gleichshaltung*) içine sokmak için yapılmış bir hamleydi. Entelektüel düzeyde ise, bu hedefe bir dizi teolojik fikrin resmen yürürlüğe konmasıyla varıldı –İsa ariydi, Eski Ahit kutsal kitaplardan çıkarıldı, kilise okulları kaldırıldı– bunlar yaşananların birçok teolog tarafından kesin gerçekler olarak kabul edilmemesi için yeterliydi. Hıristiyanlık bakımından, içtenlikleri kuşku götürmese bile, dini görüşleri üzerinde oluşan konsensus, en iyi ihtimalle "safsata", en kötü ihtimalle de "sapkınlık"tı. Böyle düşünenlere göre, Hıristiyan Almanlar, Hitler tarafından kiliseye sızdırılmış bir beşinci kol olarak görülmediler, ancak sevdiklerini iddia ettikleri dini, farkına bile varmadan kirleten ideolojik fanatikler olarak kabul edildiler.

Bu izlenime karşın, Hıristiyan Alman teolojik ve doktrinsel öğretilerinin bir *sui generis*[17] ya da Nazi ideolojisinin çocukça taklitleri olmaktan çok Alman Protestanlığının, özellikle de Nazilerden önce var olan ve teolojik açıdan liberal "kültürel Protestanlık" (*Kulturprotestantismus*) içinde var olduğunu işaret eden birçok ipucu bulunuyor. Örneğin Protestan kanonundan Eski Ahit'in çıkarılması yirminci yüzyılın en saygın Protestan teologlarından biri, Karl Barth'ın dostu ve kültürel Protestan cemaatinin bir parçası olan Adolf von Harnack tarafından desteklenmişti. Von Harnack, Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesine yakın, ikinci yüzyılda Christian Marcion'un savunduğu yeni ahitteki Tanrı sevgisinin, Eski Ahit'in kusurlu tanrısı ile bir ilgisi olmadığını, dolayısıyla Hıristiyanlıkla Yahudiliğin birbirinden tamamen farklı olduğu öğretiyi yeniden canlandırmaya kalktı.

İsa'nın ari olduğu iddası da bu tür bir devamlılığın bir başka örneğidir. Bu id-

17 Türünün tek örneği. (çev.)

danın en tanınmış savunucularından biri Richard Wagner'in damadı ve Hitler'in ilk ideolojik hamisi ve Harnack gibi kültürel Protestanlık çevresinin mensuplarından olan Houston Stewart Chamberlain'di. Chamberlain, Harnack'ın Yahudilik üzerine polemiklerini Nazi ideolojisinin en önemli öncülü olarak kabul edilen Hıristiyan-ırkçı *On Dokuzuncu Yüzyılın Temelleri* (1899) adlı eserinde kullandı. Chamberlain'in kitabındaki antisemitizm, daha sonra Üçüncü Reich sırasında Hıristiyan Alman teolojisinin içinde eriyecek olan liberal Protestanlığın ırkçı görüşleriyle doğrudan bağlantılıydı. *Christliche Welt*'de çıkan bir yazı, Yahudilerin Hıristiyanlığı kabul etmek istememelerini hiddetle karşılıyor ve kitabın ırkçı yönelimiyle açıkça aynı fikirleri paylaşıyordu:

> Biz teologlar, gerçek bir pozisyon almakta başarısız olduk ama günümüzde herkesin Tanrı önünde eşit olduğu düşüncesiyle hareket etmeye devam ediyoruz, bu birbirimiz karşısında eşit olduğumuzu da gösterir. Ancak ırk üzerinde durmak, günümüzde yepyeni ve çok önemli bir bilgiyi ifade ediyor. Bugün Yahudiler bile... Artık bu gerçeği saklamıyorlar, hep taşıdıkları ırksal bilinci halka giderek daha fazla açık ediyorlar.[18]

Üçüncü Reich'taki çeşitli teolojik konumların kurumsal ilişkilerindeki ipuçları çok şeyi açıklar. Katolik kilisesi, Nazi devleti nezdinde genelde düşman muamelesi görürken, Protestan kiliselerine yapılan muamele önemli ölçüde daha iyiydi. Nazilerin zulmüne maruz kalan rahiplerin ve papazların son durağı olan Dachau da 447 din adamı bulunuyordu. Bunların 411'i Katolik, 36'sı Protestandı. Bu din adamlarının sayısı daha da indirgendiğinde, farklılık daha da büyüyordu. 8 Katolik idam edildi, idam edilen Protestan yoktu, 3 Katolik ölüm cezasına çarptırıldı, aynı cezaya çarptırılan Protestan ise yoktu. Toplama kamplarına 47 Katolik, 2 Protestan gönderildi. 99 Katolik ile 8 Protestan hapsedildi. 163 Katolik ile 24 Protestan ise gözaltına alındı. Hıristiyan Almanların açık bir şekilde teolojik ve kurumsal düşmanları olan itiraf kilisesinin mensupları nazizmin muhalifleri olarak görülmediler. Onlar da kendilerini Nazi yetkililer tarafından tutuklandıkları ya da daha kötü şeylere maruz kalmadıkları durumlar dışında, hatta bazıları o zaman dahi muhalif olarak görmediler. İtiraf kilisesinin en tanınmış mensubu olan Dietrich Bonhoeffer,

18 Geoffrey Field, *Evangelist of Race: The Germanic Vision of Houston Stewart Chamberlain*, New York, 1981, s. 240.

nazizme karşı kahramanca direnişiyle ve Hitler'e karşı bir suikast girişimine katıldığı için, idam edilişiyle tek örnekti. Bonhoeffer ve istisnai tutumu hakkında yazılan kitapların sayısı arttıkça, itiraf kilisesinin davranışlarıyla arasında olan farklılık da bütün netliği ile ortaya çıktı.

Manfred Gailus'un araştırması Protestan papazlarının çoğunun, Hıristiyan Almanların mensubu olduğunu ya da ideolojik olarak sempati duyduklarını, Bonhoeffer ve Niemöller'in çevresindeki "Dahlem grubu"na (Dahlem, Niemöller'in kilisesinin bulunduğu Berlin'in banliyösüydü) dahil direnişçiler olmadıklarını ortaya çıkardı. Bu araştırma, Berlin papazlarının çevresinde toplanan bir başka cemaatin, çeşitli derecelerde de olsa, Üçüncü Reich'ın Almanya'ya ulusal yüceliğini yeniden kazandıracak bir misyona sahip olduğunu düşündüklerini ortaya koydu. Gailus, Hıristiyan Alman kiliselerinin Berlin'in işçi mahallelerinden getirdikdikleri güçlü eğilimleri sosyal tarih düzeyinde ortaya koydu. Birkaç yıl önce Shelly Baranowski'nin itiraf kilisesinin genellikle üst ve üst orta sınıflar tarafından desteklendiğini ortaya koyan çalışmasına önemli bir katkıydı bu.

Çizgisini koruduğu için nazizmin tehditleri ile karşı karşıya kaldığı iddiasını sürdürebilen Katolik kilisesinin tersine, Protestan kiliselerinin farklı bir durumu olduğunu görüyoruz. İtiraf kilisesinin mensupları, devletin "kilise savaşına" zaman zaman müdahale ettiği zamanlar dışında, yönetimin hemen hemen bütün eylemlerini dektekledilер ya da tarafsız kaldılar. Ayrıca Hıristiyan Almanlar arasında Nazi hareketinin aktif bir parçası olmak isteyenler de vardı. Hıristiyan Almanlar bakımından bu duygu önemli ölçüde karşılıklıydı, en azından Üçüncü Reich'ın ilk yıllarında Naziler Hıristiyan Almanların Protestan kiliselerinin tam bir *Gleichschaltung'u* sağlayacağını umdular. Bu, sadece iki ayrı kurum arasındaki ittifak değildi. Katolik kilisesi saflarına tanınmış hiçbir Naziyi katamazken, Protestan kiliseleri, kiliselerine tanınmış Nazileri aldılar, bunların arasında Kurmark *Gauleiter*'i Wilhelm Kube, Doğu Prusya *Gauleiter*'i ve Doğu Prusya Protestan kiliseleri meclisinin başkanı olan Erich Koch en tanınmışlarıydı. Protestan kurumlarıyla Nazi hareketinin sadece fikirler değil, bireyler bazında da böylesine örtüşmesi, ancak nazizmin ve siyasallaşmış Protestanlığın aynı sosyal, kültürel ve siyasi platformu paylaştıkları algısını güçlendirmiştir.

Savaşın sonuna doğru, Nazi zulmünün dehşeti giderek daha belirgin bir hale gelirken, hiçbir Protestan kilise adamı –von Galen'in yaptığı gibi– ötanaziye ya da Yahudilerin katledilmesine açık açık karşı çıkmamıştı. Katolikler, kilise hiye-

rarşisinde iyice aşağı itilirlerken, kendilerini büyük riske atarak Yahudilere ya da nazizmin diğer kurbanlarına yardım eden Protestan papazlara rastlanmıştı. Ancak bütün olarak bakıldığında, Nazi rejimine karşı açık muhalefet Protestanlıkta çok daha azdı. Bunun nedenleri, elbette kurumsal bakımdan açıklanabilir. Alman Protestan kiliselerinin sayıca üstün oluşu ve merkezi bir hiyerarşiden yoksun olması, Nazilere karşı daha güçlü bir duruş açısından engelliyici bir durumdu. Ancak bu, Protestanların çok önemli bir ön kabulünü görmezden gelmek anlamına gelir, bu ön kabule göre devlet üstün olmalıdır ve kilise kendine ait hiçbir dünyevi güce sahip olmamalıdır, hatta birleşmiş bir Reich kilisesi bile, birbirinden kopuk devlet kiliselerine göre daha güçlü olduğu halde, devletin çıkarları söz konusu olduğunda boyun eğmek durumundadır.

Protestan kurumlarının, Nazilerin işledikleri suçlar karşısındaki istisnai sessizliği, taraf tutması gerektiği anlarla çelişiyordu. İtiraf kilisesi ile Hıristiyan Almanlar arasındaki "kilise kavgası"nın doruğa çıktığı 1934'te, Nazi devleti, ideolojik kardeşlerini desteklediğinde, Bavyera ve Württemberg piskoposları Hıristiyan Almanlara direndiler ve geri çekilmektense tutuklanmayı göze aldılar. Katolik Almanya'daki haç olaylarında olduğu gibi, bu olayda da Naziler, ezici bir şekilde nazizmden yana olan elle tutulur büyüklükteki bir dini cemaati küstürmektense, durumu kabullendiler. Ancak bunlar, hiçbir şekilde Nazilere karşı direniş içermeyen, sadece kilisenin iç sorunlarıyla ilgili, politik veya ideolojik meselelerle hiçbir ilgisi olmayan konulardı.

Ayrıca bazıları, "cemaat" olarak kabul edilen sayısız küçük Protestan kilisesi de, Nazilerle çeşitli düzeylerde ilişki içinde oldular. Hıristiyan ilimciler herhangi bir zulme maruz kalmadan yasaklandılar. Diğer kiliseler, özellikle Yedinci Gün Adventistleri ve Mormonlar adamakıllı hoşgörüyle karşılandılar. Christine King'in de gösterdiği gibi, bunlardan birincisi liderlik prensibi ve sağlıklı yaşam bakımından Nazilerin inançlarını desteklerken, ikincisi ırkçılıklarını desteklemişti. Metodistler ve diğer "Özgür Protestan" kiliseleri ise nispeten küçük oldukları için, Nazilerle ilişkilerinde hiçbir sorun yaşamadılar.

Zulüm Gören Dinler

Yehova Şahitleri (*ernste Bibelforscher*, yani kelimenin tam anlamıyla İncil'in gerçek öğrencileri), Nazi rejimi altında en fazla zulüm gören Hıristi-

yan grubu oldu. Nazi devletine aktif bir direniş göstermedikleri halde, birçok mensubu toplama kamplarına gönderildi. Amerika Birleşik Devletleri'nde yetmiş yıl kadar önce ortaya çıkmış bir tarikat olan Yehova Şahitleri, herhangi bir devlete sadakat yemini etmeyi veya herhangi bir orduya hizmet etmeyi reddediyorlardı. Bu ve (Hıristiyan kiliselerini açıkça eleştirmeleri de dahil) başka nedenlerle Amerika Birleşik Devletleri'nde de zulme maruz kalmışlardı. Weimar Cumhuriyeti döneminde, Alman Şahitler sık sık komünist sempatizanı olmakla suçlandılar ve halkı din değiştirmeye davet eden "izinsiz seyyar satıcılık"tan yargılandılar. Bu arka plan ve kökenlerinde var olan pasifist tutum göz önüne alındığında Şahitler, Nazi saldırganlığının açık hedefi haline geldiler.

Bu bağlamda Yehova Şahitleri ile ilgili asıl ilginç olan, Üçüncü Reich'ta dinsel inançları nedeniyle zulüm görmüş olan yegâne grup olmalarıdır. Yahudileri saklayan veya Nazilere aktif direniş gösterdikleri için nazizmin kurbanları haline gelen Katolik ve Protestan din adamlarının tersine bir durumdu bu. Yahudiler, Naziler tarafından öncelikle ırk bakımından düşman görülüyorlardı, Nazi antisemitizmi, Yahudilerden nefret eden eski Hıristiyan inancına dayanıyordu ve Nazilerin çoğu, inançlı Hıristiyanlardı. Naziler, devlete sadakat yemini etseler ve pasifizmi terk ettiklerini açıklasalar, Yehova Şahitlerini de rahat bırakacaklardı, ancak o zaman da Yehova Şahitleri, Yehova Şahidi olmaktan çıkacaklardı. Üçüncü Reich'ın ilk yılında, Şahitler aslında Yahudileri "İblisin ve Şeytanın temsilcileri" olarak tanımladıkları bir "Gerçekler deklerasyonu" yayımlayarak Hitler'i yatıştırmaya kalkıştılar. Bu bildiri, Küresel Yehova Şahitleri örgütünün Amerikalı başkanı J. M. Rutherford'dan çıkmıştı. Hitler buna rağmen 1934'te, Şahitleri yasaklamayı seçince, Tanrı tarafından cezalandırılacağı uyarısı geldi. Hitler de karşılığında tahmin edileceği üzere büyük bir öfkeye kapıldı ve, "Bu ailenin çocukları Almanya'da yok edileceklerdir," dedi.

Her ne kadar bir imha emri söz konusu olmasa da, savaş sırasında birçok Şahit öldürüldü, vahşice işkence gördü ve kararlılıkları nedeniyle başka şekillerde zulüm gördü. 1933 yılında Almanya'da 20.000 Yehova şahidi olduğu tahmin ediliyor, bunların 6000'i Üçüncü Reich boyunca tutuklandı ve kamp kimliği olarak sadece kendilerine ait mor üçgen taktılar. Yüzlercesi aşırı çalıştırılarak ve çeşitli suistimaller nedeniyle kamplarda öldü, birkaçı ise idam edildi. Şahitler'in çektikleri çileler gerçekti, ancak işkencecileri, onları Çin-

genelerden, Yahudilerden ve engellilerden daha farklı bir grup olarak gördü. Onlar, ne olursa olsun hâlâ ariydiler ve dolayısıyla tövbe edebilme şansları vardı. Nazilerin onlara zulümden kurtulmaları için açtıkları kapı –dinlerinden döndüklerine dair bir kâğıt imzalamaları yeterdi– diğer kurbanlara göre, görülmemiş ölçüde genişti. Çoğunun bu kapıdan çıkmayı reddetmesi, Naziler için bir öfke kaynağı olduğu gibi, aynı zamanda da haset dolu bir hayranlığa yol açıyordu. Himmler, metanetleri ve cemaat olarak birbirlerine bağlılıklarıyla ilgili olumlu yorumlar yapıyor, inançlarının "içeriği" olmasa, Doğu "yaşam alanı"nın kolonileştirilmesine ne kadar uygun olduklarını söylüyordu.

Irkçı Nazi dogması söz konusu olduğunda, antisemitizmin eski Hıristiyan atalardan kalma bir fantazmagorya[19] olduğunu, Yahudilerin Üçüncü Reich'taki diğer dini ve laik gruplara göre çok daha fazla acı çekmek zorunda kaldıklarını söylemeye gerek yok. Yehova Şahitleri, "suçu alışkanlık haline getirmiş" kişiler olarak görülür, homoseksüellerin bile değişebileceklerine ve dolayısıyla tövbe edebileceklerine inanılırken, Yahudilerle ilgili hiçbir dönüşüm mümkün değildi. Hitler'in normlarına uyma bir kaçış sağlayabilirken, Yahudiler için normlara uymak bile ölüm demekti. Tıpkı Katolikler ve Protestanlarda olduğu gibi Almanya'daki Yahudiler arasında da dini farklılıklar vardı. Bunların belki de en önemlisi, Musevilik içinde reforma çok daha yaktın olan asimile olmuş Yahudi Almanlar ile meşhur *Ostjuden*'ler, yani daha önce Polonya ve Rusya'daki mezalimden kaçmış, nispeten daha az asimile olmuş ve büyük bir çoğunluğu inançları bakımından Ortodoks Yahudiler arasındaydı.

Bu durum, yalnızca Yahudi Almanların, *Ostjuden* konusunda Yahudi olmayanların sahip olduğu önyargıları paylaşmasından dolayı değil, *Ostjuden*'in Nazi mezalimine gösterdiği tepkinin de farklı olmasından dolayı önemlidir. Önde gelen kurumları, Bağımsız Ortodoks Cemaatleri örgütü, 1933 Ekimi'nde Hitler'e, "yavaş ancak kesin bir ölüme mahkûm edildiklerini" yazmış ve gelecekleriyle ilgili "acı gerçeğin" kendilerine söylenmesini rica etmişti. Oysa asimile Yahudiler, yetkililere giderek artan ayrımcılığı protesto eden yazılar yazmışlardır. 1933 Eylülü'nde bu çevreyi bir araya getiren Reich Alman Yahudileri Derneği (*Reichvertretung der deutschen Juden*) adlı bir şemsiye örgüt kuruldu. Bu dernek, öncelikle Yahudileri, yeni Nazi devletine karşı korumak için kurulmuştu; dernek yaptığı ilk açıklamalardan birinde, "yetki-

19 Rüyalar silsilesi. (yay. hzl.)

lilerin anlayışlı yardımına, Almanya'yı birlikte sevdiğimiz ve sadakat gösterdiğimiz Yahudi olmayan vatandaşların saygısına" güveneceklerini söylemişti. Ancak dernek, buna ek olarak Yahudilerin yaşadıkları kültürel değişim hakkında da bir şeyler söylüyordu. Eğer Yahudi Almanların kültürel hayatı daha önce yayıldıysa, Yahudi Almanlar 1933 öncesinde ulusal dayanışma uğruna Yahudilikleri ile bağlarını gevşetmişlerse, Reich derneğinin amacı, ortak çıkar için bu bağı pekiştirmekti. Almanya'nın Yahudileri, kütürlerini yeniden yaşamalı ve eğitimlerini yeniden förmüle etmeliydiler. Bu durum laik olduğu kadar, dini bir biçim de kazandı. Yardım kuruluşları, 1933 yılının sonunda, muhtaçlara küçük borçlar veren yirmi beşe yakın küçük örgüte maddi yardım sağladı. 1935 yılında Almanya'daki Yahudilerin üçte biri cemaat fonlarından karşılanan bu türden yardımlara ihtiyaç duydular. Aynı yıl Yahudilerce bir "kış bağışı" kampanyası başladıldı ve 4 milyon Reich Mark toplandı.

Marion Kaplan, Saul Friedländer ve diğerlerinin yaptığı araştırmaların gösterdiği üzere, Yahudiler Nazi politikalarına bireysel bazda tepki gösterdiler. Nazi antisemitik politikalarının toplam ağırlığını hissetmektense, tek tek yasaların ve aşağılanmaların etkisini hissetme eğilimini taşıdılar. Yahudilerin karşılaştıkları baskı ve zorlukların arasında genellikle aile içinde veya kişisel dostlukların giderek artan önemini anlamalarını sağlayan "iç göç" vardı. Yahudiler, sosyal hayatlarını evleriyle ya da örgütleriyle sınırladılar. Giderek dinde teselli bulmaya başladılar; geçmişte hiçbir dini görevini yerine getirmeyen Yahudiler, dini geleneklerini daha ciddiye almaya başladılar. Yenilenmiş bir ahlak ve kimlik kaynağı olarak dindarlık, Yahudi olmayanlar ve Yahudiler arasındaki farklılıkları kasıtsızca pekiştirdi. Üçüncü Reich'ta Yahudi kimliğinin kalıplarının bir bakıma, dini ibadet bakımından Aydınlanma öncesinde Yahudilerin zorla gettolaştırıldıkları sırada ibadet ve tefekkür etrafında formüle edilmiş, birbirine sıkı bağlarla bağlı bir cemaat oldukları döneme, azat öncesi döneme döndüğü söylenebilir. Bu durumun, Nazilerin Yahudileri artan bir "sosyal ölüm" ile yalnızlaştırmak iddialarını teşvik ettiğini ileri sürmek mümkünse de, asimile olmuş Yahudi Almanlar, gündelik hayatlarında çok gerekli, iyileştirici bir işleve sahip olan yenilenmiş bir dinsel riayet durumunun içine girdiler.

Sinagogların ve Yahudi hayatından geriye kalan her şeyin 1938 Kasımı'nda yok edilmesi, Almanya'da uygulanılabilir bir dinsel var oluşa korkunç bir son verdi. Dini bir cemaat halinde, ibadet artık bitmişti. Bunun nedeni, sadece

korkutulmuş Yahudilerin ailelerinin içine daha da çekilmeleri değil, Nazilerin "antropolojik araştırma" adı altında Yahudilere ait dini metinleri ve cemaat arşivlerini talan etmeleriydi. Bu durum, yok etmeye niyetli oldukları halkları ve kültürleri (aynı durumla Romanlar ve Sintiler de bire bir karşılaştılar) kayıt altına almak için gösterdikleri sapıkça çabanın bir parçasıydı. Yahudi dini liderlerin ve cemaatlerinin bu duruma tepkisi farklı oldu. Hepsi, bu yoğunlaşan mezalimi büyük bir kederle karşılarken, çok azı bu durumun Yahudi kimliğini yeniden biçimlendirme potansiyeli taşıdığını gördü. Saul Friedländer'in işaret ettiği gibi, "Semitler" ile "ariler" arasındaki bu zorunlu ayrışmayı, Yahudi cemaatinin karışık evliliklerin ve asimilasyonun yarattığı "hasarı" onarma imkânı olarak gördü.

Üçüncü Reich sırasında, Yahudi kimliği bağlamında, sözüm ona "Gerçek Yahudilerin" (Nuremberg yasalarına göre üç ya da dört Yahudi büyük anne ve büyük babaya sahip olanların) kisişel dini neseplerinin Naziler tarafından konu dışı bırakıldığını akılda tutmak önemlidir. Yani, ataları "ırksal olarak" Yahudi olan Hıristiyanlar da Yahudi olarak kabul edildiler ve buna göre muamele gördüler, ari bir Hıristiyan (dört Hıristiyan büyük anne ve büyük babadan gelen) ile evli olanlar Holokost'tan kurtulabildiler. Yoksa, ister bekar olsun ister Yahudilerle evli olsun, ister papaz, ister rahibe olsun "Yahudi Hıristiyanlar" da "Yahudi" olarak kabul edildiler. Ancak Nazi Almanyası'nda özel bir Yahudi kategorisi daha vardı, yarım kan (veya *Mischling* bir ya da iki Yahudi büyük anne ve büyük babası olanlar) olanlar için dini ibadet hayati bir fark yaratıyordu. Eğer bir *Mischling* hangi biçimde olursa olsun, Yahudi dinine ibadet ediyorlarsa, kendilerine "yahudi muadili" gibi bir kaba tanım yapılıyor ve diğer Yahudilerin gördüğü muameleyi görüyorlardı. Eğer Hıristiyanlığa ibadet ediyorlarsa, çocukları Hıristiyan olarak vaftiz edilmişlerse ya da başka bakımlardan Yahudi olmayan bir kültürel kimlik sergiliyorlarsa, ne ari ne de Yahudi kabul ediliyorlardı. Bir başka deyişle *Mischling*'e bir dereceye kadar kendi dini kimliği üzerine pazarlık edebilme şansı veriliyordu, ancak bunun sonucunda dini kimliği de başkalarının pazarlığına açıktı. Bu kategorideki Almanlar da Üçüncü Reich'ta ayrımcılığa ve mahrumiyete maruz kaldılar, ama sonuç olarak jenoside uğramadılar. Bu değişebilir durum, olabildiğince çok kurbanının durumunu değiştirilemez görüp, ırkçılığa maruz bırakmış bir rejimde çok önemli bir ayrıcalıktı.

Sonuç

Almanya'nın çoğunluk dinlerine mensup olanların, Katolikler ve Protestanların Üçüncü Reich'ta başlarına gelenlerin hikâyesi, anlaşılır bir zulüm hikâyesi değildir. Günümüzde hâlâ bazı akademisyenler tarafından ileri sürülen, Nazilerin Yahudilere karşı uygulanan "nihai çözüm"ün ardından, öfkelerini Hıristiyanlara çevireceği iddiası bugüne dek hiçbir şekilde kanıtlanamamıştır. Naziler, büyük amaçlarına tam bir itaatin dışında hiçbir şeyi kabul etmediler, bu amaca vardıklarına inandıklarında da, kiliselerin kendilerine tehdit oluşturmadığını gördüler. Daha da ötesi, kiliseleri ya da yüksek din adamları devlet ve toplum arasında kurdukları koordinasyonu uyguluyorlardı, Naziler eylemlerindeki en küçük bir kıpırtıyı dahi izliyorlardı. Elbette ki, kiliseler devletin gündemine tam bir uyum göstermediklerinde, Nazilerin ruhban karşıtlığı daha da arttı, ancak verilmesi mümkün cezalar, yani kiliselerin kurumsal gücünün azaltılması, vergi gelirlerinde kesinti (Naziler en son dakikaya kadar kiliselere bu gelirleri ödemişlerdir) ve "serkeş" rahip ve papazların cezalandırılması savaş sırasında uygulanmadı. Kiliselerin toptan kapatılması hiçbir zaman Nazilerin amaçları arasında olmadı. Hatta kiliselerin bağlı olduğu örgütler kapatılırken, Naziler hiçbir zaman Protestan ve Katolik kilisesinin hizmetlerini durdurmayı düşünmediler. Bu Hıristiyanlar, çeşitli derecelerde hayal kırıklığı yaşamış olmalarına rağmen, hiçbir zaman Naziler tarafından aşırı bir zulüm görmediler. Yehova Şahitleri'nin durumu ise tamamen farklıdır ki burada bile hikâye belirsizdir. Nazilerin soykırımsal cinnetlerinin yegâne ırksal ve dinsel hedefi, yalnızca ve yalnızca Yahudiler olmuştur.

Nazi Rejiminin Ekonomik Tarihi

Adam Tooze

Ekonomik tarih, Üçüncü Reich'ı anlamak bakımından ne işe yarar? Nasyonal sosyalizmi ekonomi dışı, tamamen siyasi bir fenomen olarak düşünmek, insana çok çekici geliyor. Hitler ve Nazi konuşmacılar hareketin çıkar gözetmeyen idealizmine methiyeler düzmekten bir an bile olsun geri durmadılar. İnsan iradesinin herhangi bir maddi engeli aşma yeteneği, Nazi ideolojisinin en fazla bağrına bastığı prensiplerden biriydi. Ayrıca nazizmin en önemli amacı olan ırk savaşının, herhangi bir ekonomik rasyonelinin olmadığı ortada. Aynı şey, Hitler'in *Lebensraum* (yaşama alanı) peşine düşmüş olması için söylenemez elbette. Arsızca yayılmanın, ekonomik bir anlamı olabilir. Ancak 1930'ların Almanyası'nda sahici bir saldırgan dış politika, Birinci Dünya Savaşı'nın tekrarı gibi dehşet verici bir olasılıkla kuşatılmıştı. Hitler'in fetih peşinde göze aldığı riskler, basit bir kâr zarar hesabıyla açıklanamayacak kadar büyüktü. Bu nedenle de nasyonal sosyalizmin bir "siyasi din" olduğu düşüncesi son zamanlarda yeniden moda olurken, diğerlerinin de Hitler'in politikasını estetikleştirmeye ağırlık vermelerine ve nihilist kafa yapısına müracaat etmelerine de şaşmamak gerek.

Bu tür anlatılar, bizi Üçüncü Reich'ın halis mulis ötekiliğine karşı duyarlı hale getirdiği için önemli elbette. Nazi çekirdeğinin güdülerinin aydınlanmasını sağlıyorlar, ancak Hitler'in hareketinin aldığı kitlesel desteği ya da Alman toplumunun önde gelen gruplarıyla yaptığı işbirliğini, ekonomik faktörleri hiç göz önünde bulundurmadan açıklamak da çok zor. Nazi Partisi, özellikle "seçimle iş başına gelme" evresinde, birçok açıdan diğerlerine çok benzeyen bir siyasi hareketti. Somut vaatlerde bulundu ve bu vaatleri yerine getirmek için çok çalıştı. Bunun yanı sıra, partinin Nazi önderliğinin nüvesiyle ilişkisi nedeniyle ideolojik ve maddi güdülere karşı çıkması pek mümkün değildi. Şöyle ki, eğer nazizm bir

siyasi din idiyse, dünyevi bir dindi, kendini öbür dünyada değil, bu dünyada bin yıl sürecek bir Reich kurmaya adamıştı. Hitler hareketi, Alman ulusunu kurtarmak, çeşitli sosyal ve ekonomik sorunlarını çözmek, her şeyi kapsayan bir ırk savaşı vasıtasıyla da Amerikan tarzı bir refahın kapılarını açmak üzere yola çıktı. Sorun, bu amacı Almanya'nın elinin altındaki sınırlı imkânlarla ve bütün Avrupa'yı, hatta bütün dünyayı karşısına alarak nasıl gerçekleştireceğiydi. Nihayetinde, bu askeri olduğu kadar, ekonomik bir sorundu.

Volksgemeinschaft'ı Oluşturan Madde

Nasyonal sosyalizmin en gurur duyduğu marifeti, yerel çıkarlara dayalı eski siyaseti *Volksgemeinschaft* adına ortadan kaldırmak olsa da, bunu halkın çıkarlarını gözeterek yaptı. Alman köylüsüne ve esnafına güvence, işsizlere de istihdam sağladı. 30 Ocak 1933'te Hitler'e şansölyelik sunulduğunda, bu vaatler daha da özgülleşti. 1 Şubat 1933 günü Alman halkına yaptığı ilk radyo konuşmasında Hitler, Alman köylüsünü kurtaracak ve dört yıl içinde istihdam sağlayacak kapsamlı bir program açıkladı. Devlet hizmetlerinde reform ve fiyat istikrarı vaat etti. 5 Mart 1933 seçimleri için yapılan kampanya sırasında, daha fazla vaatte bulunmaktan kaçındı, ancak ekonomik konularda da suskun kalmadı. 11 Şubat 1933 günü Berlin'de açılan Uluslararası Otomobil Fuarı sırasında kitlesel tüketime ilişkin parlak bir gelecek çizdi. Tarım Bakanı Alfred Hugenberg yeni rejimin ilk aylarını çiftçileri koruyacak etkin önlemler alarak geçirdi. Hitler, önemli güç sahiplerine arka çıkılmasını sağlamak gerektiğinin çok farkındaydı. 20 Şubat 1933 günü Alman işadamlarına "Marksist sol"un yok edilmesini ve "Alman devletinin bağımsızlığının" yeniden kurulmasını önerdi. Ordunun, yakında ciddi askeri harcamalar yapabileceğini anlaması sağlandı, bu Weimar Cumhuriyeti'nin kabul etmediği bir durumdu. Çok çeşitli meslek grupları "ulusal devrim" için yürüyüşler yaptılar, çünkü hem birey olarak hem de topluca terfi bekliyorlardı, bunların içinde en öne çıkanlar da, yakında Reich'ın yeni otoban programı için görevlendirilecek Fritz Todt'un çevresinde toplanan mühendisler ve teknisyenlerdi.

Nasyonal Sosyalist rejim, sosyal ve siyasi hesaplarının içindeki dört en büyük ve en önemli gruba –işsiz kalmış işçiler, köylüler, büyük işadamları ve ordu– verdiği sözleri tuttu.

Alman İşçi Hareketi'nin bağımsız örgütleri, 23 Mayıs 1933'te Yetki Yasası'nın geçmesini izleyen kanlı baskı haftalarıyla ve sincise yapılan İşçi Bayramı kutlamalarıyla yok edildi. Sosyalist ve Komünist eylemciler, Avrupa'nın en büyük işçi hareketinin uzun ve çatışmalı tarihinde bile görülmemiş bir baskıya maruz kaldılar. Proleter nasyonal sosyalistlerin beklentileri de tam olarak yerine getirilmedi. İkinci bir devrim arzuları, 30 Haziran 1934'te SA'ları başsız bırakan Uzun Bıçaklar Gecesi'nde ise tamamen gömüldü. 1934'ün sonunda Alman halkı baskı altına alınmış ve Robert Ley'in başkanlığındaki Alman Emek Cephesi (DAF) altında yeniden örgütlenmişti. Bu durumun net etkisi, güç dengesini Alman emek piyasasının içine kararlı bir şekilde kaydırmak ve en azından bir süre için canlanan işçi talebinin enflasyonu artırmasını engellemekti. Öte yandan, DAF tam bir sarı sendika sayılmazdı. Alman işçi sınıfı için yapıcı bir gündemi vardı, işyerlerinin geliştirilip süslü püslü, düzenli hale getirilmesi ve bol miktarda sosyal konut projesi yapmak da bu gündeme dahildi. Ancak işçi sınıfından ailelerin gündelik hayatları bakımından en önemlisi, Hitler rejiminin tam istihdam sağlamaktaki başarısıydı.

Son zamanlarda yapılan bir araştırma, Nazilerin istihdam programlarının özgünlüğünü ve bu programların ekonomik etkilerini sorguluyor. Nazi Partisi, Gregor Strasser'in 1932 yılının Mayıs ayında Reichtag'ta yaptığı konuşmayla kendisini, büyük bir istihdam programını açık açık desteklemiş yegâne büyük siyasi hareket olarak diğerlerinden ayrıştırmış olsa da, Hitler'in selefleri de o kadar boş değildi. 1932 sonbaharında, Şansölye Franz von Papen, vergi indirimleri yaparak hükümet harcamalarını artırmıştı. Aralık ayında halefi General Kurt von Schleicher kendi acil durum programını başlattı. Daha da ötesi, bütün ipuçları Alman ekonomisinin, Amerikan, İngiliz ve Japon karşılıkları gibi 1932 yazından itibaren toparlanmaya başladığını gösteriyor. Bu nedenle 1933 yılı Ocak ayından sonra alınan önlemlerin ekonomik etkisinin fazla abartılmaması gerekiyor. Hitler hükümetinin hazırladığı ilk büyük harcama paketi –Maliye Bakanlığı'nın Strasserite müsteşarı Fritz Reinhardt'ın adının verildiği 1 Milyar RM'lik Reinhardt programı– 1933 Haziranı'na kadar yürürlüğe girmedi. Öte yandan, revizyonist bir eleştiri abartılı olabilir. Sonuç olarak 1933'te Reich'ın mali ve parasal durumunu deflasyondan reflasyona doğru kaydırdığına hiçbir kuşku yoktur. Bu kaymanın Reich bütçesinde yarattığı açık, artan harcamaların ekonomik canlanmayla ve yükselen vergi gelirlerinden düşülmesiyle kapatıldı.

İstihdam önlemlerinin doğrudan etkisi, işsizliğin en az bir milyona düşmesiydi. Daha genel bir toparlanmadan sonra, işsizlerin sayısı rejimin ilk kışında dört milyonda kaldı, Hitler'in iktidara gelişi sırasında, işsizliğin çıktığı en yüksek rakamdan iki milyon daha aşağı düşmüştü. Bununla birlikte, Hitler'in sağladığı ekonomik toparlanma, 1930'ların başında, aralarında John Maynard Keynes'in İngiliz yardımcılarının da bulunduğu en aklı başında istihdam yaratma savunucuları tarafından 1930'ların başında tahmin edilen tüketim artışının yarattığı "çarpan etkisi"nın itmesiyle olmadı. Göreceğimiz üzere, Hitler'in rejimi aslında tüketimin çarparak geri dönmesini bastırmak için elinden geleni yaptı. 1933'lerin sonu gibi erken bir dönemde, sivillere istihdam yaratmak, öncelikler listesinin alt sıralarına indi. 6 Aralık 1933'te, bir bakanlıklararası komisyon, sivil istihdam önlemlerine herhangi bir şekilde yeni para ayrılmasını durdurdu. Toparlanma 1934'te de devam etti, ancak itici gücü başka etkilerdi, hepsinin ötesinde silahlanmaya yapılan muazzam kamusal harcamalardı. Bunun sonucu olarak 1936'da tam istihdam sağlanmıştı.

Tablo 1: Almanya'da Ekonomik Büyüme Rakamları

	1932	1933	1934	1935
1913 GSMH fiyatları	43.1	46.3	51.5	57.8
Düşürülen Reich askeri	0.3	0.5	2.9	5.5
Düşürülen Reich sivil	1.3	2.1	2.8	2.0
Düşürülen yerel harcama	4.7	5.5	5.7	5.2
Özel tüketim	39.0	37.6	38.2	40.5
Özel yatırım	1.1	3.6	5.5	7.0
Yabancı hesap	-3.2	-2.9	-3.6	-2.4
GSMH'de yıllık değişim ve talebin bileşenleri				
GSMH'deki değişim		3.2	5.2	6.2
Askeri harcamalardaki değişim		0.1	2.5	2.6
Sivil Reich harmalarındaki değişim		0.9	0.7	-0.8
Yerel harcamalarda değişim		0.8	0.2	-0.5
Tüketimdeki değişim		-1.5	0.6	2.3
Yatırımdaki değişim		2.5	2.0	1.5
Ticaret dengesindeki değişim		0.4	-0.7	1.1

GSMH'deki büyümenin paylaşılması (%)			
Ordunun payı	4.2	47.0	41.6
Sivil Reich'ın payı	27.0	13.1	-13.1
Yerel yönetimlerin payı	24.6	4.1	-7.4
Tüketim payı	-45.9	11.7	37.1
Yatırım payı	79.0	37.4	23.6
Ticaret dengesinin payı	11.2	-13.4	18.2
Toplam kamu sektörü katkısı	55.7	64.3	21.1
Toplam özel sektör katkısı	44.3	35.7	78.9

Kaynak: A Ritschl, *Deutschland Krise und Konjunktur* (Berlin, 2002), Anhang A. Ritcshl. Zürih Üniversitesi Ekonomi Araştırma Enstitüsü, çalışma tablosu.

Daha çok insan için daha çok iş, hane gelirinin bir numaralı itici gücüydü. Düzenli istihdam dışında, "eve ekmek getiren"lerin oluşturduğu mavi yakalı hiyerarşisi içinde uygun bir pozisyon bulunması önemliydi, işçi hanelerinin yaşam standardının en önemli tayin edicisi, ailenin tamamının çalışması ve kadınlarla gençlerin emek piyasasına katılması yönünde fırsatlar açılmasıydı. Gerçi rejim, kadınları eve kapatmak üzere yapılmış bir iş bölümünü açık açık destekledi, ama böyle bir durum, Almanya'nın nüfusunun nereden bakarsanız bakın yarısından fazlasını oluşturan işçi aileleri açısından gerçekçi değildi. Talep arttıkça, hem genç ve bekar hem daha yaşlı ve evli Alman kadınları her ne kadar 1920'lerin sonundaki rakamların altında kalsa da, dikkate değer sayılarla emek piyasasına döndüler. İşçi ailelerinin genel görünümleri, gençlere sağlanan parlak fırsatlarla daha da düzeldi. Dar emek piyasası ve rejimin eğitime önemli ölçüde yatırım yapması, en gerek duyulan yerde, mavi yakalı işgücü içindeki beceri hiyerarşisindeki sosyal seferberliği artırdı. 1930'ların sonuna gelindiğinde, bütün erkek çocukların Almanların "iş kalitesinin" altın standardını oluşturan çıraklıkla, en azından yarı nitelikli işçi olmaları konusundaki ölçüt adamakıllı yerleştirilmişti.

Tam istihdamın yeniden oluşturulmasının Hitler rejimine verilen kitlesel desteği tek başına sağladığı sonucuna hemen varmamak gerek. Hitler'in rejimine karşı işçi sınıfının tutumuna dair kanıtlar, şaşılacak kadar açık değildir. Halkın, rejimin ekonomik meseleleri halledeceği konusunda taşıdığı güven,

1934 ve 1936 yıllarındaki para krizleri sırasında adamakıllı sarsılmıştı. Kısıtlanan tüketim imkânları, 1934'ten sonra şiddetle hissedildi. 1930'ların sonunda vahim derecelere varan işçi kıtlığı, aşırı çalışma konusunda şikâyetlere, yevmiye ve maaşlar arasındaki büyük dengesizlikler de garez ve kine yol açtı. Silahlanma faaliyetinin itmesiyle aşırı büyüyen şehirlerin ve kasabaların rahatsızlığı da ayrı bir meseleydi. Bununla birlikte, rejimin 1934'teki fırtınaları atlattıktan sonra, büyük gerilemeyi engellediği ve Alman işçilerinin çoğunun en azından temel maddi beklentilerini yerine getirmiş olduğu inkâr edilemez. Bu durumun, en azından halkın, muhtemelen de daha genç kuşaklar arasından yeterli bir azınlığın aktif desteğini kazanmaya katkıda bulunduğuna hiç kuşku yoktur.

Nasyonal sosyalist söylem, elbette sınıfsız bir *Volksgemeinschaft* oluşturma çabasının içinde çok daha çarpıcı bir şey yaşandığını söylüyordu. Bazı tarihçiler de bu iddiaları dikkate almaya gönüllü olmuşlardır. Ancak Üçüncü Reich içinde gelir dağılımı bakımından önemli bir ilerleme olduğuna dair hiçbir bulgu yoktur. Tersine, özel sektöre konulan vergiler, yevmiyelere ve maaşlara konulanlardan daha fazla olsa da, vergilerden sonra gelir dağılımı sermayenin lehine artmıştı. Alman sanayinde, vergi öncesi kârlar büyük bir hızla yükselmişti. Bu durumu kısmen fiyat kalemleri oluşturdu. Ancak 1930'ların sonundan itibaren, kamu harcamalarında, özellikle de aşırı hareketlenen inşaat sektörü dışında kalanlarda nispeten sıkı bir fiyat disiplini uygulandı. Rekor kârlılığın ana kaynakları verimliliğin artması, düşük faiz oranları ve düşük hammadde fiyatlarıydı. 1938'den itibaren, işgücü giderek kıtlaşırken, Alman sanayisinin öncelikli gündemi tekrar rasyonalizasyon oldu, verimlilik hamlesi ise cömert amortisman tahsisleriyle ve enflasyonun yeniden azgınlaşacağı korkusunun canlandırdığı muazzam bir yatırım dalgasıyla desteklendi.

Bu koşullar göz önüne alındığında, Hitler rejimiyle Alman iş çevreleri arasındaki ilişkilerin genel olarak çok iyi olması, kimseyi şaşırtmasa gerek. Üçüncü Reich, Weimar Cumhuriyeti'nin iş çevreleriyle ilişkisini karakterize eden açık eleştirilerin ve engellerin hiçbiriyle karşılaşmadı. Homurdananlar elbette oldu. 1933 sonrasında, Alman ekonomisinde adamakıllı bir devlet düzenlemesi yapıldı, ancak bu bağlamda, iki ayrı tipteki devlet müdahalesini birbirinden ayrıştırmamız gerekir. Reich hükümetinin rahatsız edici ve müdahaleci düzenlemeler gerektiren, silahlanmanın ödemeler dengesinde yapacağı kaçınılmaz yan etkilerden kurtulmak adına döviz kullanma konusundaki stratejik

kararına tekrar döneceğim. Öte yandan Hitler hükümetinin reorganizasyon için ayrıca uygulamaya koyduğu çeşitli yapısal önlemler daha farklı ele alınmalı. 1934'ten sonra, önemli sektörlerde, özellikle bankacılık, elektrik üretimi ve madencilik sektörlerinde yeni düzenlemeler yürürlüğe kondu. Zaten 1933 yazında kartellerin ve sanayi fiyatlarının düzenlenmesinde önemli bir değişim olmuştu. Bunları, 1937 yılında şirket yönetimlerinde gücü hissedarlardan şirket yöneticilerine aktaran yasa izledi.

Ancak bu önlemler, daha çok Üçüncü Reich'ın belli önceliklerini değil de, Weimar Cumhuriyeti'nde zaten dillendirilmiş olan merkezileşme eğilimini yansıtıyordu. Teknik ayrıntıların çoğu, hem Almanya'da hem de yurtdışında uzun zamandır tartışılmaktaydı. Asıl çarpıcı olan, Hitler rejiminin yaptığı düzenlemelerin büyük şirketlerin ve yönetici elitin çıkarlarını korumasıdır. Tarım dışındaki ekonomik politikalar 1938'e kadar Nazi Partisi'nin kart hamili üyelerinin eline geçmediği için, buna da şaşmamak gerekir. 1936 öncesinde, ekonomi politakalarına egemen olan kişi, Reichbank'ın başkanı daha sonra da ekonomi bakanı görevine getirilen ve iş çevreleriyle yakın ilişkiler içinde olan milliyetçi Hjalmar Schacht'tı. Reorganizasyon önlemlerini Alman iş çevrelerine müdahale olarak görmektense, Almanya'nın ekonomik politikalarında Birinci Dünya Savaşı sonrasında, başlamış ve çok uzun sürmüş olan krizin gerektirdiği genel yeniden yapılanmanın bir parçası olarak anlamamız gerekir. Büyük Bunalım sonrasında, devlet gücünde kesin bir artış görülmüş olsa da, devletin altyapı konusunda yaptığı düzenlemeler büyük iş çevreleriyle çıkar çatışması içinde değil, işbirliği içinde yapılmıştı.

Kent ve sanayi ekonomisinin organizasyonundaki bu değişikliklerin yanı sıra, bir başka önemli dönüşüm süreci de tarımda yaşandı. Tarım sektörüne bir koruma sistemi uygulandı ve merkezi kontrol o güne kadar görülmemiş bir ölçeğe ulaştı. Tarım, 1930'ların başında Alman ekonomisinin merkezinde yer alıyordu. Her ne kadar Almanya en gelişmiş ekonomilerin içinde yer alsa da IG Farben, Siemens ve Krupp gibi şirketlerle klasik bir endüstriyel gelişme yaşasa da, Almanya'nın genel ekonomik yapısı, Avrupa ülkelerinin çoğu gibi, şaşırtıcı derecede "geri"ydi. 1933 yılında, Almanya'da ekonomik bakımdan aktif nüfusun yüzde 29'u tarım sektöründe çalışıyordu. Bunların 3.9 milyonu bağımsız çiftliklerde, çoğunlukla küçük tarımsal işletmelerde çalışıyordu, mülk sahiplerinin sayısı 2.37 milyondu. Nüfusun tamamının üçte biri, çiftçi olsun olmasın nüfusu 2 binden az kırsal yerleşimlerde yaşıyordu. Eğer bu sa-

yıya nüfusu 2000 ile 20.000 arasında olan küçük pazar kasabalarını da ekleyecek olursak, pay yüzde 56.8'e çıkıyor.

Kırsal nüfusun bu muazzam büyüklüğüne baktığımızda, Reich'ın daima tutarlı bir ticaret politikası izleme çabası göstermiş olmasının şaşırtıcı bir yanı yok. 1879'dan itibaren uygulanan ekonomik politikaların sermayesini, tarımsal fiyatlar oluşturmuştu. Ancak 1930'lardaki yeni koruma politikalarının niteliği tamamen farklıydı. 1929'dan itibaren esnek fiyat politikası izlenmişken, 1933'ten sonra ithalat kotaları ile Alman tarım ürünlerinin fiyatları dünya piyasasından ayrıştırıldı. Bu sistem 1933 yılında Tarım Bakanlığı'nın (RNS) kurulmasıyla merkezileştirildi ve Alman tarım sektörünün bütün üretimi resmen açıklanmış fiyatlarla satın alındı. Aynı dönemde, 1933 yılında Hugenberg'in yerine tarım bakanı olan Nazi ideoloğu Richard Darré ve müşteşarı Herbert Backe Alman köylülüğünün çekirdeğini –10 ile 100 hektar arasında toprağı bulunan 700.000 aile işletmesi– kutsal bir yere koydu. Başkasına devrolunamayacak ve ancak miras yoluyla geçebilecek olan yeni bir çiftlik (*Erbhöfe*) türüydü bu. RNS, besin zincirini çiftlikten tüketiciye kadar örgütleyerek Alman gayrisafi yurtiçi hasılasının yüzde 25'ini piyasa koşullarının dışına çıkartmıştı.

Köylülüğün istediği her şey yapılmadı elbette. Tahıl ve süt ürünlerinin fiyatlarındaki büyük işletmelerin lehine olan dengesizlik sürekli şikâyet konusu oldu. Bağımsız köylüler, *Erbhof* Yasası'nın getirdiği kısıtlamalardan ve RNS'nin dağıtım kotalarından rahatsız oldular, ancak daha geniş ölçekli bakıp o dönemde dünya tarımını düşünecek olursak –bir yandan dünyadaki mal fiyatlarının felaket düzeyine düşüşü ve bir yandan da Sovyetler Birliği'nde devam etmekte olan acımasız kolektifleştirme uygulamaları– Nasyonal sosyalizm döneminde Alman köylülüğünün durumu kıskanılacak gibiydi. Hatta Üçüncü Reich, bugün Avrupa tarımında hâlâ başat durumda olan özel mülkiyet ile devlet yönetimi kırması sistemi başlattığı iddiasında rahatlıkla bulunabilir. Fiyatları belirleyen ise şimdi de olduğu gibi genellikle şehirlerdeki tüketicilerle yurtdışında tarım ürünü ithal eden ülkelerdi.

Köylülüğün yanı sıra, orta sınıf (*Mittelstand*) 1933 öncesi nasyonal sosyalizmin en istekli destekçileri arasında olmuştu. Bu sınıfın nasyonal sosyalizm tecrübesi, bu terimin kucakladığı sosyal tutarlılık bağlamında değişkendir. 1930'ların sonuna bakarsak, "eski" *Mittelstand*'ın (kabaca beş milyon küçük iş sahibi erkek ve kadın, zanaatkâr, esnaf ve aileleri, nüfusun yüzde 7 ila 8'ini oluşturanlar) ise kutlama yapması aslında oldukça yersizdi. Binlerce Yahudi

işyerinin yok edilişi, rekabet baskısını adamakıllı ortadan kaldırmıştı, ancak 1930'lar boyunca, rejimin bir yandan üretimi artırmaya çalışırken, bir yandan da fiyat istikrarını korumaya çalışması orta sınıfın başına patladı. Kâr oranlarının daraltılması ve karne uygulamalarının artması bağımsız tüccarlara çok az hareket alanı bıraktı. 1933 yılında oy toplamak için küçük firmaların lehine yapılan iddialı sanayi, ticari ve finansal reorganizasyon planları Schacht ve arkadaşları tarafından engellendi. 1938'den sonra daha da artan rasyonalizasyon söylemi küçük işyerlerine verilmiş uğursuz bir uyarıydı. *Mittelstand*, 1939'dan sonra Wehrmacht'ın en önemli asker kaynaklarından biri olacaktı.

"Ulusal devrim" sosyal yelpazenin daha da yukarısında hukuk mesleğine ve bu meslekle yakından ilgili olan devlet memurluğuna ağır bir prestij kaybı getirdi. Üçüncü Reich'ta orta sınıftan genç erkekler arasında hukuktan daha az revaçta olan çok az meslek vardı. Üniversitelerin hukuk fakültelerine başvurular baş aşağı düştü. Öte yandan, 1933'ten sonra kamuda maaşlı işlere olan ilgi muazzam miktarda arttı, en fazla da Wehrmacht ilgi odağı oldu, çünkü ordu yeni subay kuşağına şanlı bir kariyer imkânı sunuyordu. Daralan emek piyasasında her türlü üniversite mezunu, mavi yakalılardan bile daha revaçtaydı. 1930'larda ekonomistlere, muhasebecilere ve mühendislere talep büyük oranda artmıştı. 1925 ve 1939 arasında yapılan nüfus sayımlarında, Almanya'nın beyaz yakalı işgücü ya da "yeni" *Mittelstand* mavi yakalı işgücünün (yüzde 8.4) iki katına çıktı (yüzde 17.1), büyüme özellikle kadın beyaz yakalı çalışanlarda (yüzde 37) hızlıydı. 1939 yılında beyaz yakalılar, devlet memurları, meslek sahipleri ve aileleri nüfusun kabaca yüzde 20'sini oluşturuyordu.

Nasyonal sosyalizmin popülist söylemi içinde asıl yozlaşmış olan üst orta sınıfın ya da *Bürgertum*'un[1] geleneksel kültürel ve siyasi otoritesi olsa da, bu sosyal katmanın mensupları her şeye rağmen gelir ve servet dağılımı bakımından en üst dilimde oturmaya devam ettiler. Büyük Bunalım'ın ardından hane içi gelirlerin artması sonucu tüketim standartlarının dünyevileşmesinden de esas faydalananlar bu grup oldu. Nasyonal sosyalistler çeşitli "halk" ürenleriyle (*Volksprodukte)* büyük bir oyun sahneye koydular, bunların en ünlüleri *Volksempfänger* (halk radyosu), *Volkswagen* (halk arabası), *Volkswohnungen* (Halk konutları) idi, ancak fiyatları nedeniyle bunların arasında sadece *Volksempfänger* gerçekten halkın gözünde çekici olabildi. Her yerde olduğu

1 Burjuvazi, kent soylular. (çev.)

gibi Nazi Almanyası'nda da, "modern yaşamın" öncüsü üst orta sınıf oldu. Piyasaya yenilikçi tüketim mallarını ve elektrik, hava gazı ve petrol ürünlerinin altyapısını sağlayanlar da onlar oldu.

Silahlanmanın Yönetimi

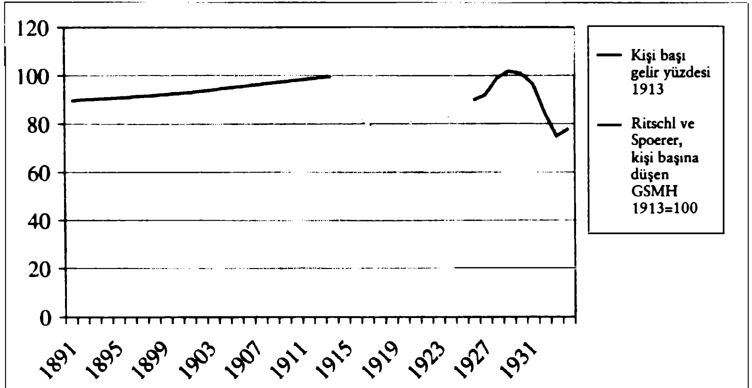
Dolayısıyla, nasyonal sosyalistlere gerçek bir sosyal ve ekonomik dönüşüm projesi olarak önem verenler varsa, özetle 1930'lar büyük ölçüde sıkıntı dönemiydi. Geleneksel ekonomik akılla bakıldığında, bunun pek de şaşılacak bir yanı yok. Refahla ilgili halkın gözünde iyi bir vizyon oluşturmak için, Almanya'nın "ihtiyacı" olan şey, en azından 10 ya da 20 yıl için hızlanmış makroekonomik büyümeydi. Eğer bu bir başlangıç noktasıysa, Üçüncü Reich'ın başarısız tüketici programlarını rejimin irrasyonal volontarizminin bir diğer başarısız örneği olarak görmek, bu başarısızlıkları da, savaş içindeki Almanya'daki gerçek maddi imkânlarla çözmeye çalışarak açıklamak mümkündür, ancak bu konumuzun dışında. Almanya'nın 1930'lardaki koşulları altında, kitlesel tüketim düşlerinin gerçekleşmesinin imkânsızlığı elbette, Hitler için sürpriz olmamıştı. Onun bildiği kadarıyla, ekonomik ilerleme uzun vadede ancak, yeni *Lebensraum*'un fethi ile gerçekleşebilirdi. Bizler için ise, savaş sonrasında Almanya'nın küresel ekonomi için hayati önem taşıyan mutlu tecrübesinin ışığında bakıldığında, bu görüş biraz zorlama görünebilir. Ancak bu hedefin 1913-1933 arasında yaşayanların tersine, tecrübelerinin ürünü olduğunu da unutmamak gerekiyor. Çağdaşlarının faturasını emperyal rekabete çıkarttığı bunalım, hiper enflasyon ve Birinci Dünya Savaşı bağlamında, Hitler'in çok çalışarak ve uluslararası düzeyde ticaret yaparak ilerlemeden söz eden liberal müjdelere karşı sabırsızlığı hem Almanya'da hem de başka yerlerde yaygın bir şekilde paylaşılıyordu. Üstelik, Almanya'nın on dokuzuncu yüzyılın sonundan itibaren, kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hasılası abartılı iyimserliğe pek de yer bırakmıyordu.

Savaş döneminde, Almanya kişi başına düşen gayrisafi milli hasıla bakımından, Amerika Birleşik Devletleri ile İngiltere, Fransa, Belçika ve Hollanda imparatorluklarının ardından 12. sıraya düşmüştü. Amerika'da kişi başına düşen gayrisafi milli hasıla, Almanya'dakinden yüzde 70 daha fazlaydı, hatta Arjantin'de bile yaşam standardı daha yüksekti. Bu devletlerin hepsi üç yüz yıl

süren şiddetli kolonyal efendilikle ya ortaya çıkmışlar ya da bundan yararlanmışlardı. Karaya sıkışmış bir Avrupa devletinin, bulundukları kıtaların bütün kaynaklarından yararlanan Birleşik Devletler'de ve İngiltere'de yaşayanların sefasını sürdükleri yaşam standartlarına sahip olmayı düşlemesi bile mümkün değildi. Hitler'in gördüğü kadarıyla, sosyal açıdan yeniden yapılanma için gerekli önkoşul liberal serbest ticaret değil, savaştı, ancak fetih de silahlanmaya bağlıydı. Üçüncü Reich'ın ekonomik politikalarının geleceğine egemen olan en önemli unsur silahlanma oldu. Askeri sembollerin kamusal hayatın merkezine yeniden oturtulması, zorunlu askerliğin yeniden yürürlüğe konması ve çeşitli milis hazırlıklar, askeri donanımın sürekli olarak resmigeçitlerde kullanılması ve bunların eldeki her tür medya ile pohpohlanması, askeri görkemin kitlesel bir şekilde yayımlanması, Üçüncü Reich tarafından başlatılan sosyal yeniden yapılanmanın elbetteki en önemli eylemleriydi.

Silahlanma, Almanya'nın ekonomik politikalarına giderek büyüyen ölçekte hâkim oldu, ayrıca İkinci Dünya Savaşı'na katılan Avrupalı muhariplerin hepsinden daha erken bir evrede başladı. 1933 yılı Haziran ayı gibi çok erken bir tarihte, Hitler hükümeti 1 milyar RM'lik Reinhardt istihdam programını

Şekil 1. 1933'te görülen haliyle Almanya'nın 40 yıllık ekonomik ilerlemesi

Kaynak: A Ritschl ve M. Spoerer, "Das Bruttosozialprodukt in Deutschland nach den amtlichen Volkseinkommens-und Sozialproduktsstatistiken, 1901-1995", *Jahrbuch fur Wirtschaftgeschichte,* 1997:2, 27-54.

başlatırken, Schacht, General Blomberg ve Göring sekiz yıl gibi bir süre içinde 35 milyar RM'ye ulaşacak bir askeri harcama programı üzerinde gizlice anlaştılar. Sivil istihdam harcamaları 1933 yılı Aralık ayından itibaren hızını kaybederken, askeri harcamalar etkileyici bir şekilde hızlandı. Makroekonomik açıdan bakıldığında Üçüncü Reich, ulusal kaynaklarını bütün kapitalist rejimlere göre tarihin gördüğü en büyük silahlanmaya kaydırmıştı. Bu konudaki yegâne rakibi de, Stalinist Sovyetler Birliği'ydi.

Başlı başına bu rakamlar bile, en azından 1941'e kadar Hitler rejiminin yalnızca savaş seferberliği ile sınırlı bir bakışa, muhtemelen 1939-1941 arasındaki *Blitzkrieg* zaferlerinin pekiştirdiği bir stratejiye sahip olduğunu gösteriyorlar. Ayrıca 1930'ların seferberlik çabası, bu çabanın 1933'ten itibaren Almanya'nın ağır bir ödemeler dengesi açığı ve ihracatını artırma zorunluluğu altında olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda, göze daha da etkileyici görünüyor.

Tablo 2. Reich'ın Silahlanma Yarışı, 1933-1945

	Milli Gelire göre askeri harcama yüzdesi			
	İngiltere	Almanya	Sovyetler Birliği	USA
1933	3	2		
1934	3	4		
1935	2	6		
1936	5	11		
1937	7	12	8	
1938	8	17		
1939	16	25		1
1940	48	44	20	1
1941	55	56		13
1942	54	69	75	36
1943	57	76	76	47
1944	56		69	47
1945	47			

Kaynak: M. Harrison, "Resource Mobilization for World War II", *Economic History Review*, 41:2 (1988), 184.

Üçüncü Reich, Weimar Cumhuriyeti'nden kronik zaafları olan, özgürlüğünü ve manevra kabileyitini vahim bir şekilde sınırlayan ödemeler dengesi devraldı. Birinci Dünya Savaşı, Almanya'nın yabancı sermaye varlıklarını söküp alarak, yerine tazminat ödeme zorunluluğu getirmişti. 1924'teki durgunluğun ardından *Reichsmark* her gün sürekli değer kaybetmiş, ihracatın rekabet edememesine ve ithalatın aşırı derecede ucuzlamasına yol açmıştı. Weimar Cumhuriyeti acı reçeteler uygulamaktan 21.5 milyar RM dış borç alarak kaçınabildi, en büyük alacaklısı Amerika Birleşik Devletleri'ydi (8.4 milyar), ama İngiltere, Hollanda ve İsviçre'ye de borçlanmıştı. 1932 yazında tazminat talepleri geri çekildiğinde bile, Almanya hâlâ dışarıya borçluydu. 1933'ten sonra bu borçların ödenmesi için, Almanya'nın alacaklılarına her yıl 1.4 milyar RM net ödeme yapmak zorunda kalması, vazgeçilmez gıda ve hammadde ithalatını ödemek için gerekli olan döviz varlığını daralttı. Artık yeniden dış borç alma umudu olmayan Üçüncü Reich, Weimar Cumhuriyeti'nin ödediğinden çok daha büyük taksitler halinde dış borç ödeme zorunluluğu ile karşı karşıya kaldı.

Bu sıkıntı elbette ki mutlak değildi. Almanya 1931 Eylülü'ndeki İngiltere'yi ve 1933 Nisanı'ndaki Amerika Birleşik Devletleri'ni izleyerek, parasını devalüe etti. Bu durum ihracatın sorunlarını dindirdi ve ithal mallara olan talebi düşürdü. Buna ek olarak Almanya, alacaklı ülkelerle dostluk temelinde bir uzlaşma arayabilirdi. Bu yolu tutacak olursa, 1934 yazında Amerika Maliye Bakanı Cordell Hull tarafından başlatılan Amerikan ticaret politikasının liberalizasyonundan yararlanarak rahatlıkla uygulayabilirdi. 1934 yazında durum krize doğru yaklaşırken, Üçüncü Reich içinde bu yolun tutulmasında yarar görenlerin sesleri yükselmişti. Ancak bu çok kritik anda, Schacht otoritesini askerden yana kullandı ve ordunun silahlanmayı kolaylaştıracak daha sıkı önlemler alınması talebini kabul etti. Almanya, Schacht'in önderliğinde Amerika'ya olan uzun vadeli borçlarını ödemeyi geciktirdi ve Atlantik ötesi ticarette çöküşe yol açtı. Batı Avrupa'daki ticari ortaklarına bu kadar acımasızca davranması mümkün değildi. Bu yüzden ilk başta, ödemeyi geciktireceği tehdidini savurduktan sonra, riskleri de dikkate aldı, özellikle İngiltere ile 1934 Kasımı'nda karşılıklı ticaret ve borç anlaşmaları yapıldı. Schacht içeride daha da sıkı bir kontrol kurdu. İthalat 1934 Eylülü'nde yapılan meşhur yeni planın altına düştü. 1935 yazından itibaren ihracat, iç satışlara uygulanan vergiyle karşılanan gizli bir sübvansiyon sistemiyle desteklendi.

1936 yılında ödemeler dengesindeki sorunlar tekerrür edince, Almanya'nın da Fransa gibi parasını devalue etmesi ve pound ile dolara bağlaması yeniden konuşulmaya başlandı. 1936 Ağustosu'nda bizzat Schacht'ın da bu seçenekten yana olduğu görülüyor, ancak değişim için çok geçti elbette. Göring ile ordu Schacht'ı saf dışı bıraktılar. Göring, liberal ekonomiye dönüş yerine, sentetik hammaddelere yapılacak muazzam bir yeni yatırım dalgasını müjdeleyen dört yıllık planı açıkladı. Ekonomi Bakanlığı da, kısa vadeli sorunlarla başa çıkmak için 1937'nin başında üretime kota konulacağını ve çelik ile diğer önemli sanayi hammaddelerine tahsisat uygulanacağını açıkladı.

Bir yandan kaynaklarını silahlanmaya kaydırırken, bir yandan da bu hassas dengeyi yönetmek, Alman ekonomi politikasının en önemli sorunuydu. Bu dengenin gerektirdiği yaptırımlar, Üçüncü Reich'ta yaşayan farklı sosyal seçmen gruplarının kaderini tayin etti. 1934 sonbaharından itibaren köylüler kendilerine sağlanan rahat sübvansiyon sisteminin "üretim savaşları" için bir araca döndüğünü gördüler. Tam olarak kendine yetebilmek daima imkânsıza yakındı, ancak RNS buna rağmen çiftlik hayvanlarının beslenmesine dair büyük bir ayarlama yaptı ve çiftçi nüfusunun sırtına görülmemiş bir iş yükü bindirdi. Daha da önemlisi, Almanya'nın 1937'den itibaren çok geniş ölçekli bir stratejik stok oluşturma faaliyetine girişmiş olmasıydı. RNS 1939 yılında, bütün yıl boyunca ekmek yapmaya yetecek kadar tahıl stoğu yapmıştı. Bu arada, sanayi sektöründe tekstil gibi bağımsız dallar, daha 1934 baharından itibaren adamakıllı zorlanmaya başlamışlardı. Çeliğe kota konması, bu zorlukları, ağır sanayi sektörüne barış zamanında hiç görülmemiş ölçüde yaydı. Sovyetler Birliği'nden farklı olarak Almanya'da kimse silahlanmanın sürdürülmesi uğruna aç kalmadı. Ancak tüketim imkânlarının kısıtlanması oldukça gerçekti. Et ve tereyağ daha 1935 sonbaharında birçok şehirde el altından karneye bağlanmıştı. Hem gıda hem de giysi dünya piyasa koşullarına kıyasla çok daha pahalıydı. Aynı durum büyük talep gören yeni tüketim malları için de geçerliydi. Alman tüketiciler, Amerika'dan ithal edilebilecek ucuz ve kaliteli radyolar yerine, bunun üçüncü kalite bir taklidi olan Goebbels'in *Volksempfänger*'ini almak zorundaydılar. Silahlanma harcamalarının doruğa eriştiği 1930'ların sonunda ise, denge iyice bozuldu. 1938 sonbaharından itibaren, halk kronik bir şekilde konut sıkıntısı çekmeye başladı, yeni konut kredileri yasaklandı ve siviller için konut inşaatları hemen hemen durdu.

Elbette silahlanma bütün sosyal sınıflardan Almanlara, ülkedeki cemaatlere,

küçük büyük sektörlere yeni fırsatlar getirdi. Geleneksel tekstil üretimi sınırlandırılırken, rejim yeni sentetik iplik sanayine dev sübvansiyonlar sağladı. Sivil binaların inşaatları dururken, inşaat sektörü baraka, eğitim sahaları ve havaalanları ihaleleri aldı. Siemens gibi, silahlanma için hiçbir şekilde "gerekli" olmayan büyük ve başarılı şirketlerin sipariş defterleri askeri iletişim araçlarının siparişleri ile doldu taştı. IG Farben'den de, benzer bir şekilde Reich'ın sentetik yakıt ve lastik ihtiyacını karşılamak için yararlanıldı, her iki taraf için de kârlı olan bu ilişki, şirketin o güne dek görülmemiş düzeyde yüksek bir sübvansiyonla yatırım yapmasını sağladı. Luftwaffe'nin ihtiyaçlarını karşılamak için, neredeyse sıfırdan en son teknolojiyle donatılmış dev bir imalat kompleksi kuruldu, Alman metalurji sanayine ise çeşit çeşit yan ürünlerin üretimi bırakıldı. Almanya'nın hasta motor sanayi, uçak motorlarının üretimiyle yeni bir döneme girdi.

Nazi Savaş Ekonomisini Yeniden Yorumlamak

1980'lerde, Üçüncü Reich'ın bütün çabasını seferberliğe harcamaktan özellikle kaçındığına dair literatürde yer alan manzara, yerini rejimin silahlanmaya ayrılan kaynakları çok verimsiz kullandığını gösteren bir manzaraya bıraktı. Burada sorun Göring ile başlıyor. 1936 Eylülü'nde Hitler, Göring'i Alman ekonomisini ve ordusunu dört yıl içinde savaşa hazırlayacak bir plan yapmakla görevlendirdi. 1937 Kasımı'nda, Schacht'ın Ekonomi Bakanlığı'ndan istifasıyla Göring, sanayi politakalarının tam kontrolünü ele geçirdi. Ancak muazzam miktarda siyasi otoriteyi ele geçirmesine rağmen, ekonomiyi verimli bir şekilde yönetemedi. Bu iddiaya göre sonuç, Wehrmacht için çok büyük miktarda kaynak ayrılmasına rağmen, silah üretiminin en azından 1942'ye kadar hayal kırıklığı yaratmış olmasıydı. En büyük hasarı ise, Üçüncü Reich'ın 1940 ve 1941 yıllarında büyük bir askeri başarı kazansa da, kendi evine baskı yapamamasıyla vermişti. En fazla atıfta bulunulan istatistikler, üretimin 1940'tan itibaren düştüğünü gösteriyor. Böylece, 1942 yılında Alman savaş ekonomisinin sorumluğunu yüklenen ve dramatik bir dönüş yapmasını sağlayan, Albert Speer'in önem taşıyan kilit bir isim olması için, uygun zemin de hazırlanmış oldu.

Bu yaklaşımın çeşitli sorunları vardır. Ekonominin idaresini ele alış tarzıyla tarih dışıdır. 1930'larda Reich ekonomisinin idaresi, Göring tarafından dağıtılmayı bekleyen doğru dürüst oluşmuş bir Weberci bürokrasinin elinde değildi.

Üçüncü Reich, Weimar Cumhuriyeti'nden, mazisi ancak on beş yıl önceye kadar giden ve 1920'lerde zaten birçok çatışma yaşamış harap bir ekonomi yönetimi devralmıştı. Kamu harcamalarının 1933'ten sonra, aşırı derecede artmasına bürokratik çoğalmanın eşlik etmiş olması sürpriz değildir. Sadece Üçüncü Reich'a özgü bir acayiplik olmayan "harf çorbası"na dönmüş idari kurumlar hem Franklin D. Roosevelt'in Yeni Düzen'inde hem de Stalin'in SSCB'sindeki Beş Yıllık Plan aygıtında bol miktarda mevcuttur. Daha da ötesi, Üçüncü Reich'taki silahlanma faaliyetlerini "israf ve verimsizlik bakımından karakterize eden asıl kaynak, Wehrmacht'ın ekonomi uzmanlarından biri olan General Georg Thomas'ın tuttuğu kayıtlardır. Thomas, 1930'ların sonunda ve 1940'ların başında meydana gelen bürokratik çatışmada kaybedenler arasında önde gelenlerden biriydi. Onun dairesinin tuttuğu kayıtların tek taraflı bir hayal kırıklığı ve moral bozukluğu hikâyesi anlatmasında şaşılacak bir yan yoktur. Son olarak, verimsizlik tezini desteklemek için kullanılan istatistiki bulgular ise, en azından çürüktür. Tarihçiler, çatışan bürokrasiyi değerlendirmek için, Albert Speer'in başyardımcısı olan Rolf Wagenführ tarafından toplanan sanayi göstergelerine neredeyse bütünüyle güvenmişlerdir. Bu göstergeler, 1939 ve 1941 arasındaki düşük düzeydeki silah üretimini ve emek verimliliğindeki korkunç çöküşü gösterirler, ancak bu her iki bulgu da ciddi teknik eleştiriye açıktır. Şimdiye kadar kullanılmamış olan arşiv kaynaklarından sağlanan yeni bilgiler, Almanya'nın sanayi seferberliğine dair çok daha iyimser bir hikâye anlatıyorlar.

Tablo 3: Alman Savaş Ekonomisine Dair Karşıt Görüşler

	Wagenführ rakamları		Düzeltilmiş rakamlar	
Sanayi üretiminde Silahlanmanın payı	Silah sektöründe kişi başına düşen verimlilik	sanayi üretiminde silahlanmanın payı	silah sektöründe kişi başına verimlilik	
1939	9	100	17	100
1940	16	88	24	113
1941	15	76	30	123
1942	22	100	34	129
1943	31	132	38	138
1944	40	160	43	148

Kaynak: A. Tooze, "No Room for Miracles: German Industrial Output in World War II Reassessed", *Geschichte und Gesselschaft*, 31:3 (2005), 438-464.

Kronik verimsizlik, Alman savaş ekonomisinin en büyük sorunu değildi. Asıl sorun, Almanya'nın aşırı derecede zor stratejik durumuyla Hitler'in elinin altındaki maddi kaynakların arasındaki göz kamaştırıcı eşitsizlikti. Hitler, 1937'den itibaren kendisinden çok daha üstün ekonomik güçlerle savaşmayı öngörüyordu. Tutarlı bir silahlanma programını imkânsız hale getiren de, Göring'in arapsaçına dönmüş politikaları değil, bu öngörüydü. Ekonomik bir bakış açısıyla bakıldığında, değil bir dünya savaşı, genel bir Avrupa savaşı bile Almanya için felaket anlamına geliyordu. Düşmanların oluşturabileceği bir sürü koalisyonun ekonomik üstünlüğü, ezici boyutlardaydı. Dolayısıyla herhangi bir başarı ihtimali Wehrmacht'ın teknik, taktik ya da operasyonel anlamda yeni bir şeyler bulmasına, böylece düşmanlarına ani ve tayin edici bir bozgun yaşatmasına ve bu şekilde bir yıpratma savaşının kaçınılmaz sonuçlarından kaçabilmesine bağlıydı. Ancak 1939 yılında, böyle bir teknik düzen yoktu. Eldeki silahların yetersizliği ve Fransız ordusunun gücü göz önünde bulundurulduğunda, Panzer birliklerinin Batı'da tayin edici bir zafer kazanacağına sadece bir avuç vizyon sahibi Wehrmacht komutanı inanıyordu.

Bütün bunlar yetmiyormuş gibi 1939 başında, bütün dünyanın büyük hızla silahlanmaya başladığı açıkça görülüyordu. General Thomas, 1939 Mayısı'nda yaklaşmakta olan yeni yılda "demokrasilerin" toplam askeri harcamalarının İtalya ve Almanya'nın harcamalarının toplamını fazlasıyla aşmasını bekliyordu. İngiliz ve Fransız uçak üretimi, telaşlanılacak ölçüde hızlanmıştı ve buna ek olarak İngilizler, Amerika Birleşik Devletleri'nin neredeyse sınırsız sanayi kapasitesinden uçak ve uçak motoru almak için anlaşmalar yapmaya başlamışlardı. Alman Donanması'na yeni ve kocaman bir savaş filosu kurmak için hazırlanan ve 1939 yılında uygulanmaya başlanan "Z Planı" ne söz verirse versin, Kraliyet Donanması'nın üstünlüğü, en azından öngörülebilir bir gelecekte eziciydi. Üstelik daha da kötüsü, 1939 başında Alman silah ekonomisi ödemeler dengesini bir kez daha sıkıntıya sokacak şekilde yükseldi. Alman kaynaklarının seferberliği, gayrisafi milli gelirin yüzde 20'sini yiyen silah harcamaları ve askeri amaçlar için ayrılan çok miktardaki yatırımla, barış dönemi sınırının altına ulaştı.

Göring'in 1938 Kasımı'nda gösterdiği ilk tepki, Alman toplumunun daha da kapsamlı bir şekilde askerileştirilmesiydi, ancak döviz ihtiyacı büyük baskı yaratıyordu. Bu nedenle Hitler rejimi, elindeki kaynakları giderek artan uluslararası gerginliğin ve donanma, hava ve kara kuvvetlerinin büyük planlarının gerektirdiği gibi silahlanmaya kaydıracağına, en büyük önceliği ihracata ver-

di. 1937 yılında silah üretiminin hızı aniden durakladı ve 1939 yılında hem mühimmat hem de uçak üretimi hızlı bir düşüş yaşadı. Almanya, kimilerinin işaret ettiği gibi "ekonomik bir kriz"le en azından şimdilik karşı karşıya değildi. Hükümet harcamalarının rekor düzeylere çıktığı dönemde en büyük risk, işsizlik değil enflasyondu. Ancak ihracata öncelik vermek gereği, silahlanma harcamalarında herhangi bir artışa izin vermeyişi, Alman Kara Kuvvetleri Komutanı General Walther von Brauchitsch'in bu durumun Wehrmacht'ın silahlanma çabasının "tasfiyesi"nden başka bir şey olmadığını söylemeye kadar gitti. Hitler'in 1940 baharında Mussolini'ye söylediği üzere, eğer Batılı güçlerle savaş her ikisinin de düşündüğü gibi kaçınılmazsa, Almanya'nın saldırısını daha fazla ertelemesi için hiçbir neden yoktu.

Savaşın 1939 Eylülü'nde patlak vermesinin ardından, barış döneminde silahlanma seferberliğine konan siyasi sınırlar kaldırıldı. Alman savaş ekonomisi, bütün saldırganların ekonomilerinde görüldüğü gibi, dinmek bilmez bir üretim güdüsüyle tam hız ileri atıldı. Daha 1940 baharında, gerekli olmayan sektörlere çelik tahsisatı tamamen kesildi ve 4.5 milyon erkek silah altına alındı. 1939'da kırsal ve kentsel alanlarda yaşayan Alman kadınların, savaşın sonundaki İngilizlerden çok daha yoğun bir şekilde seferber edildikleri düşünüldüğünde, Almanların savaş faaliyetinin başından itibaren ağırlıkla kurbanlarını sömürmeye dayandığı ortaya çıkar. Almanlar, 1940'ların başında, işgal altındaki Polonya'nın nüfusuna ve kömür rezervlerine büyük bir gaddarlıkla zaten el koymuşlardı. Almanların silahlanma faaliyetlerinin 1940 ve 1941 arasında gevşediği düşüncesi, yanıltıcı bir istatistiksel bulgu olarak bir kenara konmak zorundadır. Nazi savaş ekonomisinin ayırt edici özelliği, ne düşük seferberlik düzeyi ne de aciliyetten yoksun olmasıdır. Hitler'in savaş ekonomisinin asıl ayırt edici özelliği, Almanya'nın stratejik durumunun karmaşıklığının zorunlu kıldığı sürekli tekrarlanan öncelik değişimidir.

Blitzkrieg'ın Fransa'da başarılı olması beklenmediği için, savaşın ilk aylarında Alman silahlanma programı cephane ve orta büyüklükteki bombardıman uçaklarının üretimine öncelik verdi. Hitler'in en önemli endişesi, 1914'te Kayzer'in ordularının savaşma kapasitesini düşüren "mermi krizi"nin bir daha yaşanmamasıydı. Fransa'nın birkaç hafta içinde yenilmesi, cephanelerin işe yaramaz duruma gelmesine yol açtı. 1940 Haziranı'nda öncelik zırhlı araçlara, uçaklara ve denizaltılara kaydırıldı. İngiltere'nin teslim olmayı reddetmesi ve Roosevelt'in adeta yaşanacakların habercisi gibi genel seferberlik ilan

etmesi, Almanya'nın kendisini ileride İngiltere ve Birleşik Devletler ile muhtemel bir savaşa hazırlanmasına yol açtı. Bu durum, uçak kapasitesine, sentetik yakıta, lastiğe, aynı zamanda Wehrmacht, Hitler'in savaşı bitireceğine inandığı Sovyetler Birliği'nin işgaline hazırlanmakta olduğu için, patlayıcı imalatına muazzam bir yatırım yapılmasına neden oldu. Aynı anda hem Kafkaslar'daki petrol yataklarını ele geçirmek için zırhlı birliklerle saldırmak hem de Yukarı Silezya'da bulunan Auschwitz'de düşük kaliteli kömürden sentetik lastik ve uçak yakıtı elde etmek için büyük yatırımlar yapmak, tamamen 1940-1941'de Almanya'nın kurduğu stratejinin özelliğidir.

Berlin'in daireyi tamamlamasını sağlayan şey ise, en azından bir kereliğine cephane üretimini yavaşlatmak ve böylece yüz binlerce ton çeliğin başka yere kaydırılmasını sağlamaktı. 1940-1941 arasında, elbette ki vatan cephesinde bolluk yoktu. Sivil tüketimin daraltılmasına devam edildi. Dev konut programları ve DAF tarafından büyük bir tantana ile açıklanmış olan sosyal güvenlik sisteminin yeniden düzenlenmesi, nihai zaferin kazanılmasından sonraki bir zamana ertelendi.

Barbarossa Harekâtı'nın (Sovyetler Birliği'nin işgali) 1941 sonbaharındaki başarısızlığı ile Almanların savaş çabaları daha da çarpıcı bir kargaşaya dönüştü. Bu durumu, Blitzkrieg stratejisinden topyekûn bir seferberliğe kayış olarak tarif etmek yanlış olur, çünkü Barbarossa sadece İngiltere ve Amerika ile yaklaşmakta olan hava savaşına uzun vadeli bir hazırlık olarak düşünülmüştü. Gerçekte, 1940 yazının sonunda Hitler'in Almanyası aynı anda iki cephede birden savaşmaya hazırlanıyordu. Bu da, eldeki bütün kaynakların 1942'den çok önce, kapsamlı bir şekilde seferber edilmesiyle mümkün olabilecekti. Ancak bu çabanın büyük bir kısmı, hemen doğrudan silah üretimine değil, Auschwitz'deki lastik fabrikası ya da Avusturya'daki kocaman yeni tank ve uçak motoru tesisleri gibi uzun vadeli yatırımlara harcandı. 1941 yılı Aralık ayındaki Moskova faciasından sonra, gerçekten yeni olan tek şey, vakit geçirmeden üretim yapmaya ısrarla yoğunlaşmış olmaktı. Hitler, o ay manşetlere çıkan rasyonalizasyon kararnamesi ile bu yoğunlaşmayı destekledi, ancak rasyonalizasyona yapılan bu yeni vurgu, propaganda bakımından hiç kuşkusuz büyük önem taşısa da, Alman sanayisinin yeni bir hamlesini işaret etmiyordu. Rasyonalizasyon, aslında Alman silahlanma ekonomisinin en az 1938'den beri en önemli düsturu olmuştu. Alman kaynaklarının üzerindeki talep rekabetini toparlamanın başka bir çaresi yoktu.

Bulgular, sanayide işçi verimliliğinin, 1930'larda işçi sayısının gerçekten azalmaya başlamasıyla arttığını gösteriyor. Silah üretimi, 1942 Şubatı'ndan sonra elbette ki arttı, ancak Speer'in bakanlığı hiçbir şekilde 1940'ın ilk yarısında görülen büyüme oranını aşamadı. Dikkatle incelendiğinde, Speer'in kişisel sorumluluk alanında bulunan üretimlerde –1943 yazından itibaren sadece kara kuvvetlerinin ihtiyaçlarıyla sınırlandırılmıştı– yaşanan artış, yapılan büyük miktardaki çelik ve emek enjeksiyonuna rağmen, beklenen verimlilikte olmadı. 1942 yılında, yeni cephane üretimi için ayda 300.000 tondan daha az olmayacak miktarda çelik tahsisatına Hitler bizzat izin vermişti. Rasyonalizasyona ise, Speer'i teskin etmek için değil, en fazla Göring'in Hava Bakanlığı'nın kontrolü altında olan uçak üretiminde ihtiyaç vardı. Her yerde olduğu gibi Almanya'da da, görevli fabrikalar standartlaştırılmış, uçak parçalarının montajıyla fazla uğraştıkları için, Luftwaffe'nin üretimi de "öğrenme eğrisi etkisi"nden fazlasıyla faydalandı. Ancak bu durum, Luftwaffe ekipmanlarının giderek işe yaramaz olmasına yol açacak ve durumun vehameti 1943 sonunda adamakıllı hissedilecekti.

Bu nedenle, Speer'in 1942 yılında atanması, Nazi savaş ekonomisinde devrime yol açmadı. 1942 Şubatı öncesindeki değiş-tokuş, sonrasında da aynı kaldı, performans devamsızlıkları ise, Speer'in istatistikçilerinin ancak kendilerini kandırmak üzere kaleme aldıkları bilgilerden çok daha çarpıcıydı. Almanya'nın giderek kötüleşen askeri durumunun ihtiyacı olan şey ise, savaş ekonomisine dair yeni bir söylemdi. 1941 yılı Aralık ayında Moskova'da yaşanan askeri faciadan ve Amerika'nın savaşa girmesinden sonra, Hitler rejiminin en temel sorunu, giderek ezici hale gelen duruma rağmen, savaşa devam etmeyi haklı gösterebilmekti. Alman halkına karşı verilen bu mücadelede ise Speer'in sözde "silahlanma mucizesi"nin çevrelediği yenilmezlik havasının dikkatle yerleştirilmesi, hayati önem taşıdı. "Silahlanma propagandası" denilen sistematik bir propaganda sayesinde Speer ve Goebbels yurtiçine volontarist bir mesaj verdiler; doğru bir önderlik olduğu sürece, düşman ne kadar güçlü olursa olsun, Alman halkının irade gücü ve yetenekleri, düşmanı yenecekti. Bu kritik dönemde, Speer'in sözüm ona "apolitik" Silahlanma Bakanlığı, tam anlamıyla politik bir rol oynadı. "Silahlanma Mucizesi", savaşın devamını mazur gösterdi.

Nazi Irk İmparatorluğunu Seferber Etmek

Üçüncü Reich'ın dikkate değer esnekliğini anlamak çabasında, sağlıklı bir dengeyi korumak büyük önem taşıyor. Alman savaş çabasının ana kaynağı daima içeride oldu. Alman emek gücü, herhangi bir Batılı ülkeden çok daha fazla seferber edildi. Alman halkını besleyen gıdaların büyük çoğunluğu işgal altındaki bögelerde değil, Almanya'nın sıkı disiplin altına alınmış tarım sektöründen elde edildi. Almanların 1942-1943 arasındaki savaş çabalarının dörtte biri dış katkılarla sağlanmış olsa da, dörtte üçü içeriden sağlandı. Toplam iç seferberlik kaynakları bakımından Almanya'yı 1941-1942'nin olağanüstü durumu çerçevesinde sadece Sovyetler Birliği aşabildi.

Buna rağmen, Üçüncü Reich'ın işgal altındaki Avrupa'daki kaynakları seferber etme şekli, adamakıllı farklıdır ve rejimin ekonomik tarihi ile kümülatif radikalleşmesine dair daha dar kapsamlı bir öykü arasında önemli bir köprü kurmamızı sağlar. Bu durum, tarihin saatini 1940-1941 arasına doğru geriye aldığımızda daha da belirgin olarak görülür. Wehrmach'tın Fransa'da hiç beklenmeyen ani zaferi, Sovyetler Birliği'nin işgalini sağladı. Sovyetler'in işgali, Batı'ya yapılan saldırıdan farklı olarak maddi anlamda zenginleşme için başlatılmış bir harekâttı. Böylece ele geçirilecek olan topraklar ve kaynaklar Nazilerin bir ırk imparatorluğu kurma amaçlarını gerçekleştirmeleri için yeni kapılar açacak ve Batılı güçlere karşı verilen savaşın devamını sağlayacaktı. 1941 başında idrak edildiği gibi öncelikli sorun gıda ve hammaddeydi. Almanya'nın petrol için Kafkaslar'ı ele geçirmesi gerekiyordu. Daha da bastıran sorun için ise, Ukrayna'nın tahılını ele geçirmek gerekliydi. Savaşın ikinci yılında, Almanya'nın bir zamanlar adamakıllı bol olan tahıl stokları tehlikeli bir düzeye kadar düşmüştü. Bu nedenle, 1941 ilkbaharında Wehrmacht ile Nazi liderliği, Doğu bölgelerinde görülmemiş boyutlarda bir kitlesel kıtlık yaratmak için meşhur "Açlık Planı"nı onayladılar, planın amacı Sovyetler Birliği'nin batısındaki nüfusu olduğu gibi öldürmek ve böylece besin zincirinden 20-30 milyon kişiyi çıkartmaktı. İdeolojik olarak yönetilen kitlesel kıyım böylece bütünüyle en temel pragmatik gerekliliğe de hizmet etmiş oluyordu. Bu durum doğuda 1941-1942 yıllarında Himmler'in adamları tarafından yapılan ve efsaneleşmiş bir nüfus temizliği planı olan "Generalplan Ost"[2]

2 Genel Doğu Planı. (çev.)

uyarınca doğuda uzun vadeli yerleşime geçiş için yol açacaktı. Yahudiler ve Sovyet savaş esirleri, gerekli ulaşım altyapısını kurmak adına ölünceye kadar çalıştırılacaklardı. Slav nüfusundan sağ kalanlar ise, zorunlu çalıştırma kaynağı olarak elde tutulacaklardı.

Doğunun yeniden düzenlenmesi için yapılan dehşet verici bu planlar, Barbarossa Harekâtı'nın başarısızlığı nedeniyle kuşkulu hale geldi. Doğudaki çatışmaların devamı, Sovyetler Birliği'nin bütün sivil nüfusuna karşı bilinçli bir kitlesel kıyım programının uygulanmasını imkânsız hale getirdi. Demek ki, sadece Yahudiler ve Sovyet savaş esirleri vurulacak ve aç bırakılacaklardı. "Generalplan Ost", çok uzaklardaki inşaat şantiyelerinde değil de, Reich'ın ortasındaki silah fabrikalarında çalışmak için bile işçi bulunamamasından kaynaklanan darlık nedeniyle bile, sorunluydu. Bu nedenle, 1942'de durum ilk bakışta sadece kaotikti. İşçi tedariki için yeni atanan Reich tam yetkili temsilcisi *Gauleiter* Fritz Sauckel, Avrupa'nın dört bir yanından yüz binlerce insanı Reich'ta çalıştırmak için zorla toplarken, milyonlarca başka potansiyel işçi –Yahudiler ve savaş esirleri– öldürülüyor ya da ölmeleri sağlanıyordu. Oysa tahıl durumu çok daha tehlikeli boyutlara ulaşmıştı ve Sauckel'in yeni getirdiği işçiler bile doğru dürüst beslenemiyorlardı. Savaş esirlerinin ve yabancıların tutulduğu çalışma kamplarının koşulları iyice kötüleşti. On binlerce firari vardı. Açlıktan kolunu kaldıramayacak hale gelen trenler dolusu perişan erkek ve kadın geri gönderilmek zorundaydı. Zaten var olan çelişkiyi daha da artıran durum, 1942 yazının Polonya'da ve Sovyetler Birliği'nde Holokost'un tüyler ürpertici bir zirveye varmış olmasıydı. Çalıştırmak ya da yok etmek arasında bir seçim yapmak gereği olarak bakıldığında sonuç, sadece "geri adım atılarak" yumuşatılabilecek bir çelişkiydi. SS, Yahudileri katletmeye devam edip, rejimin ideolojik görevini yerine getirirken, Slav işçilerin ve savaş esirlerinin durumları 1942 ve 1943 boyunca yavaş yavaş düzeldi ve eldeki emek gücünü en iyi şekilde kullanabilmek için teşvik sistemleri devreye sokuldu. Fabrika müdürleri, ustalar ve SS muhafızlar zoraki emek gücü üzerine uygulanacak "optimal cebir düzeyi"nin ne olabileceği üzerine dostane bir şekilde tartıştılar.

Ancak Üçüncü Reich'ın emek düzenini "geri adım atmak" terimi ile kavramaya çalışmak, sorunun çok boyutlu yapısını görmezden gelmek demektir. Üçüncü Reich sadece ideolojik yok etme zorunluluğu ile pragmatik zorla çalıştırma gereği arasında bir seçim yapmak mecburiyetiyle karşılaşmamıştı. Gıda dengesini de düşünmek zorundaydı. Görmüş olduğumuz üzere, Avrupa

Yahudiliğine karşı başlatılan jenositten bile daha geniş kapsamlı bir kitlesel kıyımın "gerekli" olduğunu ortaya koyan "Açlık Planı" Reich'ın çektiği gıda kıtlığını tam bir açıklıkla ortaya koyuyordu. Bu plan, 1941'de uygulanabilir durumda değildi, ancak Almanya'nın gıda kaynakları 1942 ilkbaharında bitme noktasına vardığında, "Açlık Planı"na daha fazla yoğunlaşıldı ve daha pratik bir şekliyle ele alınmaya başlandı. Hitler, Göring, Himmler, Goebbels, Speer, Sauckel ve yeni Tarım Bakanı Herberk Backe'nin anlaştıkları üzere, Almanya'ya ve emek gücüne gereken gıdanın sağlanması için Avrupa'nın *tamamı* açlıktan ölebilirdi. Göring, işgal altındaki bölgelerden çok miktarda gıda getirilmesi talebiyle, kendini yeniden sahnenin önüne attı. Yeniden rağbete binen "Açlık Planı" için sloganı bizzat Hitler buldu: "Almanya aç kalmadan önce, ötekiler açlıktan ölecek." Batı Avrupa'daki Yahudi azınlık bu hesaplarda yer almayacak kadar küçüktü. Öneri, bütün herkes için ağır tayın kesintileri yapılmasıydı. Doğu Avrupa'da ve özellikle de genel valilik denilen Polonya kesiminde, ölçek çok daha farklıydı. 1942 yılında çalışmak için uygun değil olarak sınıflandırılan Polonya Yahudilerine karşı artarak uygulanan ve 1.2 milyon gibi bir sayıya ulaşan kitlesel kıyım, hem Herbert Backe hem de Genel Valilik'in başında bulunan Hans Frank tarafından, Almanlar için gıda sağlamak adına mazur gösterildi. Auschwitz'in yanı sıra, Treblinka, Sobibór ve Bélzec ölüm kamplarında bu yolla ekonomik rasyonalite sağlandı.

1942'nin ilk aylarında, Sovyetler Birliği'ne karşı başlatılan ve felaketle sonuçlanan Barbarossa Harekâtı'nın ertesinde, Üçüncü Reich'ın, "gerektiği kadar bilme temelinde" birbirinden kopuk parçalar halinde iş yapan liderleri, aslında Holokost'un gerekli bir unsur olarak artarak uygulanmasından başka bir şey olmayan "kriz yönetimi" stratejisi çerçevesinde birleştiler. Polonya'nın 1942 hasadını Almanların kullanımı için serbest bırakan Reinhardt operasyonunun gaz odaları, *Gauleiter* Sauckel tarafından Speer'e gönderilen yabancı işçilerin beslenmesini sağladı. Alman savaş ekonomisi 1943 yılında ağır hava saldırısına maruz kaldığında, Himmler ile silahlanma bakanı arasındaki bu işbirliği daha da sıkılaştı. 1943 Mayısı'ndan itibaren, RAF'in Alman sanayisinin kalbi olan Ruhr bölgesine yaptığı gece saldırıları, önemli bir etki yapmaya başladı. Çelik üretiminde savaşın başından itibaren yaşanan en ciddi gerileme, Alman silah üretiminin hızlı artışını durdurdu. 1943 Ağustosu'nda, Kursk saldırısının başarısız olmasının, İtalyanların taraf değiştirmesinin ve Hamburg'u yerle bir eden hava bombardımanının ardından, Berlin'deki hava yine kriz

noktasına ulaştı. Speer'in vatan cephesini yeniden harekete geçirmesi gerekiyordu. Bunu da Heinrich Himmler ile işbirliği yaparak gerçekleştirdi. Silah fabrikalarına SS muhbirler yerleştirildi. 6 Ekim 1943 günü Posen'de Himmler, *Gauleiter*'lere "nihai çözüm"ün tamamlanması üzerine bilgi verirken, Speer ve bakanlığının önde gelen yöneticileri yanında sıralanmışlardı. Speer kendi payına düşeni yaptı ve savaş çabası ile işbirliği yapmakta ayak sürüyen iş dünyasından kişilerle yerel yetkililerin derhal Gestapo'ya teslim edileceğini söyleyerek tehditler savurdu. En önemlisi de, Speer ile Himmler'in toplama kamplarında sürekli artan mahkûm nüfusunun yoğun bir şekilde çalıştırılması konusunda anlaşmalarıydı.

Buchenwald-Dora kampının mahkûmlarını çalıştıran kötü şöhretli Mittelbau yeraltı fabrikaları kötülüğüyle ün salmış örnektir. Ancak 1943 sonbaharından itibaren, sadece Sauckel tarafından sağlanan yabancı işçilerin değil, aralarında Yahudi nüfusundan sağ kalanların da bulunduğu toplama kampının emeğini kullanmayan herhangi bir silahlanma projesinin varlığından söz etmek zordur. Bu feci sentez, 1944 Mayısı'nda, savaşçı üretim personelinin, yani Speer'in son nefesinde yarattığı silahlanma hamlesinin omurgasını oluşturanların, Macaristan'dan gelen Yahudilerin ölüme ya da çalışmaya gönderilmek üzere ayrıldığı Auschwitz'teki rampa ile düzenli telefon bağlantısı kurmaya başlamasıyla zirveye çıktı. Holokost'un içine çekilen nüfustan hemen öldürülenler, sadece çalıştırılmaya uygun bulunmayanlardı. On binlerce genç erkek ve kadın, Reich'ın dört bir yanındaki yüksek öncelikli silah fabrikalarına derhal gönderilmek üzere bir kenara ayrıldılar.

Sonuç: İdeolojik-Pragmatik Sentez

Kesin bir karar vermemiz gerekirse Reich, Hitler'in iradesinin amansızca zorlamasıyla açık bir şekilde ileriye itilirken, siyasal olanın mutlaklığı Üçüncü Reich'ta nadiren gerçekleşti. 1933 ile Wehrmacht'ın 1940 Mayısı'nda çekim merkezini belirleyen Fransa zaferinin arasında yaşanan süreçte, rejimin tarihi, Nazi liderlerinin saldırgan güdülerini çeşitli iç ve dış kısıtlamalarla baskı altına alan hassas bir denge olarak daha iyi görülebilir. Siyasal olanın tam bir özerklik kazandığına dair en güçlü sav, bu özerkliğin Fransa zaferiyle (Mayıs-Haziran 1940) Stalingrad'a yapılan saldırının ilk dönemindeki başarı (1942 sonbaharına kadar) arasında yaşandığıdır. Nazi ırkçılığının bütün azgınlığıyla

açığa çıktığı ve Avrupa'nın dört bir yanına en korkunç hasarı verdiği dönem budur. Ancak yakın zamanda yapılmış bir araştırmaya bakılacak olursa, bu durumu sadece bir yıkım harekâtı olarak görmek kesinlikle mümkün değildir. Şurası muhakkak ki, SS plancıları, maksimum özerklik elde eder etmez, jenosidi sosyal ve demografik reorganizasyonun bir unsuru olarak kavramışlardır. Mantık, her iki yöne de hizmet etmiştir. Sosyal reorganizasyon, sadece ırksal bir ütopya yaratmak amacına hizmet etmemiştir. Soykırımsal ırk savaşı "Açlık Planı" kapsamında hayati bir unsur olarak araçlaştırılmıştı, hatta 1940-1942 arasındaki maksimum özerklik döneminde bile Hitler'in manevra özgürlüğü küçümsenmemelidir. Almanya üzerinde özellikle anglo-Amerikan ittifakıyla kurulan muazzam stratejik baskı devam etmiş ve bu ittifak bu süre boyunca askeri malzemenin çokluğu ile Üçüncü Reich'ı ezip geçmekle tehdit etmiştir. Üçüncü Reich'ın en önemli özelliğine dair son karar ise, siyasi olana mutlak bir öncelik sağlaması değil, rejimin ideolojik motavisyonunu iktidarın pragmatik gereklilikleriyle olağanüstü bir şekilde bir araya getirmiş olabilmesidir.

Barışta ve Savaşta Dış Politika

GERHARD L. WEINBERG

Giriş

Adolf Hitler, 30 Ocak 1933'te Almanya şansölyesi olduğunda, Almanya'nın geleceği ve bu geleceğe dair izlenecek dış politika hakkında net fikirlere sahipti. Almanya bir dizi savaşa girecek, her savaşta kazanacağı zafer, bir sonrakini kazanmak için Almanya'nın bastığı zemini genişletecek ve Almanlar dünyaya hâkim olacaklardı. Almanya, savaşı cephede yenildiği için değil, içeride sırtından bıçaklandığı için kaybetmişti. Eğer girilecek savaşlar kazanılacaksa, iç politika ve devlet yapısı değişmek zorundaydı. Almanya, Sovyetler Birliği ve İtalya gibi Hitler'in örnek aldığı ülkelerde olduğu gibi, tek bir parti devleti olacaktı. Daha da ötesi, Alman toplumu ırksal olarak daha bilinçli olmalı ve kendisini karakterize eden, hak ettiği gibi dünyaya egemen olmasını sağlayacak ırksal üstünlüğünü pekiştirmek adına ülke içinde hem pozitif hem de negatif ırksal politikalar izlemeliydi. Almanya'nın önündeki savaşları kazanması için derhal silahlanmaya ihtiyacı olacaktı, ancak Hitler'in savunduğu ülke içindeki kurumlarda ve politikalarda değişiklikler zafer için en gerekli önkoşuldu. Böylece 1933 yılında yeni politikaların uygulanmasına başlandı, "sağlıklı" Almanların evlilikleri teşvik edildi, Yahudilere büyük bir zulüm başlatıldı, "kusurlu" çocuklara sahip olma ihtimali bulunduğu varsayılan Almanlar kısırlaştırıldı ve halihazırdaki bütün siyasi partilerin varlığının sonlanmasıyla da, Alman halkı katılması beklenen savaşlara bütün hızıyla hazır hale getirildi.

Hitler'in görüşlerinin ve bu görüşlerin oynadığı rolün bu kısa tanımı bazı akademisyenlerin bütünüyle ya da kısmen katılmayacakları bir yorumu temsil ediyor. Bazıları, Hitler'in çok net, tutarlı ve ideolojik olarak kararlı, uzun

vadeli bir programa sahip bir lider olmaktan çok, bir oportünist olduğunu öne sürüyorlar. Diğerleri ise, bürokratik yetki kavgalarıyla ya da ulusal ve yerel düzeyde kurulacak imparatorluklar uğruna birbirini yiyenlerle nitelik kazanan bir rejimin politikalarında çok az tutarlılık olduğunu, Hitler'in ise oluşturduğu politikaların uygulanmasını sağlamaktan çok, iktidarı elinde tutmakla meşgul olduğunu söylüyorlar. Bu meseleler üzerindeki tartışmalar muhtemelen devam edecektir, ancak bu anlatıda, temel yorum yukarıda tanımlandığı gibi olacak ve savaştan önce Alman dış politikasının uygulanma biçiminin var olan seçenekleri sınırlandırdığı üzerinde durulacaktır.

İlk Adımlar

Almanya'nın iç yapısı ile politikaları değişirken ve yukarıda çerçevesi çizilen niyetlerle büyük bir silahlanma başlamışken Almanya, vurmaya hazırlanmadan önce, diğerleri hakete geçmesinler diye çok tedbirli davranmak zorundaydı. Hitler'in 1933 öncesinde, savaş isteyen konuşmalarının yerini barışın erdeminden söz eden nutuklar almıştı. Bütün çabalar, diğer ülkeleri yatıştırmak içindi. Bunu yapmanın en açık yolu da, en fazla sorun çıkması muhtemel güçlerle çeşitli anlaşmalar yapmaktı. Bu anlaşmalar, Hitler'in gözünde koşullar uygun hale geldiği anda ihlal edilecekti, ama bu arada Büyük Savaş'ın gölgesi altında korku içinde yaşayan dünyayı yatıştıracaktı.

Hitler, 3 Şubat 1933 yılında Almanya'nın askeri önderleri ile gizli bir toplantı yaptı ve doğuda yerleşilecek toprakların işgal edilerek acımasızca Almanlaştırılacağı bir savaş için, silahlanmaya niyetli olduğunu ve dış polikanın halihazırdaki meselelerini de dikkatle ele alacağını açıkladı. Prensip olarak Milletler Cemiyeti'ne karşı olduğu ve en kısa zamanda ayrılmaya hevesli olduğu halde Hitler, şubat sonunda Alman delegasyonuna, cemiyetin Japonya'nın Mançurya'yı ele geçirmesini kınadığı Lytton Komisyonu raporuna olumlu oy vermesini emretti. Sovyetler Birliği ile süresi dolan bir ticari borç anlaşması Alman Komünist Partisi'ne yapılan baskılar ve bunun sonucunda Sovyet vatandaşlarını da etkileyen olaylar nedeniyle Alman-Sovyet ilişkilerinde bozulma olmasına rağmen, derhal yenilendi. Benzer şekilde, rejimin politikalarının dini alanda yarattığı sorunlar, Vatikan'la 1933 yazında imzalanan antlaşma görüşmelerinin kesilmesine yol açmadı.

Hitler, Polonya'ya karşı daima düşmanca görüşler besleyen geleneksel Alman askeri ve diplomatik seçkinlerinden farklı olarak, bu ülkeyle de geçici bir uzlaşma havasına girdi. İhtirasları, Birinci Dünya Savaşı'nda kaybedilmiş toprak parçalarının geri alınmasından çok daha büyük olduğundan Polonya, Alman diktatörünün düşüncelerinde daima tali bir rol oynuyordu. Bu ülke, en azından Fransa ile aynı çizgide olmaktan kısmen çıkarılabilirse, Almanya'ya silahlanması sırasında sakin bir dönem sağlanacaktı. Nazi Liderlerinin serbest şehir Danzing'deki varlıklarını sağlamlaştırmak için attıkları adımlar ya da Almanya içinde Polonya'daki Alman azınlığa muamele konusundaki öfke, Almanya ve Polonya arasındaki yakın gelecekte kurmak istediği iyi ilişkileri tehdit eder hale gelirse, bu işlere karışan Almanlara ve Danzing'deki yetkililere seslerini kesmeleri söylenecekti. İki ülke arasında karşılıklı olarak kuvvet kullanmaktan feragat paktı 26 Ocak 1934'te Polonya'da imzalandı.

1933 ve 1934'teki bu tedbirli dış politika yaklaşımının tek bir istisnası vardı. Hitler uzun zamandır Avusturya ile birleşmeyi savunuyordu. 1933 yılında bu birleşmenin Avusturya hükümetine baskıyla, içeriden Avusturyalı nasyonal sosyalistlerin baskısıyla ve dışarıdan da Alman ekonomik ve siyasi yaptırımlarının baskısıyla çabucak sağlanabileceğini düşündüğü anlaşılıyor. Engelbert Dollfuss'un başkanlığındaki Avusturya hükümeti bu baskılara dayanamayacaktı. İtalya tarafından arkalanan ve içeriden de bir miktar desteklenen Dollfuss, fiilen direndi. Bu koşullar altında, çok daha şiddetli yaptırımlar gerekli görüldü. 1934 yılında Berlin'den yönetilen Avusturyalı nasyonal sosyalistler, Dollfuss'un öldürüleceği ve yerini ülkeyi Almanya ile birleştirecek Nazi maşası Anton Rintelen'in almasının planlandığı bir darbeye kalkıştılar. Viyana'da yapılan darbe girişimi, darbeciler Dollfuss'u öldürdükleri halde başarısız oldu. Bazı akademisyenler Avusturyalı Nazilerin kendi başlarına hareket ettiğini öne sürerler, ancak hem Hitler hem de Propaganda Bakanı Joseph Goebbels darbenin ayrıntılarını önceden bildiklerine göre, bu yorumu savunmak mümkün değil. Yine İtalya tarafından desteklenen yeni bir Avusturya hükümeti, bağımsızlığın devamında ısrar etti. Almanya için daha yavaş bir süreç gerekliydi.

Almanya'nın 1934 Temmuzu'nda darbe girişimiyle sonuçlanan Avusturya'yı ilhak adımları, Hitler'in Almanya'nın yanında en fazla görmek istediği ülke olan İtalya ile sorunlara yol açmıştı. Hitler, uzun zamandır 1922'de iktidarı ele geçiren ve tek bir parti diktatörlüğü kuran İtalyan lider Benito

Mussolini'ye hayrandı. Hitler ortak düşman Fransa'ya karşı Almanya ve İtalya arasında ittifak kurulması gerektiğine inandığı için, Avusturya konusundaki sürtüşme ciddi bir engel teşkil ediyordu. Mussolini, İtalyanların çoğu gibi, sadece Avusturya'nın dostu değildi. On dokuzuncu yüzyılda ülkelerini birleştirmek ve Birinci Dünya Savaşı sırasında toprak kazanmak için savaşan Avusturyalılarla İtalyanlara karşıydı. Mussolini, 1919 barış anlaşması ile kurulmuş küçük bir Avusturya'yı, kuzey sınırında çok daha güçlü bir Alman komşuya tercih ediyordu. Böyle bir güç, her ikisi de Avusturya tarafından alınmış hatırı sayılır miktarda Alman kültürüne sahip nüfusu bulunan Güney Tirol ile Adriyatik Denizi kıyısındaki Triyeste üzerinde İtalya'nın hak iddia etmesini sorgulayabilirdi. Alman-İtalyan uzlaşmasının sağlanması için, yeni gelişmeler olması gerekecekti ancak 1935'e kadar böyle bir gelişme görülmedi.

1914-1918 arasında yaşanan olayların yol açtığı hayal kırıklığının dünyaya bıraktığı miras silahsızlanma ve savaş silahlarının sınırlandırılması üzerine yapılan bir dizi uluslararası konferans oldu. Hatta Hitler, şansölye olduğunda büyük bir konferansın hazırlıkları yapılıyordu. Almanya bir süre bu konfetanslara katılmaya devam etti, ancak ekim ayında Hitler artık çekilme zamanının geldiğine karar verdi. Ayrıca 1926 yılında, partisinin katılmama oyu verdiği Milletler Cemiyeti üyeliğinden de çekildiğini açıkladı. Hitler konuşmalarında sürekli olarak Almanya'ya eşit muamele yapılmadığından yakınıyordu, bununla birlikte Almanya'nın cemiyet konseyinde daimi üye olmasının getirdiği eşit derecede büyük güç olarak tanınma konumundan vazgeçmeye de gönüllüydü. Almanya'nın anlaşmaları bozduğu takdirde, birçok devletin yaptırımlarıyla karşılaşabileceği uluslararası örgütlere üye olmasını veya çok taraflı taahhütlere girmesini istemiyordu. Başka hiçbir devletin karışmadığı, kolayca ihlal edilebilecek ikili anlaşmaları tercih ediyordu. Almanya'nın 1930'lar boyunca kendisine sürekli teklif edilen yeni uluslararası anlaşmaları reddetmesinin nedeni buydu.

Bu süre zarfında Almanya'nın dış politikasının yönetimi, Hitler'in devraldığı diplomatların ellerindeydi. Dışişleri Bakanı Constantin von Neurath, daha önce çeşitli ülkelerde büyükelçilik yapmıştı ve Cumhurbaşkanı Paul von Hindenburg tarafından seçilmiş olsa bile, Hitler'e bağlıydı. Dışişleri makamına talip olan iki Nazinin, Joachim von Ribbentrop ve Alfred Rosenbeng'in küçük dışişleri büroları kurmalarına izin verilmişti ama bakanlık makamına getirilmeleri için sırasıyla 1938 ve 1941 yıllarını beklemeleri gerekecekti (von

Ribbentrop dışişleri bakanı oldu, Rosenberg ise işgal altındaki doğu bölgeleri bakanı oldu). Rosenberg, 1933 Mayısı'nda Londra'daki başarısızlığı ile itibar kaybederken, von Ribbentrop önce Hitler'in dış politika danışmanı oldu ve kendisine çok önemli diplomatik görevler verildi. Hitler'in eski yardakçılarından Hermann Göring de dış politikaya amatörce karıştı, arada sırada özellikle ilgisini çeken bazı ülkelere seyahatler yaptı ancak bütün önemli dış politika kararları Hitler'in elinde kaldı.

Alman diplomatların hepsi, bir istisnanın dışında yeni hükümetle çalıştı. Bu istisna Almanya'nın parlamenter demokrasi olarak kalması gerektiğine inanan Amerika büyükelçisi Friedrich von Prittwitz und Gaffron'du. Bu durum Hitler'in Reichbank'ın başkanı Hans Luther'i Amerika büyükelçisi olarak atamasına olanak tanıdı. Luther, silahlanma uğruna alınan kuşku uyandırıcı mali yaptırımları uygulamakta gönülsüzken, halefi Hjalmar Schact seve seve kabul etmişti. Geri kalan bütün diplomatlar yerlerinde kaldılar ve 1945 sonrasında anılarını yazana kadar da yeni rejimi hevesle desteklediler. Diplomatik hizmetlerin dışında, von Ribbentrop ile Rosenberg'in o dönemde normal diplomasi ile kesişen çalışmalar yapan ofislerine ek olarak NSDAP da kendi dış örgütünü (Auslands-Organisation) kurdu. Bu örgütün öncelikli görevi yurtdışında yaşayan Almanlar üzerinde Nazi kontrolü kurmak, Alman diplomatlarının parti çizgisine bağlı kalmalarını sağlamaktı, ancak zaman zaman başka işlere de karıştı.

Nazi yönetiminin ilk yıllarında Almanya, Amerika Birleşik Devletleri ile pek ilgilenmedi. Arkadan bıçaklanma efsanesinin tabii sonucu olarak, Amerika Birleşik Devletleri'nin Birinci Dünya Savaşı'na katılması savaşın gidişatına fazla bir etki yapmamıştı, ayrıca karışık ırksal bileşimi ve içinde bulunduğu ekonomik zorluklar nedeniyle Amerika Birleşik Devletleri asla önemli bir düşman olamazdı. Amerikalıların yeni Almanya'nın iç politikasından, sivil özgürlüklerin kaldırılmasından, kiliselere ve Yahudilere uygulanan zulümden, kitap yakmalardan, açık açık faaliyet gösteren toplama kamplarından, geniş ölçekli silahlanmadan hoşlanmadığına dair belirtiler, Hitler ve yandaşlarının çoğunun bu ülkenin korkulmayacak kadar zayıf ve aptal olduğuna dair görüşünü pekiştirdi. Almanya ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ticari anlaşmazlıklar, Almanya'nın yöneticilerini hiç endişelendirmiyordu. Birleşik Devletler'in liderlerinin yazımına katıldığı 1919 Barış Antlaşmasını terk etmiş olması ve uygulanmasıyla ilgili bütün sorumluluğu savaş yüzünden en fazla

yıpranmış ülkelere bırakması, Almanya'nın Fransa ve İngiltere tarafından çok az muhalefet görerek ilerlemesini sağlayan en önemli faktör olacaktı.

Yeniden Silahlanma Planları ve Savaş

Kuzey ve Güney Amerika'ya, Güneydoğu Avrupa'ya ve Doğu Asya'ya yönelen Alman dış ticaret politikası yeniden silahlanmak için gerekli maddelerin sağlanmasını amaçlıyordu. Almanya, bu malların karşılığında bazı makinelerle silahlar ihraç etti ve hiçbir şekilde ödemeye niyetli olmadığı çok miktarda borç aldı. Yeniden silahlanma en önemli öncelikti ve Hitler'in Almanya'nın girmesini öngördüğü savaşlar için gerekliydi. Çekoslovakya'ya açılacak olan ilk savaş kolay olacaktı, özel silah sistemlerine gerek yoktu. Fransa ve İngltere gibi Batılı güçlere karşı açılacak savaşın, son seferinde Almanya'nın hakkından geldikleri göz önünde bulundurularak, zor olması bekleniyordu. 1930'larda bu savaş için silah sistemlerinin tasarlanmasına öncelik verildi. Sonraki savaşın, yani Sovyetler Birliği'ne açılacak olanın çok kolay olması bekleniyordu. Almanya, Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya'yı yenmişti ve bu arada Hitler'in bakışına göre şansı yaver gitmiş ve yeteneksiz Bolşevikler, Çarist rejimin çok daha becerikli Cermenik hâkim sınıfının yerini almıştı. Hitler'in görüşüne göre bu yeteneksizler, ırksal olarak düşük Slavları yönetiyorlardı ve hiçbir yeni silah sistemine gerek olmayan kısa bir savaşla Almanya kendisine hem yerleşmek için uçsuz bucaksız topraklar hem de Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı savaşta gerekli olacak petrol başta olmak üzere hammadde sağlayacak olan ülkeyi ele geçirecekti. Amerika Birleşik Devletleri çok uzakta olduğu ve ayrıca güçlü bir donanması bulunduğu için, bu savaş için yeni silahlar gerekecekti. Bu görüşler uyarınca, 1937'de montaj hatlarından uçaklar, tanklar, toplar ve Batılı güçlerle savaş için gerekli diğer silahlar çıkmaya başladı. Hitler, Amerika Birleşik Devletleri için savaşta gerekecek olan kıtalararası bombardıman uçakları ve süper savaş gemileri sipariş etmişti, ama bunların tasarlanması ve yapılması için yıllar gerekiyordu. Ancak, Batı ile yapılacak olan savaş hazırlığının önceliği vardı.

1923'ten önce Hitler, İngiltere'nin daima Fransa'nın yanında yer alacağını ve bu iki gücün aynı anda savaşacağını tahmin ediyordu, ancak bu iki ülke arasında 1923 Ruhr krizi sırasında çıkan görüş farklılığı, Hitler'in bu iki

gücün ayrılabileceğini ve İngiltere ile Almanya arasında geçici bir ittifak kurulabileceğini düşünmesine yol açtı. İktidardaki ilk yıllarında, bu düşüncenin gerçekçi olmadığına emin oldu. 1934 sonu ya da 1935 başında –bulgular net değildir– Batılı güçlerin aynı anda savaşacakları sonucuna vardı. Buradan çıkan sonuç da Almanya'nın hem İngiltere hem de Fransa ile savaşabilmek için uçaklara ve gemilere ihtiyacı olduğu idi.

İngiltere ile savaşabilmek için Almanya'nın tek motorlu bombardıman uçağı JU-87'den daha uzun uçabilen bir uçağa ihtiyacı olacaktı. Bu amaca hizmet için iki motorlu bombardıman uçağı JU-88 üretildi. Daha da ötesi, Almanya'nın Fransa'ya karşı savaşmak için, inşa edilmekte olandan daha büyük bir donanmaya ihtiyacı vardı. Almanya kendisiyle savaşmak için savaş gemileri yaparken, İngiltere'yi sakinleştirmek, Birinci Dünya Savaşı öncesinde olduğu gibi, Almanya'nın muhtemelen kaybedeceği donanma kurma yarışını önlemek için, Londra ile bir denizcilik anlaşması yapmak şarttı. Bu bağlamda von Ribbentrop, parlamak için bir fırsat yakalamış oldu ve 1935 yılında, Almanya'nın savaş gemisi yapımının üstünü örtmek için planladığı denizcilik anlaşmasını görüşmek için Londra'ya gönderildi. Anlaşmanın daha imzalanmadan ihlali planlanmıştı, bu da diplomaside yeni bir icattı.

1935 Haziranı'nda von Ribbentrop, İngiliz hükümetini Alman donanmasını İngiliz donanmasının yüzde 35'iyle sınırlandıran bir anlaşma imzalamaya ikna etti. Bu anlaşmayı ihlal eden ilk Alman savaş gemisinin projesi aynı yıl daha önce yapılmış ve omurgası kasımda kazığa konulmuştu; İngilizler *Bismarck*'ın gerçek boyutlarını ancak 1941 Mayısı'nda battıktan sonra hayatta kalanlardan öğrendiler. Almanya'nın İngiltere'yi ve Fransa'yı yenecek bir askeri güç kurması için bütün yollar açılırken, uluslararası arenada meydana gelen çok önemli bir gelişme, Almanya'ya İtalya ile ilişkilerini onaracak bir fırsat yarattı.

İtalya ile Yeni Bağlar ve Rhineland'a Yeniden Asker Gönderilmesi

1935 yazında Mussolini'nin Etiyopya'yı ya da o zamanki adıyla Abyssinia'yı işgal etmeyi planladığı ortaya çıkmıştı. Gözünü uzun zamandır oraya dikmişti. Şimdi ise, Fransa ile İngiltere'nin Almanya'yı kontrol altında tutma endişesinin, Avusturya'nın bağımsızlığının teminatı olan İtalya'nın, Afrika'nın

o parçasına doğru ilerlemesini sağlayacağını varsayıyordu. İngiltere için de Milletler Cemiyeti için bir çoşku yaratmak isteği, hükümeti İtalya'ya karşı uluslararası ekonomik yaptırımlar için bastırmaya itti ve Fransa da aynı yolu izlemeye mecbur kaldı. İtalya ile ittifak yapmak, Etiyopya'yı işgal ederek dünyanın iyiliğini umursamadığını göstererek itibar kaybeden Mussolini yüzünden, Fransa ve İngiltere açısından mümkün değildi. Almanlar da Etiyopya'ya, biraz askeri malzeme gönderdiler ve savaş bu nedenle beklenenden daha uzun sürdü ama Alman hükümetinin resmen tarafsız kalması ve uygulanmasına başlanan yaptırımlara katılmayı reddetmesi, iki diktatörlük arasında bir yumuşamanın başlamasına yol açtı.

Derken Hitler'in İtalya ile ittifak kurma umudunun yararına bir tesadüf yaşandı, Kuzeydoğu Afrika'da biten savaşı, çok geçmeden 1936 Haziranı'nda patlak veren İspanya İçsavaşı izledi. Bu iki çatışma arasında Alman dış politikasında İtalya-Etiyopya savaşının mümkün kıldığı bir başka önemli gelişme yaşandı. 1935-1936 kışında Hitler, Rhineland'ın askerden arındırılmasını emreden 1926 Locarno Anlaşması'nı ihlal etmek için ideal bir fırsat çıktığına karar verdi, çünkü Rhineland'ın garantörleri olan İtalya ve İngiltere birbirleriyle sorun yaşıyordu. Bu nedenle 1936 Martı'nda Alman birliklerinin Ren Nehri'nin sol kıyısında bulunan askerden arındırılmış bölgeye hareket etmesi emrini verdi. Hitler bu emri verirken hem Versailles hem de Locarno antlaşmalarını ihlal eder, bir yandan da herkese barış yapma, Locarno Antlaşması'nın yerine yeni bir anlaşma koyma ve Milletler Cemiyeti'ne dönme sözlerini veriyordu. Yaptığı bu cüretkâr hamlenin yaratacağı etkiden çekinen Hitler, bu teklifleri bozulan anlaşmalara karşı, Batılı güçlerin askeri adımlar atmasını engellemek amacıyla yapmış ve onlardan hiçbir karşılık gelmemesini sağlamıştı. Rhineland'a yeniden asker gönderilmesi, Batı'nın Almanya'nın herhangi bir askeri maceraya kalkışmaması için açtığı kapıyı kapatmıştı. Nitekim bu adım, Avrupa'daki dengeyi önemli ölçüde değiştirmiş, Doğu ve Güneydoğu Avrupa'daki küçük ülkelerin güvenliğini tehlikeye atmıştı. Artık 1919 Barış Antlaşması'nın hayali sonucu yerine, gerçek sonucu açıkça ortadaydı. Almanya, 1914 öncesine göre daha güçlü bir konumdaydı, üstelik 1914'te güney ve doğu sınırındakilerle, Batı sınırındaki Fransa gibi büyük güçler, savaşla harap olmamışlardı. İspanya'daki içsavaş ilerledikçe, Almanya'nın pozisyonu daha da güçlenecek ve Alman dış politikası İspanya'nın çektiği ıstıraptan çıkar sağlamak üzere düzenlenecekti.

İspanya Cumhuriyeti'nde ülkede tam kontrol sağlamak için kalkışılan ilk darbe başarısız olunca, asiler ordularını anakaradan İspanya'nın Kuzey Afrika'daki sömürge imparatorluğuna çekmişlerdi. İspanyol deniz kuvvetleri ve hava kuvvetleri cumhuriyete sadık kaldıkları için, uçaklara ihtiyaç vardı. Afrika'daki ordunun komutanı olan General Francisco Franco, hem Mussolini hem de Hitler'den uçak istedi, her ikisi de bunu kabul etti. Hitler, İspanya ile aslında o kadar da ilgili değildi, ancak büyük düşman Fransa'nın diğer yanında kendine dost bir yönetim bulmak çok çekici gelmişti. Birliklerin İspanya'ya nakli, Franco'nun ordusuna zafer getirmeyince, hem Hitler hem de Mussolini, İspanya'ya kendi adlarına bol miktarda kuvvet gönderdiler, oysa her ikisi de savaşta aynı safta yer alıyorlardı.

1936 Kasımı'nda, Almanya ve İtalya'dan gelen yardımların bile Franco'nun savaşı kazanmasına yardımcı olmadığı iyice ortaya çıkınca, hem Hitler hem de Mussolini İspanya'da savaşmak için kendi askeri birliklerini gönderip göndermeme sorunuyla karşı karşıya kaldılar. Mussolini gönderdi, ancak Hitler göndermemeye karar verdi. 1936 Kasımı'nda açıkladığı üzere, Almanya'nın çıkarı bu savaşın uzamasındaydı.

İspanya'ya Franco'yu yenilmekten kurtarmaya yetecek kadar yardım gönderilirken, Batılı güçlerin ve diğerlerinin dikkatinin İspanya'daki olaylara yoğunlaşması, Almanya'nın çıkarınaydı. Savaş, Almanya'ya silahlanmak için gereken zamanı ve silahları deneme fırsatını verecek, askerlerine deneyim sağlayacak, İspanyol pazarından İngilizlerin çıkmasıyla ekonomik çıkarlar getirecek ve İtalya'nın da Fransa ve İngiltere ile yeniden ittifak kurmasını neredeyse kesin olarak engelleyecekti. Franco'nun, savaşı hemen kazanmamasını ancak yenilmemesini veya uzlaşmak zorunda kalmamasını sağlayacak kadar yardım göndermek, çatışmanın bittiği 1939 Nisanı'na kadar Almanya'nın politikası olarak sürdü.

İspanya İçsavaşı'na, Almanya ve İtalya'nın aynı safta müdahale etmesiyle, iki ülke ilişkilerinde büyük gelişme yaşandı. Bu durum, İtalya'nın 1936 yılında Berlin ile Viyana arasında Avusturya politikasının Almanya çizgisine doğru daha fazla kaymasını sağlayan bir anlaşmayı kabul etmesine yol açtı. Hitler'in bakış açısına göre bu anlaşma, Avusturya'nın ilhakına doğru atılmış bir adımdı, bu ilhakın çok dikkatle hazırlanması gerekiyordu. Bir başka büyük adım ise Mussolini'nin 1937 Eylülü'nde Almanya'yı ziyareti oldu. İtalyan diktatör gördüklerinden muazzam derecede etkilenerek Almanya ile kuracağı ve o yıl,

daha sonra "Mihver" adını vereceği ittifakın önünde hiçbir şeyin durmaması gerektiğine karar verdi. Bu arada Almanya, İngiliz hükümetinin Locarno Antlaşması'nın yerini alacak yeni bir uzlaşma için yaptığı bütün girişimleri savuşturdu. Hitler, uluslararası durumun ve Almanya'nın silahlanmada yaptığı atılımın bir kez daha harekete geçmesini mümkün kıldığına inanıyordu.

Açık Saldırganlığa Geçiş

5 Kasım 1937 günü, önde gelen askeri danışmanları ve dışişleri bakanı ile yaptığı; günümüze eksiksiz bir şekilde kalmış tutanakları tutan Hitler'in askeri danışmanı Friedrich Hossbach'a atfen "Hossbach Konferansı" diye bilinen toplantıda Hitler, Almanya'nın stratejik durumu hakkındaki görüşlerini, hem yakın hem de uzun vadeli gelecek planlarını açıkladı. Almanya'nın giderek *Lebensraum*'a (yaşama alanına) ve hammaddelere olan ihtiyacının arttığını ve bunların ancak savaşla elde edilebileceğini vurguladı. Avusturya ve Çekoslavakya derhal ele geçirilecekti. Daha sonra, sıra İngiltere ve Fransa'ya karşı açılacak büyük savaşa gelecekti. Bu savaş da, çok fazla ertelenemezdi. Batılı güçler, Almanya'nın ardından silahlanmaya başladıkları için, en son, en yeni model silahların üretimini standardize edecek bir pozisyona gelecekler ve çok büyük bir ekonomik ölçekte çok sayıda silah üreteceklerdi. Bu nedenle Almanya'nın çabuk hareket etmesi gerekiyordu. Hitler, ele geçirmeyi planladığı ilk iki ülkenin yardımına herhangi bir ülkenin koşacağına inanmıyordu. Bu noktada, bazılarının çekinceleri vardı ve Alman ordusunun Genelkurmay Başkanı General Ludwig Beck, Hitler'in deklerasyonu kendisine bildirildiğinde, taşıdığı güçlü kuşkuları ifade etti.

1938 başında, yeni politikaların uygulanmasına başlandı. Ocak ayında Göring, Almanların Avusturya'yı ilhak etmeye niyetli olmadıkları konusunda İtalya'ya teminat vermek için Roma'ya gitti. İtalyan hükümetini Güney Tirol sorunu konusunda yatıştırdı ve İtalyan vatandaşı olmak istemeyen bütün Alman kökenlilerin Almanya'ya alınacağını, ancak var olan sınırların korunacağını söyledi. Şubat başında Hitler, 5 Kasım toplantısında bazı tereddütlerini dillendiren Savaş Bakanı General Werner von Blomberg'i ve Ordu Komutanı Werner von Fritsch'i azletti. Aynı zamanda Dışişleri Bakanı von Neurath'ın yerine, güvendiği sırdaşı ve danışmanı, 1936 yılından beri İngiltere büyükelçi-

si olarak görev yapan, ancak zamanının büyük çoğunluğunu Berlin'de ya da Londra dışında geçiren von Ribbentrop'u atadı. Hitler, bu değişiklikleri 20 Şubat'ta yaptığı bir konuşmayla açıklarken, aynı zamanda Almanya'nın Doğu Asya politikasındaki değişimi de açıklamış oluyordu.

Yeni politika, Alman diplomatların ve askeri yetkililerin tavsiyelerinin yerine von Ribbentrop'un çizgisini izledi: Almanya, Japonya ile ittifak kurmak uğruna Çan Kay Şek'in milliyetçi Çin hükümeti ile kurduğu çok gelişmiş ekonomik ve askeri ilişkileri terk edecekti. Almanların Doğu Asya'daki bu iki dostu arasında 1937 Temmuzu'nda başlayan savaşta gösterdikleri arabuluculuk çabası, ocak ayında Japonya'nın Çan'ın yaptığı barış teklifini son kez reddetmesiyle sona ermişti. Almanya, artık bir seçim yapmak zorundaydı. Hitler, Japonya'nın Doğu Asya'daki ilerleşiyinin Batılı güçler ile Amerika Birleşik Devletleri arasında sürtüşmeye neden olduğuna ve bu durumun gelecekte daha da artacağına emindi. Almanya'nın Avrupa'daki yayılmacı ihtiraslarının yegâne müttefiki İtalya, Asya'daki muhtemel müttefikin de Japonya olduğu açıktı. İtalya'nın Akdeniz ve Kuzey Afrika'daki ihtirasları nasıl Birinci Dünya Savaşı'ndaki müttefikleri İngiltere ve Fransa'ya sırtını dönmesine yol açtıysa, Almanya'nın Çin'e karşı pozisyonunu değiştirmesinin getireceği ekonomik kayıplar da, Doğu ve Güneydoğu Asya'daki İngiliz ve Fransız kolonilerini tehdit edecek olan Japonya'nın sağlayacağı siyasi ve askeri avantajların bedeliydi. Japonya ile ittifakın yol açtığı tehdit sayesinde, Almanya onlara saldırmaya hazır olana dek Avrupa'daki Alman yayılmasını engellemeye kalkışma olasılıkları çok azdı. Hitler, Japonya'yı kolay anlaşabileceği bir müttefik olarak görmüyordu, ancak bu durum onu ittifak arayışını denemekten alıkoymadı.

Hitler'in gözünde artık, Avusturya'ya doğru hamle yapma zamanı gelmişti. Bu hamle, Almanya'nın içinde askeri ve diplomatik önderlikte meydana gelen değişimi dikkatlerden uzak tutacaktı. Artık İtalya'nın Avusturya'nın bağımsızlığı gibi bir derdi olmadığı için Hitler, Fransa ve İngiltere'nin de herhangi bir hamle yapacağını sanmıyordu. Avusturya'ya karşı girişilecek bir hareketin Neville Chamberlain'in başında bulunduğu İngiliz hükümetinin Avrupa ve Afrika'da yeni bir uzlaşma arayışı için gösterdiği bütün çabayı yok edecek olması, onu ilgilendirmiyordu. Ne Hitler'in ne de yeni dışişleri bakanının ne de Dışişleri Bakanlığı'ndaki ikinci adam olan Ernst von Weizsäcker'in böyle bir anlaşmaya niyeti vardı. Hitler, 3 Mart 1938 günü İngiliz büyükelçisi Nevile Henderson'ı kabul ettiğinde, yazılı bir cevap vereceğine söz verdi, ancak bu cevabı yazmaya

hiç vakit bulamadı. Onun istediği Avusturya'nın ilhakıydı, saldırmaya niyetli olduğu ülkelerin bağımsızlığını güvence altına alan bir anlaşma değildi.

Avusturya Nazi Partisi baskı yapmaya başladığında, Hitler, Avusturya Şansölyesi Dollfuss'un halefi Kurt von Schuschnigg'i 12 Şubat'ta bir toplantıya çağırdı. Korku içindeki misafirine her fırsatta kabadayılık etti ve tehditler yağdırdı. Von Schuschnigg, Viyana'ya dönüşünde, Hitler zaten verdiği tek sözden de döndüğü için, yani Avusturya'nın bağımsızlığını tanıdığını gösterecek aleni bir jest yapmadığı için, ülkenin konumunu onaylayacak simgesel bir hareketin gerekli olduğuna karar verdi. Avusturyalıların ülkelerinin bağımsız, şirketçi ve otoriter bir devlet olarak kalıp kalmayacaklarına karar verecekleri bir halk oylaması çağrısında bulunmayı seçti. Ancak bu, Hitler'in hiçbir koşul altında izin vermeyeceği tek şeydi. Arşidük Franz Ferdinand'ın 1914'te suikaste kurban gitmesinin Almanya'nın hiç de hazırlıklı olmadığı bir sırada Birinci Dünya Savaşı'nı başlatmış olmasından aşırı derecede etkilendiğinden, işgali kendi seçtiği anda başlatmak için, Alman büyükelçisine veya askeri ataşesine Viyana'da suikast düzenlenmesi fikriyle oyalandı (bu planı Çekoslovakya için kullanacaktı). Ancak bahanesi hazırdı. Viyana'dan gelen ve Alman birliklerinin düzeni sağlamak için ülkeye girmesini isteyen telgraf Berlin'de hazırlanmıştı, Alman ordusuna ülkeye girme emri verildi.

Von Schuschnigg, Avusturya ordusuna karşı koyma emri vermeyince, Alman askeri birlikleri yolda sürekli çıkan mekanik arızalar ve başka sorunlarla boğuştukları halde, hiçbir direnişle karşılaşmadan Avusturya'ya girdiler, ancak Alman ordusunun ülke sınırları dışındaki bu ilk gösterisi ne kadar sefilce olursa olsun, siyasi etkisi muazzam derecede olumluydu. Avusturyalıların büyük bir çoğunluğu işgalcileri tezahüratlarla karşıladı. Viyana halkının büyük bir kısmı bu fırsatı, Yahudi komşularına nefretlerini kusmak, soymak ve aşağılamak için kullandı. Hitler, Avusturya'nın başkentine gitti ve yolda büyük kalabalıklar tarafından selamlandı, Avusturya Katolik Kilisesi'nin başı olan Kardinal Innitzer tarafından sıcak bir şekilde karşılandı. Çok geçmeden Alman hükümeti tarafından yeni bir seçim ve halk oylaması yapılacağı açıklandı ve 1938 Nisanı'nda seçim ve halk oylaması her iki ülkede birden yapıldı. Seçmenlerden iki ülkenin birleşmesine ve Avusturya Nazilerinden bir grubun, Alman parlamentosuna girmeleri için onay vermeleri isteniyordu. Nazi döneminin son seçimi olacak olan bu seçimin sonuçları, malum fıkrada anlatıldığı gibi, seçmenler oylarını daha vermeden önce çalınır ve açıklanabilirdi.

Avusturya'nın ilhakının, Hitler hükümetine iç politikada büyük avantaj sağladığına hiçbir kuşku yoktur. Avusturya'nın altın rezervleri ve diğer ekonomik değerlerinin yanı sıra, Alman ordusunun asker kaynağı da alabildiğine genişlemişti. Rejimin popülaritesi hem Almanya'da hem de yeni ilhak edilmiş bölgede adamakıllı pekişmişti. Bu durum, Avusturyalıların yıllarca Nazi yönetiminde kalmalarına yol açacak ve Alman olmadıklarını keşfetmeleri için de yeni bir dünya savaşı gerekecekti.

Almanya'nın uluslararası pozisyonu da güçlenmişti. İtalyanlar şok geçirseler bile, Mussolini'ye övgüler düzmekte ve minnettarlığını ifade etmekte hiç de cimri olmayan Hitler tarafından yatıştırıldılar. Hiçbir ülke, belli ki Avusturya'nın pek de istemedikleri bağımsızlığı için savaşa girmedi. Almanya'nın Doğu ve Güneydoğu Avrupa ülkeleri nezdindeki durumu hem askeri hem de ekonomik olarak büyük ilerleme kaydetti. Güneydoğu Avrupa devletleri artık kendilerini Almanlardan koruyacak devlet olarak Fransa'ya hiçbir şekilde güvenmiyordu. Almanya'nın bir sonraki kurbanı olan Çekoslovakya'ya karşı stratejik pozisyonu bu ülkenin güneyden çevrilmesiyle kuvvetlenmişti. Yukarıda belirtildiği gibi, İngilizlerin yeni bir genel anlaşma için harcadıkları çabaların boşa çıkması, Berlin tarafından sevinçle karşılandı. Hitler'in Londra ile bir uzlaşma arayışı içinde olduğu, ancak daha sonra yaptığı konuşmalarda ve bazı tarihçilerin hayal gücünde ortaya çıkacaktı. Kasım ayında danışmanlarına açıkladığı gibi, şimdi sırada Çekoslovakya vardı.

Savaş Kararının Verilmesi ve İptal Edilmesi

Hitler, Güney Tirol'de yaşayan ve muhtelelen Avrupa'da en kötü muamele gören azınlık grubu olan Alman kökenlilerle ilgili hesabı kapatmak istiyordu, ancak şimdi, belki de Avrupa'da en iyi muamele gören azınlık olmalarına karşın, ülkelerini yıkmak için Almanya'daki Çekoslovak azınlığı sömürüyordu. Bu kriz ve sonrası iyi anlaşılacaksa, krizin 1938 yılında gelişen üç yüzüne birden bakmak gerekiyor. Birincisi, Alman hükümetinin perspektifinden bu mesele asla Çekoslavakya'da yaşayan Almanlara (tarihi sınır boyunca yer alan dağ sırasından ismini alan Südet Almanları) yardım gibi bir amaç taşımıyordu. İşin gerçeği tam tersiydi. Önce Çekoslovakya'yı işgal için bir bahane oluşturarak, işgalden sonra da Alman ordusuna asker sağlayarak Almanya'ya

yardım edenler Südet Almanlarıydı. İkincisi, 1938 ilkbaharındaki ve yazındaki yön değişiminden sonra, Almanların planı Çekoslovakya devletini tamamen yıkmaktı, bu da tercihen, bu ülkenin topraklarına göz dikmiş olan, özellikle Macaristan ve belki de Polonya'nın da katılması beklenen hızlı bir askeri harekâtla sağlanacaktı. Üçüncüsü ise, Hitler'in inancına göre, Almanya özellikle İtalya'nın desteğini sağlarsa, Çekoslovakya'nın işgali Fransa, İngiltere ve Sovyetler Birliği veya bu ülkelerin kuracağı herhangi bir ittifakla savaşmak zorunda kalmayacaktı. Fransa ve İngiltere'nin bu işe karışmayacağı beklentisi Hitler'in askeri ve siyasi danışmanlarının kuşkuyla karşıladıkları bir durumdu. Alman ordusunun Genelkurmay Başkanı General Beck, bu kuşkuları çok sert bir şekilde ifade etti; direniş çağrısı ordunun başkomutanı ve diğer generallerin çoğu tarafından görmezlikten gelinince, görevinden istifa etti.

Hitler'in Çekoslovakya'nın yıkılması için politika oluşturmaktaki tutumu, son derece açıktı. Alman ordusuna, 1938 sonbaharı için işgal planlarını ve kuvvetlerini hazırlamalarını emretti. Bu arada siyasi ve diplomatik zemini hazırladı. Siyasi zemin 28 ve 29 Mart 1938'de Südet Almanlarının, Naziler tarafından desteklenen liderleri Konrad Henlein'in Almanya'yı ziyareti sırasında yapılan toplantılarda hazırlandı. Henlein'e Prag hükümetinden karşılanması mümkün olmayan taleplerde bulunması talimatı verildi. Ancak talepleri karşılanırsa, daha fazlasını isteyecekti. Alman hükümetinin istemediği bir şey varsa, o da işgal bahanesini ortadan kaldırabilecek bir uzlaşma ihtimaliydi. İşgalin tarihi, sızma ihtimalini ortadan kaldırmak için Henlein'e bile verilmedi. 1938 başında Hitler, zamanı geldiğinde Prag'daki Alman büyükelçisine bir suikast düzenlemeyi düşünmüştü ama daha sonra bunun yerini bir başka plan aldı. Südet Almanları arasından bir serseri mangası seçildi, bunlara belli bir zamanda ve belli mekânlarda olaylar çıkartmaları talimatı verildi. Almanlar bu olaylardan birini Çekoslovakya'yı işgal bahanesi olarak seçecekti. Kesin tarih, bahaneyi kışkırtacak olanlardan da saklandı. Sonuçta, serserilere çıkaracak olay kalmayıp, Hitler de savaştan geri çekilince, 1939'da farklı bir prosedür uygulanacaktı.

İlk anda yapılan diplomatik hazırlıklar, İtalyan desteğinin temin edilmesini gerektiriyordu. Hitler, savaştan önce çıktığı ikinci yurtdışı gezisini 1938 Mayısı'nda yine İtalya'ya yaptı. İtalyanlara kuzey sınırı için teminat verdi ve Mussolini ile dostluğunu pekiştirdi. İtalya'nın desteğini almak için gerekli gördüğünden, Çekoslovakya'ya karşı başlayacak olan ilk savaşın tari-

hini nisandan eylül sonuna çekti. 20 Şubat'ta yaptığı konuşmada Polonyayı överek, Polonya hükümetine iki ülke arasındaki ilişkilerin mükemmelliğini ima ediyordu, belki bu sayede, aralarında toprak anlaşmazlığı olduğu için Polonya'nın Çekoslovakya'ya karşı harekete geçmesini sağlayabilirdi. 1919 Barış Antlaşması'yla Çekoslovakya'nın aleyhine revize ettirmek için çok daha hevesli olan Macarlarla daha net konuştu.

Alman hükümeti, Macarları uzun zamandır Yugoslavya ve Romanya üzerindeki revizyonist beklentilerini aşağı çekmeleri ve daha çok Çekoslovakya'ya yoğunlaşmaları için sıkıştırıyordu. Nicholas Horthy'nin başkanlığındaki Macar hükümeti bu hatta ilerlemeye istekli olduğu halde, Budapeşte'deki hükümet, Hitler'in Çekoskovakya'ya dokunmanın savaşa yol açmayacağı konusundaki güvenini paylaşmıyordu. Almanya'nın böyle bir savaşta tekrar yenileceklerinden korktuklarını ve bu nedenle de savaştan kaçındıklarını ağustos ayında Almanlara açıklamışlardı. Hitler, Macarların aşırı ürkeklik olarak gördüğü bu tutumundan tiksiniyordu. Macaristan'ın toprak kazanmak konusundaki aşırı iştahı ile toprak kazanmanın gerektirdiği riskleri göze alamaması arasındaki uyumsuz tutumunu asla affetmedi.

Alman hükümeti, Sovyetler Birliği ile ilgili hiçbir endişe taşımıyordu. Bu ülkenin Çekoslovakya ile ortak bir sınırı yoktu ve yaptığı büyük temizlikle kendi silahlı kuvvetlerinin kafasını kopartmıştı. Çekoslovakya'nın Orta Avrupa'da Sovyetler Birliği uçakları için bir üs olma rolü hakkındaki propaganda, Almanların Çekleri yalnızlaştırma planı için yararlı olabilirdi, ancak Berlin'deki yetkililer bunun hiçbir gerçeklik temeli olmayan bir propaganda hattı olduğunu biliyorlardı. Bu işe karışmasını engellemesi gereken ülkeler, Fransa ve İngiltere'ydi. Hitler Fransa'nın İngiltere harekete geçmedikçe yerinden kıpırdamayacağını biliyordu, ama bir yanda da temmuzda Fransız hükümetinin Prag'ı Fransa'nın savaşa girmeyeceği konusunda gizlice uyardığından da haberdardı. Böylece Alman diplomasisinin ve propagandasının çabaları Londra'daki hükümetin gözünü korkutmaya yoğunlaştı. Bu çabanın büyük kısmını, sürekli olarak Prag hükümetinin hayali kötü muamelesine maruz kalmakta olan sözüm ona feci durumdaki Südet Almanları hakkında mızıldanmak oluşturuyordu. Hitler'in bu hesabı bir noktada doğruydu. Dikkatler, bağımsız Çekoslovakya'nın varlığı üzerinde değil de, üç milyon ya da daha fazla Südet Almanı üzerinde yoğunlaştıkça, İngiltere'de büyük bir tereddüt yaşanacaktı. İngiltere'de Prag'daki hükümetin politikaları hakkında ve ayrıca

halk arasında da 1919 Barış Antlaşması sırasında çizilen sınırlarla ilgili kuşkular vardı. Hitler ayrıca İngiliz Dominyonlarının milyonlarca Almanı Çek yönetimi altında tutabilmek uğruna savaşa girmek konusunda engelleyici bir etki yapacağına inanmakta da haklıydı. Sınır yerine, insanların yerini değiştirme fikri henüz kimseye yakın gelmiyordu; bu kavramın anlaşılabilmesi için Almanlar tarafından acımasızca uygulanması ve savaşın sonunda da bizzat Südet Almanlarına uygulanması gerekti.

1938 yazının büyük bir kısmında, dünyanın dikkati Çekoslovakya'daki iç sorunlara yoğunlaştı. Alman azınlığın sözüm ona çektiği çilelere yoğunlaşılması da, dikkatleri Alman politikasının gerçek hedefinin üzerinden çekti. Bazıları durumdan kuşkulandılar ancak 1914-1918'in o büyük kıyımı insanların hafızasında hâlâ çok tazeyken, çok net bir şekilde anlatılamadı. İngiliz hükümetinin barışçı bir çözüm bulmak için işi ele almasında üç faktör rol oynadı. Birincisi, Londra'da Sırbistan üzerinde yaşanan bir çatışmanın Büyük Britanya'yı 1914'e sürüklediği hatırlanmıştı, dolayısıyla Çekoslovakya yüzünden başlayacak bir savaş, büyük ihtimalle 1938'de de İngiltere'yi savaşa sürükleyecekti. İkincisi, son savaşta İngiltere'nin o tarihe kadar girdiği savaşlardaki durumun değiştiği görülmüştü. Geçmişte İngiliz kuvvetleri ya kolonilerini savunmaya ya da koloni fethetmeye gitmişti. Birinci Dünya Savaşı'ndaysa İngiltere çok büyük sayıda asker yollayan kolonilerine ya da Dominyonlarına güvenmek durumunda kalmıştı. Gelecekte çıkacak bir savaşta, aynı durum tekrarlanacaktı –ve tekrarlandı da– bu nedenle de Dominyonların görüşü, çok büyük önem taşıyordu. Dominyonların Yeni Zelanda hariç hepsi, İngiltere'yi halihazırdaki meselelerden dolayı çıkacak bir savaşa katılmayacakları konusunda uyarmışlardı. Üçüncü faktör ise, son savaşta yaşananlar hava saldırılarına karşı İngiltere karşısında savunmasız durumda olduğunu göstermişti. Alman zeplinleri ve uçakları İngiliz şehirlerini bombalamışlardı ve bütün belirtiler yeni bir savaşta da aynı şeyin tekrarlanacağını gösteriyordu. Deniz ve kraliyet donanması artık savaşı, İngiliz adalarından uzak tutamayacaktı.

Bu koşullar altında, Prag hükümeti Almanya'nın gerçek niyetini ortaya çıkaracak türlü uzlaşma önerilerini yapmak için belki de çok bekledi. Hitler, saldırgan konuşmalar yaparken, Südet Almanlarının da olabildiğince çok ses çıkarması Paris'te paniğe yol açar ve Almanya, Çekoslovakya'yı işgal etmek için beklerken, İngiltere Başbakanı Neville Chamberlain Hitler'le buluşma teklifinde bulunarak onu şaşırtmaya karar verdi. Birinci Dünya Savaşı'ndan

kimin sorumlu olduğuna dair tartışmalar sürerken, Hitler bu öneriyi reddedemeyeceğini hissetti. İkili, 15 Eylül 1938'de Hitler'in Berchtesgaden'deki inziva köşesinde buluştuklarında, Alman lideri çoğunlukla Almanların yaşadıkları bölgenin, yani çoğunlukla Çek sınır tahkimatlarının olduğu bölgenin devrini istedi. Prag hükümetinin bu konuda uzlaşacağını hiç beklemiyordu. Chamberlain, Fransızların Çekler'le bu konuda anlaşacağına söz verdi ve sözünü tutmayı başardı. Ancak Chamberlain, yedi gün sonra Bad Godesberg'deki ikinci buluşmada anlaşmayı hayretler içindeki Hitler'in önüne koyunca, Hitler derhal yeni taleplerde bulundu. Bu artık İngiliz hükümeti için çok fazlaydı, çünkü Almanların gerçek niyeti ortaya çıkmıştı. Londra savaş için hazırlandı ve tereddüt içindeki Fransız hükümetini de yanına çekti. Almanlar işgal için harekete geçtikleri anda, dünya savaşı kaçınılmaz görünüyordu. Bu noktada Hitler geri çekildi, işgal emrini iptal etti ve bir konferans çağrısında bulundu. Peki, ama neden fikrini değiştirmişti?

Hitler'in geri çekilmesine birçok olayın bir araya gelmesi sebep olmuştu. Göring, Goebbels gibi siyasi liderler ve aynı zamanda askerler tarafından savaşın genişleme ihtimali konusunda uyarılmıştı. Alman halkının o dönemde savaşa pek de hevesli olmadığına dair işaretler vardı, Berlin sokaklarında resmigeçit yapan askerlerin halk tarafından büyük bir sessizlik içinde izlenmesi, Hitler'in aklını başına getirmişti. İngiliz filosunun harekete geçtiğine dair haberlerin etkisi, Mussolini'den gelen ve barışçı bir çözümü tercih edeceğini net bir şekilde belirten bir mesajla daha da artmıştı. İtalyan diktatörün pozisyonu hem İtalya'nın daha geniş bir savaşa hazırlıksız oluşundan hem de İspanya'da savaşmakta olan çok sayıdaki İtalyan askerinin muhtemel akıbetinden kaynaklanıyordu. Bunun üzerine Hitler, Mussolini'nin isteğine uydu ve 29 Eylül'de Münih'te bir konferans toplanmasını kabul etti. Bu konferansta, gerçek amaçlarından çok işgale bahane ettiği konu, sonuca bağlandı. Almanya, Südet Almanlarını ve üzerinde yaşadıkları toprakları alacaktı, ancak bu sürede Çekoslovakya'ya saldırı ve işgal söz konusu olmayacaktı.

Savaş Emrinin Verilmesi ve Savaşın Başlaması

Münih Antlaşması'nın hemen ardından, Hitler savaştan geri adım attığına pişman oldu. Başkalarının, Almanların zaferi olarak gördükleri durum, onun

gözünde asla telafi edilemeyecek feci bir hataydı. Hitler'in Münih'ten çıkardığı "ders" kimseye bir daha kendisini savaş konusunda kandırma fırsatı vermemekti. Alman dış politikasının 1939'daki yönelimi ancak bu durum akılda tutulduğu sürece anlaşılabilir. Anlaşmanın hemen ardından, Çekoslovakya'ya olabildiğince çok baskı yapacak ve gelecek mart ayında bu ülkeyi işgal etmek için hazırlanacaktı. Aynı zamanda 1939'daki savaş için de hazırlanacaktı ve bu hazırlığı, savaşa doğru çıkışı kapatma ihtimali bulunan görüşmelerin tuzağına bir daha asla düşmeyecek bir tarzda yapacaktı.

Alman halkının savaş ihtimalinin ortadan kalkmasından duyduğu rahatlama, halkın karşısına çıkan Chamberlain'e büyük bir tezahüratla ortaya çıkınca, Hitler de Almanya gazetelerinin genel yayın yönetmenlerini ve diğer önemli medya kişiliklerini kasım başında bir toplantıya çağırdı. Toplantıya katılanlara, ülke içinde birçok kişinin barış konusunda gösterdiği uğraşın yurtdışında kullanılmak üzere tasarlandığına inandığını söyledi. Artık Alman halkına savaşın gerekliliği gösterilerek, bu konudaki çoşku kamçılanmalıydı. Aynı anda Yahudilere karşı uygulanan zulüm 9 Kasım pogromunun gösterdiği gibi, aşırı derecede yoğunlaştı. İngiltere'ye ve Fransa'ya karşı savaş, gelecek yıl için programlanmıştı ve Hitler'in tek seferde tek cephede savaşmak için Almanya'nın doğu sınırında sessizliğe ihtiyaç vardı. Bunun anlamı Litvanya, Polonya ve Macaristan'ın baskı altına alınarak Berlin'in emri altına girmeleriydi.

Almanya'nın doğu komşuları üzerindeki baskısı Macaristan ve Litvanya'da başarılı oldu. Macaristan hükümeti Almanya'nın boyunduruğu altına girdi, Litvanya ise, kavga konusu olan Memel bölgesini bırakmayı kabul etti. Ancak Polonya hükümeti tamamen farklı davrandı. Yeniden canlanan Polonya hükümetinin başındaki adam, bağımsızlığını savaşmadan teslim etmeyecekti. Adil bir pazarlık sonucu, Almanlara büyük imtiyazlar sağlamaya hazırdılar, hatta Almanlara, Alman nüfusun büyük bir kısmına özgür şehir bölgesini bırakmaya, Polonya'nın da Baltık Denizi'ne doğru uzanan ve denize açılan bir koridor oluşturan parçasını tutmasına bile razıydılar. Her ne kadar şiddetle antikomünist olsalar da, Alman destekli Anti-Komintern Paktı'na katılmayacaklardı. Anti-Komintern Paktı 1936 yılında Almanya, Japonya ve İtalya'yı antikomünizm etiketi altında İngiltere'ye karşı bir araya getiren ve von Ribbentrop tarafından tasarlanmış bir devletler birliğiydi. Almanların bu konudaki ısrarları Varşova tarafından bir boyun eğdirme işareti olarak algılandığından, pakta

katılmaları söz konusu bile değildi. Bunun üzerine Hitler, Polonya'ya karşı açılacak savaşın İngiltere ve Fransa'ya karşı açılacak savaştan önceye alınmasına ve Fransa Polonya'nın yardımına koşarsa, ikisiyle birlikte savaşılmasına karar verdi. Mayısta açıkladığı üzere, yaklaşmakta olan savaş Danzing için değil, Almanlara yaşama alanı açmak için verilecekti.

Bu savaşta Almanya, İtalya'nın ve Japonya'nın müttefik olacağını umuyordu. İtalyanlar savaşın birkaç yıl daha çıkmayacağı sözünü isterken, Japonlar da Batılı güçlere karşı değil, Sovyetler Birliği'ne karşı verilecek savaşa katılmaya gönüllüydüler. Bu koşullar altında, Hitler Moskova'dan yükselen sesleri dinlemeye karar verdi, oysa önceki yıllarda Sovyet diktatörü Stalin ne zaman böyle bir olasılığın varlığını ima etse, reddetmişti. Sovyetler Birliği ile yapılacak bir anlaşma hem ertesi yıl Almanya saldırdığında İngiltere ile Fransa'nın Polonya'nın yardımına koşmasına mani olacak hem Almanya'nın önüne konulacak engelleri aşmasını sağlayacak hem de Polonya'yı ezdikten sonra bütün birliklerini batıya toplama imkânını verecekti. Sovyetler ne isterse verilecek, "adi" Slavların devletinin çabucak yenileceğine dair süren yoğun kampanya geri çekilecekti. 23 Ağustos 1939 günü imzalanan Nazi-Sovyet Saldırmazlık Paktı'na eklenen gizli bir anlaşmayla Almanlar, Polonya'yı Sovyetlerle bölüşmüş, Estonya, Letonya ve Finlandiya ile Güneydoğu Avrupa'nın bazı bölgelerinin kontrolünü onlara bırakacakları sözünü vermişlerdi.

Bu kez hiçbir şekilde barış anlaşması yapılamayacağını açıkça göstermek için, 1939 yazında Polonya ile hiçbir pazarlık yapılmadı. Alman saldırısından önceki son haftada Varşova, Londra ve Paris'teki Alman büyükelçileri geri çağrıldılar, Alman halkına savaşı haklı gösterebilmek için tasarlanmış talepler, artık hükümsüz kaldıkları açıklanabilir olana kadar gizli tutuldular. Savaşın bahanesi ise, bu kez daha önceden olduğu gibi işgal edilen ülkede olay çıkartarak değil, Almanya *içinde* çıkartılan olaylarla yaratıldı. Almanya içindeki bir Alman radyo istasyonuna düzenlenen sahte Polonya saldırısının sahici görünebilmesi için, geride Polonya ordusunun üniformaları giydirilmiş toplama kampı sakinlerinin cesetleri bırakıldı.

Mussolini yine geri çekildiği, İngilizler de sağlam durdukları için Hitler, Polonya saldırısını birkaç gün erteledi. İngiltere ve Fransa ile savaşı ertelemeyi umut ediyordu, ancak böyle bir şeyin imkânsız olduğu netleşince, 1 Eylül günü savaşın başlaması emrini verdi. İki Batılı ülke, 3 Eylül günü savaş ilan edince Hitler, Polonya'daki savaş için müttefik arayışına girdi. İstediği kadar

çabuk olmasa da, beklediği gibi Sovyetler Birliği de ona katıldı. Kukla devlet Slovakya da öne çıktı ve Polonya topraklarından birkaç dilim ile ödüllendirildi. Litvanya ket çekti ve Polonya'nın ortasındaki bir bölge karşılığında Sovyetlere verilerek cezalandırıldı. Macarlar savaşa katılmadı. Bununla birlikte Polonya, birkaç hafta içinde ezildi. Hitler artık o sonbaharın sonunda batıya saldırmayı planlıyordu, ancak hava durumu nedeniyle 1940 ilkbaharına kadar beklemek zorunda kaldı.

Savaş Sırasında Dış Politika

1940 Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında batıda kazanılan Alman zaferleri, Almanlara Sovyetler Birliği'ne saldırma şansını 1940 ilkbaharında çoktan vermişti. Hitler, bazı iç görüşmelerin ardından 1941 yazının başına kadar beklemeye karar verdi. Temmuz sonunda bu karar verildiğinde, İtalya Almanya'ya katılmıştı, İspanya da katılmaya hevesliydi. Ancak Almanlar, Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı savaş için gerekli üstlerin sahipliğini –kiralanmasını değil– İspanyol koloni imparatorluğuna kadar genişletmesi, Franco'nun reddine yol açtı. Mussolini'yi Yunanistan'a karşı talihsiz bir saldırıdan kurtarmak için de, Almanya 1941 baharında Yunanistan ile Yugoslavya'ya saldırdı.

İngiltere'nin teslim olmaması ve Almanya'nın İngiltere muharebesinde yenilmesi karşısında, Almanya değişen dünya durumunda İngiliz İmparatorluğu'na saldırarak avantaj sağlaması için Japonya'yı sıkıştırmaya başladı. Tokyo'dan bu durumda, Japonya'nın Amerika Birleşik Devletleri'yle savaşa girmesi gerektiği bilgisi gelince, Hitler Almanya'nın da Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı savaşa katılacağı sözünü verdi. Hitler, hâlâ Amerikan donanması ile başa çıkacak yetenekten yoksun Alman donanmasının bir deniz harekâtına katılmasından çekindiği için, böyle bir donanmaya sahip bir müttefik, bu sıkıntıya son verebilecekti.

Bu arada Almanya, Sovyetler Birliği'ne karşı hemen başlatacağı savaş için Finlandiye ve Romanya ile ittifak kurdu, çünkü her ikisi de Alman desteği sayesinde Sovyetler'in kendilerinden daha önce aldıkları toprakları geri alabileceklerini, hatta biraz daha toprak kazanabileceklerini umuyorlardı. Macaristan da kazanıldı ve İtalya'nın lideri ülkesine de askeri bir rol verilmesinde ısrarcı oldu. Almanlar ancak, doğudaki savaşın bekledikleri kadar çabuk ve

kolay olduğunu anladıklarında, Japonları Doğu Asya'dan Sovyetlere saldırmaları için sıkıştırmaya başladılar. Ancak Japonya, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Hollanda'ya saldırmaya odaklanmıştı ve Çin'de zaten devam etmekte olan savaşa bu kadarını eklemenin yeterli olduğunu düşünüyordu. Sovyetler Birliği'nin Amerika Birleşik Devletleri'ne Uzakdoğu'daki üslerinden Japonya'yı bombalama izni vereceğinden korktukları için, Amerikan ikmal malzemeleri Pasifik'e Rus limanlarından geçmesin diye karışmayı kabul etmediler.

Alman-Japon ilişkilerindeki uyumsuzluk, Almanya'nın ve savaş dönemindeki müttefiklerinin koordine edilmiş politikalar ve stratejilerle çalışma konusundaki başarısızlığının tipik örneğiydi. Hiçbiri bir diğerine güvenmiyordu, hepsi de feci akıbetlerine kendi kafalarının dikine giderek ilerlediler. Savaş sırasında Alman dış politikası savaş için kendisine gerekli olan hammaddeleri İsveç, İsviçre, İspanya, Portekiz ve Türkiye gibi tarafsız ülkelerden ya da onların yardımıyla sağlamış olmasıydı; bu ülkelerin Üçüncü Reich ile yaptıkları ticareti sınırlandırması ancak son aylarda Almanya'nın kaçınılmaz yenilgisinin ufukta belirmesiyle oldu. Öte yandan, Almanya'nın kendi yanında savaşa giren ülkelerle aktif işbirliği içinde ilişkiler kurmayı istediğine ya da özellikle ilgilendiğine dair hiçbir bulgu yoktur. Bunun yegâne istisnası Almanya'nın müttefiklerinin ya da uydularının bölgesinde yaşamakta olan bütün Yahudileri ele geçirmek ve öldürmek için gösterdiği yoğun çabadır. Bu kararlı çabalar, bazı durumlarda başarılı, bazı durumlarda kısmen başarısız olmuş, bazılarındaysa tamamen başarısız olmuş, ancak Almanların önceliklerine kesinlikle net bir ışık tutmuştur.

Hitler 1941 yılı Aralık ayında Japon saldırısını duyduğu anda, Amerika Birleşik Devletleri'ni ve bir dizi Orta ve Güney Amerika ülkesini düşman ilan etme emri verdi. Bundan sonra Almanya, aralarında Meksika ve Brezilya'nın da olduğu bir sürü ülkeyle savaşa girecekti, ayrıca 1940 ve 1941'de çoktan saldırılmış olanların yanı sıra, çeşitli tarafsız ülkelere da saldırma planı yapmıştı, ancak savaşın seyri bu hamlelere engel oldu. Japonların 1941 sonbaharından, İtalyanların 1942-1943 kışından itibaren ve Fransız politikacı Pierre Laval ve Macar Ferenc Szálasi gibi işbirlikçilerin Almanya'nın Batılı güçleri yenebilmesi için Sovyetler Birliği ile ayrı bir barış yapmak konusundaki ısrarlı talepleri, Hitler tarafından reddedildi. Onun başlattığı savaş, önceki savaşlardan farklıydı. Bütün dünyada demografik bir devrim yapmak mümkündü

ve bu savaş, müttefiklerinin hayal ettiği gibi sömürgeler, pazarlar, üsler ya da benzeri sınırlı kazanımlar için verilmeyecekti. Onun algısına göre Almanya ya zafer kazanacak ya da perişan olacaktı. Bunu mümkün kılmak için de, teslim olmaya kalkışan ya da teslim olan her müttefik Almanya tarafından işgal edilecekti. Nitekim İtalya, 1943 Eylülü'nde, Macaristan ise 1944 Martı'nda işgal edildi, bu arada o yılın sonlarına doğru Almanlar, Finlandiya ve Romanya gibi eski müttefikleriyle savaşmaya başladılar. Nazilerin Alman halkına vaat ettiği savaş gerçek olmuştu, Hitler'in halkına, onları uğruna kanlarını dökecekleri ülkelere götürme sözü, tuttuğu birkaç sözünden biri oldu. Almanya teslim olduğunda, Birinci Dünya Savaşı'nda ölenlerin üç katı kadar Alman askeri hayatını kaybetmişti.

İşgal, Emperyalizm ve Jenosit, 1939-1945

DORIS L. BERGEN

Nasyonal Sosyalist Almanya ve Holokost üzerine çalışan tarihçilerin tartışmalarını bir dizi ya o ya da bu sorusu olarak özetlemek mümkün aslında. Nazilerin işledikleri kitlesel cinayetler, aşağıdan yukarı doğru yapılmış bir planlamanın kasıtlı ürünü müydü, yoksa yapısal güçlerin ve savaş dönemindeki gelişmelerin yol açtığı beklenmedik olaylar mıydı? Hangisi öncelikliydi, idoeoloji mi pragmatizm mi? Şiddetin radikalleşmesinin başını kim çekmişti, tepedeki planlamacılar mı, yoksa Alman iktidarının çevresinde konumlanmış eylemciler mi? Üçüncü Reich'ı tanımlanmış düşmanlarına zulüm etmek ile imha etmek arasındaki çizgiyi geçmeye iten şey neydi, zafer sarhoşluğu mu yoksa yenilginin umutsuzluğu mu? Yahudilere yapılan muamele sadece onlara özgü müydü, yoksa homoseksüelleri, engelli olmakla itham edilenleri, Polonyalı entelektüelleri, Sovyet savaş esirlerini ve Çingeneler gibi diğerlerini de hedef alan daha geniş bir sistemin parçası mıydı?

Bu makalede, bu soruların hepsinin cevabı "evet"tir, bu cevap sadece gerçeğin iki uç nokta arasında bir yerde bulunabileceği ön kabülünden değil, aynı zamanda Nazi Alman işgalinin, emperyalizminin ve jenosidinin rekabet ve çelişkinin ürünleri olmasından kaynaklanıyor. Nazi sistemi, çatışmaların üzerinde ortaya çıktı ve gelişti. Hitler'in yakın çevresinde; Almanya tarafından işgal edilen bölgelerde bulunan karışık bürokraside; ideolojik saflık ile pragmatizmin baskısının arasında; gerek Alman yatırımcılar, idariciler, askerler ve bunların aileleri, gerekse *Volkdeutschen* veya Alman olmayan işbirlikçilerle bunların Almanya'nın dışında bulunan cemaatleri gibi çıkar grupları arasında ve içinde yaşanan çatışmalardı bunlar. Savaş bağlamında "ırk ve mekân" –sözde ari ırkını saflaştırmak ve bu ırkın bölgesini genişletmek arayışı– ide-

olojisi çerçevesinde farklılıkları gidermek, engelleri aşmak ve ilerlemek için izlenen yöntem besin zincirinde alt sıralardakileri hedef alan ve giderek artan şiddetti. Bunun sonucunda bireyler, kurumlar ve kuvvetler arasında çıkan çatışma ve rekabet imha sürecini hafifletmek yerine daha da kuvvetlendirdi.

Bu kalıpları ve şiddetin kızışmasını en iyi, savaş yıllarını birbirinin içine geçen dört evreye ayırarak görebiliriz. 1939 ve 1940 yılının başındaki ilk evre, egemenlik ve vahşet üzerine deneyler dönemi olarak nitelendirilebilir. Kitlesel şiddetin yayılması ve programlarla sistematik bir hale getirilmesi 1940 ve 1941 arasında yer alan ikinci evredir. 1942 ve 1943 ölüm yıllarında, şiddet zirve yapmıştır, dördüncü evre olan 1944 ve 1945 ise nazizmin can çekiştiği yıllar olarak kabul edilir. Bu makale, azgın işgal ve emperyalizmden jenoside giden yolda hiçbir dönüş yaşanmadığını, hatta sarmal haline dönüşen bir imha sürecine girildiğini öne sürüyor. 1942'de Almanlar ve işbirlikçileri her gün binlerce Yahudiyi öldürürken, *Endlösung* (nihai çözüm) tohumları çoktan atılmıştı; Nazilerin bazı insanların iflah olmaz bir şekilde başkalarından daha aşağı olduğuna inanmış olmalarıyla; *Führer*'in "imkânsız" sözcüğünü Alman dilinden silmek konusundaki ısrarıyla, uzmanların kitlesel cinayetler üzerine verdikleri eğitimlerle, bürokratların, kanun koyucuların ve komşuların harekete geçme konusundaki isteklilikleriyle, engelliler, Yahudiler, Romanlar ve imhanın hedefi olan diğerleri zaten çoktan ölmüşlerdi.

Deney, 1939-1940

Nazilerin planlarında savaş, temel teşkil ediyordu ve Hitler için tek sorun, Almanya'nın savaşı kendisi için en uygun koşullarda başlatmasıydı. 1939'da Polonya sürpriz bir hedef değildi: Almanların çoğu tarafından gayrimeşru bir devlet olarak görülen Polonya, *Lebensraum* açısından Almanya'nın Doğu'ya açılan kapısıydı. Alman hâkimiyeti sırasında Polonya, gaddarlık deneylerinin yapıldığı bir laboratuvar haline geldi. Almanlar, Polonya'yı fethederek milyonlarca Slavın ve Yahudinin kontrolünü de ellerine geçirmişlerdi, yetkililer el koyma, kovma, köleleştirme ve öldürmeyle Avrupa'yı yeniden yaratma planlarını uygulamaya başladılar. 1939 ve 1940 yılları, engelli olmakla itham edilen insanların öldürülmeleriyle ilgili deneylerin yapıldığı yıllar da oldu. İnsanları yanıltmak için "ötanazi programı" adı takılan uygulamanın plancıları

ve uygulayıcıları, istenmeyen gözüyle baktıkları çok sayıda insanı öldürmek için teknikler denediler. Alman egemenliğini kolaylaştıran iki ilke vardı ve bu ilkeler kurbanların daha da savunmasız hale gelmesine yol açıyordu: Nazi liderleri bu programları uygulayanlar arasındaki rekabeti teşvik ettiler ve fethettikleri yerlerde böl ve yönet kuralını uyguladılar.

Sovyetler Birliği ile 1939'da yapılan anlaşma, Almanların Polonya'nın fethettikleri bölümünü ikiye ayırarak uyguladıkları "böl ve yönet" tekniğinin tipik bir örneğidir. On milyon kişinin yaşadığı –bunların yüzde sekseni etnik olarak Polonyalıydı, geri kalanı ise Etnik köken bakımından Alman, Yahudi, az sayıda Çingene-Roman, Çek, Ukraynalı ve diğerlerinden oluşuyordu– Batı Bölgesi, Alman Reich'ına katılacaktı. Geri kalan Alman Polonya bölgesi, yani Genel Valilik Vali Hans Frank'ın yönetiminde bir koloni gibi idare edilecekti. İşgal altındaki Polonya'da Alman yönetiminin en önemli özelliği birbiriyle çelişen kararlar ve yöneticiler arasındaki rekabetti. İşe Wehrmacht, SS, Hans Frank ve idaresi, dört yıllık ekonomi planının başı olan Hermann Göring karıştığı gibi, yerel Naziler, Alman polisi ve İçişleri Bakanlığı'nın temsilcileri de eksik değildi. Polonya'nın yenilgisi, özellikle yerli halka karşı etkili –sert– muamele etmek konusunda öne çıkan hırslı Almanlar için yepyeni kariyer olanakları çıkarmıştı. Himmler, Ukraynalılar ve Beyaz Ruslar gibi etnik azınlıklar arasından belediye başkanları ve polisler seçti, Alman kuvvetleri yerli *Volksdeutschen*'i (etnik kökeni Alman olanlar) terörü artırmak ve saldırganlığı meşrulaştırmak için kullandılar. Bazı Alman kökenliler –güvenilir bazı kaynaklar 2000 ile 5000 arasında olduklarını söylüyor– işgale yardım ettikleri için Polonyalı komşuları tarafından öldürüldü, ancak resmi Alman raporları bu rakamın 58.000 civarında olduğunu ve sayılamayacak kadar çok kişinin de tecavüze ve zulme maruz kaldığını iddia ediyordu. Bu türden iddialar, nefreti artırdı ve Alman kökenliler tetikçi gruplar halinde örgütlenip Polonyalılara salırdılar, mallarını çaldılar.

Hitler, başta Polonya kökenlileri daha da doğuya sürmeyi, Yahudileri de ıssız bir yerde toplamayı ve saf Alman-Cermen yerleşiminden oluşan bir bölge kurmayı düşünmüştü. 7 Eylül 1939 günü, Reich Güvenlik Dairesi'nin (RSHA) başkanı, polise ve SS'e Polonya'nın önder sınıfının yok edilmesinin ve Yahudilerin defedilmesinin gerekli görülebileceği talimatını vermişti; kısacası "soylular, ruhbanlar ve Yahudiler öldürülmeli"ydi. Savaşın ilk aylarında, Almanlar bin Polonyalı Katolik rahibi kurşuna dizmişler, ulusal bir direnişe önderlik

etme ihtimali bulunan ve aralarında gazetecilerin, profesörlerin ve öğretmenlerin bulunduğu birçok kişiyi aşağılamış, tutuklamış ve öldürmüşlerdi.

Alman yetkililer Polonyalıların eğitimlerini geliştirecek, toplumsal bağlarını güçlendirecek ya da ulusal duygular uyandıracak faaliyetleri yasakladılar. Sokağa çıkma yasakları koydular, işyerlerine el koydular, gazeteleri kapattılar, angarya uguladılar ve kendilerine karşı çıkan Polonyalıları halka örnek olsun diye astılar. Polonyalılar, ayrıca daha az örgütlü bir şekilde uygulanan ve kitlesel hırsızlık, dayak, hadım etme ve tecavüz gibi baskılarla da korkutuldular. Avrupa'nın o bölgesinde uzun süredir bir arada yaşayan ve dilleri de birbirine karışmış olan Polonyalılar ile Almanların birbirinden ayrıştırılması için resmi adımlar atıldı; arkadaşlık ve evlilikler yasalarla yasaklandı ve suç haline getirildi, ancak Almanlar ile Polonyalılar arasındaki cinsel ilişkiler yok edilemedi. Almanlar, 1939 yılında Polonya nüfusunun yüzde onunu oluşturan Yahudilere özel bir gaddarlıkla davrandılar. Ortodoks Yahudi erkeklerin ayırt edici görünüşü, bu kişileri hedef haline getirdi. Kaba, sarhoş Almanlar bu kişilerin sakallarını çektiler, sokaklarda sürünmeye zorladılar, sinagoglara saldırdılar ve ayin eşyalarını kirlettiler veya rehin alarak karşılığında fidye istediler.

1939'da ve 1940'ın başında ortaya çıkan gettolaştırma, Nazilerin sorun çözme konusundaki yaklaşımlarının tipik örneğidir. Alman yetkililer, ellerindeki Polonya topraklarının tamamında, Yahudileri getto olarak seçilmiş belli şehir ve kasabalara yolladılar. Yahudiler burada bir araya toplanarak toplumdan yalıtıldılar, emekleri savaş için sömürüldü, malları mülkleri Alman yetkililer, girişimciler ve açıkgöz komşular tarafından yağmalandı. Almanlar bundan sonra atılacak adımları tartışırlarken –acaba Lublin yakınlarında Yahudi rezarvasyonu mu kursak, yoksa bütün Yahudileri Madagaskar'a mı yollasak veya zorunlu çalışma programını mı genişletsek? diye– gettolarda her yaştan yarım milyondan fazla Yahudi, çoğu açlıktan ve feci koşulların yol açtığı hastalıklardan öldü. Diğerleri ise kaçmaya çalışmaktan, hırsızlıktan, istenen düzeyde çalışmamaktan ya da sadece zevk için ya vuruldular veya dövülerek öldürüldüler. Nazi ırk uzmanları, gettoları kendilerinin gözünde insan olmayanların toplanacağı ambarlar olarak görüyorlardı; Varşova ve Lódz'daki gettolara sadece Avrupa'nın çeşitli bölgelerinden toplanan Yahudileri değil, binlerce Çingeneyi de attılar. Alman yetkililer, işten kurtulmak için Gettolardaki gündelik hayatın düzenlenmesi ve Almanların emirlerinin yerine getirilmesinin sağlanması için Yahudi Konseyleri kurdular. Konseyler, sosyal hayatı

da düzenlediler ve insanca bir birliktelik oluşturmak için çaba gösterdiler.

Muhtemelen hiç öngörülmemiş olan ise, 1939 Ağustosu'nda imzalanan Alman-Sovyet Paktı'nın Yahudi olmayan Polonyalılar ile Yahudiler arasındaki düşmanlığı azdıracağıydı. Hitler gibi, Sovyet liderlerinin çoğu da bağımsız bir Polonya devletinin varlığına karşıydı. Sovyet ordusu 1939'da Doğu Polonya'yı işgal ettiğinde, birçok Polonyalı, Sibirya'ya sürüldü. Bu arada bazı Polonyalı Yahudiler, Alman yönetimine kaçtılar, bu hareket kuşkulu *gentile*'ler[1] tarafından vatana ihanet olarak yorumlandı. Antisemitler uzun süredir Yahudileri komünist olmakla suçluyorlardı; artık kanıt bulduklarını da iddia edebilirlerdi, bu arada Yahudileri Hıristiyanlığı yok etmeye çalışmakla suçlayan Hıristiyanlar da, Yahudiler ile ateistlerin birlikte komplo kurduklarına dair kanıt bulduklarını söylebileceklerdi.

Nazilerin ırk politikaları, boyun eğdirilmiş Polonya'da bile "ari" kabul edilenleri daha yüksek bir mertebeye koyarak, istenmeyenlere karşı saldırıları artırıyordu. 1939 ve 1940'ta, bu duruma *Volksdeutschen*'lerin tespit edilmesi, bu kişilerin Polonyalı ve Yahudilerden boşaltılan daha önemli bölgelere yerleşmek gibi ayrıcalıklar da dahil edildi. Alman diplomatlar, Estonya, Litvanya ve Sovyetler Birliği ile Alman kökenlileri "Reich'taki yuvalarına" geri getirmek için anlaşmalar yaptılar. 1940 yılında yaklaşık 200.000 Alman kökenli, yerleşmek ve ev sahibi olmak için başvurdu, 325.000 Polonyalı, Genel Valilik topraklarındaki ilhak edilmiş bölgeleri terk edip kendilerini sefaletten başka bir şey beklemeyen yerlere gitmeye zorlandı. Genellikte birkaç saat içinde toparlanmaları, evlerini yeni gelenler için temizlemeleri, anahtarları da dolapta bırakmaları talimatı verildi.

Bazı kişiler, Almanlara karşı seslerini yükselttiler. Katolik papazların katledilmesiyle şaşkına dönen Polonyalı din adamları, papaya durumu protesto etmesi için yalvardılar, ancak XII. Pius sessizliğini bozmadı. Kendisini savunanlar, Pius'un Nazilerin komünizme siper olacağını umduğunu söylerler, ancak 1939 tarihli Nazi-Sovyet Paktı papaya her iki sistemi de aynı anda kınama imkânını sağlamıştı. Hangi nedenle olursa olsun, Pius'un 1939 sonbaharında –kendi kilisesinin papazları Alman saldırganlığının kurbanları olduklarında– büründüğü suskunluk, daha sonra Yahudilerin katledilmesi sırasında sesini yükseltmesini iyice zorlaştıracaktı.

Wehrmacht'ın birkaç mensubu Alman gaddarlığını protesto etti, bunların

1 Yahudilerin kendilerinden olmayanlara verdikleri isim. (çev.)

en ünlüsü olan işgal altındaki Polonya'da bir askeri bölgenin komutanı olan General Johannes Blaskowitz'di. Hitler'e 1940 yılında yolladığı bir memorandumda Blaskowitz, Almanların sivillere karşı saldırılarını tarif ediyordu: Sarhoş bir polis, bir Polonyalı erkeği öldürene kadar dövmüş ve bir kadını cesedi gömmeye zorlamıştı veya askerler bir Yahudi genç kıza mezarlıkta tecavüz etmişlerdi. Böyle hareketler ters tepiyordu. Blaskowitz uyarıyordu: Bu hareketler, Alman askerleri arasında moral bozukluğuna ve disiplinsizliğe yol açıyor, yurtdışında kötü haberlerin yayımlanmasına neden oluyor ve Almanları destekleme ihtimali olan kişileri de uzaklaştırıyordu. Hitler, bu memorandumu görmezden geldi, bu olaydan sonra aynı rütbedekilere dağıtılan savaş ganimetleri Blaskowitz'e gönderilmedi, ancak cezalandırılmadı da.

Nazi Almanyası'nda, sistematik toplu ölüm programının ilk kurbanları Yahudiler ya da Polonyalılar değil, engelli kabul edilenler oldu. Bu durumda da uygulamanın ilk evresi, deney niteliğindedir. Savaştan hemen önce, Hitler kendi doktorlarından biri olan Karl Brandt'ı ve özel kançılaryasının başında bulunan Philipp Bouhler'i Almanya'da bir çocuk "ötanazi" programı hazırlamaları için görevlendirmişti. Bu plan uyarınca seçilen engelli çocuklar, özel tesislere gönderildiler, buralarda sağlık personeli tarafından aç bırakılarak, zehirli iğne yapılarak ya da tehlikeli deneylerde denek olarak kullanılarak öldürüldüler. 1939 yazında Hitler, bir başka doktoru, Dr. Leonardo Conti'yi benzer operasyonları yetişkinlere uygulaması için görevlendirdi. Kod adını Berlin'deki merkezinin adresinden (Tiergartenstrasse 4) alan "T-4" programı, 1939 Ekimi'nde artık almış başını gidiyordu.

Conti'nin komisyonu bütün akıl hastenelerine formlar yolladı ve öldürülmeye aday olanların tespit edilmesini istedi. Formdaki sorular arasında, hastaya ziyaretçi gelip gelmediği ya da hastanın "ari" kanı taşıyıp taşımadığı da vardı. Gelen cevapları sağlık ekipleri değerlendirdi ve kimlerin öldürüleceğini işaretledi. Bazı doktorlar programa katılmayı reddettiler, bunlardan birisi böyle bir iş için "biraz fazla nazik" olduğunu söylüyordu. O ve onun gibiler bu davranışları yüzünden herhangi bir yaptırımla karşılaşmadılar, çünkü programı yürütmek için zaten bir sürü ihtiraslı profesyonel bulunmuştu. T-4 uzmanları ödürme yöntemi deneylerine iğne ve zehirle başladılar. 1940 yılının Ocak ayında, Berlin'den fazla uzak olmayan bir akıl hastanesinde ilk başarılı gazlama deneyini gerçekleştirdiler. Diğer gaz deneyleri Württemberg'deki Grafeneck ile Hesse'deki Hadamar'da yapıldı. Almanya'da engellilerin öldü-

rülme nedenleri "gereksiz boğazlar"dan kurtulmakken, Polonya'da zihinsel engellilerin öldürülmesi başka "sorunları" çözüyordu. Almanlar 29 Eylül 1939 günü, Bromberg (Bydgoszcz) Mahallesi'ndeki bir akıl hastanesindeki hastaları vurmakla işe başladılar. 1 Kasım'da hemen hemen 4000 kişi öldürülmüştü. Bu ve benzer hareketlerle, binalar başkalarının kullanımı, örneğin ülkeye gelen Alman asıllıların yerleştirilmesi için uygun hale getirilmişti.

Kendilerini eleştirilerden ya da yargılanmaktan korumak için can atan T-4 programı uygulayıcıları, Hitler'den resmi bir izin istediler. Hitler, 1939 Ekimi'nde bir ara kendi adını taşıyan not kâğıdına basılmış aşağıdaki açıklamayı imzaladı: "Reichsleiter Bouhler ve Doktor Brandt'a aşağıdaki sorumluluklar verilmiştir: Hastaların durumu büyük bir dikkatle incelenecek, tedavisi imkânsız olduğu bilinen hastalıklara sahip olan kişilerin merhametli bir ölümle kurtarılmasına izin verilebilecektir." Hitler notun altına 1 Eylül 1939 tarihini atmış, muhtemelen bu kararın savaşın zaruretleri karşısında alınmış acil bir önlem olduğunu göstermek istemişti. Programı uygulayanlar, cinayetlerini gizli tutmaya çalıştıkları halde, sızmaları önlemek imkânsızdı. Bazı hastalar ne olacağını anlamış, hayatlarının bağışlanması için yalvarmış, ölüm merkezlerinde çalışanlar başkalarına gördüklerini ve yapılanları anlatmış ve yanan cesetlerin kokusu çitleri ve duvarları aşmıştı.

Öldürülenlerden bazılarının akrabaları Hitler'e yazdıkları mektuplarla ve din adamlarına yaptıkları itiraflarla durumu protesto ettiler. Katolik ve Protestan önderler, cinayetlerin haberini çok daha doğrudan yollarla öğrendiler, çünkü kiliselerin birçok akıl hastanesi vardı. Akıl hastanelerinin ve burada çalışan personelin çoğu programla işbirliği yaptı, asıl kızgınlık ise kilise çevrelerinde yaşandı. 1940 yılında Papa XII. Pius, "zihinsel ve fiziksel kusurları olan masum insanların öldürülmelerini" kınadı ve 1941 Ağustosu'nda, Munster'in Katolik piskoposu, August Kont von Galen, cinayetlere karşı açık tavır aldı. Kayıtlara antisemitik ve Hitler destekçisi olarak geçmesine rağmen Galen, pazar ayini sırasında verdiği vaazda engellilerin katledildiklerini bildiğini ve bunu suç kabul ettiğini net bir şekilde açıkladı. Verdiği mesaj Almanya'da ve yurtdışında yayıldı. Nazi liderleri çok öfkelendiler ama bu çok sevilen piskoposla karşı karşıya gelmeyi de göze alamadılar. Hitler, aynı yıl daha sonra "Ötanazi Programı" ve benzerlerinin durdurulmasını emretti, ancak gizliliğin artmasına karşın cinayetler durmadı. Hitler'in de zaten öyle bir niyeti yoktu. O ana kadar Almanya'da 70 ila 80 bin engelli zaten öldürülmüştü. Polonya'da

ve daha sonra işgal edilen Avrupa'da kaç kişinin bu şekilde öldürüldüğü bilinmiyor, ancak 1945 yılına gelindiğinde Almanların bu şekilde 275.000 kişiyi öldürdüğü tahmin ediliyor.

Yayılma, 1940-1941

1940 ve 1941 boyunca Wehrmacht Avrupa'da yayıldıkça, Alman İmparatorluğu muazzam bir şekilde büyüdü. Öldürme programları daha da genişleyerek standartlaştı. Almanlar ve yardakçıları öldürdükleri insanlara –Yahudiler, Sovyet savaş esirleri ve diğerleri– birkaç milyon kişi daha eklediler. Askeri fetihler, terörün azgınlaşmasının önemli bir bileşeniydi. Bunun nedeni, sadece Nazi Almanlarının ellerine düşen kurbanların sayısının artması ve çok sayıda deneyimli katilin eğitilmiş olması değil, potansiyel memnuniyetsizleri susturacak ve Almanya'daki nüfusu baştan çıkaracak yağma, köle emeği ve başarı gibi ödüller sağlamasıydı.

Hitler ve generalleri, Avrupa'ya egemen olmak için Fransa ile İngiltere'ye boyun eğdirmeleri gerektiğini biliyorlardı: Batıdaki savaş, doğuda daha da fazla toprak kazanmak için bir ön şarttı. 1940 Nisanı'nda Alman birlikleri hiçbir direniş göstermeden teslim olan Danimarka'ya girdiler, haziranda da Norveç'i aldılar, bu iki hamle İsveç'teki demir madenlerine giden yolu ele geçirmek ve İngiltere ile bir deniz savaşına hazırlanmak için gerekliydi. Mayıs ayında Wehrmacht, tarafsız Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'u işgal etti, aynı ayın ortasında da Alman askerleri Fransız topraklarına girdiler. 20 Mayıs'ta denizden saldırarak Dunkirk'teki 38.000 müttefik askerinin boşaltılmasını sağladılar. Haziran ortasında Alman askerleri Paris'te zafer yürüyüşü yapıyordu. O ay içinde imzalanan ateşkes anlaşmasıyla Almanlar Fransa'yı işgal altında bölge ile Vichy Fransası olarak bilinen işgal altında olmayan bölge şeklinde ikiye böldüler.

Alman saldırılarının doğudaki kadar haince olmadığı batıda bile, ırkçı düşmanlıklarla karşılaşıldı. Hitler'in talimatıyla Goebbels sömürge askerlerinin kullanımını odağına alan ve Afrikalıları vahşiler olarak gösteren müthiş bir Fransız karşıtı kampanya fırtınası başlattı. 1940 Mayıs ve Haziranı'nda Almanlar, Fransız ordusunda bulunan 1000 ila 4000 siyah Afrikalıyı katlettiler. Alman subayları sık sık siyah savaş esirlerinin hepsinin kurşuna dizilmesini

emrettiler, hatta Alman erleri üstlerinin gizli onayıyla siyahilere karşı bireysel cinayetler bile işlediler.

Fransa'nın düşüşüyle Hitler, İngiltere işgal planını yürürlüğe soktu. Alman stratejistleri başarının gökyüzünün kontrolüyle geleceğine emindiler, böylece 1940 Temmuzu'nda Luftwaffe, İngiliz hava ve deniz üslerine büyük saldırılar başlattı. İki ay boyunca her gün, yüzlerce uçak İngiltere semalarında savaştı, ancak Almanlar bekledikleri üstünlüğü kazanamadılar ve eylül ortasında Hitler işgali "bir sonraki emre kadar" erteledi. 1941 boyunca Almanlar şehirleri, sanayi merkezlerini ve limanları bombaladılar, ancak sivil halk arasındaki muazzam can ve mal kaybına rağmen İngiltere'ye hiçbir şekilde boyun eğdiremediler.

1943 yılında Wehrmacht tekrar doğuya döndü, önce İtalyanların sesini kesmek için Balkanlar'a yöneldi, Almanya'nın güneydoğu kanadını Sovyetler Birliği'nin işgaline karşı güven altına alarak Romanya petrolüne erişim yolunu açtı. 17 Nisan günü teslim olan Yuguslavya'da ise Almanlar, Polonya'da yaptıklarına denk düşen, hatta aşan bir şekilde zalimliğin doruğuna çıktılar. Burada da böl ve yönet teknikleri devreye girdi, bazı bölgeler Reich tarafından ilhak edildi, Sırbistan'da bir askeri hükümet oluşturuldu ve Alman iradesini büyük bir başarıyla uygulayabileceğini kanıtlayan ve kendi düşmanlarına da acımasızca saldıran faşist Ustaşa'nın lideri Ante Paveliĉ'in başında bulunduğu işbirlikçi Hırvatistan devleti kuruldu.

Yugoslavya'nın böylesine haşin bir şekilde işgali, halkın düzenli bir şekilde partizan gruplarına katılmasına yol açtı. Özellikle yapılan misillemeler büyük nefret uyandırdı. Öldürülen her Almana karşı kadın erkek gözetmeden iki yüz kadar Yugoslav öldürüldü. Burada sivillerin kitleler halinde ölümünden SS özel birlikleri değil, Wehrmacht sorumluydu. Hiçbir Alman askeri kitlesel cinayetlere katılmaya zorlanmadı, çünkü her zaman yeterince gönüllü çıktı, bunların arasında marifetlerinin fotoğraflarını çektirip ailelerine yollayanlar da vardı. İlk kurbanlar genellikle Yahudi ve Roman gruplarından seçildi, ancak Sırplar, Hırvatlar, Bosnalı Müslümanlar ve diğerleri de misilleme eylemlerinde öldürüldüler. Wehrmacht 1941 Nisan ve Mayısı'nda Yunanistan'ı da alarak burada da partizan eylemlerine karşı misillemeler başta olmak üzere sivillere saldırdı, meşhur "özel herekâtlar" ile köyleri ve kasabaları yerle bir etti.

22 Haziran 1943 günü, Alman birlikleri Hitler'in asıl hedefine ulaşmak

üzere Sovyet topraklarına girdi. Amaç Sovyetler Birliği'ni topyekûn yıkmak, topraklarını ele geçirmek, sömürgeleştirmek, halkını köleleştirmek ve katletmekti. Hitler, Himmler ve Heydirch, orduya ve SS'e hazırlık talimatı olarak –mayıs ve haziranda üç "suç emri" verildi– ister Yahudi, ister komünist ister direnişçi olsun, Almanya'nın düşmanlarına hiçbir merhamet gösterilmeyeceğini net bir şekilde açıkladılar. O sırada Alman birlikleri topyekûn bir imha savaşına hazırdı. Polonya'yı işgal ederek eğitilmişler, batıda başarıya boğulmuşlar, Balkanlar'da halka ve partizanlara karşı verdikleri savaşta iyice zalimleşmişlerdi, artık 1939'a göre savaş suçlarını daha az sorguluyorlardı. Almanların 1941 Haziranı'nda girdikleri ilk topraklar Sovyetler Birliği'nin 1939 ve 1940'da girdiği Polonya toprakları ile Baltık devletleriydi. Bunun sonucu olarak Litvanya ve Polonya'nın doğusunda bulunan Lwów (bugün Ukrayna'nın L'viv) şehrindeki halk iki yıl içinde iki ayrı işgal görmüş oldu. 1939 yılında, halkın bir kısmı Sovyetler'i komünizmi getirip kendilerini Nazilerden koruyacakları düşüncesiyle sevinçle karşılamışlardı, ancak 1941'de hemen hemen hepsi hayal kırıklığı yaşadı. O yıl, Hitler'in ordusunun kendilerine bağımsızlık getireceğini zanneden Ukraynalı milliyetçiler gibi bazıları, Almanların gelişini de sevinçle karşıladılar, ancak onlar da hayal kırıklığına uğrayacaklardı.

Yeni şiddet dalgasında, özellikle Yahudiler çok sert darbe yediler. Lwów'da yaklaşık 110.000 Yahudi yaşıyordu, Doğu Galiçya çevresinde ise 1 milyon daha vardı. Burada yaşayan Polonyalılar ve Ukraynalılar Almanların gelişini Sovyet yönetimi altında çektiklerinin intikamını almak ya da birbirleriyle kapışmak için bir fırsat olarak gördüler ve Yahudileri Rus işgalcilerle işbirliği yapmakla suçlayarak saldırdılar. Alman yetkililer, 1941 Temmuzu'nda binlerce Yahudinin ölümüyle sonuçlanan pogromların tohumlarını attılar. Benzer olaylar doğudaki Polonya kenti Jedwabne'de yaşandı, ancak burada yüzlerce Yahudiyi katledenler, Almanlar değil Polonyalılardı. Polonyalılar Yahudileri Sovyetler ile işbirliği yapmakla suçladılar ancak, işin doğrusu Sovyetler'in işlediği suçları uygulayanlar Yahudilere saldırıların başını çeken Yahudi olmayan Polonyalılardı, bu saldırılar hem komşularının öfkesini yatıştırmaya hem de yeni işgalcilerin gözüne girmelerini sağladı.

Hitler, Sovyetler Birliği harekâtının kolay olacağını sanıyordu, bu yanılsama Yüksek Komuta Heyeti ile paylaştığı önyargının sonucuydu. Slavları aptal ve yeteneksiz sanıyor, komünist devletin korkak Yahudilerin elinde olduğuna inanıyordu, 1930'daki temizliğin Kızıl Ordu'yu mahvettiğine emindi. Ancak

Sovyetler Almanların sandığından çok daha donanımlıydılar, üstelik Alman saldırısı büyük bir yıkıma yol açmış olsa da, Almanlar artık aşırı yayılmışlardı, kendilerine aşırı güveniyorlardı ve hazırlıksızdılar.

Yeni savaş tarzının bir belirtisi de özel cinayet mangalarının, yani SS-Einsatzgruppen ile yardımcısı Düzen Polisi'nin yaygın kullanımıydı. Bu hareketli birlikler Wehrmacht'ın arkasından gelerek Yahudileri, tanınmış komünistleri ve Alman karşıtı eylemlere giriştiğinden şüphelenilen herkesi yok etme emrini almıştı. 1941 yazı boyunca kadın, çocuk ve yaşlı gözetmeden bütün Yahudileri öldürerek, asli görevlerini uyguladılar. Einsatzgruppen ve Düzen Polisi daha az sistematik olmakla birlikle Çingeneleri ve akıl hastanesinde yatanları da öldürdü. Yerel Yahudileri toplamak gibi kirli işleri ise, tehdit, rüşvet, bol miktarda alkol ve kendileriyle ailelerine ayrıcalıklar sağlama vadiyle işbirlikçilere –aralarında Ukraynalılar, Letonyalılar ve Alman asıllılar vardı– yaptırdılar. Yahudilere kendi toplu mezarları zorla kazdırıldı ve kurşuna dizilerek çukurlara atıldılar. En büyük katliam Kiev yakınlarındaki Babi Yar'da yapıldı. Hareketli ölüm birlikleri ve yerel işbirlikçileri 1941 Eylülü'nde iki gün boyunca burada 30.000'den fazla Yahudiyi ve bilinmeyen sayıda başka insanları öldürdüler.

Einsatzgruppen ve Düzen Polisi düzenli ordu ile işbirliği yaptı, birçok durumda ikmal, güvenlik ve istihbarat sağladı. Yukarıdan gelen emirlerle desteklendiklerini bilmek, bazı askerlerin yolsuzluklarını kolaylaştırmış olmalıydı. 1941 Eylülü'nde Feldmareşal Walter von Reichenau yaygın bir şekilde dağıtılan bir direktif yayınladı, Alman askerleri arasında, doğudaki halihazırdaki durum hakkında "belirsizlik" olduğunu teslim ediyordu, ancak adamlarına hem bu savaşın doğası gereği hem de "Yahudi-Bolşevik sisteminin" yıkılabilmesi için, savaşın geleneksel kurallarının ihlalinin gerekli olduğunu söylüyor ve hepsinin ötesinde de Reichenau'nun tanımıyla "Yahudi alt insanlara" karşı hiçbir merhamet gösterilmemesini emrediyordu.

Savaş, Nazilerin uyguladıkları Yahudi mezalimini Almanların kontrolü altındaki bölgelere, hatta daha da ötesine yaydı. 1941 yılında Yahudilerin Avrupa'yı terk etmeleri pratikte imkânsızlaşmıştı. Eylül ayında Alman polisinin yayımladığı yönetmeliğe göre bütün Yahudilerin Davut Yıldızı takarak dolaşma zorunluluğu ilan edildi. Yahudiler açık hedefti. Almanya ve Batı Avrupa'daki Yahudilerin öldürülmek üzere sistematik bir şekilde doğuya gönderilmeleri 1941 sonunda başladı. Aynı yıl Romanya'da, Yahudilere zulümde

bir patlama görüldü. Savaş ve Alman müttefiklerin oluşturduğu teammüler antisemitiklerin nefretlerini en dramatik biçimlerde dışa vurmasına izin verdi. O sonbaharda Romanyalı yetkililer Yahudileri toplamaya başladılar ve hepsini Bug Nehri'nin karşısında Einsatzgruppen operasyonlarının yapıldığı bir bölgeye götürdüler. Önce 50.000 daha sonra da 120.000 Romanyalı Yahudi Ukrayna sınırının ötesine sürüldü ve burada Almanlar ve işbirlikçileri tarafından Transnistria ölüm tarlalarında katledildiler.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanlar tarafından Yahudi olmayan milyonlarca kişi öldürüldü, bunların arasında açık arayla en büyük grup Sovyet savaş esirleriydi. 1941 yazı ve sonbaharında yaşanan ilk başarı sayesinde Almanların eline muazzam sayıda savaş esiri geçmişti. 22 Haziran 1941 ile savaşın sonuna kadar geçen süre arasında Almanlar toplamda 5.7 milyon Kızıl Ordu askerini esir aldılar. Bunların 3.3 milyonu (yüzde 57'si) 1945 başında ölmüştü, bir kısmı teslim oldukları sırada kurşuna dizildiler, diğerleri ise daha sonra açlık, ihmal, çalışma kamplarında gördükleri zalimce kötü muamele yüzünden öldüler ya da kurşuna dizilerek veya gaz odalarında öldürüldüler. Bu çok şaşırtıcı rakamlar, Amerikalı ve İngiliz savaş esirlerinin ölüm oranlarıyla kıyaslandığında, Sovyetler'in kasıtlı olarak öldürüldüklerini ortaya koyuyor. Almanlar tarafından esir alınan 231.000 İngiliz ve Amerikalı savaş esirinin 8300'ü –yüzde 36'sı– savaşın sonunda ölmüştü. Alman yetkililer, Sovyet savaş esirlerini sadece Slav "alt insanlar" oldukları için değil "Bolşevik belası" nedeniyle tehlikeli görüyorlar ve Yahudi komplosu ile ilişkilendiriyorlardı.

Netice: Öldürmenin Zirve Yaptığı Yıllar, 1942 ve 1943

1942 ve 1943 yıllarında Almanların gücü Avrupa'da en üst noktaya çıktığında, öldürme süreci de zirve yaptı, ölüm kamplarındaki aşırı şiddet Holokost'un simgesi haline geldi. 1942 başında, savaşın üçüncü yılı geride kalmış olmasına, gettolara, işkenceye ve zorla çalıştırmaya rağmen, Holokost'ta öldürülecek Yahudilerin yüzde 75'i hâlâ sağdı. 1943 başında ise, öldürülecek olan toplam 6 milyonun yüzde 75'i çoktan öldürülmüştü. Akademisyenler bu artış konusunda çeşitli açıklamalar öne sürüyorlar. "Maksatçı" denilen bazı yorumcular, cinayetlerin Nazi gücünün artmasıyla paralellik gösterdiğini öne sürüyorlar: askeri fetihler, öldürme fantezilerine en inançlı Nazi ideologla-

rının bile daha önceden mümkün görmedikleri ölçüde bir kolaylık sağladı. Bir başka deyişle, imha iradesi zaten hep vardı ve 1942'de gerçek anlamını buldu. "İşlevselci" veya "yapısalcı" analizciler ise, tersine, bu kitlesel öldürme programlarının eşitsiz ve kendiliğinden gelişiminin Nazi Almanlarının seçeneklerini sınırlayan gelişmeler karşısında ortaya çıktığını, kendilerini köşeye sıkışmış hissettikçe çok daha alçakça ve ahlaksızca karşılık verdiklerini ileri sürüyorlar. Bu bakış ve türevleri, ideolojiyi dikkate almayıp, karar süreçlerine ve "kümülatif radikalleşme"ye odaklanıyor, yani Yahudilere yerellerde yapılan mezalimin, kovulmaların ve yok etmelerin ("Yahudi sorunu"na "kısmi çözüm"), ulusal çözümlere sonra da topluca imha anlamına gelen "nihai çözüm"e vardığını söylüyorlar. Ancak bunlar, Hiter'in bütün Yahudilerin öldürülmesi kararının zamanlamasıyla, Berlin ile Alman iktidarının çevresinde yer alan inisiyatiflerin dürtmesi arasındaki ilişki, kitlesel cinayetlerin ardındaki mekanizmayı harekete geçiren şeyleri algılamaya katkıda bulunan, insanı dürtükleyip duran "neden?" sorusunun cevabından çok, "nasıl?" sorusunun cevabını veren göstergelerdir.

Kronolojiye dikkat edilir ve kurbanlar kadar faillerin (hem merkezde hem de çevrede) kaynaklarına göz atılırsa, bu uygulamaların öyle pek de birbirinden kopuk olmadıkları ortaya çıkıyor. Savaş ve fetih, Nazi liderlerine daha önce ellerini dahi sürebileceklerine inanmadıkları birçok şey getirmişti. Daha 1935 yılında Hitler, savaş başladığı zaman "engelli" Almanlar meselesini halledeceğini açıklamıştı. Daha sonra yanlış olarak 1 Eylül 1939 olarak gösterilen 1 Ocak 1939'da Reichtag'da yaptığı konuşmada Hitler, savaşın Avrupa Yahudilerine "yıkım getireceği" kehanetinde bulunmuştu. Almanlar 1942 ve 1943'te Avrupa'nın efendileri olduklarındaysa, "yeni düzenin" her tür marifetini gerçekleştirebileceklerini gördüler. Hiç kuşkusuz savaşın dinamiği de radikalleşmeye katkıda bulundu. İş, insanların çektiği çilelere gelince, savaşın her yılı bir öncekinden kötüydü, maddi yıkımın boyutları büyüdü, yaralı ve ölü sayısı arttı. İkinci Dünya Savaşı'nda asıl dinamik savaşın her geçen yıl sefaletin boyutlarını artırması değildi; Nazilerin hep daha fazla öldürmeleri anlamına gelen geniş mekânlara yayılma ve "ırksal arındırma" ilkeleri, Almanların savaş nedenleriydi. Üçüncü Reich, erişimini genişlettikçe ve söz konusu toprakların ve insanların üzerindeki egemenliğini konsolide ettikçe, düşman gördüklerine daha da büyük bir güçle saldırdı. Karşılaştığı sorunlar için ilk başvurduğu çözüm, ölüm ve yıkım olunca da, bu cinayetlere daha faz-

la insan karıştı, daha geniş ve daha korunaklı çıkar gruplarının varlığı şiddeti kolaylaştırdı, meşrulaştırdı ve sürdürdü.

Almanların savaşı ve kitlesel cinayetleri, aynı madalyonun iki yüzüydü. *Lebensraum*'u genişletecek olan görkemli plan, eski Alman Reich'ından Ural Dağları'na kadar uzanan uçsuz bucaksız bir alanın Almanlaştırılmasını öngörüyordu. Almanlar ve Alman asıllılar buralara yerleşecekler ve Alman İmparatorluğu'na yiyecek ve çocuk üreteceklerdi. Bu topraklarda çoktandır yaşamakta olan on milyonlarca insan ya kovulacak ya da ölüme terk edilecekti, Yahudiler ise tamamen kaybolacaklardı. Ayrıca Almanlar arasında çılgınca yükselen doğum oranları bile gereken nüfus artışını sağlayamayacağı için, Alman plancılar "ırksal olarak değerli" çocukları ebeveynlerinden alarak Almanlaştıracaktı. Uzmanlar, Çek çocuklarının yüzde 50'sinin, Beyaz Rusya'nın bazı bölgelerinde ise yüzde 75'inin Almanlaştırmaya uygun olduklarını tahmin ediyorlardı.

1942 ve 1943 boyunca, bu planların uygulanmasını geçici bir süre için erteleyen Almanlar, kontrol altına aldıkları toprakları acımasızca sömürdüler. Bazen işgal ettikleri bölgelerde çalışmaya zorladılar, milyonlarcasını ise fabrikalarda, çiftliklerde ve evlerde çalıştırmak üzere Almanya'ya yolladılar. Almanlar kontrol ettikleri bölgelerdeki tarımsal ürünlere el koyarak kıtlığa ve açlığa yol açtılar, 1941'de Sovyet ordusunun kaçarken, yıkmadan ya da sökmeden geride bıraktığı sanayi tesislerine el koydular. Kendileriyle savaşan partizanları bahane ederek, zaman zaman içindeki insanlarla birlikte köyleri yaktılar. Herkesin gözünün önünde asmalar, işkence, tecavüz, cinsel kölelik öylesine yaygınlaştı ki, işgal edilen bölgelerde yaşayanlar Stalin'i bile Hitler'e tercih eder oldular.

Almanların işledikleri suçların ayrıntıları ellerinin altında olduğu halde, Müttefiklerin askeri plancıları, Yahudilere saldırı gibi olayları Almanların alelacayip "gösterileri" olarak kabul edip, üzerinde hiç kafa yormadılar. Bununla birlikte, müttefiklerin askeri planlarının, 1942 ve 1943'te yaşanan gelişmelerin amaçlananın ötesinde –genellikle öngörülmemiş– sonuçları oldu. Almanların Stalingrad'da yenilmeleri, Kızıl Ordu'nun saldırıya geçmesine yol açtı, ancak Almanların kontrolü altında kalan Doğu Avrupa'da Yahudilerin sıkışıp kalmasına neden oldu. Almanların Kuzey Afrika'dan sürülmeleri, Avrupa kıtasında ikinci bir cephenin açılmasını geciktirdi ama Filistin'deki Yahudileri korudu. Bu arada, kitlesel ölümlerin Almanların savaşıyla nasıl bütünleştiği,

hem zaferleri hem de yenilgileri sırasında yok etmeyi hedeflediklerinin durumunun daha da kötüye gitmesinde kendini gösterir.

1941'de Kızıl Ordu, Almanları ve mihver içindeki müttefiklerini durdurmuştu. Ancak Almanlar, 1942'de Kafkasya ve Stalingrad'a doğru ilerleyerek yeniden saldırıya geçtiler. 1942 Eylülü'nde General (daha sonra feldmareşal) Friedrich Paulus komutasındaki Alman 6. Ordusu ve 4. Panzer Ordusu Stalingrad'ın eteklerine kadar geldi. Çatışmalar çok şiddetliydi, kayıplar ise insanı afallatan boyuttaydı: Ekim ortasında sadece 6. Ordu 40.000 kayıp vermişti. Kızıl Ordu tarafından sarılan, ikmal ve destek yolları kesilen güney birlikleri Paulus'la birlikte 31 Ocak 1943'te teslim oldular, bunu birkaç gün sonra kuzey birlikleri izledi. Sovyetler, 90.000 kadar Almanı esir aldı, her iki taraftan ise yüz binlerce kişi öldü.

Goebbels, Stalingrad'ı stratejik bir geri çekilme gibi sundu, ancak Kızıl Ordu'nun zaferi, savaşın o ana kadarki gidişatından açık bir kopuş yaşandığını göstermişti, en azından bazı Almanlar uyandılar. Memnuniyetsizlik her ne kadar açık muhalefete dönüşmediyse da, halk iyice sinikleşerek içine kapandı. Almanya'da yaşayanlar şehirlerine giderek artan müttefik hava saldırıları yüzünden, hayatta kalmak ve ailelerini bir arada tutmak gibi pratik meselelerle meşguldüler. Rejim, halkın maneviyatını yükseltmek için ortamı biraz yumuşattı; kiliselerdeki kısıtlamaları azalttı, sigaraya karşı başlattığı ateşli kampanyayı yavaşlattı. Bununla birlikte, durumu eleştirenleri de ezmekten geri kalmadı, 1943 başından itibaren "bozgunculuk" ölümle cezalandırılabilecekti.

Stalingrad Muharebesi, Üçüncü Reich'ın sonunun başlangıcıydı belki, ama durumları giderek daha da beter hale gelen Avrupa Yahudilerine pek bir faydası dokunmadı. Yahudileri öldürmekle görevli SS askerleri, muhafızlar ve bürokratlar çabalarını daha da artırmak için bahane buldular: Kızıl Ordu ile yüz yüze gelmektense, rahat rahat cephe gerisinde kalıp silahsız insanları kitleler halinde öldürmeyi tercih ettiler. Bu arada, savaşın nasıl sonuçlanacağı daha ufukta belirmemişti, Almanlar hâlâ başarılı saldırılar düzenleyebileceklerini kanıtlıyorlardı. Doğu Cephesi sağlam kaldı ve 1943 sonbaharında, Polonya'daki üstlerinde Orta Avrupa'nın hayatta kalmış son Yahudi cemaatini de yok ettiler. Kasım ayında Almanlar ve yerel işbirlikçileri Lublin çevresindeki 42.000 yahudiyi katlettiler, yılın sonunda Alman işgali altındaki Avrupa'daki Yahudi nüfusu küçük bir azınlık haline gelmişti. Bunlar da toplama kamplarına, partizan gruplarına dağılmışlar, kimileri "ari" kimliği edinmiş,

kimileri de ahırlara, tavan aralarına, gardroplara, hatta kanepelerin içine bile saklanmışlardı.

1942 ve 1943'te Almanlar, Kuzey Afrika'da gerilediler. 1942 Ekimi'nin sonunda ve Kasım'ın başında, İngiliz 8. Ordusu, El Alameyn'de Edwin Rommel'in birliklerini yendi. "Meşale Harekâtı"yla 106.000 müttefik askeri Fas ve Cezayir'e indirildi. 1943 Mayısı'nda, Mihver'in Afrika'daki son kalesi Tunus, 100.000'den fazla Almanı esir alan müttefiklerin eline geçti, Almanlar hiçbir zaman İngiliz mandası altındaki Filistin'i alamamışlardı, dolayısıyla burada yaşayan Yahudiler, Hitler'in niyetine rağmen sağ kalabildiler. Kuzey Afrika'da savaşmak, Kuzeybatı Avrupa'da uzun zamandır beklenmekte olan müttefik çıkartmasını 1943 için imkânsız hale getirmişti, bu erteleme, Almanların iki yıl daha kıtada at koşturmasını sağladı, bu zamanı Polonya ve Sovyet topraklarında milyonlarca insanı katlederek geçirdiler; Kızıl Ordu askerlerini, Slav sivilleri ve Avrupa'nın her yerinden gelmiş Yahudileri öldürdüler.

1943 Temmuzu'nda, savaşın yeni bir evresi başladı. Müttefik birlikleri Sicilya'ya çıktılar ve İtalya Yarımadası'nın kuzeyine doğru ilerlemeye başladılar. İtalya kralı idareyi ele alarak Mussolini'yi azletti ve tutuklattı. Mareşal Bodaglio başkanlığında kurulan yeni hükümet, müttefiklere teslim oldu. Bunun karşılığında Alman Birlikleri Roma'yı işgal ettiler, İtalyan askerlerinin silahlarını aldılar, orduyu dağıttılar, ya esir kamplarına gönderdiler ya da vurdular. 1943 yılı Aralık ayında Almanlar, 715.000 İtalyan askerini enterne etmişler ve ayrıca 615.000'ini daha Almanya'ya zorla çalıştırmaya yollamışlardı. İtalya'da yaşananlar işgalin yol açtığı işleri İtalyan müttefikleriyle aralarında bölüştükleri Yugoslavya, Arnavutluk, Yunanistan ve Fransa gibi ülkelerdeki siviller üzerinde yıkıcı etkiler meydana getirdi. Cinayet programlarına katılmaya isteksiz olan İtalyan yetkililer birçok Yahudiyi sakladılar. Almanlar kontrolü ele alınca, bu güvenli bölgeler de ortadan kalkmış oldu. 1943 sonu ve 1944 yılında Almanlar, Yugoslavya ve Yunanistan'da yaşayan kadim Sefarad Yahudi Cemaati'ni yok ettiler, hatta en uzaktaki Yunan Adaları'na bile tekneler göndererek buralarda yaşayan Yahudileri de öldürülmek üzere Auschwithz'e gönderdiler.

1942 yılında Nazi liderliği büyük ölçekte can almak konusundaki marifetlerinden epeyce bir ders çıkartmıştı. Yüksek düzeyli yetkililer, Berlin'in banliyösü Wansee'de Güvenlik Polisi (SD) şefi ve Himmler'in sağ kolu Heydrich'in başkanlığında Yahudilerin imhası konusunda hep birlikte gösterilen çabaları

koordine etmek ve programın Avrupa ayağına dair planları sonuçlandırmak için bir araya geldiler. Toplantının Adolf Eichmann tarafından tutulan tutanağı, İsveç, İrlanda ve İngiltere'dekiler de dahil olmak üzere Avrupa'da yaşayan 11 milyon Yahudinin tamamının hedef alındığını gösteriyor. Wannsee'de SS liderliği ele aldı ve kurşuna dizmek, açlık, aşırı çalıştırma, taciz ve hastalıklar gibi diğer öldürme yöntemlerinin devam etmesinin yanı sıra, ölüm merkezlerinin kurulması konusunda fikir birliğine varıldı.

SS, zaten 1941 Aralık ayında, Łódz'un 64 kilometre uzağında bulunan Chełmno/Kulmhof'ta ilk ölüm merkezini zaten açmıştı. Chełmno tesisinde, T-4 programı tarafından geliştirilmiş ve içine kapatılan kurbanları egzoz gazıyla boğan özel yapım vagonlar kullanıldı. 1941 yılı Aralık ayı ile 1942'nin sonuna kadar çoğu Yahudi (145 kişi) burada öldürüldü. Wannsee Konferansı'nı izleyen aylarda, beş ölüm merkezi daha çalışmaya başlamıştı. Bunlar Bełzce, Treblinka, Sobibór, Majdanek ve Auschwitz-Birkenau kamplarıydı. Chełmno gibi bu kamplar da, sakinlerinin ilk kurbanları oluşturduğu büyük gettoların çevresinde kurulmuşlardı. 1 Nisan 1942 günü, Paskalya'nın ilk gecesi, SS Lwów'dan Bełzec'e öldürülmek üzere 15.000'den fazla Yahudi getirdi. Kampın 1943'te sökülüşüne kadar 600.000 kadar Yahudi burada öldürüldü. 1942 Nisanı'yla 1943 Ekimi arasında Almanlar ve yardakçıları Sobibór'da, Doğu Polonya'dan, işgal altındaki Sovyetler Birliği'nden, Hollanda'dan ve başka yerlerden getirdikleri 250.000 Yahudiyi öldürdüler. Treblinka çalışmaya 1942 Temmuzu'nda başladı, ilk kurbanları yakındaki Varşova'dan getirilen 300.000 Yahudiydi. Burada, Orta Polonya'nın her yerinden, Białystok bölgesinden, Almanya'dan, Çekoslovakya'dan ve Yunanistan'dan getirilen toplamda bir milyona yakın Yahudi öldürüldü. Lublin'in bir buçuk kilometre ötesindeki Majdanek, Dachau örnek alınarak, savaş esirleri için yapıldı. Kampı, ilk mahkûmları olan Polonya ordusundan Yahudi savaş esirleri inşa ettiler. 1941 Temmuzu'nda, Almanlar Majdanek'e Sovyet savaş esirlerini getirdiler ve zaman içinde bunlara Yahudi olmayan birçok Polonyalıyı ve özellikle siyasi tutukluları eklediler. Gaz odaları 1942 yılında yapıldı, ancak ölüm vagonları ve kurşuna dizmeler de Majdanek'te yaygın kullanılan yöntemlerdi, burada da yaklaşık 200.000 kişi öldürüldü.

Auschwitz-Birkenau, Nazi Almanlarının öldürme sistemlerini incelterek geliştirdikleri birçok katliama tanıklık etti. Sürecin başlarında yetkililer kitlesel öldürme hedefi ile ekonomik çıkarların çatışmasından endişe ediyorlardı.

Hatta, potansiyel işçileri öldürüldüğü sırada bile Himmler'in ilk planı, Auschwitz çevresinde Sovyet savaş esirlerinin köle olarak çalıştırıldığı kocaman bir sanayi merkezi kurmaktı. Bulgular, Auschwitz'in işlev arayışı içinde (ve başarısını sağlamak için personeli geniş tutulan) bir tesis olarak kurulduğunu gösteriyor. Acaba Polonyalılar ve diğerleri için bir toplama kampı mıydı, yoksa savaş malzemeleri üretecek bir fabrika olarak mı düşülmüştü? Ayrıcalıklı Almanlar ile Alman asıllı görevliler için bir örnek şehir mi olacaktı? Yahudilerin öldürülmesi için kurulmuş bir tesis miydi? Çeşitli çıkarlar çatışsa da, Himmler bile bunların arasında kararsız kalsa da, Nazi ideolojisi ile savaşın gidişatı kararların ve önceliklerin bir simbiyozisini oluşturdu. Auschwitz-Birkenau niyetlerin de ötesine geçti ve SS, fabrikatörlere buradan işçi kiraladı, işverenler işçilerinin hayatta kalmasını sağlamaya zahmet dahi etmediler, çünkü nasıl olsa arkası geliyordu. Slovakya, Fransa ve Avrupa'nın her tarafından toplanan Yahudiler ve aşağı yukarı 14.000 Çingene, Birkenau'ya doğru son yolculuklarına çıktılar. Bu arada bazı Almanlar da burada rahat bir yaşam sürdüler. Hırslı doktorlar üzerlerinde rahat rahat deney yapabilecekleri sınırsız sayıda denek sahibi oldular. Komutanlar, yüksek rütbeli idareciler, hatta düşük rütbeli gardiyanlar ve kâtipler bile eşleriyle çocuklarını yanlarına getirerek, bedava emek de dahil olmak üzere hayatları boyunca hayal bile edemedikleri bir lükse kavuştular.

Ölüm merkezleri, 1933'ten beri genişlemekte olan yoğun bir kamp şebekesinin parçasıydı. 1942 ve 1943'te, Almanlar Avrupa'nın her yerinden topladıkları çok büyük sayıda insanı toplama ve çalışma kamplarıyla hapishanelere kapatmaya devam ettiler. Bunların arasında siyasi tutuklular, Yehova Şahitleri, homoseksüel erkekler, adi suçlular, sözüm ona asosyaller, papazlar ve rejimi eleştiren herkes vardı. Bu tür mahkûmlar gaz odalarına kapatılmadı ancak dövüldüler, aç bırakıldılar, deneylerde kullanıldılar ve ağır işlerde çalışmaya zorlandılar. Çoğu ancak birkaç hafta dayanabildi, bazıları ise genellikle ayrıcalıklı pozisyonlar ele geçirmeyi başardıkları için daha çok dayanabildiler. Gross-Rosen, Stutthof, Bergen-Belsen ve Flossenbürg gibi bazı kamplar siyasi tutuklulara ayrıldı, Ravensbrück kadınlara aitti, diğerlerinin ise özel işlevleri vardı, örneğin Dora-Mittelbau'da köle gibi çalıştırılanlar yer altında V-2 roketlerini yapıyorlardı. Ölüm merkezlerinde olduğu gibi toplama kamplarında da zulüm ön plandaydı, denetim personelinin rahatı da gözetilmişti. Buchenwald'da hayvanat bahçesi vardı; ço-

ğunun da işgal altındaki topraklardan getirilen kadınlarla Alman "asosyal" kadınlarının kamp personeline ve ayrıcalıklı mahkûmlara hizmet vermek zorunda oldukları genelevleri bulunuyordu. Kamplardaki yüksek düzeyli pozisyonlar Alman polisine ayrılmıştı, niteliksiz ya da yarı-nitelikli kişiler de doğru dürüst eğitim almadan gardiyan olarak çalıştırıldılar. Ravensbrück için ilanlarla iyi ücret, iş güvencesi ve sorumlu mevkiler vaat edilerek kadın gardiyanlar arandı. Almanya dışında ise en yüksek mevkilere SS'ler getirildi, daha düşük düzeyli gardiyanlar ise *Volksdeutschen*, Ukraynalılar, Litvanyalılar ve Hırvatlardan seçildi. Kamp yetkilileri, mahkûmları da birbirlerini kontrol etmek ve denetlemek için görevlendirdiler, bu uygulama yıkıcı bir hiyerarşinin oluşmasını teşvik etti.

Öldürmelerin zirve yaptığı yıllarda uygulanan bu politikaların Almanya içinde etkili bir muhalefete yol açıp açmadığına dair pek fazla bir bulgu yok. Hitler'in ilk yılları direniş eylemlerinin odak noktasını oluşturabilecek örgütleri felç etmişti; askeri başarı, savaşın yol açtığı vatanseverlik ve ceza korkusu diğer potansiyel muhaliflerin sesini kesti; azgınlaşan şiddet sadece kendi iyiliklerini değil, kendilerine yakın olanların da iyiliklerini düşünmek zorunda kalan daha çok Almanın geri çekilmesine yol açtı. Bununla birlikte iki istisna burada kendilerinden söz edilmeyi hak ediyor. 1942 kışında Münihli bir grup öğrenci "Beyaz Gül" isimli bir örgüt kurdular. Hans ve Sophie Scholl kardeşler, annesi Rus olan Alexander Schmorell ve inançlı Katolik Willi Graf tarafından kurulan örgüt, nazizmin suçlarının kınandığı bir dizi bildiri yayımladı. "Ruh Yaşıyor" başlığını taşıyan ve 1943 Şubatı'nda yayımlanan son bildiride, nasyonal sosyalizm Alman gençliğini tanrıtanımaz, utanmaz katillere dönüştürmekle suçlanıyordu. Grubun önde gelen mensuplarının yakalanmaları, devlet aleyhine habis ve bozguncu dedikodular yaymaktan yargılanmaları ve idam edilmeleri uzun sürmedi.

Öteki örnek ise Berlin'de yaşandı ve Goebbels'in 1943 yılında şehirdeki son Yahudinin de gönderilmesi kararının ardından geldi. Bu kişilerin hemen hemen hepsi o ana kadar Yahudi olmayanlarla evli oldukları için kurtulmuşlardı. Wannsee Konferansı'na katılanlar, "karışık evlilikler" içindeki Yahudilere karşı ne yapacaklarını uzun uzun tartışmışlar, ancak bir karara varamamışlardı. Oysa Nazilerin ırk ilkeleri hiçbir istisnaya izin vermiyordu. Öte yandan, pratik düşünüldüğünde de "ari" Almanlarla evlenen Yahudilere veya bunların "yarı-Yahudi" çocuklarına saldırmak ve bunların "ari" akrabaları-

nın düşmanlığını kazanmak tehlikeli görünüyordu. 1943 Şubatı'nda, Hitler'in doğum günü hazırlıkları sırasında Goebbels, bu meseleyi her zamanki yöntemle, yani imhayla çözmeye karar verdi. Nazilerin zihninde, 1918 yılındaki yenilginin nedeni ülke içindeki Yahudilerin yıkıcı faaliyetleriydi, şimdi Stalingrad bozgunundan sonra da aynı şeyi yapmamaları için bir tekinin bile sağ bırakılmaması gerekiyordu. Böylece Polis, Berlinli Yahudileri çalıştıkları fabrikalarda tutukladı ve Rosenstrasse'deki bir binaya kapattı, buradan doğuya gönderilecekler ve öldürüleceklerdi. Kendiliğinden gelişen bir itaatsizlik eylemi ile bu kişilerin Yahudi olmayan eşleri bir araya geldiler ve kocalarının geri verilmesini talep ettiler. Kendilerine sempati duyanların da katılmasıyla Rosenstrasse önünde binlerce insan toplandı. Hitler ve Goebbels öfke içindeydiler, ancak halkın morali üzerinde yapacağı etkiyi düşünerek polise Almanlardan oluşan kalabalığa ateş açması emrini vermeye cüret edemediler. Adamların serbest bırakılmalarını emrettiler.

En küçük bir direniş gösterdikleri anda bile, çok büyük misillemelerle karşılaşan Alman olmayanları ise koruyacak hiçbir şey yoktu. Bununla birlikte Alman İmparatorluğu her ne kadar bu evrede yaptıkları eylemlerin karşılığında ödedikleri bedel çok ağır olsa da, yine de muhalefetle karşılaştı. Burada da birkaç örnekten söz etmemiz gerekiyor. 1942 Haziranı'nda Çek Yeraltı Teşkilatı'nın mensupları, bir İngiliz Özel Operasyonlar ajanının da yardımıyla, SD Şefi Reinhard Heyderich'e suikast düzenleyip öldürdüler. Almanlar, Prag yakınlarındaki Lidice şehrini yok ederek karşılık verdiler, 199 erkek ile bir o kadar da kadın ve çocuğu öldürdüler. Geriye sadece "Almanlaştırmak" için ayırdıklarını bıraktılar. Derken, 1943 yılında bir grup Yahudi Vilna'daki gettodan kaçtı. Ellerine geçikdikleri silahlarla şehir dışında bazı Almanlara saldırdılar. Gestapo ise misilleme olarak Yahudi kaçakların her birinin ailelerini topladı, elinin uzanabileceği ne kadar önde gelen Yahudi varsa, aileleriyle birlikte hepsini öldürdü. En ünlü direniş vakası olan 1943 Nisanı'ndaki Varşova Gettosu İsyanı'nda ise ölü sayısı dehşet verici bir dengesizlikteydi. İsyanda getto sakinlerinin yüzde 80'i öldürüldü. Getto'daki isyanı bastıran SS komutanı on altı Almanın öldürüldüğünü bildirmişti (gerçek sayı birazcık daha fazla olabilir). Ancak bu arada, Almanlar 56.000 Yahudiyi teslim olmaya zorlamış, çoğunu orada vurmuş, geri kalanını da ölüm merkezlerine ya da toplama kamplarına sürmüşlerdi. Binlerce kişi ise enkaz altında kalmıştı.

/

Can Çekişme, 1944-1945

Avrupa'daki savaşın 1944'ten 1945 Mayısı'na kadar süren son evresi, Almanlara çekilme, yenilgi ve çöküş getirdi, ancak Nazi İmparatorluğu son anına kadar kanlı ve yıkıcı olmaya devam etti. 1944 başında Almanların çoğu hâlâ savaşı kazanacaklarını sanıyordu. Yılın sonuna gelindiğinde bu umudu sürdüren çok az kişi kalmıştı: Almanya artık havadan, doğuda Kızıl Ordu tarafından ve hazirandaki Normandiya çıkartmasının ardından da batıdan saldırı altındaydı. İçeride zayıflama alametleri görülüyordu, ancak tam çöküş için askeri yenilgi gerekti. Üçüncü Reich'ın can çekişirken, sadece sivil kurbanlarına ve müttefik askerlerine değil, aynı zamanda hem sivil hem de Asker birçok Almana da ölüm ve yıkım getirdi.

1945 yılı boyunca, Nazilerin kitlesel cinayet programları, giderek küçülen Alman kontrolü altındaki topraklarda devam etti. 1944 Martı'nda Alman birlikleri topraklarını kontrol etmek ve kaynaklara rahatça ulaşmak için müttefikleri Macaristan'ı işgal ettiler. O tarihe kadar Macar Yahudileri Almanların elinden kurtulmuşlardı, ancak Alman askerleri ülkeye girerken, yanlarında Eichmann da dahil, Macar Yahudilerinin de imha edilmesine kararlı uzmanları da getirmişlerdi. Mayıs ortası ile haziran başı arasında Alman ve Macar polisi 437.000 Yahudiyi, 147 vagona tıktı ve hepsini kuzeye, Auschwitz'e gönderdi. 1944 yazı boyunca günde 12.000 Yahudi Macaristan'dan alınarak öldürülmek üzere Auschwitz-Birkenau kamp yetkililerine gönderildi. Bu arada, Almanya'nın aniden işçi sıkıntısına düşmesiyle, yetkililer bazı Macar Yahudilerinin öldürülmelerini ertelediler, 100.000 kadarını çalışma kamplarına getirerek yeraltı sığınakları kazdırdılar ve silah yapımında çalıştırdılar. Auschwitz'de o yaz son bir Çingene operasyonu görüldü, Romanlar, mayıs ortasında kendi yaptıkları silahlarla ya da çıplak elleriyle dövüşerek başkaldırınca, tutuldukları kamp bir gece içinde yerle bir edildi. Auschwitz kampındaki bir başka direniş eylemi ise, 1944 Ekimi'nde görüldü, Yahudi Konderkommando mahkûmları 4 Numaralı Krematoryumu havaya uçurdular.

1943 sonunda Kızıl Ordu hücuma devam etti, ancak 1944 sonunda, Sovyetlerin bir yıl boyunca hızla ilerlemiş olmalarına rağmen, Almanlar hâlâ kendilerinin verdiği bir kayba karşı dört yaralı Sovyet askerini öldürüyorlardı. Sovyetlerin yedek asker konusundaki büyük üstünlüğü –ve bu askerlerin dalga dalga üzerine gelmeleri– Kızıl Ordu'yla savaşta büyük can kaybına yol aç-

mıştı. Hitler'in Almanları Batı Cephesi'nde de büyük bedel ödedi. 6 Haziran 1944 günü Batılı müttefikler Normandiya'ya çıktılar ve haziran sonunda şiddetli çatışmalar ve ağır kayıplardan sonra Almanları doğuya doğru sürmeye başladılar. 1944 Ağustosu'nda müttefikler Paris'i kurtardılar ve bir sonraki ay Alman sınırını geçtiler. Batıdaki son Alman hücumü olan Ardennes hücumu ya da Bulge Muharebesi, aralıkta başladı ve başarısız oldu, ancak her iki tarafta da büyük can kaybına yol açtı.

RAF ve USAAF'nin Almanya'ya yaptıkları hava saldırıları 1944'te zirveye ulaştı. Sadece Amerikan uçakları o yıl 775.000 sorti yaptılar ve Almanya ile Almanya'nın kontrolündeki topraklara 14.5 milyon ton bomba yağdırdılar. Uçaklar yüklerini hiçbir ayrım gözetmeden büyük Alman şehirlerine boşalttılar ve savaşın sonuna dek 500.000 Alman sivilin ölümüne yol açtılar. Hava saldırıları, Petrokimya sektörüne büyük hasar verdi, Almanlar 1944 Eylülü'nde uçak yakıtı ihtiyaçlarının ancak yüzde 10'unu sağlayabiliyorlardı. Bununla birlikte Alman savaş mekanizması dikkate değer bir esneklik gösterdi, 1944 yılındaki toplam çıktı, ülkenin 1939 düzeyinin beş kat üstündeydi.

1944 başında Hitler Goebbels'e, savaş konusunda tam yetki verdi. *Führer* ile baş propagandacası kafa kafaya verip, eğer Almanya yenilirse intikam dolu müttefiklere özellikle Ruslara karşı neler yapabileceklerine dair korkunç bir resim çıkardılar. Basın da savaştan dolayı Yahudilerin suçlandığı bir propagandaya başladı. Yenilginin kendilerine ve ailelerine getireceklerine dair vahim belirtilere rağmen Alman ordusunda ağır çözülme belirtisi görülüyordu, askeri yetkililerin yakalananları vurmaya devam etmesine ve çoğunun ailelerini tutuklamasına karşın giderek artan sayıda asker kaçtı.

Nazi rejimini nihayet yıkan, vatan cephesindeki çöküş değil, askeri yenilgi oldu. Bununla birlikte savaşın son yılında Almanya içinde dikkate değer bir darbe yaşandı: 20 Temmuz 1944 günü Hitler'e suikast teşebbüsünde bulunuldu. Birbirlerinden tamamen farklı komplocular arasında savaşın yönetilme biçiminden rahatsız olan ve Hitler hükümetini devirmeyi uman askerler de vardı. Bazıları daha sonra müttefiklerle anlaşıp, Sovyetler Birliği'ne karşı güç birliği yapmayı umuyordu. Kont Helmuth James von Moltke gibi diğerlerinin ise ahlaki ve insani sebepleri vardı. Almanların doğuda işledikleri cinayetlerden dolayı afallamış durumda olan bu insanlar, Almanya'nın ruhunun kurtulabilmesi için diktatörün indirilmesinden başka bir çare olmadığını düşünüyorlardı. Moltke, 1944 yılının Ocak ayında tutuklanmasına rağmen, bir

yıl sonra Berlin-Plötzensee'de asıldı. 20 Temmuz 1944 planına göre, üst düzey bir kurmay subay olan Albay Claus Schenck von Stauffenberg, Hitler'in Doğu Prusya'daki karargâhı "Kurt ini"ne bomba yerleştirecekti ve *Führer*'in ölümü Berlin'deki askeri darbeyi başlatacaktı. Olay sırasında, Hitler yaralanmadı bile ve kompolcular da başarılı bir darbenin zaferi yerine, *Führer*'in intikamını yaşadılar. Hitler, bazılarını hemen, bazılarını da aylar sonra kurşuna dizdirdi ve suikast teşebbüsünün ardından muhalif olduğundan kuşkulanılan herkese karşı bir ezme harekâtı başlatıldı.

Hitler 1944 Eylülü'nde, Almanya'nın bütün kaynaklarını düşmana karşı topyekûn harekete geçirmek üzere bir *Volkssturm* "halk fırtına tugayları" kurdu, amaç yaşları 15 ile 60 yaşında olan bütün erkekleri seferber etmek ve bir buçuk milyon erkeği daha silah altına almaktı. *Volkssturm* birlikleri sadece "Vatan savunması" ile görevli değillerdi, düzenli Wehrmacht saflarında beliren boşlukları da doldurmaları ve düşmanla savaşmaları da amaçlanıyordu. Sonuç karışık oldu: bazı birimler doğru dürüst eğitim aldılar, teçhizatlandırıldılar ve örgütlendiler, öte yandan bazıları ise hazırlıksız ve elleri boş bir halde cepheye gönderildiler. *Volksstrum*'daki bazı genç ve yetişkin erkekler yiğitçe savaştılar ve düşmana büyük kayıp verdirdiler, ancak diğerleri düşmanın karşısında çöktüler ve hiçbiri müttefiklerin ilerleyişini durduramadı.

1944 sonbaharında Kızıl Ordu, Romanya ve Bulgaristan'ı almış, Macaristan ve Yugoslavya üzerine yürümeye başlamıştı. Hem Romanya hem de Bulgaristan Sovyetler Birliği ile ateşkes imzaladı ve Almanya'ya savaş açtı. Alman kuvvetlerinin çözülmesiyle rejimin muhalifleri cesaretlendiler. Polonya Vatan Ordusu'nun liderleri şehri tek başına kurtarmaya karar verince, Varşova bir kez daha büyük bir isyan gördü. Yakındaki Kızıl Ordu, Polonya'nın başkentine yürümek yerine, yakındaki Vistül Nehri'nin doğusunda bekleyince, Almanlar isyanı bastırdılar ve Sovyetlere karşı oluşacak potansiyel Polonya muhalefetini de yok ettiler. 2 Ekim 1944 günü, isyan sırasında 170.000 kişiyi öldürüp şehri yerle bir eden Alman birlikleri kontrolü sağlamıştı.

Almanlar çekilirken, kampları ve ölüm merkezlerini boşalttılar. Himmler'in emriyle yetkililer hayatta kalan mahkûmların bulunduğu kampları boşaltmaya ve mahkûmları da sürekli ilerleyen cepheden uzaklara doğru sıkıdenetim altında yürüyüşe geçirdiler. 1944 sonu ile 1945 başı arasında yarı ölü mahkûmların oluşturduğu sıralar Polonya, Almanya ve Çekoslovakya kırsalına doğru yola çıktı. İngiliz birliklerinin Bergen-Belsen toplama kampına

ulaştıkları 15 Haziran 1945 günü, SS'ler ve kamp muhafızları Ravensbrück ve Sachsenhausen toplama kamplarından aldıkları 17.000 kadın ve 40.000 erkeği batıya, hâlâ Almanların ellerinde bulunan topraklara doğru yürüyüşe geçirdiler. Yolda bitkinlikten yüzlerce kişi öldü; geri çekilen muhafızlar ve SS askerleri yüzlercesini vurdu, bazıları da müttefiklerin bombalarıyla öldüler. Almanların teslim oluşlarına kadar devam eden bu ölüm yürüyüşleri sırasında 250.000 ila 375.000 kişinin öldüğü tahmin ediliyor.

1945 Martı'nın başında Almanya'nın Batı Cephesi çökmüş, Amerikan ve İngiliz birlikleri kuzeye, ortaya ve güneye doğru ilerlemişlerdi. Mart ayında, Tito'nun partizan birlikleri Yugoslavya'daki Alman askerlerine saldırdılar; nisanda Kızıl Ordu Viyana'daydı ve ay sonunda İtalya'daki Alman birlikleri teslim oldu. Mayıs başında çekler Prag'da Alman işgaline karşı ayaklandılar. En imanlı Naziler bile artık savaşın kaybedildiğini görüyordu. 19 Mart 1945 günü Hitler "Neron Emri" olarak bilinen emri verdi, ilerleyen müttefiklerin önünden kaçan Almanlar geride düşmana hiçbir şey bırakmayacaklardı. Silahlanma Bakanı Albert Speer bile, bu emir uygulanırsa, Alman halkının da açlıktan öleceğini söyleyince, Hitler oralı bile olmadı. Yenilgi ihtimali konuşulduğunda, "Alman halkı için tek damla gözyaşı bile dökmem," demişti. Onun mantığına göre, kendisini teslim eden bir halk, efendisi olan ırkın vereceği cezaya katlanmak zorundaydı.

Nihayet savaşın son evresine gelindiğinde, Almanların çoğu, liderlerinin Avrupa'da başlattığı savaşın gerçek boyutlarını idrak etmeye başladılar. Savaşın son altı ayında, bombardımanlarda, patlamalarda ve çöken cephelerde bir önceki yılın toplamından fazla Alman ölmüştü. 1940-1941 yılında 160.000 Alman askeri ölmüşken, 1944'te muharebelerde ölenlerin sayısı yaklaşık 600.000'di. Bu arada, yetkililer askerden kaçanlara ve hainlere karşı ağır cezalar uyguladılar, savaş sırasında bu nedenle öldürülen yaklaşık 30.000 kişinin çoğu, son aylarda katledildiler. Müttefikler ilerledikçe, sivil "bozguncular" da idam edildiler. Nazi Sosyal Darvinizminin "ya hep ya hiç" anlayışının neticesinde, Almanlarınki de dahil olmak üzere bütün hayatlar ucuzladı.

Savaşın son evresi, Avrupa'nın, hatta belki dünya tarihinin en büyük mülteci hareketine yol açtı. Almanya'nın milyonlarca kurbanı, ailelerini bulmak, vatanlarına dönmek ve huzurlu bir yer bulup yerleşmek için hareketlendiler. Hayatta kalan Yahudiler, Avrupa'nın her yerinde kölelikten kurtulmuş işçiler, toplama ve çalışma kamplarından kurtulmuş erkekler ve kadınlardı bunlar.

Yollara düşen bir başka grup da, bir zamanlar Nazilerin özel muamelesine mazhar olmuş Alman asıllılardı. Şimdi intikamdan korkarak Yugoslavya'dan, Ukrayna'dan, Polonya'dan, Litvanya'dan, Romanya'dan, Macaristan'dan ve diğer yerlerden Almanya'dan geriye kalan topraklara doğru akmaya başlamışlardı. Birçoğu kendini işgal altındaki Almanya'da mülteci kamplarında buldu, bazen mallarını çalıp keyfini sürdükleri Yahudilerle aynı tesisleri paylaştılar. Ayrıca Doğu Prusya'dan ve diğer bölgelerden kaçıp yollara düşen Almanlar, Kızıl Ordu'nun eline düştüler. Almanya'daki mülteciler ve kadınlar, ilerleyen müttefiklerle özellikle de askerleri, kadınları da ganimet kabul eden Kızıl Ordu'yla ilgili dehşetengiz tecavüz ve yağma hikâyeleri anlattılar.

29 Nisan 1945 günü Hitler, Berlin'deki sığınağında son arzularını ve siyasi vasiyetnamesini yazdırdı. Almanlara, "ırksal yasaları titizlikle incelemelerini" ve "dünyadaki bütün ulusların en rezili olan uluslararası Yahudiliğe" karşı savaşmalarını nasihat etti. Kendisinden beklenildiği üzere, savaşın kaybedilmesinin bütün kabahatini "uluslararası Yahudilik ve yardımcıları"nda buluyor ve Avrupa Yahudilerinin imhasını en büyük başarısı olarak tanımlıyordu. 30 Nisan günü, "Alman Reich'ının bir numaralı askeri" intihar etmek için sığınaktaki odasına çekildi. Hitler'in yanında, yeni evlendiği karısı Eva Braun, sadık dostu Goebbels ve altı çocuğunu kendi elleriyle öldüren Goebbels'in karısı Magda vardı. Hitler'in savaşı aynen başladığı gibi bir yalanla bitti: Kendi seçtiği halefi Amiral Karl Dönitz, Alman ulusuna radyodan Hitler'in "savaşta kahramanca savaşırken" öldüğünü açıkladı. İki gün sonra Berlin şehri Sovyetlere teslim oldu; Hitler'in halefleri de 8 Mayıs 1945 günü müttefiklere kayıtsız şartsız teslim oldukları belgesini imzaladılar. Nazi devrimi yeni bir uyanış vaat etmişti, ancak bunun yerine Almanya sınırlarının çok daha ötesine kadar uzanan yıkım ve ölüm getirdi. Hitler'in savaşı denen savaşta 55 milyon kişi ölmüştü, bunun 5.3 milyonu Alman askeriydi. En az 27 milyon Sovyet vatandaşı, 3 milyonu Yahudi olmak üzere 4 milyondan fazla Polonyalı, 1.7 milyon Yugoslav, en az 250.000 Çingene ve 6 milyon Avrupa Yahudisi dahil milyonlarca insan öldü. Hitler sözünü tutmuş ve "dünyayı ateşe vermişti".

Nazi Almanlar, mekânsal yayılma ve ırksal temizlik hedeflerine ulaşmak için verdikleri savaş sırasında karşılaştıkları sorunlara radikal "çözümler" bularak başlarına daha büyük dertler açtılar. Berlin'deki liderliğin payına düşen ölüm planları ve zeminde var olan yenilikçi saikler Ian Kershaw'ın altını çizdiği "*Führer*'e doğru çalışmak" –yani Hitler'in niyetlerini tahmin etmek

ya da yorumlamak– ilkesinde bütünleşti ve bu zemin de, daima hedef kişilere saldırıların yoğunlaşmasına yol açtı. İdeallerle pragmatik ihtiyaçlar arasında ortaya çıkan çelişkiler, kendini gösteren işgücü ihtiyacının üretim ve kâr adına insan hayatlarının yağmalanmasıyla çözülmesi örneğindeki gibi giderildi. Askeri fetihler imha fırsatlarını genişletti, ancak gerilemeler de, örneğin korku ve kendini koruma gibi kendine özgü imhaya katılım nedenleri yarattı. Saul Friedländer'in taktığı isimle "kurtarıcı antisemitizm" –yani Yahudilerin ve onlarla ilişkilendirilen her şeyin çok yüzlü, yarı dini bir gayretkeşlikle yok edilmesi– Yahudileri Nazi Almanlarının ölüm programlarının merkezine koydu. Ancak sözde Slav *Untermenschen*'lere, Yahudi-Bolşeviklere, "gereksiz boğazlar"a ve "Çingene asalaklara" karşı da kolayca yönelebilen diğer zulüm ve cinayetleri de yarattı ve pekiştirdi. Almanların hepsi liderlerinin ideolojik inançlarını paylaşmıyorlardı belki. Önyargının kurumsallaşması, ister hevesle ister tereddütle de olsa, katılanlara ödüller sağladı. Bu kendi kendini idame sürecinde "nihai çözüm", hiyerarşinin altında olanların –Yahudilerin– imhasıydı, bu imha azgınlaşarak yayıldı ve savaşın sonunda da bütün hızıyla sözüm ona üstün ırkın üzerine çöktü.

Savaş Sonrasında Almanların Hafızasında Üçüncü Reich

ROBERT G. MOELLER

Filozof Theodore Adorno 1959 yılında, Federal Almanya Cumhuriyeti'nde yaşayan vatandaşlarını nasyonal sosyalizmin suçlarının sorumluluğunu üstlenmedikleri için şiddetle eleştirmişti, "geçmişle hesaplaşmak" gibi önemli bir görevi yerine getirmedikleri için suçluyordu onları. Hiç kuşkusuz Adorno'nun öfkesinde geçmişinin de büyük payı vardı. Sürgünde başına gelen her şey satır aralarında okunabiliyordu zaten; nasyonal sosyalizm onu, "mahvolmuş bir hayatın kalıntıları" ile baş başa bırakmıştı; Amerika'ya, hiç anlayamadığı ve hiçbir şekilde uyum sağlayamadığı bir ülkeye sürmüş, felsefenin temeli olarak gördüğü nüanslara izin vermeyen bir dille çalışmak zorunda bırakmış, onu kitlesel cinayetlerin dünyasında yaşatarak Auswictz'in anlamı ve oradan kurtuluşunun tesadüfiliği üzerinde düşünmeye zorlamıştı. Bu gözlüklerle bakarak, 1950'li yıllarda kendileri ile Üçüncü Reich arasına bir mesafe koymaya çalışan Almanların ve Federal Cumhuriyet'in hatırlama ve unutma, bilme ve inkâr etme süreçlerine eleştiriler getiriyordu.

Adorno, Almanları, nasyonal sosyalizmin sorumluluğunu üstlenmemek ve Üçüncü Reich'ın korkunçluğunu "yanıltıcı ve dolambaçlı sözlerle" maskelemekle suçluyordu. "Her gün etraflarındaki Yahudiler birer birer kaybolurken ve doğudaki olayları yaşayanların suskunlukları omuzlarında ağır bir yük oluşturmuşken, hiçbir şeyden haberdar olmadıklarını iddia eden bunca insana" güvenmiyordu. Birçok Almanın hâlâ açıktan açığa antisemitik davranışlar göstermesinden rahatsızdı, savaştan sonra müttefiklerle Almanların halkı yeniden eğitme çabalarının pek az işe yaradığını söylüyordu. Adorno, savaştan sonra umutsuzdu. "Bol bol atıfta bulunulan geçmişi ıslah etme işi (*Aufarbeitung der Varangenheit*) henüz başarılmadı, hatta geçmişin çarpıl-

mış görüntüsü içinde, boş, soğuk ve unutulmuş bir şekilde yozlaşıyor," diyordu.[1]

1967'de aynı konuda yazmış olan Alexander ve Margarete Mitscherlich, Adorno'nun Batı Almanlara yönelttiği tehlikeli unutkanlık suçlamasına katılıyorlardı, ancak sorunları öncelikle psikopatolojik terimlerle açıkladılar. Almanların nasyonal sosyalist geçmişleriyle yüzleşmek konusundaki isteksizliklerini "yas tutmak konusunadaki yeteneksizlikleriyle" açıkladılar. Savaş sonrası Alman psikolojisini Freudcu kategorileri kullanarak çözümleyen Mitscherlich'ler, 1945'ten sonra Almanların Hitler'le ve "ulusal toplum" (*volksgemeinschaft*) fikriyle yaşadıkları derin özdeşleşmeyi anlamaya *mecbur* olduklarını böylece ezici bir çoğunlukla desteklemiş oldukları rejimin işledikleri suçlarla ilgili kendi sorumluluklarını kabul edeceklerini ileri sürüyorlardı. Bu çetin tarihi bir kenara bırakmak "endüstriyel potansiyelimizin mutfakta kullandığımız aletlere kadar uzanması ve modernleşmesi ile"[2] mümkün olmuştu. Mitscherlich'lerin tarif ettiği psikolojik ekonomi, geleceği öne çıkararak geçmişten kaçmayı sağlamıştı.

Adorno ile Mitscherlich'lerin ele aldığı konular, savaş sonrası Almanya'da yapılan tartışmaların önemli bir parçası oldu. Almanlar genelde, nasyonal sosyalizmin başarısı ve Nazi rejiminin bütün dünyaya saldığı dehşetle ilgili sorumluluklarını kabul etmeyen ya da bastıran bir halk olarak resmedildiler. Baskı ve hafıza kaybına dair metaforlar yazıları doldurdu. 1950'ler, 1960'ların sonunda başlayan eleştirel bakış patlaması öncesi, bir sessizlik ve unutuş dönemi olarak yaşandı.

Ancak savaşın sona erişinden sonraki ilk on yıla biraz daha yakından bakılınca, Almanların Nazi geçmişlerinin tamamı hakkında olmamakla birlikte, bazı bölümleri hakkında konuştukları ve Üçüncü Reich'la savaş konusunda hafızalarının tertemiz olmadığı ortaya çıktı. Daha çok seçerek hatırlıyorlardı, geçmişin bazı bölümleri söz konusu olduğunda pek de öyle "boş, soğuk ve unutkan" değillerdi, ancak Adorno da Mitscherlich'ler de bir konuda haklıydılar. Özellikle 1950'lerde, Almanların çoğu bu kitapta Nikolaus Wachsmann ve Doris L. Bergen tarafından anlatılan insanlığa karşı işlenmiş o akıl almaz

1 Theodor W. Adorno, "What does Coming to Terms with the Past Mean?" Geoffrey H. Hartman (ed.), *Bitburg in Moral and Political Perspective* (Bloomington, Ind., 1986) 114-129 ve aynı zamanda *Minima Moralia: Reflexionen aus dem beschädigten Leben* (Frankfurd am Main, 1980).

2 Alexander ve Margarete Mitscherlich, *Die Unfähigkeit zu trauern: Grundlagen kollektiven Verhaltens* (Münih, 1967).

suçlarla ilgilenmiyorlardı. Onları meşgul eden geçmiş, Avrupa'da 55 milyon kişinin ölümüne yol açan savaşı başlatan, davet edilmedikleri halde milyonlarca askeriyle Batı Avrupa'daki ülkelerin topraklarını istila eden, Doğu'daki ırkçı savaşa katılan ve yüz binlercesi 6 milyon Avrupalı Yahudinin ölümünden sorumlu olan Almanların geçmişi değildi. Onların "hesaplaştıkları" geçmiş daha çok, kendi kayıpları ve çektikleri cefaydı; cesetlerle, mezarlarla, milyonlarca evsizle ve bombaların yıktığı binaların enkazlarıyla dolmuş, baş başa kalmış Almanya'nın geçmişiydi.

Bu bölümde, Almanların savaşın bitişinden sonraki on beş yıl boyunca seslerini pek çıkarmadıkları nasyonal sosyalizmin ve savaşın unsurları değil, ciltler dolusu konuştukları geçmişleri ele alınacak. Almanların hatırladıkları ölüler, kendi sevdiklerinin, akrabalarının ve komşularının ölüleriydi, Yahudi olmayan Almanlar, Nazi rejimi tarafından değil de İngiliz, Amerikalı, Sovyet askerleri ve bombardıman uçaklarının pilotları tarafından öldürülenlerdi. Hafızalarını biçimlendiren kitlesel kıyımların kanıtları ise Varşova'da, Conventry'da, Rotterdam'da, Leningrad'da ya da Belgrad'da değil, Berlin'de, Frankfurt'ta, Köln'de, Dresden'de ve Düsseldorf'taydı. Çoğu Almanın, Almanya'nın yıkımından, Almanların ölümünden ve Üçüncü Reich'ın sonunda Almanların çektikleri büyük çilelerden söz ederken dikkat çektikleri nokta, Üçüncü Reich'ın çıkış noktasına dair kendi sorumlulukları değildi. Nasyonal sosyalizme dair bu kısaltılmış ve eksik anlatıda Almanlar da savaşın kurbanlarıydılar.

Almanların hepsi bu bakış açısını paylaşmıyorlardı elbette. 1946 yılında Eugen Kogon –yedi yılını toplama kampında geçirmiş bir Katolik direnişçi ve Nazilerin imha politikasıyla ilgili ilk akademik yazıları kaleme almış olan kişi– "sadece kendi karılarını ve çocuklarını kömüre çevirmiş olan kalıntıları görebilen", yurda dönen Alman savaş esirlerine sevgisini esirgemeyen ancak toplama kamplarından kurtulabilenlere karşı hiçbir duyarlılık taşıyamayan, Nazi suçlarının ağırlığını öğrendiklerinde de, "yabancıların Almanlar tarafından imhasını", "doğudan 12 milyon Alman asıllının sınır dışı edilmesiyle" aynı kefeye koyan ve "yenilginin erdemini" bir yeni başlangıç imkânı olarak görmemekte direnen"[3] Almanlara duyduğu öfkeyi dile getiriyordu.

Düşünür Karl Jaspers ise 1946 yılında yazdığı bir yazıda Almanların suç-

3 Eugen Kogan, *Der NS-Staat: Das System der deutschen Konzentrationslager* (Münih, 1946); age. "Gericht und Gewissen" Frankfurter Hefte, 1/1 (Nisan 1946), s. 29-32 ve age., "Über die Situation", Frankfurter Hefte 2/1 (1947) 29, 34.

luluğunu daha ılımlı bir tonla ölçmeye kalktı. "Hemen hemen herkes yakın akrabalarını ve dostlarını kaybetti, ama bunları nasıl kaybettikleri –ön saflarda savaşırken, bombardımanlarda, toplama kamplarında veya rejimin kitlesel cinayetlerinde– kendi içinde büyük davranış farklılıklarına yol açıyor," diyordu, ayrıca endileşeliydi de, "çoğu kişi sadece kendine karşı duyarlı," diyor ve devam ediyordu; "en büyük haksızlık herkesin aynı oranda masum olduğunu kabul etmektir. Bütün olarak baktığımızda, biz Almanlar –her ne kadar şu anda dünyada en çok çile çeken halk olsak da– 1945'e kadar yaşanmış olan olayların seyrinde büyük sorumluluk sahibiyiz. Bu nedenle de, bireysel olarak kendimizi masum kabul etmekte fazla acele etmemeliyiz, kendimize kötü bir kaderin kurbanları olarak acımamalı, çektiğimiz çileler yüzünden de övgü beklememeliyiz."[4]

Ancak savaşın ardından gelen ilk yıllarda yükselen bu eleştirel sesler küçük bir azınlığa aitti.

Tarihçi Richard Bessel'in işaret ettiği gibi, özellikle "savaşın son aylarında yaşanan şiddet patlaması, Almanların kendilerini kurban bir halk olarak görmelerine yol açtı".[5] Bu patlamanın ne kadar büyük boyutlarda olduğunu hatırlamak belki de Almanların kendilerini neden savaşın kurbanları olarak gördüğünü de anlamamıza yardımcı olacak. Alman ordusu 8 Mayıs 1945 günü kayıtsız şartsız teslim olduğunda, müttefik bombardımanları 400.000'den fazla Almanı öldürmüştü. Bu toplama, güvenilir tahminlere göre Almanya'nın 1937'deki sınırları içinde yaşayan 360.000-370.000 kişinin de eklenmesi gerekiyor. Erkeklerin büyük çoğunluğu cephede olduğu için, ölülerin büyük çoğunluğu kadınlar ve çocuklardı. Kayıplarla ilgili bütün rakamlar tahminidir, çünkü yetkililer yaşayanların dertleriyle o kadar meşguldüler ki, kimse ölüleri ya da yaralanan yüzbinlerce Almanı doğru dürüst saymamıştı. Müttefik bombardımanları, savaşın sona erişine altı ay kala aşırı derecede artmıştı. İngiliz uçakları 1944'ün son üç ayında 163.000 ton bomba attılar, oysa bir yıl önce aynı sürede attıkları bomba toplamı 40.000 tondu. 1945'in Ocak ve Mayıs ayları arasında miktar 181.000 tona çıktı (savaşta atılan bomba toplamının

4 Karl Jaspers, *The Question of German Guilt* (New York, 1961), s. 21, 114. Jaspers'in kitabının Almanca baskısı 1946'da yayımlanmıştır.

5 Richard Bessel, "The War to End All Wars: The Shock of Violence in 1945 and its Aftermath in Germany", Alf Lüdtke ve Bernd Weisbrod'un *No Mans Land of Violence: Extreme Wars in the 20th Century* (Göttingen, 2006) kitabında, s. 90.

neredeyse yüzde 20'si), Amerikan ve İngiliz hava kuvvetleri Almanya'ya, yalnızca mart ayında 130.000 ton bomba attılar, bu miktar 1942 yılında atılan toplam bomba miktarının üstündeydi. Bombardımandan en doğrudan etkilenenler 40.000'den fazla şehirde (aşağı yukarı hepsi tekrar tekrar bombalandılar ve savaşın sonunda çok büyük bir hasarla karşı karşıya kaldılar) yaşayanlar olsa da, hiçbir Alman müttefiklerin bombardıman harekâtının sonuçlarından habersiz kalmış olamazdı. Enkazların oluşturduğu yığınlar, müttefik pilotlarının gökyüzünden yağdırdığı yıkımın en güçlü hatırlatıcılarıydı. Bombalar aileleri de parçalamıştı. Devlet, okul çağındaki çocukları büyük şehirlerden alıp köylerdeki grup evlerine yollayarak duruma müdahale etmiş ve aşağı yukarı 2 milyon çocuğu anne ve babalarından ayırmıştı. Büyük şehirlerin çoğunda konutların yüzde 70'i hasar görmüş, 7.5 milyon Alman evsiz kalmıştı.

Bombalar yüzünden evsiz kalanlara, Kızıl Ordu'nun 1944 sonuyla 1945 arasında batıya doğru ilerleyişinin evsiz bıraktıkları da eklendi. Doğu Avrupa'da ve Reich'ın doğu bölümlerinde yaşayan 12 milyon kadar Alman, Kızıl Ordu'nun önünden kaçarak kurtuldu ya da 1945 Mayısı'ndan sonra eski evlerini boşaltmaya zorlandı. Elde bulunan en sağlam bilgilere göre bu süreçte 500.000 kişi daha öldürüldü. Kaçanların bazıları Nazilerin Polonya'yı sömürgeleştirme planlarına katılan, gerçek "ari" tipininin temsilcileriydi ama kaçanların ya da memleketlerinden sürülenlerin milyonlarcası da, bu ülkelerde Alman ordusu ve Himmler, kendilerini Reich'a bağlamadan çok daha önce, yüzlerce yıl boyunca azınlık olarak yaşamış Almanlardı. Bazı tahminlere göre, aşağı yukarı 2 milyon Alman kadın, Kızıl Ordu'nun ilerleyişi sırasında başka bir durumla, yani kitlesel tecavüzle karşı karşıya kaldı. Hayatta kalıp, Almanya'ya kapağı atanlar ise hiç kimsenin onları "yuvaları olan Reich'ta kollarını açarak" beklemediğini çabucak gördüler. Zaten kıt olan gıda ve konut gibi ihtiyaçlarda rakip olarak görüldüler. 1950 sonu gibi geç bir tarihte bile yaklaşık 900.000 kişi, standardı çok düşük, geçici konutlarda yaşıyorlardı.

Almanların tümü için konut, giyecek ve yiyecek kıtlığı 1940'ların sonuna kadar sürdü. 1908 yılında doğmuş olan Anna Peters şöyle diyordu: "1945 krizi sırasında artık bombardımanlar bitmişti ama yine de yiyeceğimiz fazla bir şey yoktu. Asıl açlık bizim için '45'te başladı... Dükkânların önünde uzayıp giden sıralarda duran kadınların hepsinin yüzü gri, hatta neredeyse siyahtı, işte bu kadar kötü durumdaydılar, açlıktan öleceklerdi neredeyse" Peters ile yaşıt olanlar bir de 1946-1947 kışının çok sert geçtiğini anlatıyorlardı, "sava-

şın sekizinci kışına" kıtlık ve giderek genişleyen karne uygulamaları damgasını vurmuştu.[6]

Savaş birçok aileyi babasız, kocasız, erkek evlatsız ve erkek kardeşsiz bırakmıştı. Silah altına alınan Almanların 5 milyondan fazlası, çatışmalar bitmeden hayatlarını kaybetmişler ve bunların yarısından fazlası Doğu Cephesi'nde ölmüştü. Ölümlerin yüzde 80'i savaşın son iki yılında meydana gelmişti. Doğu Cephesi'nde günlük ortalama ölü sayısı 2.000 civarı gibi akıl almaz bir rakama fırlamış, üstelik savaşın son aylarında günde 10.000 kişinin öldüğü olmuştu. Net rakamlardan söz etmek adamakıllı zordur, savaşın sonunda 1.5 milyon asker kayıp sayıldı. Bir milyondan fazla Alman kadın dul kaldı, savaş sonrasında yapılan ilk nüfus sayımında kendisine eş arayan her 1000 yetişkin erkeğe karşın evliliğe uygun durumda 2242 kadın bulunuyordu. Çeyrek milyon Alman çocuk savaşta öksüz ve yetim kalmıştı, 1.5 milyon çocuk da babasını kaybetmişti.

Silah altına alınmış olan Almanların 11 milyondan fazlası, müttefiklerin esir kamplarını boylamıştı. Fransa'nın, İngiltere'nin ve Amerika'nın elinde bulunan 8 milyon savaş esiri 1948 yılında ülkelerinin yolunu tutmuştu ama Sovyetler Birliği'nin elinde bulunan savaş esirlerinin dönüşü için verilen mücadele 1950 baharına kadar sürdü, bunların "savaş suçlusu" olarak mahkûm olmuş 26.000'i 1955-1956'ya kadar Sovyetlerin elinde kaldı. Üçte biri evine hiç dönemedi. Yaklaşık bir milyon asker serbest bırakılmadan önce öldüler.

Geri dönen savaş esirlerinin savaş sonrası toplumuyla yeniden bütünleşmeleri kolay olmadı. Birçoğu, olağanüstü şidetli muharebelerin ve savaş sonrası mahkûmiyetin açtığı fiziksel ve ruhsal yaraları taşımaya devam ettiler, sevdikleriyle yeniden bir araya gelmeleri aşırı derecede zor oldu. O dönemin gözlemcilerinden biri, birçok evliliğin savaşın kurbanı olduğunu ve "evlilik enkazlarının" bombaların yol açtığı enkazların yanında yükseldiğini belirtiyordu. Mantar gibi büyüyen boşanma oranı, yeniden bir araya gelmenin sıkıntısının çok büyük olduğunu belirtiyordu. 1948'de zirveye vuran boşanma sayısı (1946 düzeyinin neredeyse yüzde 80 fazlasıyla) 87.000'di. Kasvet dolu istatistikler, sadece 1948 yılında 80.000 çocuğun "boşanmadan dolayı yetim" kaldığını kayıtlara geçiriyordu, savaş sonrası Almanların gözünde bu da İkinci Dünya Savaşı'nın yol açtığı kayıplardan biriydi.

---

6 Robert G. Moeller'den alıntı, *Protecting Motherhood: Women and Family in the Politics of Postwar West Germany*, (Berkeley, Calif., 1993), s. 21-22.

Ölüm oranı, yıkım ve boşanma olarak kayıtlara geçmeyen kayıplar ise sınırların yeniden çizilişi ve tamamen değişen siyasi kümeleşmeydi. 1945 Şubatı'nda Kırım'ın Yalta kentinde buluşan Josef Stalin, Franklin Roosevelt ve Winston Churchill, savaş bittiğinde Almanya'nın dört işgal bölgesi halinde bölünmesine çoktan karar vermişlerdi, "Büyük Üçler"e Fransa da katılacaktı. Bu dört ülke bir Müttefik Kontrol Konseyi kuracaklar ve bu konsey de Almanya'nın akıbetine karar verecekti. Öngörülebilir gelecekte, Almanya'nın egemenliği diye bir durumun geçmişe karışacağına dair hiçbir kuşku yoktu. Muzaffer müttefik liderler 1945 Temmuz ve Ağustosu'nda Potsdam'da buluştuklarında, Yalta Anlaşması'nı onayladılar, ayrıca savaş sonrası Polonya sınırının Almanya'nın doğu bölgesinden alınan bir parçayı da içine almasına, geriye dönük bir yaptırım olarak milyonlarca Alman'ın evlerinden çıkartılmasına ve Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmiş olan Doğu Avrupa'da ikamet etmekte olan Alman asıllıların Almanya'ya gönderilmesine karar verdiler.

Savaşta 55 milyon kişi öldü. Bu sayının içinde Almanların ve Yahudi olmayanların sayısı, 27 milyon Sovyet vatandaşının ve Avrupa'nın her yerinden gelmiş 6 milyon Yahudinin yanında sönük kalıyor. Üstelik kendilerine böylesine büyük bir yıkım ve can kaybı getiren savaşı ne Sovyetler Birliği ne de Yahudiler başlatmıştı. Ancak savaş sonrasında Almanlar için, kayıplar göreli değil, kesindi, savaşın sonunda yaşanan olağanüstü şiddet dalgası da, Almanların dikkatini bu şiddete kendilerinin yol açmalarından çok yaşadıkları ana çevirmelerine yol açtı.

Doğu ve Batı Almanya'da Savaş Öyküleri

1940'ların sonunda ve 1950'lerin başında, bireysel kayıplar, siyasi retoriğe ve anma törenlerine aktarıldı. Bu süreç, büyük ölçüde Almanya'nın –dünyanın– doğu ve batı olarak ikiye bölünmesiyle oluşturuldu. Soğuk savaş 1945 Mayısı'nda biten silahlı savaşın anılarını şekillendirdi ve ortak hafazanın bir parçasını oluşturacak bireysel anıların ve tecrübelerin belirlenmesinde büyük bir rol oynadı. Ancak her iki Almanya'nın da ortak hafızasında, Almanların da nihayetinde, Hitler'in başlattığı ve herkesin kaybettiği savaşın kurbanları oldukları yaygındı. Doğudaki ve batıdaki Almanlar, çoğu tarafından desteklenmiş ve Avrupa'daki savaşın bütün sorumluluğunu taşımakta olan nasyonal sosyalist

devletle aralarına mesafe koyarken, kendi tarihlerinin bir parçası olan savaşı, hatırlamayı seçtikleri anıları kesip biçip kılıfına uydurarak kabullenebildiler.

Savaş bitmeden önce Stalin, "Hitler'ler gelir gider, ancak Almanya ve Alman halkı kalıcıdır," demişti. Sovyet işgal bölgesinde –1949'da Alman Demokratik Cumhuriyeti (DDR) ya da Doğu Almanya olacak olan– Üçüncü Reich'tan sorumlu tutuldu. Yeni yazılmış olan Doğu Alman milli marşı, Almanya'nın "yıkıntılardan doğarak geleceğe baktığını" söylüyordu. Almanya'nın geleceği sosyalizmdi ve 1949 yılında iktidarda olan Alman Sosyalist Birlik Partisi (SED) rotayı sadece sosyalizmin tayin edeceğini açıkça ortaya koymuştu. Doğu Alman devleti ayrıca üzerinde yükseldikleri yıkıntıların savaşı başlatan "Hitler çetesi"nin, "suçlular grubunun" kabahati olduğunu ve bu kişilerin Almanların çektikleri çilelerin de sorumlusu olduğunu belirtiyorlardı. Elbette, üzgün ancak akıllı Almanlar, ikinci kez faşistlerin peşine takılmamak gerektiğini çok iyi biliyorlardı. Ama SED'in takındığı resmi tutuma göre Almanlar, haklarından yoksun bırakılmışlar ve her türlü direniş imkânını alabildiğine kısıtlayan bir rejim tarafından kurban edilmişlerdi. "Milyonlarca Alman, savaş meydanlarında ve ülke içinde ölüme itildi," diyordu DDR'nin ilk Cumhurbaşkanı Wilhelm Pieck, başlarına gelenlerin sorumlusu "Hitler kliği"ydi. Onların ektiğini bütün Almanlar biçmişti.[7]

Nazi yönetimi altında en fazla acı çekmiş olanlar arasında yapılan resmi yoklamada öne çıkanlar Hitler'e karşı başından beri mücadele vermiş olan antifaşistlerdi. Bu grubun içinden Doğu Almanya'nın önde gelen liderleri çıktı, çoğu Üçüncü Reich'ın elinden Sovyetler Birliği'ne kaçarak kurtulmuşlardı. Aralarında Nazilerin toplama kamplarına attığı, işkence ettiği ve öldürdüğü kadın ve erkekler de vardı. 1925'ten itibaren Alman Komünist Partisi'nin başkanı olan ve 1933 Martı'nda tutuklanıp Buchenwald'e atıldıktan on yıl sonra öldürülen Ernst Thalmann örnek kurbandı. Kendilerinle diş bileyen Hıristiyanlarla bir arada yaşamak zorunda olan bir rejim için Thalmann, sosyalist bir aziz rolü oynaması bakımından biçilmiş kaftandı, onun fedakârlığı faşizmin bütün kurbanlarının simgesi haline getirelebilir ve onun yarattığı örnek gelecek kuşaklara esin kaynağı olabilirdi. Komünist gençlik örgütü "Genç

7 Wilhelm Pieck, "An die Haimkehrer", 10 Ağustos 1946, BA-SAPMO, NY 4036/428, 20-24, Frank Biess'in alıntısı, "Pioneers of a New Germany" Returning POW's from the Soviet Union and Making of East German Citizens, 1945-1950", *Central European History*, 32/2 (1999), s. 147.

Öncü"ye yeni katılanlar, kendilerini Thalmann'ın anısına adarlar ve örgüte katılım töreninin sonunda da çocuklara "sosyalizm uğruna mücadele ederken ölenlerin kanına bulanmış" temsili bir bayrak hediye edilirdi. Gençlerin görevi, nasyonal sosyalizmin kurbanları tarafından yapılan fedakârlıklara karşı borçlarını ödemekti. Popüler kültür de bu noktaya vurgu yaptı, Thalmann'ın öyküsü büyük bir filmle ölümsüzleştirildi, devletin elindeki sinema sektörü birçok dramatik öykü anlattı; nasyonal sosyalizmin kötülüklerini anlayan askerlerin, Almanya'ya üniforma giydirerek yıkıma yol açan açgözlü kapitalistlerin, faşist rejimi yıkmaya çalışırken ölen şehitlerin öykülerini.

Nazilere karşı aktif olarak direniş göstermeyen diğer kurbanlar ise, günahlarının affedilmesi için gereken dönüşümü sağlayacak olan antifaşist eğitimle ıslah edileceklerdi. Nazilerin savaşında silah tutmuş olan Almanlar da dışarıda bırakılmadılar. Onlar da diğer vatandaşları kadar Hitler, Goebbels, Himmler, Göring ve "reaksiyoner militarizmin" ajanları olarak damgalanan bankerler, sanayiciler gibi oldukça kısa tutulmuş bir liste tarafından ayartılmışlar ve yoldan çıkarılmışlardı. SED'in geçmişe dair yorumunu ve geleceği tayin edecek olan formülünü kabul eden eski Wehrmacht askerleri –ki bunların içinde çoğunun eğitimi Sovyet esir kamplarının dikenli tellerinin ardında verilmişti– "yeni Almanya'nın öncüleri"ne dönüştüler. Sovyetler Birliği'nin yeniden kendini toparlamasına emekleriyle katkıda bulunmuş olmaları Almanların kurtarıcılarına karşı olan borçlarının bir kısmını ödemişti. Nasyonal sosyalizmin dehşetini idrak eden ve sosyalizmi kucaklayan Hitler'in ordusunun askerleri, bir kez daha üniformalarını giymeye hazırdılar. 1950'lerin ortasında, Sovyetler Birliği yeni Doğu Alman ordusunun kuruluşunu başlattı –bu kez faşizmin saldırgan bir maşası olarak değil, komünizmin cesur savunucusu olarak– ve 1956 yılında Doğu Alman askerleri Sovyetlerin liderliğinde kurulan Varşova Paktı ittifakının resmen bir parçası haline geldiler.

Soğuk savaş Doğu Almanların failler ve kurbanlar listesine yenilerinin eklenmesine yol açtı. 1950'lerin sonunda Kore Savaşı'nın patlaması, "Gökyüzünde gezen Anglo-Amerikan haydutların" da Almanları canice öldüren fanatik Nazilere katılmasını sağladı. Kore'ye yıkım yağdıran kapitalist emperyalistler 1945 Şubatı'nda Dresden'de masum sivillere karşı kitle imha silahları (*Massenvernichtungswaffen*) kullanan aynı kapitalist emperyalistlerdi.

Savaşın ve nasyonal sosyalizmin anıları, Almanya Federal Cumhuriyeti'nin (BRD) de zihnindeydi. Batı Almanya, savaşın ardından 1949 yılında Fransız,

İngiliz ve Amerikan işgal bölgelerinde kuruldu. Anılar kamusal alanda, doğuya göre daha büyük miktarda kayıp öyküsü söz konusu olmasına rağmen devlet tarafından fazla kurcalanmadı. Batı Almanya'nın ilk şansölyesi Konrad Adenauer demokratik seçimlerle oluşan ilk parlamentoda yaptığı konuşmada savaştan geriye kalanları anlattı. Kadınların belki de hiç evlilik teklifi alamayacaklarını, çocukların elinden güvenli bir aile hayatının çalındığını söylerken, Almanların savaştaki askeri kayıplarını ve resmi kayıtlarda hâlâ "savaşta kayıp" olarak yer alan olan askerleri kastetmişti. Bombalarla yerle bir edilmiş olanların yerine yeni konutların yapılacağını vaat etti, Almanların geçici Nissen barakalarından ve aşırı kalabalık dairelerden taşınmalarının Alman halkının "sosyal ve ahlaki" bakımdan iyileşmesi için büyük önem taşıdığının altını çizdi. Batı Almanya'da sadece birkaç komünist parlamenter Kızıl Ordu'yu kurtarıcı olarak görüyordu. Batı Almanların hemen hemen hepsi Adenauer'in Sovyetlerin 1944 sonu ve 1945 başında Almanya içinde ilerlemeleriyle geçim kaynaklarını ve evlerini kaybeden mültecilerin ve sürgünlerin kayıplarının telafisi için verdiği sözü destekledi. Sürgünler, Doğu Almanya'nın kurban listesinde hiçbir şekilde yer almadılar. Onlara "yeniden yerleşenler" dendi, bütün Almanlar gibi onların da başına gelenlerin kabahati Kızıl Ordu'nun değil, Hitler'indi. Ancak soğuk savaş sırasında, 8 milyon mültecinin ve sürgünün –nüfusun yüzde 16'sı– vatandaşlığa kabul edildikleri Batı Almanya'da, onlar da kurban statüsüne alındılar. Sovyetlerin savaşın sonundaki gaddarlıkları savaş sona ermiş olsa bile, Sovyetlerin neler yapabileceklerinin kanıtı olarak görüldü. Hâlâ bırakılmamış olan 1.5-2 milyon Alman savaş esirinin geleceğinin belirsizliği ise Adenauer'e göre sadece bu durumun altını çizmekteydi.

Doğu Almanya'da Yahudiler, faşizmin aralarında pek fazla fark olmayan kurbanları arasındaydılar. Batı Almanya'da ise Adenauer, "Alman halkının, nasyonal sosyalizm döneminde Almanya'da ve işgal altındaki bölgelerdeki Yahudilerin çektiği hiçbir ölçüye sığmayacak çilelerin bilincinde olduğunu," söylemişti. Ancak İsrail devletine tazminat verileceğine ve Nazi zulmünden kurtulan bireylerin zararlarının telafi edileceğine söz vermesine rağmen, Adenauer sorumluluğu üstlenmekten kaçınıyordu. "Alman halkı adına işlenmiş ağza alınamayacak suçlar, ahlaki ve maddi tazmini gerektiriyor"du ama, bu dikkatle formüle edilmiş pasif cümle, kusurun kimde olduğu sorusunu cevapsız bırakıyor ve suç ile sorumluluğu birbirinden ayırıyordu.[8]

8 Robert G. Moeller'in alıntısı, *War Stories: The Search for a Usable Past in the Federal Republic of*

Adenauer ve diğer Batı Alman siyaset önderleri Nazi suçlularının isimlerini saydıklarında, listelerindeki isimler –Hitler, Göring, Goebbels– sınırın öte yakasındaki Doğu Almanya'nın listesindekilerden biraz daha farklı görünüyordu. Savaşın hemen sonrasındaki dönemde, Batılı müttefikler aktif bir "nazilikten arındırma" programı başlatacaklarına ve savaş suçlularını yakalayacaklarına söz vermişlerdi. Meşhur "önde gelen savaş suçluları" (aralarında Göring, Hess, Streicher, Speer, Ribbentrop, Keitel ve Schact vardı) 1945 yılında Nuremberg'de kurulan uluslararası Askeri Mahkeme'de yargılandılar, Naziler 1948 yılındaki mahkemelerde defalarca müttefik yargıçlarının karşısına çıktılar, ancak on yılın sonunda, Federal Cumhuriyetin kurulması ve soğuk savaşın ufukta adamakıllı belirmesiyle, ne Batılı müttefikler ne Adenauer ne de Almanların büyük çoğunluğu savaş suçlarından ve insanlığa karşı işlenen suçlardan kimin sorumlu olduğunun ortaya çıkarılması konusunda daha da ileri adımlar atmaya istekli olmadılar.

Batı Almanlar, kurban olarak çıkarlarını savunmak için Doğu Almanlara göre çok daha büyük çapta örgütlendiler, müttefik işgal güçlerinin vermeye hiç de niyetli olmadıkları telafi ve yardımlar talep ettiler. Almanlara göre, çektikleri çileleri, kendi yol açtıkları sefaletin cezası olarak gören müttefikler yanlış bilanço çıkarmışlardı. Birçok Alman, bütün Almanların "topluca suç" işlediklerini ileri süren müttefikleri kendilerini yanlış yere suçladıklarını söyleyerek protesto etti. Batı Almanya'daki kurban grupları bu suçlamaya "topluca masum" olduklarını iddia ederek cevap verdiler. "Savaşın yıktıkları" (*Kriegsgeschädigte*) –bombardıman kurbanları, Kızıl Ordu tarafından evlerinden atılanlar, Nazilerin aldıkları büyük borcu temizlemek için yapılan kur reformu nedeniyle tasarruflarını kaybedenler- doğrudan Adenauer hükümeti ve parlamentoda lobi yaptılar. 1952 yılında savaşta çok az şey kaybeden ya da hiç kaybetmeyenlerden, sayılamayacak kadar çok şey kaybedenlere para aktarılmasını sağlayan çok önemli bir "Sıkıntıları eşitleme" yasası (*Lastenausgleichsgesetz*) çıkarttırmayı başardılar.

Sürgünler ise ortak bölgesel kimlik ya da köken etrafında örgütlenerek, kendilerine ait yayınlara ve kurumsal örgütlere sahip oldular, 1950'lerin başında üye sayıları 1 ila 2 milyon arasına çıktı. Yerel kıyafetlerini kuşanarak yaptıkları yıllık ulusal toplantılarda, Doğu Avrupa'da kendilerine ait "vatan hakkı" talep ettiler ve savaş sonrasında çizilen sınırlarda düzeltme yapılması

Germany (Berkeley, Calif., 2001), s. 24.

talebinin Adenauer'in dış politika gündeminden hiç çıkmamasını sağladılar.

Geri dönen savaş esirleri, özellikle de Sovyetlerden dönenler, "hayatlarının en güzel yıllarını" kaybettikleri için tazminat talep ettiler ve Alman ordusunu bir "suç örgütü" olarak tanımlayan Nuremberg Mahkemesi'nin bu tanımı açıkça geri almasını ısrarla ve yüksek sesle istediler. Müttefiklere silah altındaki Almanların cephenin öteki tarafındaki mukabillerinden farklı bir şey yapmamış olduğunu kabul etmesi çağrısında bulundular: onlar ülkelerini ve sevdiklerini korumak görevini yerine getirmişlerdi. Suçlu olan Hitler'di, ordu değildi. Bu bakış açısıyla, savaş sona erdiğinde Sovyetlerde esir olan askerler iki kat kurbanlaştırıldılar, yurda dönenler totalitarizmin kahverengi ve kızıl versiyonlarına dair hikâyeler anlatan "totaliteryanizmzedeler" oldular. Yurda dönen gaziler, Savaş Esirleri ve Savaşta Kaybolanların Akrabaları Birliği 1950'de kuruldu, 160.000 gaziyi örgütledi. Savaşta kayıp olarak kayıtlara geçen yüz binlerce kişinin akıbetinin belirsizliği 1950'lerde bunların yüz bininin hâlâ Sovyetlerin elinde olduğu iddiasının ortaya atılmasına neden oldu: Bu kişiler kayıp değillerdi, sadece Sovyetler yaşadıklarını bildirmiyordu, demek ki insanlığa karşı suç işleyenler, sadece Almanlar değillerdi. 1953 yılında çıkarılan ve üzerinde dikenli telle çerçevelenmiş, kafası kazınmış bir savaş esirinin resmi bulunan Batı Alman posta pulu da aynı şeyi işaret ediyordu. Gerçekten de, 1950'lerde Batı Almanların popüler vicdanında dikenli teller ardındaki mahkûm imgesi, Nazi toplama kamplarının kurbanlarıyla değil, daha çok Sovyetler Birliği'ndeki savaş esirleriyle yan yana düşüyordu. Sovyetler Birliği 1955 sonbaharında son 10.000 savaş esirini de serbest bırakınca, Batı Almanlar onları "Büyük Savaş'ın son askerleri", komünist mezalimini yenmiş muzaffer bir ordu olarak karşıladılar. Tıpkı evleri ve işyerleri bombalarla yok edilmiş sürgünler gibi, geri dönen savaş esirleri de özel tıbbi bakım gördüler, meslek eğitimine alındılar ve konut yardımı aldılar. Kurban statüsü talebinde bulunan diğerleri gibi onlar da parası olanlardan olmayanlara devlet eliyle aktarılan para yardımlarından yararlandılar.

1950'lerin başında Batılı müttefikler Almanları yeniden üniformalı görmeye Sovyetler kadar isteksiz değildi. Soğuk savaş tarafından bölünmüşlüğün tayin ettiği bir dünyada Almanları müttefik olarak görüyorlar ve artık Wehrmacht'ın karıştığı savaş suçlarının peşine düşmekle uğraşmıyorlardı. 1945'te Avrupa'daki Müttefik Ordusu Başkomutanı General Dwight D. Eisenhower açık açık şunu savunuyordu: "Wehrmacht ve özellikle de Alman

subayları Hitler'le ve zorbalıklarıyla özdeşleşmişlerdir, aynı suçların failleriydiler, aynı cezalara çarptırılmalıydılar." Bu sözlerin üzerinden altı yıl bile geçmeden, Amerikalı ve Alman temsilciler tarafından bin bir zahmetle yazdırılan bir açıklamada, "sıradan Alman askeri ve subayı ile Hitler ve suçlu arkadaşları arasında büyük bir fark var," diyerek sözünden dönüyordu. Eisenhower, "Böyle bir asker, onurunu kaybetmemiştir," diyerek Almanları rahatlatıyor ve "onursuz ve aşağılık eylemler" silah altındaki Almanların ezici çoğunluğunu hiçbir şekilde yansıtmayan bir avuç azınlık tarafından işlenmiştir," diyordu.[9] Amerika, savaş suçlarından hüküm giymiş bazı Almanlardan özür dileme yolunu seçmişti. 1955 yılında, rehabilite olmuş Alman erkekleri bir kez daha üniformalarını kuşandılar, bu kez Kuzey Atlantik Savunma Örgütü'nün (NATO) içindeydiler ama yine yüzlerini 1945'teki eski düşmanlarından birine, Sovyetler Birliği'ne çevirmişlerdi.

Doğu ve Batı Almanya'da kurban listeleri de aynı değildi. Savaş sonrasında Batı Almanya'da, özellikle doğudan sürgün edilenlerin görgü tanıklıklarına dayanarak yayımlanan Kızıl Ordu'nun tecavüz vakaları, Doğu Almanya'nın kamusal hafızasında neredeyse hiç yoktu. Batı Almanya'nın "sürgünleri", Doğu Almanya'nın "yeniden yerleşenleri"ydi. Ancak savaş sonrası iki Almanya'nın da kamusal hafızası birçok bakımdan dikkate değer benzerlikler gösteriyordu. Her iki Almanya'da da kurban olarak görülen Almanlar listesinde, sözde "asosyaller", yani kısırlaştırma kurbanları, yabancı işçilerle ilişki kurdukları için zulüm gören kadınlar ve homoseksüeller bulunmuyordu. Her iki Almanya da, Almanya'nın işlediği suçların gerçek suçlusu olarak gördükleri bir avuç kişinin net bir şekilde ayrıştırılmasını istiyor, iyi Almanların oluşturduğu kitlenin geçmişten ders almaya hazır olduğunu öne sürüyordu. Batı ve doğudaki kurban Almanlar kimliklerini savaştan sağ çıkanlar diye oluşturmak konusunda da birbirlerine benziyorlardı, savaştan sağ çıkanlar hem kendilerinin hem uluslarının kaderini tayin edenler, ister kapitalizmi, ister demokrasiyi ya da sosyalizmi seçmiş olsunlar Almanya'yı doğru yola sokanlar oldular. Doğu Almanya'nın "yıkıntılarından" doğmuş olmasının Batı'daki karşılığı 1954'te büyük formatta basılan, yıkıntılarla başlayıp yenilenmeyle biten bol resimli bir kitabın başlığı olan "Yoktan var olmak"tı. Her iki Almanya'da da, yıkıntıları temizlemek ve yeniyi kurmak, yıkıntıların temsil ettiği savaş dönemindeki sefaleti temizlemek anlamına geliyordu.

9 age., s. 39.

Hem doğuda hem de batıda Almanların işlediği "insanlığa karşı suçlar" kabul edildiği zamanlarda, acı çekmiş olan ötekilerin Almanlara çektirdikleri cefalar söz konusu olduğunda, genellikle aynı ses duyuldu. Doğu Alman Devleti, kurbanlarının hepsini "faşizmin kurbanları" kategorisininin içinde aynı kefeye koyarak, kurbanların başına gelenler arasındaki farklılıkları ortadan kaldırdı. Batı Almanya'da basın Sovyetler Birliği'ndeki savaş esirlerini, "kendi Nuremberg'ini hak eden... 'İnsanlık dışı muamele gören modern köleler'" olarak niteledi. Ancak 1950'li yıllarda Batı Alman basınının sürgünlerin başlarına gelenleri yayımlaması sırasında, en azından bazı görgü tanıkları Doğu Avrupalı Almanların başına gelenlerin, "Toplama kamplarında yaşananlardan daha kötü olamayacağını," söylediler.

1983 yılında, Nazilerin iktidara gelişinin ellinci yılında toplanan bir konferansta düşünür Hermann Lübbe, savaş sonrasında Batı Almanların nasyonal sosyalizmle ilgili anılarıyla ilgili olarak "belli bir sessizlik" (*gewisse Stille*) içinde olmaları gerektiğini öne sürdü. Lübbe'ye göre, geçmiş hakkında susmak, Batı Almanların 1945'ten sonra işler bir sivil toplum kurabilmeleri için temel teşkil ediyordu. Adorno için ahlak bozukluğu olan, Lübbe için erdemdi. Lübbe'nin savaş sonrasında sessizliğin gerekli olduğu tezini, Doğu Almanya'ya da uygulamak için fazla bir çaba gerekmeyecekti. Doğu Almanya'da antifaşist kahramanlara, faşist haydutlardan daha fazla önem verildi, faşizmi iktidara getiren, aralarında işçi sınıfından birçok kişinin de bulunduğu ezici çoğunlukta Alman bir yana bırakıldı, ancak savaşın sonuna dair 1950'lerin ilk yarısının manzarasına kısaca bir göz atmak, Nazi suçları hakkında "belli bir sessizlik" içinde olmanın çok gürültülü bir iş olduğunu ortaya koyuyor. Hem doğuda hem de batıda yaşayan Almanların, Üçüncü Reich'ın işlediği suçlarla ilgili sorumlulukları hakkında söyledikleri pek fazla duyulmadı, çünkü kurban olarak kendi geçmişleri hakkında çok gürültü koparmışlardı.

Tarihçiler, Nazi suçlarıyla ilgili sistematik bir tartışmadan kaçınmanın savaş sonrası Almanya'da canlı bir siyasi kültürün gelişmesini köstekleyip kösteklemediğinde hemfikir değiller. Adorno'nun izinden giden birçok kişi, sivil kültürün ve Üçüncü Reich tecrübesinin ardından siyasi sorumluluk konusundaki duyarlılığın daha az değil, ancak daha fazla hatırlamakla gelişebileceğini öne sürdüler. Ancak 1950'lere 1920'lerin ve 30'ların perspektifinden bakılacak olursa, Almanların 1940'ların ve 1950'lerin mirasıyla başarıyla yüzleşip yüzleşmeyecekleri konusunda farklı bir değerlendirme de yapılabilir. Peter

Fritzche'nin bu kitaptaki makalesinin net bir şekilde gösterdiği gibi, Weimar yıllarında yenilgi, kayıp ve cefanın hatırlanması, çekilen acıların namlunun ucuyla telafi edilmesi talebine dönüşmüştü. Her ne kadar bazı Almanlar Birinci Dünya Savaşı tecrübesini pasifist bir politikaya dönüştürmüş olsalar da, Naziler ve diğer birçok Almana göre, 1918 yenilgisini hatırlamak matem değil, intikam gerektiriyordu.

Elbette ki, iki savaşın ardından yaşanan süreçler birbirinden çok farklıydı. Almanya'nın 1945 yılında bölünmesi ve işgali, Almanların geçmişi nasıl hatırladıklarının dikkatle incelenmesini sağladı. Nuremberg mahkemeleri, savaşın başlamasından kimin sorumlu olduğuna, kimin uluslararası savaş kurallarını rezilce ihlal ettiğine ve kimin kasıtlı bir şekilde milyonlarca sivili katlettiğine dair hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak kadar çok kanıt topladı. İkinci Dünya Savaşı, Almanların evlerine birçok bakımdan Birinci Dünya Savaşı'nın girmediği kadar çok girmişti. Savaşın son aylarında en kanlı çarpışmalar Alman topraklarında yaşandı, 1945 Mayısı'nda yıkım ve ölümü birinci elden yaşamamış çok az Alman kalmıştı. Bu bölümün vurguladığı üzere, savaş anılarının hangi kamusal hafızada nasıl şekilleneceği konusunda soğuk savaş ortamı belirleyici oldu. Kurban statüsünde olduklarını iddia edebilen grupları etkiledi, silahlı çatışmayla onu izleyen huzursuz barışı birbirine bağlayan süreklilik hattını tayin etti. 1950'lerin siyasi kategorilerine göre, 1945 yılında Almanya'ya dalan Kızıl Ordu Batı Almanlar için bir tehdit olararak varlığını sürdürürken, SED'in gözünde de Dresden'i yerle bir eden "emperyalistler" komünist doğunun başına bela olmaya devam ettiler. 1945 sonrasındaki ekonomik durum da kökünden farklıydı. Hem Doğu hem de Batı Almanya, yıkımın en dibinden çıktıktan sonra, Weimar'ı karmakarışık eden ve intikamcı hareketleri besleyen ekonomik krizlerden görece bağımsız oldular. 1945'in ardından yaşanan savaş sonrası toparlanma, hükümetlerin savaşta kayıp yaşamış olanların ihtiyaçlarını karşılamak açısından, 1918'e göre çok daha etkili olmalarına imkân sağladı.

Yine de, bu bölümde şu ana kadar anlatılmış olan süreçte bile, Almanların kendi tarihlerinden ders çıkarttıklarına dair bazı bulgular mevcuttu. Bu dönemde, Hitler'in yükselişine çok büyük katkıda bulunan hınç siyaseti büyük ölçüde görülmedi. Doğuda ve batıda yaşayan Almanlar, Almanya'nın savaşta yenilmesinin intikamını almak istemediler, "Stalingrad sendromu"nun arkasına saklanmadılar ve sınırın her iki tarafında kayıp, ölüm ve çekilen çileler

ile ilgili kamusal anmalar daima gelecek savaşlardan ne pahasına olursa olsun kaçınma uyarılarına dönüştü. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Almanların anlattıkları eksikti, ancak her iki Alman devletinin de savaştan savaş sonrasına, savaş sonrasından da doğu ile batının "barış içinde bir arada yaşama" arayışına gireceği soğuk savaşa giden yolu çizmeye elverişli bir geçmiş tarif ettiler.

Geleceğe Dönüş: Birleşmiş Almanya'da Hafızanın Siyaseti

Nasyonal sosyalizmin ve İkinci Dünya Savaşı'nın 1940'larda ve 1950'lerde dolaşımda olan anılarının, bugün birleşmiş Almanya'da da hâlâ dolaşımda olması birçok bakımdan dikkate değer. 2005 Mayısı'nda İkinci Dünya Savaşı'nın bitişinin 60. yıldönümü yaklaşırken, "Berlin Cumhuriyeti"nde yaşayan Almanların savaşın son yıllarında çektiklerini tekrar tekrar anlatmaya istekli oldukları görüldü. Sayısız televizyon belgeselinde durmadan konuşan akademisyenleri dinlediler, bazıları doğrudan doğruya Goebbels'in propaganda makinesinden çıkmış grenli, siyah beyaz eski haber filmlerinde Hitler'in nasıl iktidara geldiğini, Nazilerin savaşa nasıl girdiklerini, Almanya'nın 1945 ilkbaharında nasıl savaş meydanına dönüştüğünü izlediler. Kitabevleri savaş anıları için özel bölümler açtı, bol resimli ciltler Almanya'nın yenilgi ve yıkım günlerini anlattı. Almanya'nın en tanınmış yazarı Günter Grass, savaş sonunda Kızıl Ordu tarafından Doğu ve Orta Avrupa'dan sürülen milyonlarca Alman kökenlinin olağanüstü kayıplarının tanınması taleplerine katıldı ve 2002'de yayımlanan novelası *Yengeç Yürüyüşü*'nde[10] (*Im Krebsgang*) 1945 yılı Ocak ayında, kaçmakta olan mültecileri taşıyan *Wilhelm Gustloff* gemisinin Baltık Denizi'nde bir Sovyet denizaltısı tarafından batırılışının öyküsünü anlattı. Daha geniş bir siyasi koalisyon "sürgün"ün anılmasını, bu durumu yirminci yüzyılın zorunlu nüfus nakilleri bağlamına yerleştirip, Doğu Almanya'daki kayıp Alman *Heimat*'ını Berlin'de kurulan "Sürgünlere karşı Merkez"i de (*Zetrum gegen Vertreibungen*) kurumsallaştırarak bir adım daha attı.

Sürgünlerin ve batırılan gemilerin öykülerinin yanı sıra, düşen bombalarla ilgili sayısız hikâye ortaya çıktı. 2002'de Almanya'nın Nazi savaş suçlularının peşini bırakmasını eleştirmesi ve Holokost üzerine yaptığı araştırmalarla

10 Türkçesi Can Yayınları tarafından yayımlandı, çev: İlknur Özdemir (çev.)

tanınan tarihçi Jörg Friedrich, İngiliz ve Amerikan bombardıman uçaklarının pilotlarının yağdırdığı yıkıma dair muazzam bir günlük olan *Der Brand: Deutschland im Bombenkrieg 1940-1945 (Ateş: Bombardıman Savaşında Almanya, 1940-1945)*'i yayımladı. Önce çok satan bir günlük gazetede tefrika edilen Friedrich'in öyküsü, kitap olarak yayımlandığında kitabevlerinde yok sattı. Bunu çok geçmeden, kömüre dönmüş cesetlerin, cadde ve sokakların bile ayrıştıralamaz hale geldiği şehirlerin korkunç fotoğraflarından oluşan bir fotoğraf albümü izledi. Bunlar, savaş sırasında bombalanan bütün şehirlerin ayrıntılı tarihlerini konu alan yeni araştırmaların oluşturduğu bir buz dağının sadece görünen yüzleriydi. Alman tarih müzeleri savaşın sonunun hemen hemen her anını halkın gözünün önüne seren büyük sergiler düzenlediler.

İnternet çağında, anılar sadece bir tık ötede artık. Büyük Alman yayın kuruluşları o dönemi yaşamış olanlara Almanların çektikleri çileleri anlatma fırsatını vermek için interneti kullandılar, Hamburg'a yağdırılan ateş bombalarından, 6. Ordu'nun Stalingrad'daki yenilgisine, Almanların Doğu Avrupa'dan kaçışından, Hitler'in Berlin'deki sığınağındaki son günlerine kadar adım adım her şeyi anarak ayrıntılı bir şekilde anlattırdılar.

Kurban Almanlar, filmlerde de yer aldılar. Büyük bir bütçeyle çekilen ve 2005 en iyi yabancı film dalında Oscar'a aday olan *Der Untentag* (Düşüş), başkent, Kızıl Ordu'nun eline düşerken Hitler'in sığınağındaki son günlerini anlatıyordu. Bir başka büyük bütçeli melodram olan *Das Wunder von Bern* (Bern'in Mucizesi) 1954 yılında Sovyetler Birliği'ndeki esir kampından dönen ve oğlu tam da Batı Almanya'nın dünya kupasında Macaristan'ı yenişini kutlarken evden içeri giren bir savaş esirinin öyküsünü anlatıyordu. Filmi izleyen ve bir Wehrmacht askeri olan babasını doğumundan birkaç ay sonra cephede kaybetmiş olan Sosyal Demokrat Şansölye Gerhard Schröder'in gözyaşlarını tutamadığı söylendi.

2005'te yaşanan bu kamusal hatırlama dalgasının zirvesine altmış yıl önce Alman komuta kademesinin teslim olduğu 8 Mayıs günü gelindi, bu anma gününe damgasını sadece Alman kurbanların anılması değil, "Avrupa'nın öldürülen Yahudileri anıtı"nın açılması da vurdu. Berlin'in ortasına –Brandenburg Kapısı'na, Amerikan büyükelçiliğine, 1933 Şubatı'nda yakılan Reichstag binasına ve şansölyelik binasıyla parlamentonun çelik ve camdan yeni yapılmış binalarına yürüme mesafesinde– çeşitli boylarda dikilen 2711 beton levha bazı Almanların nasıl Avrupa'daki bütün Yahudileri imha etmeye kalkıştıkla-

rını sürekli olarak hatırlatıyor. Medyada 8 Mayıs'ta Almanların başkalarına karşı işlediği suçlarla ilgili muazzam bir yayın yaptı. Gazeteleri okuyanlar, internette gezenler, televizyon izleyenler Stalingrad "trajedisi" ve Dresden'in bombalanması hakkında çok şey öğrendiler ama Dachau, Buchenwald, Auscwitz trajedileri hakkında da bilgi fazlaydı. Almanlar toplama kamplarından kurtulanların öykülerini, Sovyet kamplarından kurtulan savaş esirleri ya da bombardıman saldırılarından sonra sağ kalanların öyküleri kadar öğrenebildiler. 1969'da ölen Adorno, muhtelemen hâlâ bu gelişmeleri onaylamayacaktı ama 1950'lerin sonundan itibaren dramatik bir değişim gösteren hafızalarda inkâr görülmüyordu.

Almanların 1950'lerden ve Almanların kurbanlaştırılmasının egemen olduğu bir hatırlama siyasetinden, 2005'e ve Almanların kolektif faili oldukları bir geçmişi kabul edişlerine nasıl geçmiş olduklarının tam resmini bu bölümde verebilmek imkânsız. Ancak bu geçişi daha iyi anlamak isteyenler için belki de bazı kilometre taşlarını anmak faydalı olabilecektir. SED liderliğinin 1950'lerde oluşan bakış açısını 1989'daki yıkılışa kadar sürdürdüğü Doğu Almanya'da bu kilometre taşlarından pek az bulunuyordu. Batı sınırının karşısında, 1933'te faşizmin hâkim oluşuna yol açan koşullara vurgu değişmeden kaldı: Yerleşik temanın sadece birkaç çeşitlemesine rastlandı, geçmiş politikasına dair yeni bir uyarlama görülmedi.

Bununla birlikte Batı'da, savaştan sonraki ilk on yılın sonundan itibaren açılan alan nasyonal sosyalizmin daha eleştirel bir şekilde incelenmesini mümkün kıldı. Bu gelişmenin en önemli işaretleri şunlardır: 1950'lerin sonunda Batı Almanlar, Nazi savaş suçlularını Alman yargıçların başkanlık ettiği mahkemelerde yargılamak için giderek daha istekli oldular. Auschwitz gardiyanlarını yargılamak üzere 1963 yılında Frankfurt'ta başlayan mahkeme, gazetelerin Almanların işlediği suçlarla ilgili öykülerle dolmasına yol açtı. Alman parlamentosunda, cinayet suçunun tanımını kısıtlayan yasayı genişletmek için üst üste yapılan tartışmalar sırasında, herkesi en fazla ilgilendiren, çok özel bir cinayet türü, yani Üçüncü Reich'ın hizmetindeki Nazilerin işledikleri cinayetlerdi. Adolf Eichman'ın 1961 yılında Kudüs'te yargılanması, Nazi geçmişi hakkında daha çok şey öğrenmek isteyenler için önemli bir kaynak oldu. Batı Alman hükümetinin 1960'ların sonunda Doğu Avrupalı komşularıyla daha iyi ilişkiler içine girmesi, Almanların savaş sırasında Doğu Avrupa'da Yahudilerin kitlesel olarak katledilmesi de dahil olmak üzere neler yaptıkları hak-

kındaki kamusal farkındalığın artmasını sağladı. Televizyon da halkın görüşünü etkileme konusundaki rolünü yerine getirdi ve özellikle 1979'da Federal Cumhuriyet'te Amerikan mini dizisi *Holocaust*'un yayımlanması muazzam bir etki yaptı. Yaşı 14'ün üzerinde olan Batı Almanların yarısına yakını, Yahudilerin ölüm kamplarında üst üste yığılmış cesetlerden ibaret olmadığını, birer birey olduklarını anlatan dizinin en azından bir bölümünü izledi.

Siyasi yelpazenin liberal sol tarafında ise, Holokost'un savaş sonrası Almanların kimliğini tayin eden merkez olarak kalmasında artan bir ısrar görüldü. Sosyal Demokrat Şansölye Willy Brandt'ın 8 Mayıs 1970'te, "Hiç kimse kendisine miras kalan tarihten bağımsız değildir," diyerek yaptığı açıklama, giderek daha çok Almanın yüreğinde hissettiği bir uyarıydı. 1980'lerde bu tarihin kapsadığı "kurbanlar mozaiği" dramatik bir şekilde genişledi. Homoseksüeller, Sinti ve Romanlar, Yehova Şahitleri ve "asosyaller" hatırlandılar, anıldılar ve ender görülmekle birlikte bazen çektiklerinden dolayı tazminat da aldılar. 1990'larda, Alman sanayi ile işbirliği yapan Alman devleti, 1940'lı yıllarda kendi isteği dışında Almanya'ya getirilmiş bazı Doğu Avrupalı işçilere gecikmiş de olsa tazminat ödedi. Bu değişim denizine tarihçiler de katkıda bulundular, Bu kitaptaki çeşitli katkıların da gösterdiği üzere nasyonal sosyalizmin gördüğü desteğin temelleri, rejimin canice eylemleri üzerine çok daha nüanslı araştırmalar yapıldı.

1980'lerin sonunda Batı Almanya'da –Holokost'un ve Nazilerin insanlığa karşı işlediği suçların merkezi konumda olduğunun kabulünün tayin ettiği– geçmiş siyasetine egemen olan görüntü, birleşmiş Almanya'nın da egemen görüntüsü olmaya devam etti. Bu durum da, hafızanın bugünkü manzarasını, 1950'lerin sonundaki manzaradan tamamen farklılaştırıyor. Almanlar elbette 2005'te de kurban olarak ortaya çıktılar. Ancak savaşın bitişinden altmış yıl sonra Almanlara yapılan kendi ölüleri için yas tutma çağrılarının birkaç istisna dışında ayırt edici bir yanı vardı, bu kez Almanların çektikleri çileleri satır arasında da olsa Yahudilerin çektikleriyle eşitlemeye kalkışmadılar, çekilen acıları mazur göstermek için açılmış hesap defteri bir daha açılmamak üzere kapandı. "Avrupa'nın katledilen Yahudileri anıtı" Almanların geçmişte işledikleri suçların uzun bir süre daha Alman siyasi kültürünün bir parça-

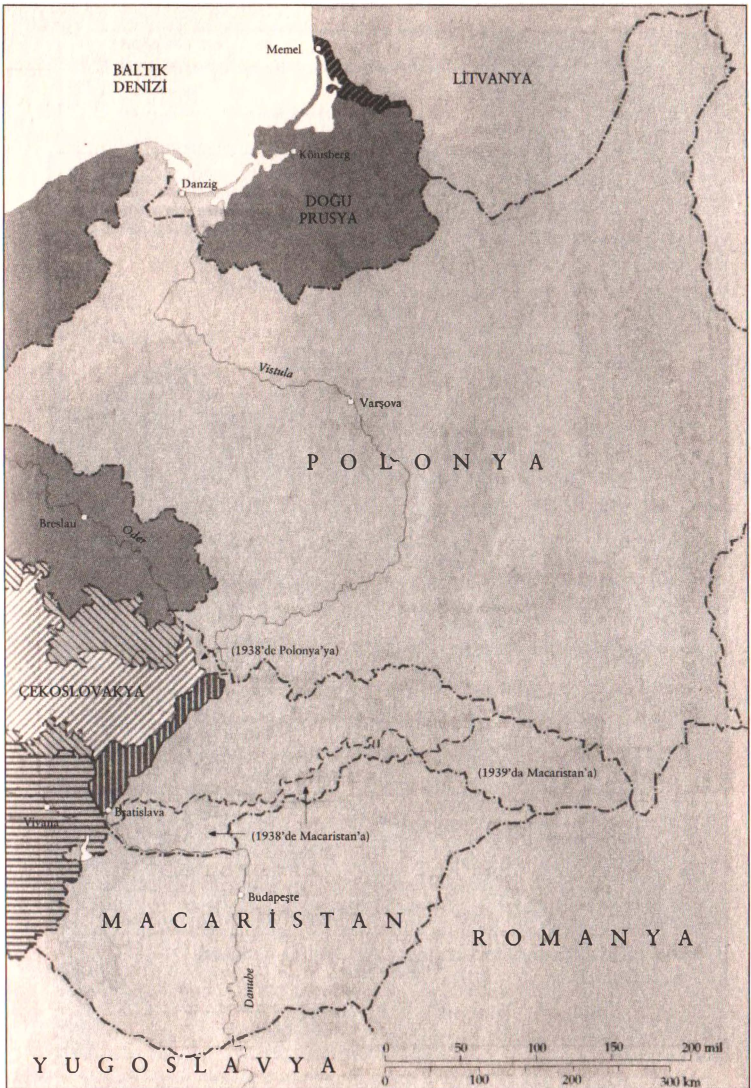
sı olacağını gösteren, gerçekten de somut[11] bir kanıt. Almanların insanlığa karşı işledikleri suçların bu güçlü hatırlatıcısı ülkenin başkentinin ortasına yerleştirildi. 2005'ten itibaren yapılan bütün anma törenlerinde de jenosit ile Almanların savaşta çektiği çilelerin arasındaki farkı bilen, Almanların başkalarına yaptıklarıyla, Almanların payına düşenler arasındaki nedensel ilişkiyi anlayabilenlerin net bir çoğunluk oluşturduğuna dair birçok işaret görüldü.

Ancak, yolculuğun şu anda bu noktaya gelmesi, savaş sonrasında yıkıntıların altından kalkan Almanların önce başkalarına verdikleri acıları değil, kendi yaşadıkları acıları ifade edebilmesiyle mümkün olmuştur. Belki de, yalnızca iyilikseverlik değil, tarihsel hafıza da evde başlıyor, ancak savaş sonrası Almanya'da böyle olmadı.

11 Orijinal metinde yazar, Türkçede "somut" anlamına gelmekle birlikte "beton" anlamına da gelen "concrete" kelimesini kullanarak sözü edilen anıtın beton olması nedeniyle, her iki anlamı da vermek istemiştir. (çev.)

Harita 1: Almanya: Toprak ilhakı ve sınır değişikliği, Mart 1939

Memel
BALTIK
DENİZİ
LİTVANYA
Danzig
DOĞU
PRUSYA
Vistula
Varşova
P O L O N Y A
Breslau
Oder
(1938'de Polonya'ya)
ÇEKOSLOVAKYA
(1939'da Macaristan'a)
Bratislava
Viyana
(1938'de Macaristan'a)
Budapeşte
M A C A R İ S T A N
R O M A N Y A
Danube
Y U G O S L A V Y A
0 50 100 150 200 mil
0 100 200 300 km

Harita 2: Savaş öncesinde Almanya'daki toplama kampları

Harita 3: Nazi işgali altında Polonya / Ayrılan bölgeler ve ana kampların yerleri

Harita 3: Nazi işgali altında Polonya / Ayrılan bölgeler ve ana kampların yerleri

Büyük Almanya
Mihver ile işbirliği yapan güçler
Alman işgali altındaki bölgeler
İtalya ve İtalya'nın bölgeleri
Tarafsız ülkeler
0 300 mil
0 500 km
Murmansk
Arkhangel'sk
FİNLANDİYA
Helsinki
Leningrad
Tallinn
ESTONYA
LETONYA
Riga
OSTLAND
Kaunas
Vilna
Minsk
Moskova
Kazan
Volga
Magnitogorsk
Samara
SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ
Ural
Dinyeper
Don
Stalingrad
Volga
Pripet
Kiev
UKRAYNA Reich KOMİSERLİĞİ
Kraków
Rostov
Dinyester
Odessa
HAZAR DENİZİ
ROMANYA
Sivastopol
KARADENİZ
Tiflis
Bakü
Bükreş
Danube
Erivan
BULGARİSTAN
Sofya
İstanbul
Ankara
TÜRKİYE
Tahran
Selanik
İRAN
YUNANİSTAN
İzmir
Atina
SURİYE
Bağdat
Lefkoşa
KIBRIS
LÜBNAN
IRAK
Girit
Beyrut
Şam

Kronoloji

1856

Arhur de Gobineau, *Treatise on the Inequality of Human Races*'ı[1] yayımladı.

1871

Otto von Bismarck'ın liderliğinde Alman İmparatorluğu kuruldu.

1873

Wilhelm Marr *The Victory of Jewdom over Germandon Viewed from a Non-confessional standpoint*'i[2] yayımladı ve antisemitizm terimini icat etti.

1878

Adolf Stöcker antisemitik Hıristiyan Sosyal Partisi'ni Berlin'de kurdu.

1889

20 Nisan Adolf Hitler Avusturya'da, Braunau on the Inn'de doğdu.

1891

Pan-Cermen Birliği'nin kuruluşu.

1892

Alman Muhafazakâr Partisi'nin Tivoli Programı, Almanya'da "yozlaştırıcı" Yahudi etkisinin azaltılması çağrısı yaptı.

1 İnsan ırklarının eşitsizliği üzerine tez. (çev.)
2 Yahudiliğin Almanlık üzerindeki zaferinin itirafçı olmayan bir açıdan görünüşü. (çev.)

1899

Houston Stewart Chamberlain, *The Foundations of the Nineteenth Century*'yi[3] yayımladı. Wilhelm Schallmayer, öjeninin bir sosyal politika olarak uygulanmasını savunduğu makalesi ile yarışma kazandı. Ludwig Woltmann ari ırkın üstünlüğünü açıkladığı ve bu ırkın bir yaşama alanı (*lebensraum*) ihtiyacını savunduğu bir broşür yayımladı.

1905

Irksal Hijyen Cemiyeti kuruldu.

1912

Pan-Cermen Ligi'nin başkanı Heinrich Class, *If I Were the Kaiser*'i[4] yayımladı.
Cermenik Düzen (daha sonra Thule) kuruldu.

1914

Ağustos	Birinci Dünya Savaşı patladı. Hitler, Bavyera ordusuna katıldı.

1917

Eylül	Vatan Partisi kuruldu.

1918

Kasım	Almanya teslim oldu. Kayzer tahttan indirildi.
	Almanya'da cumhuriyet ilan edildi.

1919

5 Ocak	Alman İşçi Partisi (DAP) Münih'te kuruldu.
Ocak	Berlin'de komünistler ayaklandı.
	Meclis seçimleri yapıldı.
Şubat	Meclis, anayasayı yazmak için Weimar'da toplandı.
Nisan-Mayıs	Münih'te Sovyet Cumhuriyeti kuruldu.
18 Haziran	Versailles Antlaşması imzalandı.
Ağustos	Weimar Cumhuriyeti kuruldu;
	Friedrich Ebert ilk cumhurbaşkanı oldu.
Eylül	Hitler DAP'a katıldı.

3 On dokuzuncu yüzyılın temelleri. (çev.)
4 Kayzer Olsaydım. (çev.)

1920	
Şubat	DAP adını Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi (NSDAP) olarak değiştirdi; "25 maddelik program" kabul edildi.
Mart	Berlin'deki Milliyetçi Kapp darbesi başarısız oldu, Ruhr'da içsavaş çıktı.
1921	
Temmuz	Hitler, NSDAP'ın lideri oldu.
Kasım	Fırtına Bölüğü (SA) kuruldu.
1922	
Haziran	Dışişleri Bakanı Walter Rathenau'ya suikast yapıldı.
1923	
Ocak	Fransa, Ruhr'u işgal etti.
Ekim	Komünistler, Saksonya ve Thuringia'da ayaklandılar.
8-9 Kasım	Hitler'in Münih'teki birahane darbesi başarısız oldu, NSDAP (ve KDP) kapatıldı.
1924	
Şubat-Mart	Hitler yargılandı ve beş yıl hapse mahkûm oldu, hapishanede *Mein Kampf*'ı yazmaya başladı.
Mayıs	Genel (Reichstag) seçim yapıldı.
Aralık	Hitler hapisten çıktı. Genel seçim yapıldı.
1925	
Şubat	NSDAP yeniden kuruldu; SS yapılandırıldı.
Nisan	Hindenburg, Almanya cumhurbaşkanı olarak seçildi.
Temmuz	*Main Kampf*'ın birinci cildi yayımlandı.
1928	
Mayıs	Genel seçimler yapıldı. NSDAP %2.6 oy aldı (Reichtag'da 12 sandalye).
Aralık	*Mein Kampf*'ın ikinci cildi yayımlandı.

1929	
Ocak	Himmler, SS'in lideri (Reichsführer) olarak atandı.
Ekim	Amerikan borsası çöktü.
1930	
Mart	Heinrich Brüning, şansölye olarak atandı.
Eylül	Genel seçimler, NSDAP oyların %18.3'ünü aldı (107 sandalye).
1931	
Mayıs	Alman banka krizi.
Haziran	Hoover, dış ödemelerde moratoryum ilan etti.
1932	
Nisan	Hindenburg, Hitler'i ikinci turda geçerek yeniden cumhurbaşkanı seçildi.
Haziran	Franz von Papen şansölye olarak atandı.
Temmuz	Genel seçim yapıldı. NSDAP oyların %37.3'ünü aldı (230 sandalye).
	Papen, Prusya hükümetine (*Preussenstreich*) darbe yaptı.
Kasım	Genel seçim yapıldı. NSDAP oyların %33.1'ini aldı (196 sandalye).
Aralık	Kurt von Schleicher şansölye olarak atandı.
1933	
30 Ocak	Hitler şansölye oldu.
27 Şubat	Reichstag yangını.
28 Şubat	Halkı ve devleti koruma kararnamesi.
Mart	Dachau toplama kampı kuruldu.
Mart	Nazilerin *Länder*leri ve yerel yönetimleri ele geçirişleri başladı.
5 Mart	Genel seçimler yapıldı. NSDAP oyların %43.9'unu aldı (288 sandalye).
21 Mart	Reichstag Potsdam gününde açıldı.
23 Mart	Yetki Yasası 94'e karşı 444 oyla geçti.
31 Mart	*Länder*'in koordinasyonu için ilk yasa geçti.
1 Nisan	Yahudi dükkânlarına boykot.
	Himmler, Bavyera siyasi polis şefliğine atandı.

7 Nisan	Memurluk mesleğini yeniden düzenleyen yasa çıktı; *Länder*'in koordinasyonu için ikinci yasa çıktı; Reich valiliği (*Reichsstatthalter*) makamı kuruldu.
Nisan	Prusya'da Gestapo kuruldu.
Mayıs	İşçi sendikaları dağıtıldı; Deutsche Arbeitsfront (DAF) kuruldu. NSDAP'a yeni üye kaydı durduruldu.
Haziran	Reinhardt istihdam programı başladı; gizli askeri harcama planı yapıldı. Evlilik kredisi uygulaması başladı.
Temmuz	Siyasi partiler yasaklandı: NSDAP yegâne yasal parti oldu. Vatikan'la antlaşma yapıldı. "kalıtımsal" hastalıkları olanların zorunlu olarak kısırlaştırılmaları yasası çıktı.
Eylül	"dilenciler ve serseriler"in kitlesel olarak tutuklanmaları başladı. Alman Yahudileri Reich Derneği kuruldu. Reich Kültür Odası kuruldu.
Ekim	Almanya, Milletler Cemiyeti'nden ve Silahsızlanma Konferansı'ndan çekildi.
Kasım	"suç işlemeyi alışkanlık haline getirmiş" olanlar için "önleyici tutuklama" yasası ile Prusya'da "profesyonel sabıkalılar" için "koruyucu gözaltı" uygulamaları başladı.
1 Aralık	Devlet ile partiyi birleştiren yasa çıktı. Hess kabineye alındı.
1934	
Ocak	Almanya ile Polonya arasında saldırmazlık paktı yapıldı. Reich'ın yeniden yapılandırılması yasasıyla Almanya'da federalizm kaldırıldı.
Nisan	Himmler, Gestapo şefi olarak atandı, Heydrich yardımcısı oldu. Halk Mahkemeleri (*Volksgerichtshof*) kuruldu.
Mayıs	Protestan din adamları Barmen Bildirgesini yayımladılar.
30 Haziran	"Uzun Bıçaklar Gecesi" ("Röhm Darbesi"): SA liderlerinin ve diğer siyasi muhaliflerin öldürülmeleri.
Temmuz	SS, SA'dan ayrılarak bağımsızlaştı. Viyana'da Nazi darbe girişimi.

Ağustos	Cumhurbaşkanı Hindenburg'un ölümü; Hitler "*Führer* ve Reich Şansölyesi" unvanını aldı ve silahlı kuvvetlerin başkomutanı oldu.
Eylül	Schacht'ın ekonomi için "Yeni Plan"ı.

1935

Ocak	Saar, Almanya ile tekrar birleşti.
Mart	Zorunlu askerlik başlatıldı.
Nisan	Yehova Şahitleri kitlesel bir şekilde tutuklandılar.
Haziran	İngiliz-Alman Denizcilik Anlaşması.
Eylül	Nuremberg yasaları ile antisemitik ayrımcılık başladı.
Ekim	Çocuk yardımı ilk kez başladı.

1936

Mart	Rhineland'a yeniden asker gönderildi.
Haziran	Himmler, "SS ve Alman Polis Şefi" olarak atandı.
Temmuz	Sachsenhausen Toplama Kampı kuruldu.
	İspanya İçsavaşı patladı; Almanya Franco'ya yardım etti.
Ağustos	Berlin'de olimpiyat oyunları başladı.
	Yehova Şahitleri'ne yeni bir tutuklama dalgası.
Eylül	4 Yıllık Plan kabul edildi. Başına Göring atandı.
Ekim	Mussolini, Mihver ittifakını açıkladı (Almanya ve İtalya arasında).
Kasım	Almanya ile Japonya arasında Anti-komüntern Paktı imzalandı.

1937

Mart	Tahliye edilmiş mahkûmların ve şüpheli sabıkalıların topluca tutuklanmaları.
Mayıs	NSDAP geçici olarak yeni üye kaydına başladı.
Temmuz	Buchenwald Toplama Kampı kuruldu.
5 Kasım	Hitler, "Hossbach Konferansı"nda Almanya'nın yayılma planını açıkladı.
Kasım	Schacht, Ekonomi Bakanlığı'ndan istifa etti.
Aralık	Koruyucu gözaltı yasası bütün Reich'ı içine alacak şekilde genişletildi.

1938	
Şubat	Bloomberg, Savaş Bakanlığı'ndan, Fritsch ise Genelkurmay Bakanlığı'ndan azledildi; Hitler silahlı kuvvetler komutanlığını bizzat üstlendi; Neurath'ın yerine Ribbentrop dışişleri bakanı oldu.
Nisan	"İşten kaçanlar" kitleler halinde tutuklandılar.
Mart	Alman birlikleri Avusturya'ya girdi; Avusturya, Almanya ile birleşti; Avusturya'da yeni antisemitik yaptırımlar başladı.
Mayıs	Flossenbürg Toplama Kampı kuruldu.
Haziran	"assosyaller" ve Yahudiler kitleler halinde tutuklandılar.
Ağustos	Beck genelkurmay başkanlığından istifa etti. Mauthausen Toplama Kampı kuruldu.
Eylül	Südet krizi; Çekoslovakya'yı parçalayan Münih Antlaşması.
Ekim	Polonya uyruklu Yahudiler Almanya'dan sınır dışı edildiler.
9-10 Kasım	Almanya'daki Yahudilere örgütlü pogrom uygulandı ('Kristallnacht'); sayısız sinagog, mezarlık ve Yahudi işyerleri tahrip edildi, Yahudilere karşı kitlesel tutuklamalar ve şiddet uygulandı.
Kasım	Kapsamlı yeni antisemitik yaptırımlar başladı.
Aralık	Himmler, Çingene sorununu düzenlemek için temel kararnameyi yayımladı.
1939	
Mart	Alman birlikleri Bohemya ve Moravya'yı işgal ettiler. Hitler Gençliği ve Hitler Genç Kızlar Örgütü'ne katılmak zorunlu hale getirildi.
Mayıs	Alman İtalyan askeri ittifaktı (Çelik Paktı). Ravensbrück Kadınlar Toplama Kampı kuruldu. NSDAP'a üye kabulüne başladı.
23 Ağustos	Nazi-Sovyet Saldırmazlık Paktı imzalandı.
1 Eylül	Almanya, Polonya'yı işgal etti.
Eylül	SS'e bağlı olarak RSHA güvenlik bürosu kuruldu.
Ekim	Hitler "ötanazi" emrini imzaladı. Himmler, "Alman ulusunu kuvvetlendirmek için Reich Komiseri" olarak atandı.

1940

9 Nisan	Almanya, Danimarka ve Norveç'i işgal etti.
Nisan	T-4 "ötanazı" merkez bürosu kuruldu.
	Lodz gettosu kuruldu.
10 Mayıs	Almanya, Hollanda, Belçika, Lüksemburg ve Fransa'yı işgal etti.
Mayıs	Auschwitz, savaş esirlerinin tutulduğu zorunlu çalışma kampı olarak kuruldu.
Haziran	Dunkirk boşaltıldı: Almanya ile Fransa mütareke imzaladılar.
Ağustos	"Britanya Savaşı" başladı.
Kasım	Varşova gettosu kuruldu.

1941

Nisan	Almanya, Yugoslavya ve Yunanistan'ı işgal etti.
Bahar	Sovyetler Birliği'nde kitlesel kıtlık yaratmak için yapılan "Açlık Planı" kabul edildi.
Mayıs	Hess İskoçya'ya kaçtı; Bormann parti şansölyeliğinin başına getirildi ve bakan oldu.
22 Haziran	"Barbarossa Harekâtı": Almanya, Sovyetler Birliği'ni işgal etti; SD Einsatzgruppen kitleler halinde öldürmeye başladı.
Temmuz	Göring Heydrich'e "Yahudi sorununa kapsamlı bir çözüm" bulması talimatını verdi.
Ağustos	Piskopos von Galen "ötanazi" kampanyasını kınadı.
Eylül	Auschwitz'de gazla öldürme başlatıldı.
Kasım	Lublin-Majdanek Toplama (daha sonra imha) Kampı kuruldu.
11 Aralık	Almanya Amerika Birleşik Devletleri'ne savaş ilan etti.
Aralık	Chłemno (Kulmhof) Ölüm Merkezi kuruldu.

1942

20 Ocak	Avrupa'da "Yahudi Sorununa Nihai Çözüm"ün koordinasyonu için Wannsee Konferansı yapıldı.
Şubat	Albert Speer, silahlanma ve mühimmat bakanı olarak atandı.
Mayıs	Doğu Avrupa'yı sömürmek için yapılan "Generalplan Ost" imzalandı.
Haziran	SD Şefi Heydrich, Çek direnişçiler tarafından öldürüldü.

Yaz	"Aktion Reinhard" ile Polonya Yahudileri imha edilmek üzere Bełzec, Sobibór ve Treblinka ölüm merkezlerinde toplandılar; Auschwitz-Birkenau'ya ikinci gaz odası yapıldı.
Eylül	Stalingrad Muharebesi başladı.
Kasım	Alman birlikleri, Vichy Fransası'nı işgal ettiler: İngilizler El Alamein'de zafer kazandılar.

1943

Ocak	Alman 6. Ordusu Stalingrad'da teslim oldu.
Şubat	Münih'teki "Beyaz Gül" direniş grubu çözüldü ve liderleri idam edildi.
	Berlin'de Yahudi olmayanlarla evli olan Alman Yahudilerinin sınır dışı edilmesini protesto için Rosenstrasse gösterisi yapıldı.
18 Şubat	Goebbels topyekûn savaş ilan etti.
Mart	Himmler içişleri bakanı olarak atandı.
Nisan	Varşova gettosu ayaklanması.
Temmuz	Müttefikler Sicilya'ya çıktılar.
	Müttefikler Hamburg'u bombaladılar.
Ağustos	Rusya'daki Alman saldırısı püskürtüldü.
Eylül	Almanya, İtalya'nın büyük bir bölümünü, Yugoslavya ile Yunanistan ve Fransa'nın İtalyan işgali altındaki bölgelerini işgal etti.

1944

Ocak	Kreisau Direniş Grubu çözüldü.
Mart	Alman birlikleri Macaristan'ı işgal etti.
6 Haziran	Müttefikler Normandiya'ya çıktılar.
20 Temmuz	Hitler'e suikast teşebbüsü başarısız oldu.
Temmuz	Goebbels topyekûn savaş ve seferberlik için tek yetkili olarak atandı.
Ağustos	Almanya, Romanya ile savaşa girdi.
Ağustos-Ekim	Polonya Vatan Ordusu'nun Varşova Ayaklanması.
	Volkssturm milisi kuruldu.

1945	
Ocak	Sovyet birlikleri Alman topraklarına girdiler.
27 Ocak	Auschwitz, Sovyetler tarafından kurtarıldı.
Şubat	Müttefikler Dresden'i bombaladılar.
	Yalta Konferansı
Mart	Hitler, Almanya'nın sonuna dek kavrulması emrini verdi.
30 Nisan	Hitler, Berlin'de intihar etti.
7 Mayıs	Almanya, müttefiklere kayıtsız şartsız teslim oldu.
Temmuz-Ağustos	Potsdam Konferansı.

Dizin

Önemi Almanya hatta Avrupa sınırlarını aşan bir dönemi ve günümüze kadar uzanan etkilerini anlatan *Hitler Almanyası*, Nazi ideolojisinin temellerinin nasıl atıldığından savaş sonrasında nasyonal sosyalizm ve Üçüncü Reich'ın hafızalarda bıraktığı ize kadar pek çok önemli konuya değiniyor.

Nazi ideolojisi, Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin (NSDAP) yönetimi nasıl ele geçirdiği, toplumun 'bizden olanlar' ve 'ötekiler' şeklinde radikal bir ayrımcılık temelinde nasıl yapılandırıldığı, rejim ekonomisi, Hitler'in dış politikası neticesinde ortaya çıkan savaşlar, savaş ve soykırımın iç içe geçmiş hali gibi konular tek kaynaktan okuyucuya sunuluyor ve nasyonal sosyalizmin sonuçlarının savaş sonrası Alman tarihi ve belleği üzerindeki etkilerine yer veriliyor.

- Nazi ideolojisinin temelleri
- Antisemitizmin gelişimi
- Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin (NSDAP) yükselişi
- Hitler'in yükselişi
- Biyopolitik program ve toplama kampları
- Soykırımın gölgesinde din ve toplum ilişkisi
- Savaş sonrası nasyonal sosyalizm ve Üçüncü Reich

Hitler Almanyası, yirminci yüzyıla damgasını vuran döneme dair akademik incelemeleri bir araya getiriyor.

ISBN: 978-975-10-3299-7

